Betänkande av 1973 års vapenfriutredning

SOU 1977:7

RÄTTEN TILL VAPENFRI TJÄNST

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2013

KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

Betänkande av 1973 års vapenfriutredning

SOU 1977:7

RÄTTEN TILL VAPENFRI TJÄNST

23/18

Statens offentliga utredningar
1977:7
Försvarsdepartementet

Rätten till vapenfri tjänst

Betänkande avgivet av 1973 års vapenfriutredning (VFU 73)
Stockholm 1977

Omslag Håkan Lindström
ISBN 91-38-03162-0
ISSN 0375-250X
Gotab, Stockholm 1977

Till Statsrådet och chefen för försvarsdepartementet

Genom beslut den 13 september 1973 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för försvarsdepartementet att tillkalla sex sakkunniga med uppdrag att företa en översyn av lagen om vapenfri tjänst och av sanktionerna vid vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 24 september 1973 justitierådet Carl Holmberg, ordförande, riksdagsledamöterna Georg Andersson, Åke Gustavsson och Karl-Eric Norrby samt dåvarande riksdagsledamöterna Birger Möller och Mårten Werner. På därom gjord framställning entledigade departementschefen Åke Gustavsson från ifrågavarande uppdrag den 26 november 1974 samt uppdrog samma dag åt dåvarande riksdagsledamoten Stig Gustafsson att vara sakkunnig.

De sakkunniga har arbetat under benämningen 1973 års vapenfriutredning. Av praktiska skäl har under arbetets gång för utredningen använts den förkortade benämningen VFU 73.

Att såsom experter stå till utredningens förfogande anmodade departementschefen den 14 mars 1974 avdelningsdirektören vid vapenfrinämnden Eric Sjöholm och byrådirektören vid arbetsmarknadsstyrelsen Karl-Henrik Suneson.

Till sekreterare i utredningen förordnades den 24 september 1973 hovrättsassessorn Björn Janson. Till biträdande sekreterare förordnades den 4 juni 1974 kanslisekreteraren vid försvarsdepartementet, numera också riksdagsledamoten Björn Körlof och den 5 augusti 1975 departementssekreteraren vid försvarsdepartementet Lars Linde. På därom gjord framställning entledigade departementschefen Björn Körlof från uppdraget som biträdande sekreterare den 14 oktober 1976. Hovrättsassessorn Rolf Holmquist förordnades den 23 november 1976 till biträdande sekreterare.

Utredningen får härmed till fullgörande av sitt utredningsuppdrag överlämna bifogat betänkande.

Reservationer har avgivits av ledamöterna Möller och Werner. Experten Sjöholm har avgivit ett särskilt yttrande.

Stockholm i mars 1977.

Carl Holmberg

Georg Andersson *Stig Gustafsson*

Birger Möller *Karl-Eric Norrby* *Mårten Werner*

/Björn Janson

Innehåll

Författningsförslag 9

Förslag till Lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst 9
Förslag till Förordning om ändring i kungörelsen (1966:414) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga 16
Förslag till Lag om samhällstjänst 23
Förslag till Lag om ändring i brottsbalken 27
Förslag till Lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967) 28
Förslag till Lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74) . . . 28
Förslag till Lag om ändring i allmänna tjänstepliktslagen (1959:83) 29
Förslag till Lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688) . . 30
Förslag till Lag om ändring i militärersättningslagen (1950:261) . 31
Förslag till Lag om ändring i familjebidragslagen (1946:99) . . . 32
Förslag till Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring 33
Förslag till Lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370) . 34
Förslag till Lag om ändring i uppbördslagen (1953:272) 35

Sammanfattning 37

Kapitel 1 *Utredningsuppdraget m. m.* 45
1.1 Direktiv 45
1.2 Utredningsarbetet 49

Kapitel 2 *Historik* 51
2.1 Inledning 51
2.2 De tidigaste författningarna om s. k. samvetsömma . . . 51
2.3 1920 års provisoriska lag 53
2.4 1925 års lag 56
2.5 Lagändringarna år 1940 58
2.6 1943 års lag 59
2.7 Utvecklingen fram till år 1966 65

Kapitel 3 *Utländsk rätt* 67
3.1 Finland 67
3.2 Danmark 69
3.3 Norge 70
3.4 Förbundsrepubliken Tyskland 72

3.5 Österrike 73
3.6 Schweiz 74
3.7 Nederländerna 74
3.8 Belgien 75
3.9 Frankrike 76

Kapitel 4 *Förutsättningar för vapenfri tjänst* 77
4.1 Gällande rätt 77
4.1.1 Internationell rätt 77
4.1.2 Svensk rätt rörande värnplikt och de mänskliga fri- och rättigheterna 80
4.1.3 Förutsättningar enligt 1 § i nu gällande vapenfrilag 86
4.1.4 Redovisad statistik 93
4.2 Utredningens överväganden och förslag 94
4.2.1 Vissa förhållanden som påverkar villkoren för erhållande av vapenfri tjänst 94
4.2.2 Utredningens motivering och förslag till ny formulering av 1 § vapenfrilagen 94

Kapitel 5 *Tjänstgöringsalternativ m. m.* 101
5.1 Gällande ordning 101
5.2 Överväganden och förslag 105
5.3 U-landstjänst 111
5.4 Kostnadsfördelningsfrågan 113

Kapitel 6 *Tjänstgöringstidens längd* 117
6.1 Gällande ordning 117
6.2 Överväganden och förslag 119

Kapitel 7 *Prövningsförfarandet* 121
7.1 Gällande ordning 121
7.2 Utredningens överväganden och förslag 125

Kapitel 8 *Sanktionsformer vid vägran* 129
8.1 Gällande ordning 129
8.2 Utredningens överväganden och förslag 133
8.2.1 Allmänt 133
8.2.2 Olika vägrarkategorier 134
8.2.3 Överväganden rörande principer för en ny lösning . 138

Kapitel 9 *Övriga frågor* 145
9.1 Prövningsförfarande m. m. under beredskap och krig . . . 145
9.1.1 Inledning 145
9.1.2 Vissa nu gällande bestämmelser 145
9.1.3 Utredningens överväganden och förslag 147
9.2 Vissa organisationsfrågor 150
9.3 Medinflytandefrågor 152
9.4 Ikraftträdande m. m. 153

Kapitel 10 *Specialmotivering* 155
10.1 Lag om ändring i vapenfrilagen 155
10.2 Förordning om ändring i vapenfrikungörelsen 156
10.3 Lag om samhällstjänst 159
10.4 Övriga författningsförslag 164
10.5 Övergångsbestämmelser 165

Reservationer och särskilt yttrande 169

Bilaga 1 *Statistik rörande värnpliktiga, vapenfria tjänstepliktiga och anmälningar om vägran m. m. 1966–1976* 179

Bilaga 2 *Statistik över fördelningen av vapenfria tjänstpliktiga på olika slag av tjänstgöring* 205

Bilaga 3 *Statistik över påföljder vid brottslighet enligt 21 kap. brottsbalken m. m.* 207

Bilaga 4 *Förslag till formulär vid utredning av förutsättningar för vapenfri tjänst* 213

Författningsförslag

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1966:413) om vapenfri tjänst

Härigenom föreskrives i fråga om lagen (1966:413) om vapenfri tjänst *dels* att 1–9 och 13–21 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i lagen skall införas en ny paragraf, 17 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	1 §
Värnpliktig äger enligt denna lag erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring, om bruk av vapen mot annan icke är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom.	*Om övervägt bruk av vapen mot annan ej är förenligt med värnpliktigs personliga allvarliga övertygelse, äger han erhålla tillstånd att i stället för värnpliktstjänstgöring fullgöra vapenfri tjänst.*
Värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst benämnes *vapenfri tjänstepliktig.*	Värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst benämnes *civiltjänstepliktig.*
	2 §[1]
Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst, som är betydelsefull för samhället, *såsom*	*Civiltjänstepliktig* skall fullgöra tjänst, som är betydelsefull för samhället. *Tjänstgöringen kan ske vid statlig eller kommunal myndighet eller vid enskild organisation.*
a) brandtjänst inom civilförsvaret,	*Det åligger statlig eller kommunal myndighet att, i den mån regeringen eller myndighet som regeringen utser så bestämmer, anordna sådan tjänstgöring.*
b) reparationstjänst vid järnvägarna, statens vattenfallsverk eller televerket,	
c) hälsovårds- eller sjukvårdstjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet,	

[1] Senaste lydelse 1975:556.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
d) ekonomi- eller expeditionstjänst vid statlig eller kommunal förvaltning.	
Vapenfri tjänstepliktig får icke åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han icke förklarat sig villig därtill.	*Civiltjänstepliktig* får icke åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han icke förklarat sig villig därtill.

3 §

Vapenfri tjänstepliktig får icke övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition.	*Civiltjänstepliktig* får icke övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition.

Söker den som fullgör värnpliktstjänstgöring tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst och har han icke tidigare gjort sådan ansökan, äger bestämmelsen i första stycket tillämpning på honom till dess ansökningen avgjorts slutligt. Lämnas ansökningen utan bifall, skall tjänstgöring under den tid då bestämmelsen varit tillämplig på den värnpliktige icke tillgodoräknas honom som fullgjord värnpliktstjänstgöring.

Har värnpliktig fullgjort grundutbildning efter det att ansökan om tillstånd till vapenfri tjänst senast lämnats utan bifall och ansöker han ånyo om tillstånd till vapenfri tjänst, skall vad som stadgas i andra stycket äga motsvarande tillämpning.

4 §[2]

Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som *vapenfri tjänstepliktig* skall fullgöra.	Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som *civiltjänstepliktig* skall fullgöra. *Begär civiltjänstepliktig innan tjänstgöringen påbörjats att erhålla tjänstgöring som icke leder till krigsplacering, äger han rätt till sådan tjänstgöring.*
Styrelsen har tillsyn över *vapenfria tjänstepliktigas* utbildning och tjänstgöring.	Styrelsen har tillsyn över *civiltjänstepliktigas* utbildning och tjänstgöring.
Om biståndS- och katastrofutbildning finns särskilda bestämmelser.	Om biståndS- och katastrofutbildning *samt om tillgodoräknande av tjänstgöring genom biståndsarbete utomlands* finns särskilda bestämmelser.

5 §[3]

Vapenfri tjänstepliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst	*Civiltjänstepliktig* är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst *fy-*

[2] Senaste lydelse 1971:167.

[3] Senaste lydelse 1976:306.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
trehundranittiofem och högst *fyrahundratjugo* dagar. *Tjänstgöringen kan fördelas i omgångar* över hela värnpliktstiden.	*rahundratjugo* och högst *fyrahundrafemtio* dagar. *Utbildningen utgöres av grundutbildning och repetitionsutbildning fördelat* över hela värnpliktstiden. *Tjänstgöring som icke leder till krigsplacering skall dock fullgöras i ett sammanhang.*
Inkallas värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § värnpliktslagen *den 30 december 1941 (nr 967),* får även *vapenfri tjänstepliktig* kallas till tjänstgöring. Tjänstgöringstiden får icke överstiga etthundraåttio dagar, om tjänstgöringen föranledes av inkallelse av värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. värnpliktslagen.	Inkallas värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § värnpliktslagen *(1941:967),* får även *civiltjänstepliktig* kallas till tjänstgöring. Tjänstgöringstiden får icke överstiga etthundraåttio dagar, om tjänstgöringen föranledes av inkallelse av värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. värnpliktslagen.

Om tillgodoräkning av fullgjord värnpliktstjänstgöring vid beräkning av tiden för tjänstgöring enligt denna lag och av fullgjord vapenfri tjänst vid beräkning av tiden för värnpliktstjänstgöring meddelar regeringen bestämmelser.

6 §

Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer när *vapenfri tjänstepliktig* skall tjänstgöra. Styrelsen äger överlåta denna uppgift på annan *statlig* myndighet i fråga om tjänstgöring där.	Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer när *civiltjänstepliktig* skall tjänstgöra. Styrelsen äger överlåta denna uppgift på annan myndighet i fråga om tjänstgöring där.

7 §[4]

Som tjänstgöringstid tillgodoräknas tid under vilken *vapenfri tjänstepliktig* varit frånvarande från tjänstgöring till följd av sjukdom eller skada vartill tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak.	Som tjänstgöringstid tillgodoräknas tid under vilken *civiltjänstepliktig* varit frånvarande från tjänstgöring till följd av sjukdom eller skada vartill tjänstgöringen kan antagas ha varit orsak.

Regeringen äger bestämma, att tid för frånvaro från tjänstgöring av annan anledning än som avses i första stycket får tillgodoräknas som tjänstgöringstid.

8 §

Vapenfri tjänstepliktig skall efterkomma kallelse till tjänstgöring. Är han av laga förfall hindrad att inställa	*Civiltjänstepliktig* skall efterkomma kallelse till tjänstgöring. Är han av laga förfall hindrad att inställa sig,

[4] Senaste lydelse 1975:556.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
sig, skall han så snart det kan ske anmäla förfallet till den som utfärdat kallelsen.	skall han så snart det kan ske anmäla förfallet till den som utfärdat kallelsen.
Vapenfri tjänstepliktig skall ställa sig till efterrättelse de tjänstgöringsföreskrifter som meddelas av arbetsmarknadsstyrelsen eller *myndighet* hos vilken han tjänstgör.	*Civiltjänstepliktig* skall ställa sig till efterrättelse de tjänstgöringsföreskrifter som meddelas av arbetsmarknadsstyrelsen eller *organ* hos vilken han tjänstgör.
8 a §[5]	
Vapenfri tjänstepliktig är berättigad till samma förmåner i samband med tjänstgöring som enligt 33 § första stycket värnpliktslagen (1941:967) tillkomma värnpliktig i samband med värnpliktstjänstgöring.	*Civiltjänstepliktig* är berättigad till samma förmåner i samband med tjänstgöring som enligt 33 § första stycket värnpliktslagen (1941:967) tillkomma värnpliktig i samband med värnpliktstjänstgöringen.
Om *vapenfri tjänstepliktigs* rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99) och *militärersättningsförordningen* (1950:261).	Om *civiltjänstepliktigs* rätt till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99) och *militärersättningslagen* (1950:261).
9 §	
Ändras *vapenfri tjänstepliktigs* postadress skall han genast vidtaga sådan åtgärd att postförsändelse från arbetsmarknadsstyrelsen eller *myndighet* hos vilken han tjänstgör kan komma honom till handa utan dröjsmål.	Ändras *civiltjänstepliktigs* postadress skall han genast vidtaga sådan åtgärd att postförsändelse från arbetsmarknadsstyrelsen eller *organ* hos vilken han tjänstgör kan komma honom till handa utan dröjsmål.
Vapenfri tjänstepliktig skall utkvittera postförsändelse från arbetsmarknadsstyrelsen eller *myndighet* hos vilken han tjänstgör, taga del av försändelsens innehåll samt på anmodan lämna *myndigheten* de upplysningar som fordras om personliga förhållanden av betydelse för hans tjänstgöring.	*Civiltjänstepliktig* skall utkvittera postförsändelse från arbetsmarknadsstyrelsen eller *organ* hos vilken han tjänstgör, taga del av försändelsens innehåll samt på anmodan lämna *organet* de upplysningar som fordras om personliga förhållanden av betydelse för hans tjänstgöring.
13 §	
Vapenfrinämnden äger återkalla tillstånd till vapenfri tjänst, när den	Vapenfrinämnden äger återkalla tillstånd till vapenfri tjänst, när den

[5] Paragrafen införd genom 1975:556.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
tjänstepliktige ansöker därom eller ändrade förhållanden annars föranleda det.	*civiltjänstepliktige* ansöker därom eller ändrade förhållanden annars föranleda det.

Nämnden äger även utan ansökan besluta att värnpliktig skall fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring.

14 §

Vapenfri tjänstepliktig, som olovligen avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader.	*Civiltjänstepliktig* som olovligen avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader.

Begås brott som avses i första stycket under beredskapstillstånd eller när riket är i krig, dömes till böter eller fängelse i högst två år.

15 §

Vapenfri tjänstepliktig, som under tjänsteutövning är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel, att hans förmåga att fullgöra tjänsten måste antagas vara nedsatt, dömes till böter eller fängelse i högst ett år.	*Civiltjänstepliktig*, som under tjänsteutövning är så påverkad av alkoholhaltiga drycker eller annat berusningsmedel, att hans förmåga att fullgöra tjänsten måste antagas vara nedsatt, dömes till böter eller fängelse i högst ett år.

16 §

Vapenfri tjänstepliktig, som av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosätter vad som åligger honom enligt reglemente, instruktion eller annan allmän bestämmelse, särskild föreskrift eller tjänstens beskaffenhet, dömes, om ej gärningen är särskilt belagd med straff, till böter.	*Civiltjänstepliktig*, som av försummelse, oförstånd eller oskicklighet åsidosätter vad som åligger honom enligt reglemente, instruktion eller annan allmän bestämmelse, särskild föreskrift eller tjänstens beskaffenhet, dömes, om ej gärningen är särskilt belagd med straff, till böter.

Är brottet grovt, dömes till fängelse i högst ett år.

17 §

Vapenfri tjänstepliktig som utan laga förfall underlåter att fullgöra skyldighet enligt 9 §, dömes till böter högst femhundra kronor.	*Civiltjänstepliktig* som utan laga förfall underlåter att fullgöra skyldighet enligt 9 §, dömes till böter högst femhundra kronor.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Lämnar han vid fullgörande av sådan skyldighet uppsåtligen eller av grov oaktsamhet oriktig uppgift, dömes till böter eller fängelse i högst sex månader.	
	17 a §
	Om åläggande för civiltjänstepliktig att utföra samhällstjänst finns stadgat i lagen (1977:00) om samhällstjänst.
18 §	
Begår *vapenfri tjänstepliktig* brott som avses i 14–16 §§ och är brottet att anse som ringa, kan han i stället för straff meddelas tillrättavisning i form av varning, åläggande för visst antal gånger, högst fyra, eller för viss bestämd tid, högst sju dagar, att utom vanlig ordning utföra handräckningsarbete eller annan särskild uppgift (extratjänst), förbud att under viss bestämd tid, högst sju dagar, på fritid vistas utom förläggningsområde eller, om han icke är förlagd inom sådant område, utom bostaden (utegångsförbud).	Begår *civiltjänstepliktig* brott som avses i 14–16 §§ och är brottet att anse som ringa, kan han i stället för straff meddelas tillrättavisning i form av varning, åläggande för visst antal gånger, högst fyra, eller för viss bestämd tid, högst sju dagar, att utom vanlig ordning utföra handräckningsarbete eller annan särskild uppgift (extratjänst), förbud att under viss bestämd tid, högst sju dagar, på fritid vistas utom förläggningsområde eller, om han icke är förlagd inom sådant område, utom bostaden (utegångsförbud).
19 §[6]	
Befogenhet att meddela *vapenfri tjänstepliktig* tillrättavisning tillkommer hos staten eller hos kommun anställd civilförsvars-, brand- eller arbetschef i fråga om underställd personal. Med kommun likställes annan allmän inrättning som avses i 1 kap. 1 § 2 eller 3 lagen (1976:600) om offentlig anställning.	Befogenhet att meddela *civiltjänstepliktig* tillrättavisning tillkommer hos staten eller hos kommun anställd civilförsvars-, brand- eller arbetschef i fråga om underställd personal. Med kommun likställes annan allmän inrättning som avses i 1 kap. 1 § 2 eller 3 lagen (1976:600) om offentlig anställning.
Innan någon meddelar tillrättavisning, skall han vid förhör med den felande lämna denne tillfälle att förklara sig.	

[6] Senaste lydelse 1976:604.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
20 §	
Vapenfri tjänstepliktig som meddelats tillrättavisning, äger begära omprövning av tillrättavisningen. Om han tjänstgör hos statlig myndighet, skall omprövning begäras hos denna och i annat fall hos arbetsmarknadsstyrelsen.	*Civiltjänstepliktig* som meddelats tillrättavisning, äger begära omprövning av tillrättavisningen. Om han tjänstgör hos statlig myndighet, skall omprövning begäras hos denna och i annat fall hos arbetsmarknadsstyrelsen.
Meddelad tillrättavisning skall omedelbart gå i verkställighet. Om åtal väckes innan tillrättavisning verkställts till fullo, skall verkställigheten upphöra. Detsamma gäller om tjänstgöringen upphör.	
21 §	
Uteblir *vapenfri tjänstepliktig* utan anmält laga förfall från tjänstgöring, som ålagts honom, eller avviker han olovligen därifrån, skall han på framställning av myndighet, som kallat honom till tjänstgöringen, omedelbart hämtas på egen bekostnad genom polismyndighetens försorg.	Uteblir *civiltjänstepliktig* utan anmält laga förfall från tjänstgöring, som ålagts honom, eller avviker han olovligen därifrån, skall han på framställning av myndighet, som kallat honom till tjänstgöringen, omedelbart hämtas på egen bekostnad genom polismyndighetens försorg.

---

1. Denna lag träder i kraft

2. Vid tillämpning av 3 § i dess nya lydelse skall hänsyn icke tagas till ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst som prövats enligt äldre lag.

3. För civiltjänstepliktig som påbörjat tjänstgöring före denna lags ikraftträdande gäller i fråga om utbildningstidens längd äldre bestämmelser.

4. Har civiltjänstepliktig undergått viss tids fängelse för brott som avses i 14 eller 16 § eller i 21 kap. 1, 2, 11, 12 eller 18 § brottsbalken och som har samband med hans inställning till vapenfri tjänst eller värnpliktstjänstgöring, skall tiden för den vapenfria tjänstgöringen minskas i motsvarande mån. Tiden för den vapenfria tjänstgöringen får dock ej bli kortare än sjuttiofem dagar.

Förslag till
Förordning om ändring i kungörelsen (1966:414) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga

Härigenom föreskrives i fråga om kungörelsen (1966:414) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga

dels att i rubrikerna närmast före 8, 12 och 21 §§ orden "vapenfri tjänstepliktig" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "civiltjänstepliktig" i motsvarande form,

dels att rubriken till kungörelsen samt 5, 6, 8–12, 14–20, 25 och 26 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i förordningen skall införas tre nya paragrafer, 5a, 8a och 26 a §§, av nedan angivna lydelse.

Förordning om civiltjänstepliktiga

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	5 §
Vapenfrinämnden skall göra den utredning om sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter *som behöves* för *prövning* av ansökningen. *Nämnden äger kalla sökande och annan att höras muntligen inför nämnden.*	*Utredning* om sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter *av betydelse* för *prövningen* av ansökningen *göres av utredare som vapenfrinämnden bestämmer.*
Nämnden äger förordna särskild utredningsman att biträda vid utredningen. Utredningsman äger kalla sökande *och annan* för samtal.	*Utredaren skall* kalla *den* sökande för samtal.
	Utredaren skall informera sökanden om förutsättningarna för vapenfri tjänst och om tjänstgöringsalternativen.
	Utredaren skall avge redogörelse som skall innehålla uppgifter som angivas i formulär som vapenfrinämnden fastställer.
	5a §
	Finner vapenfrinämnden att ytterligare utredning är erforderlig, äger nämnden föranstalta därom.
	Vapenfrinämnden äger kalla sökande och annan att höras muntligen inför nämnden. Begär sökanden att bli muntligen hörd inför nämnden, skall han kallas att höras, om det icke finnes uppenbart obehövligt.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
6 §[1]	
Utredningsman äger av allmänna medel erhålla skäligt arvode och ersättning för utgifter. Ersättning för inställelse till den som kallats att höras muntligen inför vapenfrinämnden utgår efter samma grunder som gälla i fråga om ersättning av allmänna medel till vittnen. Beslut härom fattas av nämnden.	*Sökande som kallas till utredare för samtal har rätt till fri resa inom landet från den plats där han är bosatt eller stadigvarande vistas och åter.*
	Resan företages med allmänt kommunikationsmedel, varvid billigaste färdsätt och färdväg skall begagnas. Sovplats får begagnas om det är befogat med hänsyn till resans längd och i övrigt förenligt med en ändamålsenlig planläggning av resan. För fri resa tillhandahålles militär tjänstebiljett.
Den som kallas till utredningsman för samtal har rätt till fri resa i Sverige från bostads- eller vistelseorten till platsen för samtalet och åter, om kortaste färdvägen mellan platserna överstiger 20 kilometer. Fri resa erhålles genom militär tjänstebiljett. Har tjänstebiljett icke kunnat tillhandahållas, ersättes kostnad för resa enligt de grunder som gäller för statstjänstemän i lägsta reseklass vid resa inom landet. Beslut över yrkande om fri resa eller resekostnadsersättning fattas av inskrivningschefen i det inskrivningsområde sökanden tillhör.	*Saknas allmänt kommunikationsmedel eller medför anlitande härav oskälig tidsutdräkt, får annat färdmedel användas varvid ersättning utgår enligt värnpliktsförmånsförordningen (1976:1008).*
	Vid fri resa utgår måltidsersättning enligt värnpliktsförmånsförordningen (1976:1008) samt ersättning för nattlogi om övernattning är nödvändig.
	Vad nu har sagts gäller även i fråga om sökande som kallas att höras inför vapenfrinämnden.
	Ersättning för inställelse för annan än sökanden som kallats att höras muntligen inför nämnden utgår efter samma grunder som gälla i fråga om ersättning av allmänna medel till vittnen.
	Beslut i frågor som behandlas i första–fjärde styckena fattas av truppregistreringsmyndighet och i övriga frågor av vapenfrinämnden.
8 §	
Arbetsmarknadsstyrelsen för register över de *vapenfria tjänstepliktiga*. I registret införes i fråga om varje *tjänstepliktig* det slag av tjänstgöring han skall fullgöra, när han skall tjänstgöra, tjänstgöringstidens längd, fullgjord tjänstgöring samt de uppgifter i övrigt som äga samband	Arbetsmarknadsstyrelsen för register över de *civiltjänstepliktiga*. I registret införes i fråga om varje *civiltjänstepliktig* det slag av tjänstgöring han skall fullgöra, när han skall tjänstgöra, tjänstgöringstidens längd, fullgjord tjänstgöring samt de uppgifter i övrigt som äga samband

[1] Senaste lydelse 1968:399.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
med tjänsteplikten.	med tjänsteplikten.
Vapenfri tjänstepliktig skall erhålla tjänstgöringsbok, upprättad enligt formulär som fastställes av arbetsmarknadsstyrelsen.	*Civiltjänstepliktig* skall erhålla tjänstgöringsbok, upprättad enligt formulär som fastställes av arbetsmarknadsstyrelsen.
	8a §
	Vapenfri tjänst kan anordnas som *1. civilförsvarstjänst,* *2. reparationstjänst vid statens järnvägar, statens vattenfallsverk och televerket,* *3. sjukvårdstjänst vid statens eller landstingens sjukvårdsinrättningar,* *4. jordbrukstjänst,* *5. brandtjänst vid luftfartsverket,* *6. socialvårds-, fritids- och skoltjänst vid kommuner och organisationer,* *7. expeditionstjänst,* *8. ekonomi- och underhållstjänst,* *9. naturvårdstjänst vid naturvårdsverket och domänverket.* *Även annan tjänst som är betydelsefull för samhället får anordnas.* *Om bistånds- och katastrofutbildning finns stadgat i kungörelsen (1971:355) om bistånds- och katastrofutbildning.* *Om tillgodoräkning av tjänstgöring genom biståndsarbete finns stadgat i förordningen (1977:00) om tillgodoräkning av tjänstgöringstid för civiltjänstepliktiga genom biståndsarbete utomlands.*
	9 §
	Myndighet som är verksam inom område som anges i 8a § är skyldig att anordna vapenfri tjänst i den mån arbetsmarknadsstyrelsen så finner erforderligt.
Vid fördelning av de *vapenfria tjänstepliktiga* på skilda slag av tjänst-	*Arbetsmarknadsstyrelsen skall innan* fördelning *sker* av de *civiltjänste-*

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
göring *skall arbetsmarknadsstyrelsen* samråda med de *myndigheter* som under styrelsen ha ansvaret för de *tjänstepliktigas* utbildning och tjänstgöring.	*pliktiga* på skilda slag av tjänstgöring, samråda med de *organ* som under styrelsen har ansvaret för de *civiltjänstepliktigas* utbildning och tjänstgöring.
10 §	
Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra sådant slag av tjänstgöring för vilket han med hänsyn till sin utbildning och allmänna fallenhet kan anses bäst lämpad. Hänsyn skall i möjlig mån tagas till den *tjänstepliktiges* önskemål.	*Civiltjänstepliktig* skall fullgöra sådant slag av tjänstgöring för vilket han med hänsyn till sin utbildning och allmänna fallenhet kan anses bäst lämpad. Hänsyn skall i möjlig mån tagas till den *civiltjänstepliktiges* önskemål. *Civiltjänstepliktig skall innan han kallas till tjänstgöring underrättas om vilket slag av tjänstgöring han skall fullgöra.* *Arbetsmarknadsstyrelsen kan när så finnes påkallat ändra vad som bestämts om det slag av tjänstgöring den civiltjänstepliktige skall fullgöra.*
11 §[2]	
Vapenfri tjänstepliktigs befattning vid tjänstgöring som avses i 5 § andra stycket lagen om vapenfri tjänst bestämmes av arbetsmarknadsstyrelsen eller, i fråga om *tjänstepliktig* som uttagits till tjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet, av socialstyrelsen.	*Civiltjänstepliktigs* befattning vid tjänstgöring som avses i 5 § andra stycket lagen *(1966:413)* om vapenfri tjänst bestämmes av arbetsmarknadsstyrelsen eller, i fråga om *civiltjänstepliktig* som uttagits till tjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet, av socialstyrelsen.
12 §[3]	
Tjänstgöringstiden för *vapenfri tjänstepliktig* är 420 dagar. *Utbildningen utgöres av grundutbildning och repetitionsutbildning.*	Tjänstgöringstiden för *civiltjänstepliktig* är 420 dagar.
Vapenfri tjänstepliktig skall under sin tjänstgöring erhålla en effektiv och ändamålsenlig utbildning för det slag av tjänstgöring han skall fullgöra.	*Civiltjänstepliktig* skall under sin tjänstgöring erhålla en effektiv och ändamålsenlig utbildning för det slag av tjänstgöring han skall fullgöra.

[2] Senaste lydelse 1971:911.

[3] Senaste lydelse 1976:524.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
14 §	
Vapenfri tjänstepliktig äger hos inskrivningsmyndighet begära omprövning av beslut rörande hans tjänstduglighet. Ansökan härom inges, om han är i tjänst, till den myndighet hos vilken han tjänstgör och i annat fall till arbetsmarknadsstyrelsen.	*Civiltjänstepliktig* äger hos inskrivningsmyndighet begära omprövning av beslut rörande hans tjänstduglighet. Ansökan härom inges, om han är i tjänst, till den myndighet hos vilken han tjänstgör och i annat fall till arbetsmarknadsstyrelsen.
15 §[4]	
In- och utryckningsdagar räknas icke in i de *vapenfria tjänstepliktigas* tjänstgöringstid. Den tid under vilken *vapenfri tjänstepliktig* skall tjänstgöra enligt 12 § skall minskas med tid under vilken han fullgjort tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. värnpliktslagen (1941:967). Tiden för den vapenfria tjänstgöringen får dock icke bli kortare än 75 dagar.	In- och utryckningsdagar räknas icke in i de *civiltjänstepliktigas* tjänstgöringstid. Den tid under vilken *civiltjänstepliktig* skall tjänstgöra enligt 12 § skall minskas med tid under vilken han fullgjort tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. värnpliktslagen (1941:967). Tiden för den vapenfria tjänstgöringen får dock icke bli kortare än 75 dagar.
16 §	
Tid för frånvaro från vapenfri tjänstgöring av annan anledning än som avses i 7 § första stycket lagen om vapenfri tjänst tillgodoräknas *vapenfri tjänstepliktig* enligt samma grunder som gälla i fråga om tillgodoräkning av tid för frånvaro från värnpliktstjänstgöring.	Tid för frånvaro från vapenfri tjänstgöring av annan anledning än som avses i 7 § första stycket lagen *(1966:413)* om vapenfri tjänst tillgodoräknas *civiltjänstepliktig* enligt samma grunder som gälla i fråga om tillgodoräkning av tid för frånvaro från värnpliktstjänstgöring.
17 §	
Ledighet från vapenfri tjänstgöring äger *vapenfri tjänstepliktig* erhålla efter samma grunder som ledighet från värnpliktstjänstgöring. Ledighet beviljas av arbetsmarknadsstyrelsen. Styrelsen äger överlåta åt annan hos vilken den *tjänstepliktige* tjänstgör att bevilja ledighet.	Ledighet från vapenfri tjänstgöring äger *civiltjänstepliktig* erhålla efter samma grunder som ledighet från värnpliktstjänstgöring. Ledighet beviljas av arbetsmarknadsstyrelsen. Styrelsen äger överlåta åt annan hos vilken den *civiltjänstepliktige* tjänstgör att bevilja ledighet.

[4] Senaste lydelse 1972:347.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

18 §[5]

I fråga om förmåner till *vapenfri tjänstepliktig* i samband med tjänstgöring skall värnpliktsförmånsförordningen (1976:1008) äga motsvarande tillämpning i den mån regeringen ej meddelar särskilda bestämmelser. Befattningspenning utgår dock ej till *vapenfri tjänstepliktig*. *Vapenfri tjänstepliktig* får för erhållande av tillägg till dagersättningen tillgodoräkna sig tidigare tjänstgöring enligt värnpliktslagen (1941:967).

I fråga om förmåner till *civiltjänstepliktig* i samband med tjänstgöring skall värnpliktsförmånsförordningen (1976:1008) äga motsvarande tillämpning i den mån regeringen ej meddelar särskilda bestämmelser. Befattningspenning utgår dock ej till *civiltjänstepliktig*. *Civiltjänstepliktig* får för erhållande av tillägg till dagersättningen tillgodoräkna sig tidigare tjänstgöring enligt värnpliktslagen (1941:967).

Vid tillämpningen av värnpliktsförmånsförordningens bestämmelser skall med myndighet inom försvarsmakten avses arbetsmarknadsstyrelsen.

19 §[6]

Vid tillämpning av *militärersättningsförordningen* (1950:261) och kungörelsen (1950:334) med tillämpningsföreskrifter till militärersättningsförordningen den 2 juni 1950 (nr 261) på *vapenfri tjänstepliktig* och vapenfri tjänstgöring gäller vad som föreskrives om värnpliktig *vapenfri tjänstepliktig* och vad som föreskrives om militärtjänstgöring vapenfri tjänstgöring. Sådan anmälan till riksförsäkringsverket som enligt kungörelsen åligger truppförbandschef göres av den hos vilken den *vapenfrie* tjänstgör.

Vid tillämpning av *militärersättningslagen* (1950:261) och kungörelsen (1950:334) med tillämpningsföreskrifter till militärersättningsförordningen den 2 juni 1950 (nr 261) på *civiltjänstepliktig* och vapenfri tjänstgöring gäller vad som föreskrives om värnpliktig *civiltjänstepliktig* och vad som föreskrives om militärtjänstgöring vapenfri tjänstgöring. Sådan anmälan till riksförsäkringsverket som enligt kungörelsen åligger truppförbandschef göres av den hos vilken den *civiltjänstepliktige* tjänstgör.

20 §[7]

Medel för underhåll, inkvartering, avlöning m. m. av *vapenfria tjänstepliktiga* rekvireras, utbetalas och redovisas enligt föreskrifter som arbetsmarknadsstyrelsen utfärdar efter samråd med riksförsäkringsverket och de *myndigheter* som under styrelsen ha ansvaret för de *tjänstepliktigas* utbildning och tjänstgöring.

Medel för underhåll, inkvartering, avlöning m. m. av *civiltjänstepliktiga* rekvireras, utbetalas och redovisas enligt föreskrifter som arbetsmarknadsstyrelsen utfärdar efter samråd med riksförsäkringsverket och de *organ* som under styrelsen ha ansvaret för de *civiltjänstepliktigas* utbildning och tjänstgöring.

[5] Senaste lydelse 1976:1009.

[6] Senaste lydelse 1975:560.

[7] Senaste lydelse 1976:1009.

Nuvarande lydelse *Föreslagen lydelse*

25 §

Om särskilda skäl ej föranleda annat får värnpliktig, som sökt vapenfri tjänst och som icke tidigare gjort sådan ansökan, ej åläggas fullgöra värnpliktstjänstgöring innan ansökningen blivit slutligt prövad. Är den värnpliktige i tjänst, skall han omedelbart hemförlovas, om särskilda skäl ej föranleda annat.

Har värnpliktig fullgjort grundutbildning efter det att ansökan om tillstånd till vapenfri tjänst senast lämnats utan bifall och ansöker han ånyo om tillstånd till vapenfri tjänst, skall vad som stadgas i första stycket äga motsvarande tillämpning.

26 §[8] (första stycket)

Förklarar den som fullgör värnpliktstjänstgöring att han icke vill bruka vapen eller eljest fullgöra vad som åligger honom och åberopar han sådana skäl att det kan antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen, skall han, om *ansökan om* tillstånd *att fullgöra* vapenfri tjänst *ej redan är under prövning,* erhålla upplysning om bestämmelserna för sådan tjänst. *Förklarar* den värnpliktige *sig* icke *vilja* ansöka om vapenfri tjänst eller ansöker han ej senast *påföljande dag därom* och *finnes* ej förutsättning för sådan anmälan till regeringen som avses i 27 §, skall han *beordras* att fullgöra vad som åligger honom.

26 §

Förklarar den som fullgör värnpliktstjänstgöring att han icke vill bruka vapen eller eljest fullgöra vad som åligger honom och åberopar han sådana skäl att det kan antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen, skall han, om *han icke tidigare sökt* tillstånd *till* vapenfri tjänst, erhålla upplysning om bestämmelserna för sådan tjänst. *Upplysningen skall avse såväl förutsättningarna för vapenfri tjänst och prövningsförfarandet som tjänstgöringsområdena. Upplysning skall även lämnas om vad som gäller för den som vägrar fullgöra värnpliktstjänstgöring.*

Meddelar den värnpliktige, *efter det att upplysning enligt första stycket givits honom, att han* icke *vill* ansöka om vapenfri tjänst, eller ansöker han ej *därom* senast *dagen efter det upplysningen givits* och *finns* ej förutsättning för sådan anmälan till regeringen som avses i 27 §, skall han *åläggas* att fullgöra vad som åligger honom.

26 § (andra stycket)

Vägrar eller underlåter den som fullgör värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst att fullgöra vad som

26 a §

Vägrar eller underlåter den som fullgör värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst att fullgöra vad som

[8] Senaste lydelse 1975:560.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
åligger honom och åberopar han sådana skäl att det kan antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen, skall han omedelbart hemförlovas. Myndigheten skall genast göra anmälan om förhållandet, *förutom* till åklagare *eller polismyndighet, till regeringen och bifoga utredning i saken. Kallelse till ny tjänstgöring får icke ske förrän regeringen meddelat beslut i anledning av anmälningen. Domstol som avgör mål om ansvar för vägran eller underlåtenhet att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst skall, sedan avgörandet vunnit laga kraft, översända avskrift av domen eller beslutet till chefen försvarsdepartementet.*	åligger honom och åberopar han sådana skäl att det kan antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen, skall han omedelbart hemförlovas. Myndigheten skall genast göra anmälan om förhållandet till åklagare. *Uteblir värnpliktig eller civiltjänstepliktig eller avviker han olovligen från tjänstgöringsstället och kan det antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen, skall han hemförlovas, om han ej kan hämtas. Myndighet skall genast göra anmälan om förhållandet till åklagare.* *Om vad som åligger åklagare är stadgat i lagen (1977:00) om samhällstjänst.*

---

1. Denna förordning träder i kraft
2. Utredningsman som ej är fast anställd äger av allmänna medel erhålla skäligt arvode och ersättning för utgifter.
3. Vid tillämpning av 25 och 26 §§ skall hänsyn icke tagas till ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst som prövats före förordningens ikraftträdande.

Förslag till
Lag om samhällstjänst

Härigenom föreskrives följande.

1 § Vägrar eller underlåter den som fullgör värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst att utföra vad som åligger honom och kan det antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen, skall han överföras till samhällstjänst.

Detsamma gäller den som olovligen avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället, om det kan antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen.

2 § Förordnas att någon skall överföras till samhällstjänst, skall straff ej ådömas honom för brott som avses i 21 kap. 1, 2, 11, 12 eller 18 § brottsbalken eller 14 eller 16 § lagen (1966:413) om vapenfri tjänst, vartill han kan ha

gjort sig skyldig, om brottet har samband med hans inställning till fullgörande av värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

3 § Har ansökan om vapenfri tjänst ingivits av den som icke tidigare sökt sådan tjänst, får fråga om förordnande om samhällstjänst icke prövas innan ansökan slutligen avgjorts.

Detsamma gäller värnpliktig som fullgjort grundutbildning efter det att ansökan om tillstånd senast lämnats utan bifall och ånyo ansökt om tillstånd till vapenfri tjänst.

Bifalles ansökan om vapenfri tjänst, förfaller frågan om förordnande av samhällstjänst.

4 § Om överförande till samhällstjänst förordnar domstol på talan av allmän åklagare.

Angående utredning och förfarande i mål om överförande till samhällstjänst skall vad i allmänhet är föreskrivet om mål som rör allmänt åtal för brott, för vilket är stadgat fängelse i ett år, äga motsvarande tillämpning.

Om förhållandena påkallar det, äger rätten besluta att förordnande om samhällstjänst skall gå i verkställighet utan hinder av att domen icke vunnit laga kraft.

5 § Samhällstjänst fullgöres under 450 dagar.

Har den som överföres till samhällstjänst fullgjort viss tids värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, skall tiden för samhällstjänsten nedsättas i motsvarande mån. Beslut härom meddelas i förordnandet om samhällstjänst.

Förordnandet om samhällstjänst förfaller vid utgången av det år under vilket den som förordnandet avser fyller fyrtiosju år.

6 § Samhällstjänsten anordnas av arbetsmarknadsstyrelsen. Under fullgörandet av tjänsten skall utföras arbete som är betydelsefullt för samhället. Styrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring den som överförts till samhällstjänst skall fullgöra. Tjänstgöringen skall påbörjas så snart ske kan.

7 § Den som överförts till samhällstjänst skall efterkomma kallelse till tjänstgöring. Är han av laga förfall hindrad att inställa sig, skall han så snart det kan ske anmäla förfallet till den som utfärdat kallelsen.

Uteblir den som överförts till samhällstjänst utan anmält laga förfall från tjänstgöring, som ålagts honom, eller avviker han olovligen därifrån, skall han på framställning av myndighet, som kallat honom till tjänstgöring, omedelbart hämtas på egen bekostnad genom polismyndighetens försorg.

8 § Tjänstgöringstiden räknas från den dag samhällstjänsten påbörjas.

Som tjänstgöringstid tillgodoräknas tid under vilken den som fullgör samhällstjänst varit frånvarande från tjänstgöring till följd av sjukdom eller skada vartill tjänstgöringen kan ha varit orsak.

Regeringen får bestämma, att tid för frånvaro från tjänstgöring av annan anledning än som avses i första stycket får tillgodoräknas som tjänstgöringstid.

9 § Den som fullgör samhällstjänst skall ställa sig till efterrättelse de tjänstgöringsföreskrifter som meddelas av arbetsmarknadsstyrelsen eller myndighet hos vilken han tjänstgör.

10 § Den som fullgör samhällstjänst är berättigad till samma förmåner i samband med tjänstgöring som enligt 33 § första stycket värnpliktslagen (1941:967) tillkommer värnpliktig i samband med värnpliktstjänstgöring. Regeringen äger dock bestämma annan beräkning av dagersättning.

Om rätt för den som fullgör samhällstjänst till familjebidrag och ersättning för skada eller sjukdom som han ådrager sig under tjänstgöring föreskrives i familjebidragslagen (1946:99) och militärersättningslagen (1950:261).

11 § Förklarar den som fullgör samhällstjänst att han önskar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller, om han är civiltjänstepliktig, vapenfri tjänst, skall samhällstjänsten villkorligt avbrytas senast trettio dagar efter förklaringen.

Påbörjas värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst inom två år från det samhällstjänsten avbrutits, förfaller förordnandet om samhällstjänst. I annat fall skall samhällstjänsten återupptagas, om ej särskilda skäl är däremot.

Beslut enligt första och andra styckena meddelas av arbetsmarknadsstyrelsen.

12 § Värnpliktig äger vid beräkning av tiden för värnpliktstjänstgöringen tillgodoräkna sig den tid han fullgjort samhällstjänst, dock högst nittio dagar av grundutbildningstiden och trettio dagar av tiden för repetitionstjänstgöring.

Civiltjänstepliktig äger tillgodoräkna den tid han fullgjort samhällstjänst som tid för vapenfri tjänst. Tiden för den vapenfria tjänstgöringen får dock icke bli kortare än sjuttiofem dagar.

13 § Den som fullgjort honom ålagd samhällstjänst får icke utan eget medgivande inkallas till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

14 § Vägrar eller underlåter den som överförts till samhällstjänst att utföra vad som åligger honom eller avviker han eller uteblir olovligen från tjänstgöringsstället och kan det antagas att han icke kommer att fullgöra tjänstgöringen, dömes till fängelse i högst ett år eller, om endast kort tid återstår att fullgöra, till böter.

Fängelsestraffet skall bestämmas med beaktande av den tid som återstår att fullgöra av samhällstjänsten.

Straff enligt denna paragraf får ådömas endast om åtgärder som arbetsmarknadsstyrelsen äger vidtaga visat sig gagnlösa.

15 § Gemensamt straff i fängelse får icke avse brott varom stadgas i 14 §.

16 § I fråga om verkställigheten av fängelse som ådömts enligt 14 § gäller vad eljest är stadgat angående fängelse i den mån nedan icke stadgas annat.

1. Villkorlig frigivning skall ske, förutom i fall som avses i 26 kap. brottsbalken, om den dömde förklarar att han önskar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller, om han är civiltjänstepliktig, vapenfri tjänst. Detsamma gäller

den som önskar fullgöra samhällstjänst.

2. Påbörjas värnpliktstjänstgöring, vapenfri tjänst eller samhällstjänst inom två år från det villkorlig frigivning skett enligt 1, bortfaller återstoden av fängelsestraffet. I annat fall skall den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad, om ej särskilda skäl är däremot.

3. Verkställes fängelsestraff enligt 14 § samtidigt med annat fängelsestraff, skall vid tillämpning av 1 så anses som om det andra straffet fullgöres först. Villkorlig frigivning enligt 1 kan i sådant fall äga rum tidigast när det andra straffet till fullo verkställts eller, om villkorlig frigivning kunnat ske om det straffet verkställts för sig, när sådan frigivning skolat ske.

4. Beslut om villkorlig frigivning enligt 1 och förverkande därav enligt 2 meddelas av kriminalvårdsstyrelsen.

17 § Har den som fullgör värnpliktstjänstgöring, vapenfri tjänst eller samhällstjänst undergått fängelse viss tid enligt 14 §, skall tiden för tjänstgöringen nedsättas i motsvarande mån.

18 § Vägrar eller underlåter den som i fall som avses i 11 eller 16 § fullgör värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst att utföra vad som åligger honom eller avviker han eller uteblir olovligen från tjänstgöringsstället, skall vad i 1 § sägs icke äga tillämpning. I stället skall i fall som där avses dömas till fängelse i högst ett år eller, om brottet är ringa, till böter.

19 § När straff enligt 14 § är till fullo verkställt förfaller förordnandet om samhällstjänst.

Den som till fullo undergått straff enligt 14 eller 18 § får icke utan eget medgivande inkallas till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

20 § Åsidosätter den som fullgör samhällstjänst vad som åligger honom i tjänsten meddelas tillrättavisning i form av

1. varning,

2. åläggande för visst antal gånger, högst fyra, eller för viss bestämd tid, högst sju dagar, att utom vanlig ordning utföra handräckningsarbete eller annan särskild uppgift (extratjänst),

3. förbud att under viss bestämd tid, högst sju dagar, på fritid vistas utom förläggningsområde eller, om han icke är förlagd inom sådant område, utom bostaden (utegångsförbud).

Tillrättavisning får ej åläggas den som åtalats för brott enligt 14 §.

21 § Befogenhet att meddela den som fullgör samhällstjänst tillrättavisning tillkommer hos staten eller kommun anställd arbetschef i fråga om underställd personal.

Innan någon meddelar tillrättavisning, skall han vid förhör med den felande lämna denne tillfälle att förklara sig.

22 § Den som fullgör samhällstjänst och som meddelats tillrättavisning äger begära omprövning av tillrättavisningen. Omprövning skall begäras hos arbetsmarknadsstyrelsen.

Meddelad tillrättavisning skall omedelbart gå i verkställighet.

23 § Talan mot beslut som meddelats enligt denna lag av arbetsmarknadsstyrelsen eller kriminalvårdsstyrelsen föres hos regeringen genom besvär.

Mot beslut i ärende om omprövning av tillrättavisning får tala ej föras.

---

1. Denna lag träder i kraft

2. Förordnande att någon skall överföras till samhällstjänst meddelas även i fall då vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst skett innan lagen trätt i kraft.

Innan fråga om sådant förordnande prövas, skall åklagaren eller, om talan anhängiggjorts, domstolen bereda vägrande, som ej erhållit tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst, tillfälle att söka sådan tjänst. Söker han vapenfri tjänst, skall målet vila. Bifalles ansökningen, är fråga om överförande till samhällstjänst förfallen. Avslås ansökningen, återupptages förfarandet.

3. Har den som överföres till samhällstjänst undergått viss tids fängelse för brott som avses i 2 § och som har samband med hans inställning till fullgörande av värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, skall tiden för samhällstjänsten nedsättas i motsvarande mån. Beslut härom meddelas i förordnandet om samhällstjänst.

4. Har den som med tillämpning av 14 § dömes till fängelse tidigare undergått fängelse för brott som avses i 2 § och som har samband med hans inställning till fullgörande av värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, skall vid straffets bestämmande hänsyn tagas till vad han undergått.

Förslag till
Lag om ändring i brottsbalken

Härigenom föreskrives att i brottsbalken skall införas en ny paragraf, 21 kap. 18 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	21 kap.
	18 a §
	Om åläggande för värnpliktig att utföra samhällstjänst finns stadgat i lagen (1977:00) om samhällstjänst.

Denna lag träder i kraft

Förslag till
Lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967)

Härigenom föreskrives att 44 § värnpliktslagen (1941:967) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	44 §[1]
Regeringen äger föreskriva, att bestämmelserna i denna lag icke skola tillämpas å personal, som på annan grund än värnpliktig är tjänstgöringsskyldig vid försvarsmakten.	
I vad mån fullgjord sådan tjänstgöringsskyldighet skall anses motsvara tjänstgöring enligt denna lag bestämmer regeringen.	
Vad sålunda stadgats skall äga motsvarande tillämpning å personal vid lots- och fyrväsendet.	
Särskilda bestämmelser gälla för värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst.	Särskilda bestämmelser gälla för värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst *eller som överförts till samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst.*

Denna lag träder i kraft	

Förslag till
Lag om ändring i civilförsvarslagen (1960:74)

Härigenom föreskrives att 13 och 14 §§ civilförsvarslagen (1960:74)[2] skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	13 §
Ej må utan tillstånd av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av överbefälhavaren tjänstgöring i civilförsvaret åläggas någon å sådan tid, att han därigenom hindras fullgöra honom på grund av värnplikt eller såsom hemvärnsman eller eljest åvilande skyldighet att tjänstgöra vid försvarsmakten. Ej heller må utan tillstånd av regeringen *va-*	Ej må utan tillstånd av regeringen eller, efter regeringens bemyndigande, av överbefälhavaren tjänstgöring i civilförsvaret åläggas någon å sådan tid, att han därigenom hindras fullgöra honom på grund av värnplikt eller såsom hemvärnsman eller eljest åvilande skyldighet att tjänstgöra vid försvarsmakten. Ej heller må utan tillstånd av regeringen *civiltjänste-*

[1] Senaste lydelse 1975:555.

[2] Lagen omtryckt 1975:712.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
penfri tjänstepliktig åläggas civilförsvarsplikt så att han därigenom hindras fullgöra vapenfri tjänst.	*pliktig* åläggas civilförsvarsplikt så att han därigenom hindras fullgöra vapenfri tjänst. *Civilförsvarsplikt må ej utan regeringens tillstånd åläggas den som fullgör samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst så att han därigenom hindras fullgöra sådan tjänst.*
14 §	
Om befrielse för vissa befattningshavare eller yrkesgrupper från fullgörande av civilförsvarsplikt äger regeringen meddela bestämmelser.	
Förklarar civilförsvarspliktig att bruk av vapen mot annan *skulle för honom medföra djup samvetsnöd* och gör han genom intyg av minst två trovärdiga personer sannolikt, att hans *samvetsbetänkligheter äro* allvarligt *grundade*, må tjänstgöring inom ordnings- och bevakningstjänsten icke åläggas honom.	Förklarar civilförsvarspliktig att *övervägt* bruk av vapen mot annan *ej är förenligt med hans personliga allvarliga övertygelse* och gör han genom intyg av minst två trovärdiga personer sannolikt, att hans *inställning till vapenbruk är* allvarligt *grundad*, må tjänstgöring inom ordnings- och bevakningstjänsten icke åläggas honom.
Då civilförsvarspliktig första gången gjort framställning, som avses i andra stycket, skall han intill dess ärendet slutligt avgjorts vara fri från skyldighet att tjänstgöra inom ordnings- och bevakningstjänsten.	
Denna lag träder i kraft	

Förslag till
Lag om ändring i allmänna tjänstepliktslagen (1959:83)

Härigenom föreskrives i fråga om allmänna tjänstepliktslagen (1959:83)[1] *dels* att i 2 § ordet "krigsmaktens" skall bytas ut mot "försvarsmaktens", *dels* att i 1, 3–5, 8, 9, 14, 16, 18–21, 23, 26 och 27 §§ ordet "Konungen" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "regeringen" i motsvarande form, *dels* att 11 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
11 §[2]	
Den som på grund av värnplikt eller civilförsvarsplikt tages i anspråk	Den som på grund av värnplikt eller civilförsvarsplikt tages i anspråk

[1] Senaste lydelse av 2 § 1966:53 3 § 1973:862

[2] Senaste lydelse 1966:420.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
för tjänstgöring vid *krigsmakten* är undantagen från tjänsteplikt, så ock civilförsvarspliktig under tid då tjänstgöring i civilförsvaret utgör hinder för tjänstepliktens fullgörande. Från tjänsteplikt är även den undantagen som fullgör vapenfri tjänst.	för tjänstgöring vid *försvarsmakten* är undantagen från tjänsteplikt, så ock civilförsvarspliktig under tid då tjänstgöring i civilförsvaret utgör hinder för tjänstepliktens fullgörande. Från tjänsteplikt är även den undantagen som fullgör vapenfri tjänst *eller samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst.*
Den som är anställd hos staten *eller vid polisväsendet* må endast i den omfattning *Konungen* föreskriver åläggas allmän tjänsteplikt.	Den som är anställd hos staten må endast i den omfattning *regeringen* föreskriver åläggas allmän tjänsteplikt.

Beträffande den som eljest är anställd hos kommun, landstingskommun eller hos annan, vars verksamhet har betydelse för ändamål som i 2 § sägs, äger arbetsmarknadsstyrelsen i särskilt fall eller allmänt föreskriva att sådan person ej må åläggas allmän tjänsteplikt.

Om synnerliga skäl därtill föreligga, må arbetsmarknadsstyrelsen eller länsarbetsnämnd medgiva befrielse tills vidare från fullgörande av tjänsteplikt.

Denna lag träder i kraft

Förslag till
Lag om ändring i krigssjukvårdslagen (1953:688)

Härigenom föreskrives i fråga om krigssjukvårdslagen (1953:688)[1]

dels att i 1, 2 och 4 §§ ordet "krigsmakten" i olika böjningsformer skall bytas ut mot "försvarsmakten" i motsvarande form,

dels att i 3–7, 9 och 10 §§ ordet "Konungen" skall bytas ut mot "regeringen",

dels att 8 § skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	8 §[2]
Kommer riket i krig, är den som äger yrkeserfarenhet beträffande hälso- och sjukvård eller veterinärverksamhet eller eljest är sysselsatt härmed och icke före löpande kalender-	Kommer riket i krig, är den som äger yrkeserfarenhet beträffande hälso- och sjukvård eller veterinärverksamhet eller eljest är sysselsatt härmed och icke före löpande kalender-

[1] Lagen omtryckt 1966:52. Senaste lydelse av lagens rubrik 1966:52. Senaste lydelse av 1 § 1971:1112.

[2] Senaste lydelse 1966:419.

Nuvarande lydelse

års början fyllt sjuttio år skyldig att efter anvisning av myndighet, som bestämmes av *Konungen*, fullgöra sådan tjänst inom nämnda verksamhetsområden som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (tjänsteplikt för medicinalpersonal).

Den som fullgör militärtjänst eller vapenfri tjänst är undantagen från tjänsteplikt för medicinalpersonal.

Föreslagen lydelse

års början fyllt sjuttio år skyldig att efter anvisning av myndighet, som bestämmes av *regeringen*, fullgöra sådan tjänst inom nämnda verksamhetsområden som hans kroppskrafter och hälsotillstånd medgiva (tjänsteplikt för medicinalpersonal).

Den som fullgör militärtjänst eller vapenfri tjänst *eller samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst* är undantagen från tjänsteplikt för medicinalpersonal.

Denna lag träder i kraft

Förslag till
Lag om ändring i militärersättningslagen (1950:261)

Härigenom föreskrives att 1 § 1 mom. militärersättningslagen (1950:261)[1] skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

1 mom. Drabbas i denna lag avsedd värnpliktig eller frivillig under militärtjänstgöring å tid, då riket icke befinner sig i krig, av skada till följd av olycksfall eller ådrager sig person, som nu nämnts, annorledes under dylik tjänstgöring sjukdom, utgives av allmänna medel ersättning enligt nedan stadgade grunder.

I denna lag avses

med värnpliktig: den som fullgör tjänstgöring enligt värnpliktslagen eller eljest åtnjuter förmåner enligt grunder som gälla för värnpliktig; samt

med frivilliga: hemvärnspersonal samt sådan i militärtjänstgöring frivilligt deltagande personal, som en-

I denna lag avses

med värnpliktig: den som fullgör tjänstgöring enligt värnpliktslagen *(1941:967) eller samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst* eller eljest åtnjuter förmåner enligt grunder som gälla för värnpliktig; samt

med frivilliga: hemvärnspersonal samt sådan i militärtjänstgöring frivilligt deltagande personal, som en-

[1] Lagen omtryckt 1976:618.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
ligt regeringens förordnande hänföres under denna lag.	ligt regeringens förordnande hänföres under denna lag.

Med skada till följd av olycksfall avses icke blott kroppsskada utan även skada å konstgjord lem eller därmed jämförlig anordning, som är i bruk för sitt ändamål.

Denna lag träder i kraft

Förslag till
Lag om ändring i familjebidragslagen (1946:99)

Härigenom föreskrives att 1 § 1 mom. och 1 a § familjebidragslagen (1946:99)[1] skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	1 §
1 m o m .[2] Bestämmelserna i denna lag skola, i den omfattning och under de villkor, som i lagen sägs, äga tillämpning beträffande värnpliktiga, som enligt värnpliktslagen inkallas till tjänstgöring, ävensom beträffande civilförsvarspliktiga, som inkallas till tjänstgöring enligt 12 § civilförsvarslagen.	
Bestämmelserna i lagen gälla även i fråga om *vapenfri tjänstepliktig* som kallas till tjänstgöring enligt lagen *den 3 juni 1966 (nr 413)* om vapenfri tjänst.	Bestämmelserna i lagen gälla även i fråga om *civiltjänstepliktig* som kallas till tjänstgöring enligt lagen *(1966:413)* om vapenfri tjänst *och den som fullgör samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst.*
Med värnpliktig avses den som avlönas enligt för värnpliktig gällande grunder.	
Med civilförsvarspliktig avses den som avlönas enligt för civilförsvarspliktiga gällande grunder.	
	1 a §[3]
Inom civilförsvaret är lagen tillämplig endast i fråga om näringsbidrag enligt 14 och 15 §§. Näringsbidrag utgår dock ej för dygn, under vilket mindre än sju timmar tagas i anspråk för tjänstgöring och färd till eller från tjänstgöringsplatsen.	
Vid tillämpning av lagen inom civilförsvaret skall iakttagas att vad i lagen sägs om värnpliktigs hustru skall gälla civilförsvarspliktigs make.	
I fråga om den vapenfria tjänsten tillämpas lagens bestämmelser om värnpliktig och om tjänstgöring enligt 27 § 1 mom, värnpliktslagen på	I fråga om den vapenfria tjänsten tillämpas lagens bestämmelser om värnpliktig och om tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. värnpliktslagen på

[1] Lagen omtryckt 1975:554.

[2] Senaste lydelse 1976:304.

[3] Senaste lydelse 1976:304.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
vapenfri tjänstepliktig och på tjänstgöring enligt 5 § första stycket lagen om vapenfri tjänst. Bestämmelserna i 20 § lagen gälla icke.	*civiltjänstepliktig* och på tjänstgöring enligt 5 § första stycket lagen om vapenfri tjänst. Bestämmelserna i 20 § lagen gälla icke.

Denna lag träder i kraft

Förslag till
Lag om ändring i lagen (1962:381) om allmän försäkring

Härigenom föreskrives att 3 kap. 15 § lagen (1962:381) om allmän försäkring skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	3 kap.
	15 §[1]
Sjukpenning utgår ej för tid då försäkrad	
a) fullgör värnpliktstjänstgöring *eller* vapenfri tjänst;	a) fullgör värnpliktstjänstgöring, vapenfri tjänst *eller samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst*;
b) är intagen i annat barnhem än mödrahem eller i ungdomsvårdsskola;	
c) är häktad eller intagen i *fångvårds-* eller arbetsanstalt;	c) är häktad eller intagen i *kriminalvårds-* eller arbetsanstalt;
d) i annat fall än under b eller c sagts av annan orsak än sjukdom tagits om hand på det allmännas bekostnad.	
För dag då försäkrad är intagen i vårdanstalt för alkoholmissbrukare skall sjukpenning minskas på sätt som framgår av bestämmelserna i 4 § andra stycket.	

Denna lag träder i kraft

[1] Senaste lydelse 1974:140.

Förslag till
Lag om ändring i kommunalskattelagen (1928:370)

Härigenom föreskrives att punkt 6 av anvisningarna till 32 § kommunalskattelagen (1928:370) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
	Anvisningar till 32 §
6.[1] Värnpliktig för egen del tillkommande naturaförmåner och under fredstjänstgöring utgående dagersättning och tillägg till sådan ersättning, befattningspenning, avgångsvederlag samt utbildningspremie och uttryckningsbidrag till värnpliktig skola icke upptagas såsom skattepliktig intäkt. Under fredstjänstgöring utgående dagpenning, flygtillägg och sjötjänstbidrag utgöra däremot skattepliktig intäkt. För tid då krigsavlöningsreglementet är tillämpligt skall för värnpliktig terminslön icke räknas till skattepliktig intäkt, dock att vid sjötjänstgöring eller tjänstgöring i sjöreserv skatteplikt föreligger för den del av terminslönen, som motsvarar sjötjänstbidrag, i den mån densamma överstiger terminslön för den värnpliktige enligt 6 § krigsavlöningsreglementet. Månadslön skall utgöra skattepliktig intäkt.	
För annan under krigsavlöningsreglementet hänförlig personal än som i föregående stycke avses skola under tid, då reglementet är tillämpligt, naturaförmåner eller ersättning därför ävensom månadslön utgöra skattepliktig intäkt. Terminslön enligt reglementet upptages däremot såsom intäkt endast för tid, varunder befattningshavaren kunnat fullgöra tjänstgöringen utan att lämna den vanliga bostads- eller verksamhetsorten. Vid sjötjänstgöring eller tjänstgöring i sjöreserv gäller, att såsom intäkt upptages den del av terminslönen, som motsvarar sjötillägg eller uppbördsersättning, i den mån densamma överstiger terminslön för befattnngshavaren enligt 6 § krigsavlöningsreglementet.	
Den för terminslön medgivna skattefriheten har sin grund däri, att sådan lön avsetts omfatta ersättning för samtliga de merkostnader, som uppkommit för den skattskyldige genom att han för fullgörande av militär tjänstgöring vistats utom den vanliga bostads- eller verksamhetsorten. I följd härav må för tid, varunder terminslön utgått, nämnda merkostnader ej avföras såsom utgift, även om terminslönen icke förslår till deras bestridande.	
Familjebidrag, vilket annorledes än såsom näringsbidrag utgår till värnpliktig, räknas icke till skattepliktig intäkt. Näringsbidrag utgör däremot skattepliktig intäkt och hänföres till den förvärvskälla bidraget avser. Familjebidrag anses tillkomma den värnpliktige, även om bidraget utbetalas till annan person. Det förhållandet att bidraget använts för bestridande av en vid inkomsttaxeringen i och för sig avdragsgill utgift, t. ex. ränta eller periodiskt understöd, skall icke föranleda, att avdrag vägras för utgiften i fråga.	
Vad ovan i första och fjärde styckena sägs skall äga motsvarande tillämpning i fråga om annan personal vid försvarsmakten som avlönas en-	Vad ovan i första och fjärde styckena sägs skall äga motsvarande tillämpning i fråga om annan personal vid försvarsmakten som avlönas en-

[1] Senaste lydelse 1976:1083

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
ligt de för värnpliktiga gällande grunder, *vapenfri tjänstepliktig*, hemvärnspersonal och annan personal som frivilligt fullgör utbildning för att nå eller bibehålla kompetens för placering inom totalförsvaret, civilförsvarspliktig som inkallats till tjänstgöring enligt 12 § civilförsvarslagen och annan som avlönas enligt för värnpliktiga eller civilförsvarspliktiga gällande grunder.	ligt de för värnpliktiga gällande grunder, *civiltjänstepliktig, den som fullgör samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst*, hemvärnspersonal och annan personal som frivilligt fullgör utbildning för att nå eller bibehålla kompetens för placering inom totalförsvaret, civilförsvarspliktig som inkallats till tjänstgöring enligt 12 § civilförsvarslagen och annan som avlönas enligt för värnpliktiga eller civilförsvarspliktiga gällande grunder.
Denna lag träder i kraft	

Förslag till
Lag om ändring i uppbördslagen (1953:272)

Härigenom föreskrives att anvisningarna till 48 § uppbördslagen (1953:272)[1] skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
Anvisningar till 48 §	
Med värnpliktig avses i 48 § 2 mom. värnpliktig, som icke är fast anställd vid *krigsmakten*, dock att bestämmelserna i nämnda moment icke äga tillämpning å värnpliktig, som är elev vid krigsskolan eller undergår utbildning för vinnande av fast anställning på aktiv stat vid marinen eller flygvapnet, ej heller å värnpliktig som jämlikt 27 § 1 mom. värnpliktslagen fullgör tjänstgöring med varaktighet av högst sextio dagar.	Med värnpliktig avses i 48 § 2 mom. värnpliktig som icke är fast anställd vid *försvarsmakten*, dock att bestämmelserna i nämnda moment icke äga tillämpning å värnpliktig, som är elev vid krigsskolan eller undergår utbildning för vinnande av fast anställning på aktiv stat vid marinen eller flygvapnet, ej heller å värnpliktig som jämlikt 27 § 1 mom. värnpliktslagen fullgör tjänstgöring med varaktighet av högst sextio dagar.

Vad om värnpliktig i 48 § 2 mom. stadgas skall äga motsvarande tillämpning i fråga om:

1) civilmilitär personal på aktiv stat eller över stat, vars tjänstgöringsskyldighet i fredstid är begränsad till viss del av året;

[1] Lagen omtryckt 1972:75. Senaste lydelse av lagens rubrik 1974:771.

Nuvarande lydelse	*Föreslagen lydelse*
2) personal, som lönlös kvarstår i regemente (kår), i flottan, i kustartilleriet eller i flygvapnet;	
3) personal, som frivilligt överförts till övergångsstat, så ock personal på reservstat eller i reserven med undantag av reserven tillhörande, från aktiv stat pensionsavgången personal;	
4) väg- och vattenbyggnadskårens personal;	
5) icke värnpliktig personal vid sjövärnskåren;	
6) *vapenfri tjänstepliktig* som inställt sig till tjänstgöring enligt 5 § första stycket lagen *den 3 juni 1966 (nr 413)* om vapenfri tjänst, om tjänstgöringen skall pågå mer än sextio dagar, eller som inställt sig till tjänstgöring enligt 5 § andra stycket samma lag.	6) *civiltjänstepliktig* som inställt sig till tjänstgöring enligt 5 § första stycket lagen *(1966:413)* om vapenfri tjänst, om tjänstgöringen skall pågå mer än sextio dagar, eller som inställt sig till tjänstgöring enligt 5 § andra stycket samma lag;
	7) *den som fullgör samhällstjänst enligt lagen (1977:00) om samhällstjänst om tjänstgöringen skall pågå mer än sextio dagar.*

Denna lag träder i kraft

Sammanfattning

Utredningen tillkallades för att se över lagen om vapenfri tjänst och sanktionerna vid totalvägran av värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga. Enligt direktiven har utredningen haft i uppdrag främst att behandla följande frågor.

1. Mot bakgrund av vapenfrilagens tillämpning bör utredningen undersöka om det är lämpligt och möjligt att ytterligare precisera de formuleringar av förutsättningarna för vapenfri tjänst som finns i 1 § vapenfrilagen. Det uttalas att det inte finns anledning att ompröva de nu gällande principerna för tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst.

2. Utredningen bör när det gäller de vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöringsområden undersöka möjligheterna att finna flera eller andra tjänstgöringsalternativ inom sådan samhällsnyttig verksamhet som kan anses höra till totalförsvaret i allmän mening. Översynen bör också avse de förhållanden som bestämmer arbetsmarknadsstyrelsens möjligheter att på ett lämpligt sätt placera de vapenfria till tjänstgöring.

3. Utredningen bör undersöka möjligheterna att ytterligare förbättra utrednings- och prövningsförfarandet hos vapenfrinämnden. Handläggningstiden bör så långt det är möjligt förkortas. Man bör eftersträva en ordning som medger jämnhet i tillämpningen samt största möjliga rättvisa och noggrannhet vid bedömningen av vapenfriärendena. Utredningen bör i detta sammanhang beakta förhållandena såväl i fred som vid beredskap och krig.

4. I fråga om samhällssanktionen vid totalvägran uttalas, att utredningens överväganden bör ske mot bakgrund av att det inte kan komma i fråga att helt slopa påföljden för totalvägran eller att endast tillämpa lindriga påföljder i form av t. ex. bötesstraff, men att det, å andra sidan, kan ifrågasättas om fängelsestraff utgör en lämplig reaktionsform mot gärningar som är betingade av djupt religiösa eller moraliska betänkligheter.

Utredningen lämnar i betänkandet inledningsvis en översikt över den historiska utvecklingen av vapenfrilagstiftningen i Sverige.

Vidare redovisas kortfattat gällande lagstiftning på ifrågavarande område i Danmark, Finland och Norge samt i Belgien, Frankrike, Nederländerna, Schweiz, Förbundsrepubliken Tyskland och Österrike.

I betänkandets 4 kap. behandlar utredningen *förutsättningarna för vapenfri tjänst*. Utredningen konstaterar till en början att vapenfrilagstiftningen i den form den fått i vårt land inte strider mot europarådskonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Inte heller står lagstiftningen i strid mot några bestämmelser i gällande grundlag.

Vapenfrilagstiftningen bör sikta till att lösa konflikten mellan det av samhället uppställda kravet att bruka vapen mot annan i krig till försvar av vårt land och den egna moralregeln att inte döda.

Tillstånd till vapenfri tjänst kan f. n. ges om bruk av vapen mot annan icke är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom.

Utredningen gör en analys av innebörden av stadgandet och dess tillämpning. Det framhålles att uttrycket "djup samvetsnöd" vållar tvekan och kan tydas på flera sätt. Utredningen pekar även på att svårigheter föreligger att utreda frågan om ett framtida bruk av vapen skulle medföra djup samvetsnöd för den sökande.

Utredningen föreslår, att uttrycket "skulle medföra djup samvetsnöd för honom" utgår ur lagtexten. Förutsättning för tillstånd för vapenfri tjänst skall enligt förslaget vara, att *övervägt bruk av vapen mot annan icke är förenligt med värnpliktigs personliga allvarliga övertygelse.*

Utredningen har i motiveringen närmare utvecklat vad den ändring av lagtexten som föreslås innebär.

Anknytningen till bruk av vapen mot annan är så väsentlig i nuvarande lag att man enligt utredningens mening inte kan överge denna anknytning utan att grunderna för lagstiftningen ändras. I fråga om innebörden av denna förutsättning uttalar utredningen, att vad bestämmelsen väsentligen får anses ta sikte på är inte den sökandes inställning till bruk av vapen i varje tänkbar situation utan hans inställning till övervägt bruk av vapen. Därvid skall krävas att sökanden tar avstånd från ett övervägt eget bruk av vapen för vilket ändamål som helst. Utredningen hävdar att det reflexmässiga, instinktiva försvaret i en akut hotsituation inte bör föras in som ett moment vid bedömningen av frågan om tillstånd skall ges till vapenfri tjänst. Avgörandet skall grundas på den sökandes principiella hållning till våldsfrågan.

Liksom f. n. bör enligt utredningens förslag de få vapenfri tjänst som på en tydlig etisk grund vunnit övertygelsen, att det är omöjligt för dem att medverka i våldshandlingar. Det centrala för dem är etiken kring människolivet. Men utredningen anser att möjlighet till vapenfri tjänst bör finnas även för dem, som har vunnit en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse men hos vilka tanken på det enskilda människolivet och dess okränkbarhet framträder mindre starkt. Förutsättning måste dock vara, att uppfattningen om eget deltagande i våld inte har en selektiv prägel, dvs. att eget deltagande i våldshandlingar företagna för vissa politiska syften är godtagbara men andra icke.

Med uttrycket allvarlig övertygelse förstås enligt utredningen att övertygelsen har en sådan fasthet att den rimligen vidhålles även inför socialt tryck i en krissituation för samhället. Det är alltså frågan om en övertygelse i detta ords egentliga mening varvid orden "allvarlig övertygelse" skall uppfattas som ett begrepp.

Utredningen uttalar, att den föreslagna förenklingen och preciseringen av lagtexten medför vidgade möjligheter till vapenfri tjänst.

Utredningen föreslår att den som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst i fortsättningen benämnes *civiltjänstepliktig,* i stället för vapenfri tjänstepliktig.

När det gäller de *civiltjänstepliktigas tjänstgöring* uttalar utredningen, att

huvudalternativet liksom hittills bör vara utbildning och tjänstgöring vid civilförsvaret. Utredningen utgår från att huvuddelen av de vapenfria kommer att bidra till att fylla totalförsvarets personalbehov inom olika områden. Totalförsvaret i allmän mening skall därvid tolkas så att det ej är nödvändigt att det för tjänstgöringen redan nu föreligger dokumenterat beredskapsinnehåll – varmed menas att det i fredstid är planerat för en viss verksamhet i krig och att denna planering kommit till uttryck i upprättade planer och krigstjänstgöringsorder – men att tjänstgöringen klart kan bedömas som angelägen ur samhällets synpunkt. Placeringsmyndighetens bestämmande av tjänstgöringsområden bör ske med hänsyn till tjänstgöringens angelägenhetsgrad inom totalförsvaret. Vid uttagning och godkännande av tjänstgöringsslag i det enskilda fallet bör vad som nu anförts vägas mot den vapenfries utbildning, allmänna fallenhet och önskemål.

Utredningen föreslår med hänsyn till att vissa vapenfria under den tid nuvarande ordning tillämpats nekat att fullgöra någon uppgift som enligt deras mening hör till totalförsvarsfunktioner, att möjlighet öppnas för vapenfria att fullgöra tjänst som inte leder till krigsplacering i totalförsvaret. Det föreslås att rätt till sådan tjänstgöring skall föreligga för den som begär det före tjänstgöringens början.

Som tjänstgöringsalternativ föreslår utredningen främst följande: civilförsvarstjänst, reparationstjänst vid statens järnvägar, statens vattenfallsverk och televerket, sjukvårdstjänst vid statens och landstingens sjukvårdsinrättningar, jordbrukstjänst, brandtjänst vid luftfartsverket, socialvårds-, fritids- och skoltjänst vid kommuner och vissa organisationer, expeditionstjänst vid statlig och kommunal förvaltning och vissa organisationer, ekonomi- och underhållstjänst vid statlig och kommunal förvaltning samt naturvårdstjänst vid naturvårdsverket och domänverket.

I fråga om dessa alternativ, som i stor utsträckning motsvaras av vad som nu tillämpas, kan särskilt nämnas följande. Civilförsvarsutbildningen för de vapenfria bör enligt utredningen fördjupas och ges en utformning som möjliggör utbildning och tjänst inom civilförsvarets ram under hela grundutbildningstiden. Dessa bör bl. a. i flera fall leda till olika befälsbefattningar. För vissa vapenfria kommer utbildningen vid civilförsvaret att omfatta sex månader; under resten av tiden sker praktiktjänstgöring som är till nytta för civilförsvarstjänsten. Slutligen kommer för vissa vapenfria den nuvarande sexveckorsutbildningen att behållas. Resterande tjänstgöring förläggs till andra utbildningsmyndigheter inom socialvårds-, sjukvårds-, expeditions- och ekonomitjänst.

Vid primärkommuner och vissa organisationer bör enligt förslaget tjänstgöringen kunna ske inom socialvården, fritidssektorn och skolans områden. Utredningen pekar på att i händelse av utrymning och omflyttning det främst är barn under 16 år, sjuka, handikappade och åldringar som behöver särskilt bistånd, och att det är ändamålsenligt att vapenfrias arbetskraft utnyttjas i sådant sammanhang. F. n. finns vissa möjligheter för ideella organisationer att fungera som utbildningsorgan, bl. a. Svenska Röda Korset och Sveriges kristna ungdomsråd. Utredningen föreslår, att även andra organisationer med humanitär, religiös, kulturell och social inriktning och som har utbildnings- och administrationsresurser skall kunna antagas som utbildningsorgan.

Naturvårdsarbete har under det utredningens arbete pågått kommit i gång för vapenfria i form av försöksverksamhet. Utredningen föreslår att en utökning sker av antalet vapenfria inom detta område. Detta tjänstgöringsalternativ synes enligt utredningen särskilt väl lämpat för vapenfria som önskar fullgöra tjänst som inte leder till krigsplacering.

För att undvika att civiltjänstepliktig av olika skäl ställs inför en sådan situation att han enligt sin egen mening finner att det endast återstår för honom att vägra fullgöra tjänsten, bör enligt utredningen så långt möjligt den vapenfries eget önskemål om tjänstgöringsalternativ tillgodoses.

F. n. råder den ordningen att arbetsmarknadsstyrelsen har att förhandla sig fram till placering av dem som enligt lag skall ha vapenfri tjänst. Någon skyldighet att mottaga vapenfria för utbildning och tjänstgöring föreligger inte för någon myndighet. Detta förhållande, i förening med att den nuvarande av lösningen av fördelningen av kostnaderna för de vapenfrias utbildning och tjänstgöring varit sådan att myndigheter inte ansett sig kunna acceptera den, har utgjort hinder för arbetsmarknadsstyrelsen att ordna de vapenfrias tjänstgöring och utbildning rationellt. Dessa svårigheter kan väntas bestå även när det gäller de utökade tjänstgöringsalternativ som utredningen förordar. Utredningen föreslår därför att för lämpade utbildningsmyndigheter, såväl statliga myndigheter som kommunala organ, stadgas skyldighet att anordna utbildning och tjänstgöring för civiltjänstepliktiga. Ersättning bör därvid utgå av statsmedel för utbildnings- och administrationskostnader.

För att undvika konkurrens med den allmänna arbetsmarknaden bör enligt utredningens mening de vapenfrias tjänstgöring förläggas utanför myndigheternas ordinarie personalplan. För de vapenfrias utbildning bör särskilda resurser ställas till förfogande så att denna utbildning inte inkräktar på de resurser som eljest står till förfogande inom de områden där de vapenfria tjänstgör.

Utbildningskostnaden beräknar utredningen till i genomsnitt 10 000 kr. för varje civiltjänstepliktig.

Utredningen föreslår ingen ändring av vad som f. n. gäller i fråga om biståndS- och katastrofutbildning av värnpliktiga, vapenfria tjänstepliktiga m. fl. Enligt utredningens mening bör det emellertid bli möjligt att någon form av u-landstjänstgöring får ersätta den vapenfria tjänsten. Utredningen föreslår ett system, som innebär att civiltjänstepliktig, som av SIDA vid prövning i vanlig ordning antagits till biståndsarbete utomlands, får anstånd med fullgörande av vapenfri tjänst. Fullgöres u-landstjänsten under två år, skall den vapenfria tjänsten anses fullgjord. I annat fall beslutas i varje särskilt fall om och hur lång tid tjänstgöringen utomlands skall tillgodoräknas som vapenfri tjänst.

Tjänstgöringstiden för den vapenfria tjänsten är f. n. enligt vapenfrilagen minst 395 och högst 420 dagar. Regeringen har i tillämpningsbestämmelser (vapenfrikungörelsen) bestämt tiden till 420 dagar.

Utredningen finner inte skäl att frångå nuvarande principer för avpassningen av tjänstgöringstidens längd för de vapenfria. Tjänstgöringstiden bör anpassas så att man kan ge de vapenfria en meningsfylld utbildning som leder till ett sådant utbildningsresultat att de väl skall kunna fullgöra en avsedd samhällsuppgift. Längden av tjänstgöringen bör vidare inte vara så-

dan att den kan framstå som ett straff för en övertygelse. Tjänstgöringen bör å andra sidan ha en sådan längd att den inte inbjuder till s. k. simulation. Utredningen finner att nuvarande tjänstgöringstid 420 dagar är väl avvägd. I vapenfrilagen bör anges att tiden är minst 420 och högst 450 dagar. Tjänstgöringen bör omfatta grundutbildning och repetitionsutbildning. För de civiltjänstepliktiga som erhåller en tjänstgöring som inte leder till någon krigsplacering bör tjänstgöringen fullgöras i en följd, dvs. utan repetionsutbildning.

I fråga om *prövningsförfarandet* gäller f. n. att ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst prövas av vapenfrinämnden. Nämndens avgöranden grundas regelmässigt på särskilda utredningar som företas av fast anställda eller frivilliga utredningsmän. Utredningen utgår från att den nuvarande ordningen i sina huvuddrag bibehålles. Utredningen anser det inte möjligt att godtaga en ordning som innebär, att den sökande utan särskild prövning kan befria sig från värnplikten genom egen förklaring att han uppfyller villkoren. Detta skulle strida mot principerna för den allmänna värnplikten. Någon form av prövning måste alltjämt förekomma. En av utredningens ledamöter har i denna fråga i reservation uttalat annan mening.

Utredningen konstaterar att handläggningstiden för ansökningar om vapenfri tjänst numera nedbringats så långt det är möjligt med nuvarande utrednings- och prövningsförfarande.

Enligt utredningens mening bör det nuvarande förfarandet kunna förenklas. De ändringar av förutsättningarna för vapenfri tjänst som utredningen föreslår bör medföra att det blir möjligt att begränsa utforskandet av en sökandes hela motivområde. I fråga om sökandens inställning till övervägt bruk av vapen mot annan får man huvudsakligen bygga på den sökandes egen förklaring. Prövningen får främst inriktas på att utröna om det är fråga om en övertygelse av erforderlig fasthet. Utredningsmannen skall för sökanden klargöra innebörden av lagens förutsättningar och låta den sökande pröva sin uppfattning mot denna bakgrund. Utredningsmannen skall sedan bedöma om den sökandes uttalade uppfattning är uttryck för en allvarlig övertygelse.

Enligt förslaget bör endast heltidstjänstgörande utredare anlitas. En viss standardisering av utredningsförfarandet bör kunna ske genom att ett formulär inriktat på de för prövningen mest väsentliga avsnitten utnyttjas.

I fråga om handläggningen inför vapenfrinämnden föreslår utredningen, att sökande som begär det skall ha rätt att bli muntligen hörd inför nämnden, om det inte är uppenbart obehövligt.

F. n. gäller olika regler för tjänstgöring för den som första gången söker vapenfri tjänst och för den som, efter avslag på tidigare ansökan, på nytt ansöker därom. Den som ej tidigare sökt får ej övas i bruk av vapen och ej åläggas bära vapen eller ammunition. Han skall ej inkallas och skall, om han är i tjänst, hemförlovas. Utredningen föreslår, att de bestämmelser som gäller för förstagångssökande skall tillämpas även på annan sökande som inger ansökan om vapenfri tjänst sedan han fullgjort grundutbildning som värnpliktig.

När det gäller *sanktionerna* mot den som vägrar fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst har utredningen strävat efter att begränsa användningen av fängelsestraff.

Av statistiska uppgifter kan utläsas, att huvuddelen av dem som döms för vapenvägran inte före vägran sökt vapenfri tjänst. Det kan förmodas att skälen till att ansökan ej gjorts i åtskilliga fall varit antagande om att en ansökan ej skulle bifallas eller att de tjänstgöringsalternativ för vapenfri tjänst som står till buds inte ansetts kunna godtagas.

Utredningens förslag beträffande förutsättningarna för vapenfri tjänst innebär vidgade möjligheter till bifall till ansökningen och förslagen beträffande tjänstgöringsalternativ medför ökade möjligheter att tillgodose civiltjänstepliktigas önskemål. Enligt utredningens mening bör ett genomförande av förslagen leda till att antalet fall av vägran väsentligt minskar.

För det fall att vägran ändock förekommer föreslår utredningen att straff ej skall utdömas utan i stället förordnas om samhällstjänst. Beslut härom skall meddelas av domstol, och förutsättning för förordnande skall vara, att värnpliktig eller civiltjänstepliktig vägrar eller underlåter att utföra vad som åligger honom och det kan antagas att han inte kommer att fullgöra tjänstgöringen. Utredningens förslag beträffande samhällstjänst innebär att ingen ådöms fängelse p. g. a. vapenvägran.

Samhällstjänsten skall fullgöras under 450 dagar och anordnas av arbetsmarknadsstyrelsen. Under fullgörandet skall utföras arbete som är betydelsefullt för samhället, såsom arbetsmarknadsstyrelsens beredskapsarbeten för specialanvisade eller uppgifter som utföres inom områden som avses för civiltjänstepliktiga som inte krigsplaceras. För den som fullgör samhällstjänst skall i princip gälla samma förmåner som för värnpliktig.

Samhällstjänsten skall avbrytas, om den som fullgör sådan tjänst förklarar att han vill fullgöra värnpliktstjänstgöring eller, om han är civiltjänstepliktig, vapenfri tjänst; han äger då med viss begränsning tillgodoräkna sig den tid han fullgjort samhällstjänst.

Om den som överförts till samhällstjänst vägrar eller underlåter att utföra vad som åligger honom, skall arbetsmarknadsstyrelsen i första hand söka komma till rätta med förhållandena. Som yttersta medel föreslås, att den vägrande skall kunna dömas till fängelse i högst ett år. Tiden skall bestämmas med beaktande av den tid som återstår att fullgöra av samhällstjänsten. Utredningen uttalar att tiden normalt bör bestämmas så, att det fängelsestraff den dömde faktiskt får avtjäna inte blir högre än vad som f. n. sammanlagt brukar ådömas dem som vägrar upprepade gånger, dvs. högst 5–6 månader.

Frigivning från fängelsestraff skall ske, om den dömde förklarar att han önskar fullgöra värnpliktstjänstgöring, vapenfri tjänst eller samhällstjänst. Tiden för värnpliktstjänstgöring, vapenfri tjänst eller samhällstjänst skall nedsättas med hänsyn till den tid han avtjänat av fängelsestraffet.

Den som fullgjort samhällstjänst eller till fullo undergått ådömt fängelse får enligt förslaget inte utan eget medgivande inkallas till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

Utredningen behandlar även *prövningsförfarandet under beredskap och krig*. Utredningen utgår från att vapenfri tjänst skall kunna beviljas under samma förutsättningar som under fred. Det föreslås att krigsplanläggning sker för vapenfrinämnden. Vidare föreslås, att hemförlovning av sökande inte skall ske såsom i fred, utan den sökande får stanna vid försvarsgrenens personaldepå inom militärområdet, där utredningen också bör företagas.

Utredningen tar också upp vissa *organisationsfrågor*. I betänkandet fram-

hålles att vissa nackdelar är förbundna med den nuvarande ordningen, där vapenfrinämnden, som beslutar om tillstånd till vapenfri tjänst, och arbetsmarknadsstyrelsen, som handhar verkställigheten av den vapenfria tjänsten, är helt fristående från varandra och hör under olika statsdepartement.

Utredningen behandlar slutligen vissa frågor om de vapenfrias *medinflytande.*

Utredningen har inte föreslagit någon dag för ikraftträdande av den nya lagstiftningen. Utredningen framhåller angelägenheten av att ikraftträdandet sker så snart det över huvud taget är möjligt. Bland övergångsbestämmelserna upptages i syfte att inskränka användningen av fängelsestraff ett stadgande om att förordnande om samhällstjänst skall kunna meddelas även i fall då vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst skett före lagens ikraftträdande.

Utredningen uppmärksammar, att åtskilliga ungdomar riskerar att dömas till fängelse för vapenvägran under tiden fram till dess de av utredningen föreslagna nya bestämmelserna kan träda i kraft. För att begränsa användningen av fängelse anser utredningen det vara angeläget, att regeringen snarast möjligt inhämtar riksdagens bemyndigande, *att* i avvaktan på de nya bestämmelsernas ikraftträdande kunna medge anstånd med värnpliktstjänstgöring, om den som fått avslag på ansökan om vapenfri tjänst begär det, *att* förordna att åtal eller rättegång mot den, som begått lydnadsbrott eller annat brott som har samband med hans inställning till värnpliktstjänstgöring, skall vila *samt att* låta förnyad inkallelse av den som dömts för vapenvägran anstå. Utredningen pekar även på möjligheten till nåd.

1 Utredningsuppdraget m. m.

1.1 Direktiv

Direktiven för utredningsarbetet innefattas i ett anförande till statsrådsprotokollet den 13 september 1973 av dåvarande chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Andersson. Därvid anfördes i huvudsak följande.

Det svenska militära försvaret bygger på allmän värnplikt. Enligt 1 § värnpliktslagen (1941:967) är svensk man värnpliktig från och med det kalenderår under vilket han fyller arton år till och med det år under vilket han fyller fyrtiosju år.

Skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring enligt värnpliktslagen är emellertid inte undantagslös. Sedan länge har vi här i landet en lagstiftning som medger att den som hyser samvetsbetänkligheter mot sådan tjänstgöring i stället får fullgöra vapenfri tjänst. Enligt gällande lag (1966:413) om vapenfri tjänst kan värnpliktig få tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring om bruk av vapen mot annan inte är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom. Den som fått sådant tillstånd kallas vapenfri tjänstepliktig (1 §).

Vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst som är betydelsefull för samhället, såsom a) brandtjänst inom civilförsvaret, b) reparationstjänst vid järnvägarna, statens vattenfallsverk eller televerket, c) hälso- och sjukvårdstjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet, d) ekonomi- eller expeditionstjänst vid statlig eller kommunal förvaltning.

Vapenfri tjänstepliktig får inte åläggas att tjänstgöra inom krigsmakten, om han inte har förklarat sig villig till detta (2 §).

Vapenfri tjänstepliktig får inte övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition (3 §). Arbetsmarknadsstyrelsen bestämmer vilket slag av tjänstgöring som vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra. Styrelsen har också tillsyn över vapenfria tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring (4 §). De vapenfria tjänstepliktigas utbildningstid är f. n. minst 400 och högst 450 dagar. Tjänstgöringen kan fördelas i omgångar över hela värnpliktstiden (5 §). Huvuddelen av de vapenfria tjänstepliktiga tjänstgör 420 dagar, dvs. ungefär lika lång tjänstgöring som gruppbefälsuttagna värnpliktiga inom armén f. n. fullgör i form av grund- och repetitionsutbildning.

Ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst prövas av vapenfrinämnden efter utredning i varje särskilt fall (10 §). Nämnden kan återkalla tillstånd till vapenfri tjänst och kan också utan ansökan besluta att värnpliktig skall

fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring (13 §). Beslut av nämnden får överklagas hos Kungl. Maj:t (22 §).

Föreskrifter för tillämpningen av lagen om vapenfri tjänst finns i kungörelsen (1966:414) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga.

Värnpliktig som inte erhållit tillstånd till vapenfri tjänst är att anse som krigsman när han är tjänstgöringsskyldig vid krigsmakten. Enligt 21 kap. 1 § brottsbalken dömes krigsman som bl. a. vägrar eller underlåter att lyda förmans befallning för lydnadsbrott till disciplinstraff eller fängelse i högst ett år om det inte är uppenbart att befallningen inte angår tjänsten. Är brottet grovt kan dömas till fängelse i högst fyra år. Vid bedömande av huruvida brottet är grovt skall särskilt beaktas om befallningen avsett tjänsteåtgärd av större vikt eller om brottet begåtts inför samlad trupp eller förövats av flera i samråd. Om någon befallning inte givits men krigsmannen inför förman förklarar att han vägrar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller bära vapen eller utrustning, kan han bli fälld till ansvar för grovt tjänstefel enligt 21 kap. 18 § brottsbalken. För sådant brott föreskrivs fängelse i högst ett år. För tjänstefel som inte är grovt är påföljden disciplinstraff.

Straffbestämmelserna i 21 kap. brottsbalken är inte tillämpliga på vapenfria tjänstepliktiga, eftersom dessa inte är att anse som krigsmän. Ansvarsbestämmelser för de vapenfria har i stället tagits upp i lagen om vapenfri tjänst. Lagen saknar motsvarighet till brottsbalkens bestämmelse om lydnadsbrott men upptar i 16 § ett stadgande om ansvar för tjänstefel. Normalstraffet är böter. Är brottet grovt, skall dömas till fängelse i högst ett år. I praxis har totalvägran av vapenfri tjänstepliktig bedömts som grovt tjänstefel.

Vid val av påföljd i mål om vägran att fullgöra värnplikt eller vapenfri tjänst görs i praxis ingen skillnad mellan krigsmän och vapenfria tjänstepliktiga. I regel bestäms påföljden till fängelse. Är omständigheterna vid brottet mildrande, kan böter komma i fråga. Villkorlig dom eller skyddstillsyn tillämpas av hänsyn till allmän laglydnad endast i undantagsfall. När någon tre gånger dömts till påföljd för vägran brukar Kungl. Maj:t förordna att han inte vidare skall kallas in till tjänstgöring. För medlemmar av Jehovas vittnen gäller sedan år 1967 den ordningen att Kungl. Maj:t från fall till fall beslutar huruvida vederbörande t.v. skall kallas in till tjänstgöring eller inte.

Den nu gällande lagen om vapenfri tjänst bygger på ett betänkande av 1964 års utredning rörande vapenfria tjänstepliktiga (SOU 1965:71) och antogs av 1966 års riksdag (prop. 1966:107, 2 LU 1966:45, rskr 1966:269). Lagen trädde i kraft den 1 oktober 1966 och ersatte lagen (1943:121) om vapenfria värnpliktiga, som i sin tur föregicks av lagar år 1920 och 1925 i ämnet.

Frågor med anknytning till lagen om vapenfri tjänst har sedan år 1966 behandlats av riksdagen vid flera tillfällen. I motioner till 1969 års riksdag (mot. 1969 I:346 och 390, 1969 II:393) föreslogs en översyn av lagen i enlighet med riktlinjer som angavs i motionerna. Andra lagutskottet (2 LU 1969:73) fann att motionerna inte påkallade någon riksdagens åtgärd. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets förslag. Vid 1971 års riksdag behandlades motioner om översyn av vapenfrilagens tillämpning och lagens bestämmelser om tjänst för vapenfri tjänstepliktig (mot. 1971:95, 688, 692 och 700). Motionerna avslogs (FöU 1971:20 och 21). I en motion till 1972 års riksdag (mot. 1972:321)

hemställdes att riksdagen skulle uttala sig för att vapenfrinämndens handledning för utredningsmän skulle kompletteras med vissa föreskrifter om information till den som söker vapenfri tjänst. Motionen avslogs (FöU 1972:3).

Vid 1973 års riksdag har på nytt väckts motioner (mot. 1973:636 och 1114) om en översyn av vapenfrilagen. Försvarsutskottet (FöU 1973:7) ansåg – ehuru det enligt utskottets mening inte fanns anledning till erinran mot de nu gällande principerna för tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst eller mot vapenfrinämndens tillämpning av vapenfrilagen – det vara lämpligt att nu granska erfarenheterna av vapenfrilagen och dess tillämpning. Översynen borde givetvis utgå från strävan att nå bästa möjliga säkerhet för en rättvis tillämpning av gällande regler. Den borde bl. a. avse de förhållanden som är bestämmande för arbetsmarknadsstyrelsens möjligheter att finna lämplig utbildning och tjänstgöring för de vapenfria. Beträffande tjänstgöringsområdena borde klart samhällsnyttig verksamhet i regel kunna anses hänföras till totalförsvaret i vid bemärkelse. Civilförsvaret och andra väsentliga delar av det civila totalförsvaret borde dock liksom hittills prioriteras vid tilldelning av vapenfria tjänstepliktiga. Riksdagen biföll utskottets hemställan om en översyn av vapenfrilagen (rskr 1973:37).

Vid 1973 års riksdag har också väckts en motion (mot. 1973:636) med begäran om översyn av påföljden för totalvägran. Justitieutskottet (JuU 1973:16) fann med hänsyn bl. a. till nyssnämnda riksdagsbeslut om översyn av vapenfrilagen inte anledning motsätta sig motionärernas önskemål att även reaktionsformerna vid totalvägran av värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga blev föremål för utredning. Riksdagen godkände utskottets betänkande i frågan (rskr 1973:120).

I skrivelser till cheferna för justitie- och försvarsdepartementen har enskilda personer tagit upp frågor om ändring i vapenfrilagen och om ändrade principer beträffande värnpliktsfrågan, vapenfri tjänst och därmed sammanhängande problem. Svenska Ekumeniska nämnden har i skrivelse till chefen för försvarsdepartementet anfört att nämnden med tillfredsställelse tagit del av riksdagsbeslutet om översyn av vapenfrilagen och dess tillämpning. I skrivelsen har nämnden i övrigt framfört synpunkter på bl. a. frågorna om villkoren för tillstånd till vapenfri tjänst och tjänstgöringens art. Synpunkter i dessa frågor har också lämnats av Svenska Missionsförbundets Ungdom.

Den utredning som riksdagen har begärt bör nu komma till stånd. Jag föreslår därför att sakkunniga tillkallas för att se över lagen om vapenfri tjänst och sanktionerna vid totalvägran av värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga. Till ledning för utredningsarbetet vill jag framhålla följande.

Såsom framgår av mitt uttalande till statsrådsprotokollet den 11 mars 1966 (prop. 1966:107 s. 46) är en av de viktigaste uppgifterna för vapenfrilagstiftningen att på ett för både samhället och den enskilda medborgaren tillfredsställande sätt ge uttryck åt de krav som måste uppfyllas för tillstånd till vapenfri tjänst. Jag anser inte att det finns anledning att ompröva de nu gällande principerna för tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst. Däremot bör de sakkunniga mot bakgrund av erfarenheterna av vapenfrilagens tillämpning undersöka om det är lämpligt och möjligt att ytterligare precisera de formuleringar av förutsättningarna för vapenfri tjänst som finns i 1 § vapenfrilagen.

De sakkunniga bör vidare överväga frågor som avser de vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöringsområden. Man bör därvid utgå från hittillsvarande principer men undersöka möjligheterna att finna flera eller andra tjänstgöringsalternativ inom sådan samhällsnyttig verksamhet som kan anses höra till totalförsvaret i allmän mening. Översynen bör också avse de förhållanden som bestämmer arbetsmarknadsstyrelsens möjligheter att på ett lämpligt sätt placera de vapenfria till tjänstgöring.

Erfarenheterna av tillämpningen av gällande föreskrifter om prövningsförfarandet i ärenden om tillstånd till vapenfri tjänst har i stort sett varit goda. Enligt min mening finns likväl anledning att undersöka möjligheterna att ytterligare förbättra utrednings- och prövningsförfarandet hos vapenfrinämnden. Det är sålunda önskvärt att så långt det är möjligt förkorta handläggningstiden och därmed minska risken för missbruk av vapenfrilagstiftningen. Det är också självklart att man bör eftersträva en ordning som medger jämnhet i tillämpningen samt största möjliga rättvisa och noggrannhet vid den svåra och grannlaga bedömningen av vapenfriärendena. De sakkunniga bör i detta sammanhang beakta förhållandena såväl i fred som vid beredskap och krig.

När det slutligen gäller översynen av sanktionerna vid vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst vill jag erinra om att frågan om behandlingen av totalvägrare diskuterades ingående vid tillkomsten av 1966 års vapenfrilag. Diskussionerna kom främst att kretsa kring de totalvägrare som medlemmar av Jehovas vittnen utgör. Beslutet beträffande dem blev att man skulle tillämpa den alltjämt bestående ordningen med beslut i varje särskilt fall att vederbörande inte vidare skall kallas in till tjänstgöring.

Det erbjuder obestridliga svårigheter att finna en lämplig form för samhällsreaktionen vid totalvägran. Svårigheterna är i princip desamma som vid tidigare diskussioner även om det numera är andra grupper av totalvägrare som erbjuder problem. Det är å ena sidan nödvändigt att kunna upprätthålla kravet på den medborgerliga skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Det kan därför inte komma i fråga att helt slopa påföljden för totalvägran eller att endast tillämpa lindriga påföljder i form av t. ex. bötesstraff. Å andra sidan kan, såsom anförts i justitieutskottets betänkande i frågan detta år (JuU 1973:16 s. 6), ifrågasättas om fängelsestraff utgör en lämplig reaktionsform mot gärningar som är betingade av djupt religiösa eller moraliska betänkligheter.

Mot bakgrund av vad jag nu har anfört bör de sakkunniga överväga sanktionerna vid fall av vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

Jag har i det föregående berört vissa centrala frågor som bör beaktas vid utredningsarbetet. De sakkunniga bör emellertid vara oförhindrade att ta upp också andra problem inom den ram för utredningsarbetet som jag har angett.

De sakkunniga bör slutligen utarbeta förslag till erforderliga ändringar i vapenfrilagen och andra författningar.

1.2 Utredningsarbetet

Vapenfriutredningen påbörjade sitt arbete i slutet av år 1973.

För att få underlag för sina överväganden har utredningen tagit kontakt med vissa myndigheter och organisationer. Utredningen har därvid sammanträffat med representanter för styrelsen för internationell utveckling (SIDA), vapenfrinämnden, dåvarande militärpsykologiska institutet, socialstyrelsen, arbetsmarknadsstyrelsen, avdelningen för freds- och konfliktforskning vid Uppsala universitet, Landstingsförbundet, Svenska kommunförbundet, Landsorganisationen (LO), Svenska Kommunalarbetareförbundet, Svenska Freds- och skiljedomsföreningen, Vapenfriföreningen, Svenska Ekumeniska nämnden samt samfundet Jehovas vittnen.

Under utredningsarbetet har till utredningen inkommit skrivelser vilka överlämnats av regeringen.

Civilförsvarsstyrelsen har i skrivelse den 17 juni 1976 lämnat förslag till vapenfria tjänstepliktigas utbildning och tjänstgöring vid civilförsvaret.

Vidare har utredningen tagit del av skrivelser från avdelningen för freds- och konfliktforskning vid Uppsala universitet, Kristen demokratisk samling, Gotlands arbetarekommun, Gävleborgs socialdemokratiska ungdomsdistrikt, Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet, Svenska världsfredsmissionen, Svenska Freds- och skiljedomsföreningen, Vapenfriföreningen, Sveriges fredsråd, Uppsala fredspolitiska förening, Fredsföreningen Futurum, Sveriges frikyrkoråd, Sveriges kristna ungdomsråd, Svenska missionsförbundets ungdom, Bibel- och traktatsällskapet Vakttornet, Umeå och Umebygdens tingsrätts nämndemannaförening, AB Nordostregionens motorövningsbana samt från enskilda personer.

Utredningen har genom studieresor orienterat sig om problemen kring vapenfrifrågorna. Studiebesök har därvid avlagts vid brandstationen vid Midlanda flygplats, socialförvaltningen i Sundsvalls kommun, Sundsvalls luftvärnsregemente samt Sandöskolan.

Utredningen har vidare företagit studiebesök i Danmark, Finland och Norge.

2 Historik

2.1 Inledning

Villkoren för tillstånd att få vapenfri tjänst är i vårt land en fråga som aktualiserades först i och med att en successivt mer omfattande allmän värnplikt infördes fr. o. m. mitten av 1800-talet.

Sedan indelningsverket avskaffades år 1901 och den svenska försvarsmakten kom att bygga på den allmänna värnplikten har värnpliktstanken som grund för försvaret aldrig på allvar ifrågasatts. Även vid de beslut, som under 1920-talet togs i riksdagen och som innebar en kraftig reducering av försvarsmakten och en kategoriklyvning av de värnpliktiga som uteslöt ungefär en fjärdedel av varje årsklass, betonades att den allmänna värnplikten var den enda grund på vilken ett land som Sverige kunde bygga sitt försvar. Både i 1936 års försvarsbeslut och i hög grad genom 1941 års nu gällande värnpliktslag har principen om en tjänstgöring för alla krigstjänstdugliga män slagits fast.

2.2 De tidigaste författningarna om s. k. "samvetsömma"

Författningarna av åren 1812, 1849 och 1860 om den allmänna beväringsinrättningen innehöll alla den bestämmelsen att där "några särskilda eller ömmande omständigheter skulle sig förete" i avseende på den som skulle utskrivas, kunde Kungl. Maj:t efter en anmälan meddela beslut om befrielse för varje enskilt fall. Enligt författningarna var vid detta fästat villkoret att den som ägde tillgång skulle lega annan karl i sitt ställe.

Av § 16 i förordning av den 9 februari 1861 (1861:9) framgick att ansökan om att för sådana omständigheter befrias från beväringsskyldighet skulle inlämnas till Konungens befallningshavande och komma under Konungens prövning endast för den händelse Konungens befallningshavande fann sökanden ha anfört giltiga skäl. Giltiga skäl synes här framför allt ha varit tyngre sociala skäl såsom stor försörjningsbörda, allvarlig sjukdom i familjen etc. Samvetsskäl som grund för befrielse torde ha varit en ren undantagsföreteelse.

Villkoret om friköp och lega borttogs helt år 1872.

När 1885 års värnpliktslag trädde i kraft år 1887 medförde detta bl. a. att Konungens rätt att för särskilda eller ömmande omständigheter befria från beväringsskyldighet upphörde. Från år 1887 till år 1902, då nya stad-

ganden tillkom i frågan, saknades därför bestämmelser för det fall värnpliktig med åberopande av samvetsbetänkligheter vägrade göra militärtjänst.

Frågan om behandling av dem som av samvetsskäl inte ansåg sig kunna fullgöra värnplikt aktualiserades i riksdagen första gången genom en motion år 1898 i vilken anfördes att ett flertal unga män, från och med året 1872 och framåt, vid krigsrätt ådömts böter eller fängelse (i några fall upp till två år) därför att de p. g.a. samvetsbetänkligheter ansett sig vara förhindrade att låta sig övas i vapnens bruk.

Förhållandet till den då gällande regeringsformen § 16 (. . . "ingens samvete tvinga eller tvinga låta") ansågs i motionen vara avgörande för en lagstiftning om vapenfria.

Sedan riksdagen begärt att Kungl. Maj:t skulle ta i övervägande huruvida inte en ändring borde vidtas i värnpliktslagen med anledning av motionen, överlämnades denna till 1898 års värnpliktskommitté. I ett år 1899 avgivet betänkande ansåg sig kommittén emellertid inte kunna förorda att de s. k. samvetsömma fick någon särbehandling.

Kommittén tog bl. a. ställning till frågan om samvetsfrihetens princip, såsom den blivit erkänd i regeringsformen § 16, kunde anses kräva medgivande för värnpliktiga vilka hyste samvetsbetänkligheter mot deltagande i vapenövning, att utbyta denna övning mot annat arbete. Kommittén anförde i denna fråga att den samvetsfrihet, som garanterades i regeringsformen, angavs uttryckligen innefatta ett skyddande av individen vid fri utövning av hans religion, "så vitt han därigenom icke störer samhällets lugn eller allmän förargelse åstadkommer". Men det kunde inte för samhället uppstå större fara än den, att statens verksamhet till skydd för dess egen tillvaro förlamades. En sådan fara skulle kunna uppstå genom medgivande åt de enskilda värnpliktiga att i det fall som det var fråga om handla endast efter samvetets ingivelse.

Riksdagen uttalade sig dock år 1901 för att truppbefälhavare bemyndigades, genom särskilt stadgande av Kungl. Maj:t, att meddela värnpliktig, som hyste samvetsbetänkligheter mot vapentjänst, befrielse från sådan tjänst och i stället använda honom för annan lämplig tjänstgöring vid förbandet.

I enlighet med riksdagens uttalande utfärdade Kungl. Maj:t den 21 februari 1902 en cirkulärskrivelse om behandlingen av samvetsömma värnpliktiga. Av cirkulärskrivelsen framgick att de samvetsömma alltjämt skulle inskrivas, inkallas och genomgå militär utbildning. Truppförbandscheferna bemyndigades emellertid att förordna att värnpliktiga som vägrade fullgöra vapentjänst skulle användas till annan lämplig tjänstgöring vid förbandet i fråga. Sådant förordnande skulle emellertid föregås av en noggrann prövning av omständigheterna i varje särskilt fall. Övertygande skäl skulle föreligga för antagande att den vägrande leddes till detta av allvarliga samvetsbetänkligheter.

2.3 1920 års provisoriska lag

Förutsättningar för vapenfri tjänst

År 1917 tillkallade regeringen sakkunniga med uppdrag att utreda tjänstgöringens ordnande för de värnpliktiga, vilka hyste religiösa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring.

De sakkunniga avgav år 1919 ett betänkande med förslag till särskild lagstiftning[1]. Utredningen kom att ligga till grund för den provisoriska lagstiftning som kom till stånd år 1920.

Utredningsmajoriteten förordade en lösning där de värnpliktiga som det här var fråga om fick tillstånd att fullgöra sin värnpliktstjänstgöring utan att vare sig övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition. Tjänstgöringen skulle dock fullgöras antingen vid vederbörligt truppförband eller vid armén eller marinen tillhörande sjukhus, verk, förråd eller annan inrättning i enlighet med närmare bestämmelser som Konungen meddelade.

Två reservanter i utredningen förordade en lösning som sedermera i huvudsak blev gällande, nämligen att vederbörande fick tillstånd att fullgöra sin värnplikt antingen såsom vapenfri värnpliktig i militärtjänst (1 § a) eller, om samvetsbetänkligheterna avsåg varje tjänstgöring vid krigsmakten, genom tjänstgöring vid statens järnvägar (1 § b).

Departementschefen anförde i prop. 1920:165 bl. a. att majoritetens förslag inte innebar en tillfredsställande lösning av frågan. Han ansåg att även om den av de sakkunnigas majoritet föreslagna lagstiftningen varit gällande från år 1902, då den tidigare nämnda cirkulärskrivelsen utfärdades, hade flertalet av de för värnpliktsvägran ådömda bestraffningarna inte kunnat undvikas. Departementschefen anförde vidare att om det avsedda viktiga humanitära syftet skulle uppnås, var det inte tillräckligt att medge befrielse från egentlig vapentjänst. Man torde också bli nödsakad att ta steget fullt ut och för sådana värnpliktiga, vilka på grund av verkliga samvetsbetänkligheter vägrade fullgöra varje slag av militärtjänst, öppna en möjlighet att i stället för värnpliktstjänstgöring utföra civilt arbete utanför försvarsväsendets ram.

Utredningsmajoriteten föreslog att tillstånd att fullgöra värnplikten i särskild ordning meddelades värnpliktiga som hyste allvarliga, på kristligt eller mosaiskt religiös övertygelse grundade samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöringens fullgörande i den ordning som stadgades i värnpliktslagen.

Reservanterna förordade en mer vidsträckt formulering där tillstånd till särskild tjänstgöring borde meddelas den som hyste allvarliga samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning om han inte givit dem uttryck som befanns ha väckt allmän förargelse. I denna formulering öppnades möjlighet att inrymma även den vars samvetsbetänkligheter grundades på andra än religiösa motiv.

Departementschefen avvisade utredningsmajoritetens förslag och anförde att en begränsning av den grupp, som skulle göras till föremål för specialbestämmelser, till endast sådana som omfattade en kristen eller mosaisk trosåskådning, inte skulle leda till ett från rättvisans och billighetens synpunkt fullt tillfredsställande resultat.

I stället anslöt sig departementschefen till reservanternas tanke, nämligen

[1] Betänkande i fråga om värnpliktiga vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, Stockholm 1919.

att undantagslagstiftningen skulle tillämpas på dem som hyste allvarliga samvetsbetänkligheter. Men departementschefen anförde i propositionen att han ansåg det lämpligt att till ledning för de myndigheter som skulle tillämpa lagbestämmelsen, såsom en närmare karakteristik av vad som var att anse såsom allvarliga samvetsbetänkligheter, i lagtexten uttryckligen ange, att betänkligheterna skulle vara grundade på religiös övertygelse.

Andra lagutskottet (2 LU 1920:24) fann att en begränsning till endast dem, vilkas samvetsbetänkligheter hade sin grund i en kristen eller mosaisk trosåskådning, inte var ägnad att leda till ett tillfredsställande resultat. Men utskottet hävdade likväl att det inte kunde avstå från fordran att samvetsbetänkligheterna skulle vara grundade på en religiös övertygelse. Utskottet ville inte förneka att fall av samvetsbetänkligheter som grundade sig på etiska eller andra liknande skäl kunde förekomma och där statens efterlåtenhet med avseende på utkrävandet av medborgarnas skyldighet enligt värnpliktslagen kunde vara lika väl motiverad som övertygelse grundad på religiösa motiv. Ändock höll utskottet fast vid kravet på religiöst grundad övertygelse. Skälen angavs vara dels att religionsurkunderna delvis var erkända av staten och inom den åtnjöt en särskild helgd, dels att 1902 års cirkulär alltid tillämpats så att betänkligheterna skulle vara av religiös art. Vidare hävdades att de som p. g. a. värnpliktsvägran underkastat sig bestraffningar uteslutande var att söka bland dem som omfattade en religiös övertygelse och sist anfördes svårigheter att möta och pröva allvaret av "de påstådda samvetsbetänkligheterna". Utskottet ville dock tolka orden "religiös övertygelse" vidsträckt, så att övertygelsen inte förutsattes bottna i viss kyrklig eller kristen inriktning. Vissa tänkta fall av "etiska" samvetsbetänkligheter för vilka man kunde finna särskild anledning att ömma kunde därför inrymmas.

I den slutliga lydelsen av 1920 års lag krävdes för vapenfri tjänst att den värnpliktige skulle hysa allvarliga, på religiös övertygelse grundade samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring i den ordning som gällande värnpliktslag förutsatte.

De delvis motstridande uttalandena i förarbetena rörande behandlingen av mera renodlat etiska motiv ledde till en restriktiv tillämpning av lagen härvidlag. Oklarheten i tillämpningen hade också sin grund i att 1902 års cirkulärskrivelse endast föreskrev "allvarliga samvetsbetänkligheter" medan 1920 års lag klart uttalade att de allvarliga samvetsbetänkligheterna skulle vara grundade "på religiös övertygelse".

Genom att fånga upp arten av samvetsbetänkligheterna kom 1920 års lag också att styra tjänstgöringsalternativen. Det föreskrevs nämligen att om vederbörandes samvetsbetänkligheter avsåg tjänstgöring med vapen skulle han fullgöra sin värnplikt vid krigsmakten utan att övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition (1 § a), medan om samvetsbetänkligheterna avsåg varje tjänstgöring vid krigsmakten skulle vederbörande utföra civilt arbete för statens räkning (1 § b).

Prövningsförfarandet

Enligt utredningsförslaget skulle den värnpliktige lämna ansökan till vederbörande inskrivningsrevision, vilken skulle meddela tillstånd att få full-

göra värnplikten i denna särskilda ordning. Sådan ansökan förutsattes i regel göras vid sökandens inskrivning. Men även en vid en senare tidpunkt ingiven ansökan skulle kunna tas upp till prövning om sökanden visade sannolika skäl för att han fyllde kraven för erhållande av sådan särskild tjänst.

Departementschefen fann i propositionen det riktigt att inskrivningsrevisionen fick sig anförtrodd avgörandet i dessa frågor. Motivet härtill menade han var principiellt. Samma myndighet som beslutade om värnpliktigas tjänstgöringsförhållanden i allmänhet, borde även ha hand om dessa frågor. Departementschefen underströk också särskilt att han ansåg inskrivningsrevisionens sammansättning erbjuda de bästa garantier för en tillfredsställande prövning av ifrågavarande ärenden.

I tillämpningsförfattningen till den antagna lagen stadgades bl. a. att ansökan om att få fullgöra den i lagen angivna tjänstgöringen vid krigsmakten i särskild ordning eller i stället för värnpliktstjänstgöring utföra civilt arbete för statens räkning skulle inges till vederbörande inskrivningsnämnd. Ansökningen skulle vara åtföljd av intyg utfärdat, om sökanden tillhörde svenska kyrkan, av präst i den församling där han var kyrkobokförd eller, om han var medlem av främmande trossamfund som ägde rätt till offentlig trosutövning, av präst i vederbörlig församling av detta trossamfund.

Intyget skulle uttryckligen angiva antingen vilken uppfattning intygsgivaren bildat sig i frågan, huruvida sökanden hyste allvarliga på religiös övertygelse grundade samvetsbetänkligheter mot visst angivet slag av värnpliktstjänstgöring i den ordning gällande värnpliktslag förutsatte eller mot varje slag av sådan tjänstgöring, eller också att denna fråga undandrog sig intygsgivarens bedömande. Noggrann motivering krävdes till intygsgivarens uppfattningar.

Till ansökan skulle dessutom finnas intyg utfärdat på heder och samvete av två andra myndiga, ojäviga och trovärdiga personer att de ansåg sökanden hysa allvarliga på religiös övertygelse grundade samvetsbetänkligheter mot visst angivet slag av värnpliktstjänstgöring i den ordning värnpliktslagen förutsatte, eller mot varje slag av sådan tjänstgöring. De omständigheter på vilka intygsgivarens omdöme grundades skulle noggrant angivas.

Inskrivningsnämnden, till vilken dessa handlingar skulle ingivas, tjänade som utredande och beredande organ under inskrivningsrevisionen. Biföll revisionen ansökan skulle anmälan om beslutet tillika med handlingarna i ärendet tillställas Kungl. Maj:t som förordnade om den värnpliktiges tjänstgöring.

Lämnades ansökan av revisionen utan bifall skulle den värnpliktige inkallas till tjänstgöring jämlikt värnpliktslagen i behörig ordning. Någon besvärsmöjlighet till Kungl. Maj:t fanns inte. Dock stadgades att, intill dess en ansökan blivit av revisionen avgjord, den värnpliktige inte kunde inkallas.

Om en värnpliktig, vilken fullgjorde militärtjänstgöring, förklarade sig hysa sådana samvetsbetänkligheter som avsågs i 1 § i 1920 års lag, ålåg det vederbörande truppförbandschef att mottaga anmälan om detta tillsammans med förebragd utredning samt hålla förhör. Förbandschefen skulle därefter meddela beslut om den värnpliktige kunde anses ha visat sannolika skäl för sin anmälan. Den värnpliktige skulle stanna kvar vid truppavdelningen, dock utan att deltaga i tjänstgöringen, till dess sådant beslut meddelades.

Fann vederbörande chef att den värnpliktige inte visat sannolika skäl för sin anmälan hade frågan om att få fullgöra tjänst i särskild ordning förfallit. Någon överprövningsmöjlighet fanns här inte. I det fall vederbörande chef fann att den värnpliktige visat sannolika skäl för sin anmälan skulle frågan om den fortsatta tjänstgöringen underställas inskrivningsrevisionen.

Tjänstgöringens längd och art

En viktig fråga vid 1920 års lagstiftning gällde hur man skulle förebygga fall av simulation. Såväl de sakkunniga som i ärendet hörda myndigheter var ense om att tjänstgöringstiden för ifrågavarande värnpliktiga borde vara avsevärt längre än för övriga värnpliktiga.

De sakkunniga föreslog dels att tjänstgöringen skulle fördelas på olika omgångar, dels att varaktigheten skulle bestämmas i förhållande till det dagantal, under vilket övriga till samma truppslag och kategori hörande värnpliktiga var skyldiga att tjänstgöra.

Departementschefen delade inte uppfattningen att tjänstgöringen skulle vara delad utan föreslog att den fullgjordes i en följd "bland annat på den grund, att den största möjliga valuta kan dragas av den värnpliktiges arbetsskicklighet, därest han en längre tid i följd får utöva det arbete, vari han blivit inlärd".

Departementschefen föreslog vidare i propositionen att tjänstgöringstidens längd för de samvetsömma vapenfria borde utgå från det högsta antal dagar, som enligt värnpliktslagen ålåg de särskilda kategorierna, och till vilka även dessa värnpliktiga vid inskrivningen formellt skulle hänföras. Detta dagantal skulle sedan ökas med en fjärdedel i de fall då befrielsen avsåg endast vapentjänst, och med hälften i de fall, då tillstånd erhållits att fullgöra värnplikten genom att utföra civilt arbete för statens räkning. Författningsbestämmelserna utformades också i överensstämmelse med dessa principer.

2.4 1925 års lag

Förutsättningar för vapenfri tjänst

När regeringen år 1925 i prop. (1925:210) tog ställning till frågan om permanent lagstiftning om vapenfri tjänst skulle genomföras, skedde det mot bakgrund av ett lagförslag som en enmansutredning utarbetat.

Utredningen föreslog att samvetsbetänkligheternas art i lagtexten skulle få följande utformning: "värnpliktig, som på grund av religiös övertygelse eller av annan jämförlig orsak hyser allvarliga samvetsbetänkligheter . . .". Förslaget innebar alltså att även allvarliga samvetsbetänkligheter bottnande i icke-religiös uppfattning kunde ligga till grund för tillstånd att få fullgöra vapenfri tjänst.

Departementschefen anförde i proposition bl. a. att de etiskt samvetsömma dittills i allmänhet lojalt lytt gällande lag och inte underkastat sig straff för sin övertygelse och att detta inte borde försätta dem i sämre läge än dem som av sin övertygelse drivits att begå lagbrott. Han ansåg att det fanns också många allvarligt religiösa ynglingar, som underkastat sig

värnpliktstjänstgöring, ehuru dylik tjänstgöring varit för deras samveten motbjudande.

Svårigheterna att pröva allvaret av etiska och liknande samvetsbetänkligheter ville departementschefen inte förneka men ansåg dem inte oöverkomliga. Det skulle, menade han, ankomma på den värnpliktige att nöjaktigt styrka allvaret av sina betänkligheter. Prövningen skulle inte behöva ställa sig svårare för myndigheterna i vårt land än i de andra länder där en dylik lagstiftning genomförts.

Utskottet (I SäU 1925:2) instämde i departementschefens förslag. Förutsättningarna för den särskilda tjänsten framgår av följande lydelse av 1 § lagen (1925:338) om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring:

"Värnpliktig, som på grund av religiös övertygelse eller av annan jämförlig orsak hyser allvarliga samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöringen i den ordning, värnpliktslagen föreskriver, må,

a) därest hans samvetsbetänkligheter avse tjänstgöring med vapen, fullgöra sin tjänstgöring vid krigsmakten utan att övas i vapens bruk eller bära vapen eller ammunition, samt

b) därest samvetsbetänkligheterna avse varje tjänstgöring vid krigsmakten, i stället för sådan tjänstgöring utföra civilt arbete för statens räkning."

Prövningsförfarandet

Också till 1925 års lag utfärdades en tillämpningsförfattning där i huvudsak de tidigare gällande reglerna fanns med. Huvudtanken i denna författning var att ansökan om tillstånd att få fullgöra särskild tjänst skulle ställas "vid inskrivningen" till inskrivningsrevisionen. Innan denna myndighet fick del av handlingarna skulle dock inskrivningsnämnden vid inskrivningen ha prövat den sökandes värnpliktsförhållanden. Detta prövningsförfarande skulle klargöra om den sökande skulle frikallas från värnpliktstjänstgöring.

När en värnpliktig som inkallats och befann sig i tjänst vid trupp förklarade sig hysa i lagen omtalade samvetsbetänkligheter, skulle samma utredningsförfarande som i 1920 års författning tillämpas för att klargöra om han kunde anses ha visat sannolika skäl för sin anmälan.

Vid beslut som innefattade att den värnpliktige visat sannolika skäl för sin anmälan, skulle vederbörande omedelbart hemförlovas. I annat fall skulle anmälan inte föranleda någon vidare åtgärd.

I fråga om värnpliktig vars samvetsbetänkligheter hade annan grund än religiös övertygelse gällde att vid ansökan skulle fogas skriftlig, på heder och samvete avgiven försäkran av sökanden, att han hyste allvarliga samvetsbetänkligheter antingen mot viss tjänst inom krigsmakten eller mot varje slag av tjänstgöring vid krigsmakten. Till detta skulle fogas intyg av polismyndighet om sökandens vandel och ett intyg utfärdat på heder och samvete av två myndiga, ojäviga och trovärdiga personer innehållande samma upplysningar som krävdes i motsvarande intyg enligt tillämpningsbestämmelserna till 1920 års lag.

Tjänstgöringens längd och art

Tjänstgöringen för dem som kom i åtnjutande av civiltjänstgöring för statens räkning utom krigsmakten reglerades genom bestämmelser i kommandoväg.

Departementschefen framhöll i propositionen att tjänstgöringstiden för de samvetsömma värnpliktiga borde utmätas längre än för dem, som i vanlig ordning fullgjorde sin värnpliktstjänstgöring, med hänsyn till angelägenheten av att förebygga simulation. Departementschefen ansåg det lämpligt att fastställa ökningen i tjänstgöringstiden till ett visst antal dagar, lika för alla, tillhörande de stora kategorierna (värnpliktiga i allmänhet, studenter och likställda) om tillståndet avsåg tjänstgöring inom krigsmakten utan vapen (1 § a), och till ett visst något större antal dagar, om tillståndet avsåg tjänstgöring utom krigsmakten i civilt arbete för statens räkning (1 § b). Någon närmare redogörelse för dagantalsberäkningen inom de särskilda kategorierna synes här ej erforderlig, då endast principen torde vara intressant.

Förslaget att förebygga simulation genom en ökning av tjänstgöringstiden rönte kritik. Militieombudsmannen hävdade i sitt yttrande över lagförslaget: "Att alltför mycket bygga på tjänstgöringstidens förlängning torde dock inte vara görligt dels på grund av praktiska svårigheter med civilarbetets anordnande och dels med hänsyn till rättvisa och billighet mot icke-simulerande värnpliktiga av den kategori, varom är fråga. Kontrollen mot missbruk måste därför till sin tyngdpunkt vara förlagd till prövningen av vederbörandes på grund av samvetsbetänkligheter gjorda ansökningar om befrielse från den vanliga värnpliktstjänstgöringen och till inskrivningsrevisionens ställningstagande härtill."

Utskottet tillstyrkte däremot departementschefens förslag. Författningarna utformades också i överensstämmelse med dessa principer.

2.5 Lagändringarna år 1940

Världskrigets utbrott år 1939 aktualiserade åter frågan om behandlingen av den som hyste samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring och år 1940 framlades i proposition (1940:109) förslag till ändring av 1925 års lag.

Formuleringen av samvetsbetänkligheternas art föreslogs inte bli ändrad.

Krigstjänstgöringen för de värnpliktiga som det var fråga om blev däremot föremål för ändring. I en departementspromemoria som föregått propositionen anfördes bl. a. att vid tidigare lagstiftning rörande de samvetsömma värnpliktiga hade med hänsyn till då rådande förhållanden denna fråga tills vidare ansetts kunna lämnas helt öppen. Bestämmelserna i den gällande lagen avsåg alltså uteslutande fredstjänstgöringen. Denna lag uppställde sålunda inte något formellt hinder mot dessa personers inkallande till krigstjänst.

Departementschefen konstaterade att frågan i vilken omfattning den samvetsömme skulle vara skyldig tjänstgöra vid krigstillfälle hade lämnats öppen i den gällande lagen, men att Konungen torde ha ägt att med stöd av värnpliktslagen inkalla de samvetsömma till tjänstgöring då dessa var under-

kastade värnpliktslagens bestämmelser i de fall då 1925 års lag inte meddelat därifrån avvikande bestämmelser.

Också de s. k. civilarbetarnas (dvs. de som erhållit tillstånd jämlikt 1 § b) tjänstgöring föreslogs bli ändrad. Enligt gällande lag skulle sådan tjänstgöring avse civilt arbete för statens räkning utanför försvarsväsendet.

Det anfördes att uppfattningen i vapenfrifrågan undergått en väsentlig förändring under trycket av världshändelserna. Det samvetstvång som en tjänstgöring i civilt arbete vid krigsmakten kunde tänkas innebära för vissa enskilda, måste dessa söka betrakta som en nödvändig uppoffring för det gemensammas väl.

Departementschefen uttalade att den sinnesinriktning hos de samvetsömma, som ansetts förhindra dem att överhuvud verka inom försvarsväsendet – och som godtagits i den gällande lagen – syntes i ett för samhället brydsamt läge inte böra tillmätas den betydelse, att andra hänsyn skulle helt vika. Det ansågs inte vara obilligt att av dessa personer kräva den eftergiften, att de under rådande förhållanden ställde sig till förfogande även för civilt arbete inom försvarsväsendet, då det fanns behov av deras arbetskraft där.

Sålunda föreslogs den ändringen i 1 § att civilarbetarnas tjänstgöring under såväl krig som fred utvidgades till att omfatta jämväl civilt arbete inom försvarsväsendet.

Andra lagutskottet (2LU 1940:15) hade ingen erinran mot propositionen och de däri föreslagna lagändringarna. Utskottet förutsatte emellertid att man vid tillämpningen skulle lämna rum för ett individuellt hänsynstagande i så stor utsträckning som möjligt.

Lagändringarna antogs av riksdagen (Lag 1940:244 om vissa ändringar i lagen 1925:338 om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring).

2.6 1943 års lag

Förutsättningar för vapenfri tjänst

År 1943 genomfördes en ny lagstiftning efter en utredning av särskilt tillkallade sakkunniga.

De sakkunniga tog i sitt betänkande (SOU 1942:15) upp diskussionen om förhållandet till regeringsformen § 16 och erinrade om den uppfattning som stundom kommit till uttryck, att den enskilde medborgaren skulle, oberoende av lagstiftningen, med stöd av regeringsformen äga efter eget skön bedöma, vad han med hänsyn till sitt samvete kunde göra eller underlåta. De sakkunniga anförde att svensk rättsuppfattning inte drog någon gräns för medborgarnas plikt att enligt i laga ordning beslutade normer vara verksamma i det helas intresse. Denna princip kunde enligt de sakkunnigas mening överhuvud inte sättas i fråga. En helt annan sak var, att det var varje svensk medborgare obetaget att genom utövande av sin politiska rösträtt eller eljest i laga ordning söka åstadkomma ändring av de bestämmelser som reglerade de krav staten ställde på medborgaren.

När det gällde att markera gränserna för hur långt statens respekt kunde

sträcka sig anförde de sakkunniga bl. a. att en ovillkorlig förutsättning för ett sådant hänsynstagande måste vara, att den enskilde i sina krav på undantagsställning ej gick utöver de gränser som förnuft och etik uppställde. Var dessa gränser gick måste tillkomma staten och inte den enskilde att avgöra. De kunde i detaljerna växla från tid till annan. Om gränsen drogs så att hänsyn togs till ovilja mot allt som kunde härledas från något som hade samband med försvarsväsendet, blev resultatet lätt förnuftsmässigt orimligt eller etiskt oförsvarligt. Vidare angavs att hur än gränsen drogs för statens hänsynstagande till motvilja mot det ena eller andra yttre tecknet på samhörighet med försvarsmakten, skulle det komma att finnas de som ansåg sig böra gå över gränsen. Rent logiskt kunde en medborgare inte undandraga sig medverkan i någon form vid försvaret av samhället, med mindre han ställde sig helt utanför detsamma. Möjlighet att taga hänsyn till alla de skiftningar i samvetsömheten, som gick utöver vägran att utsläcka liv, angavs inte finnas.

I direktiven för utredningen hade ifrågasatts, om någon anledning fanns att i lagstiftningen skilja mellan olika grader av samvetsömhet. De sakkunniga besvarade denna fråga nekande. Rätten att av samvetsskäl slippa bruka vapen borde bibehållas i lagen men inte någon rätt att undandraga sig att i annan form medverka till samhällets försvar.

Om vårt land inte skulle kunna bibehålla freden, kunde man enligt de sakkunniga nämligen med säkerhet räkna med att värderingen av de samvetsömma från folkets stora flertal kunde medföra en väsentlig skärpning av de avsevärda psykiska påfrestningar, det redan i det läget måste innebära att veta med sig, att man inte mäktade med det svåraste offret för det gemensamma bästa. Det skydd för den enskildes samvete, de sakkunniga önskade bibehållet även i krig, angavs till sin existens vara beroende av att vårt land hade män beredda att bruka de vapen, som samvetet förbjuder dem att bära vilkas samveten skyddas.

Departementschefen yttrade i propositionen (1943:18) bl. a. den allmänna värnpliktens bärande idé var att försvaret var en hela folkets gemensamma angelägenhet och att försvarsbördan skulle fördelas såvitt möjligt likformigt och även i övrigt rättvist. Den särskilda lagstiftningen till förmån för dem som hyste samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring innebar ett avsteg från denna princip, vilket praktiskt taget saknade motsvarighet på andra områden. Den undantagsställning ifrågavarande grupp medborgare tillerkänts var ur samhällets synpunkt att uppfatta som en eftergift och måste för därav berörda betraktas som en förmån, betingad av den svenska samhällsordningens respekt för individens frihet och möjliggjord därigenom att de undantagssökandes antal var ringa i jämförelse med antalet av dem som lojalt fullgjorde den egentliga värnpliktstjänstgöringen. Vid lagstiftningens utformning liksom vid dess tillämpning skulle emellertid hållas för ögonen, att detta särskilda undantag rubbade den allmänna och lika värnplikten, varför dess verkningar såvitt möjligt borde begränsas genom att tjänstgöring i den ordning denna lagstiftning angav motiverades och återgång till värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning underlättades. Visade det sig i tillämpningen att samvetsskäl åberopades och respekterades i sådan omfattning att försvarets effektivitet sattes i fara eller en för tung börda lades på dem som förbehållslöst fullgjorde sin skyldighet beträffande rikets väpnade för-

svar, måste enligt departementschefens mening frågan om denna lagstiftnings fortsatta bestånd upptagas till förnyat övervägande.

Andra lagutskottet (2 LU 1943:12) betonade också i sitt yttrande att en definitiv lösning av intressekonflikten mellan staten och den enskilde inte kunde vinnas en gång för alla.

De sakkunniga föreslog ej någon ändrad lydelse av lagtexten vad gäller samvetsbetänkligheternas art. Däremot redogjorde de noggrant för hur den gällande lagtextens formulering borde uppfattas. De anförde bl. a. att samvetsskäl av det slag, vartill hänsyn borde tagas, knappast i djupare mening syntes kunna uppdelas i etiska och religiösa. De hade därför övervägt att föreslå, att i lagtexten inte skulle anges att samvetsbetänkligheterna skulle ha viss grund, utan endast att skälet för undantagsställning skulle vara en ärlig och varaktig samvetsövertygelse. Härigenom skulle fullt tydligt uttalas, att defaitistiska, vulgär-pacifistiska eller rentav politiska skäl inte kunde godtagas. Emellertid hade utredningen ändå ansett sig kunna bibehålla den gamla formuleringen: ". . . på grund av religiös övertygelse eller av annan jämförlig orsak".

Utan att närmare motivera det, föreslog de sakkunniga en förändring i lagtexten. Tidigare hade formuleringen bl. a. varit "hyser allvarliga samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring i den ordning värnpliktslagen föreskriver, må . . .". De sakkunniga föreslog i stället "hyser allvarliga samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring med vapen".

Skälen till denna ändring framgår av de sakkunnigas försök att precisera orden "betänkligheter" och "samvete" och härigenom söka individualisera och precisera samvetsnöden till just vapenbruket. De sakkunniga framhöll bl. a. att mot ordet betänkligheter i förening med ordet samvete syntes vissa invändningar kunna göras. Från logisk synpunkt kunde det knappast anses vara tillfredsställande att sammanställa begreppet samvete, som till sin natur, vare sig det var fråga om religiösa eller etiska motiv, var något kategoriskt och orygglig, med begreppet betänkligheter, som till sitt väsen var hypotetiskt och inbjöd till kompromisser. Att anse sig ha betänkligheter mot värnpliktstjänstgöring var ingalunda svårt eller sällsynt och betänkligheterna kunde vara av vitt skilda slag. Genom att lagen gav möjlighet till respekterande av individuella betänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, kunde lätt tanken uppkomma att utnyttja denna möjlighet genom att hänföra betänkligheterna till samvetsbetänkligheter. Man skulle därför önska, att i fråga om arten av samvetsskäl hellre användes uttryck sådana som samvetskonflikt eller samvetsnöd, beroende på graden av den samvetsoro, man ansåg sig skäligen kunna fixera, då dessa begrepp bättre svarade mot vad saken gällde och även psykologiskt måste anses tjänliga att förhindra uppkomsten av illegitima samvetsskäl.

Ställdes en människa med ett vaket samvete inför utsikten att nödgas handla mot vad detta absolut bjöd – vilket angavs vara tillämpligt på de samvetsömma – uppkom inte blott allvarliga betänkligheter utan även en samvetskonflikt. Handlade vederbörande i denna situation mot sitt samvete uppstod samvetsnöd. Avsikten med den undantagsställning, lagstiftningen gav möjlighet att bereda vissa personer i förhållande till värnpliktens fullgörande, borde enligt de sakkunnigas mening vara att förhindra att sådan samvetskonflikt eller samvetsnöd uppkom och inte endast att undanröja

vissa betänkligheter, även om de var av allvarlig art. De sakkunniga hade därför övervägt att föreslå att lagen skulle ges det innehållet, att för undantagsställning skulle krävas, att värnpliktens fullgörande i vanlig ordning skulle hos vederbörande föranleda uppkomsten av en samvetskonflikt vars tvångsvisa lösande skulle föranleda samvetsnöd. Genom dessa preciseringar önskade de sakkunniga ge uttryck för vilken innebörd som enligt deras mening borde ges begreppet "allvarliga samvetsbetänkligheter".

Departementschefen framhöll i propositionen att han inte hade någon erinran mot utredningsmännens bestämning av ordet samvetsbetänkligheter som en samvetskonflikt vars tvångsvisa lösande skulle medföra samvetsnöd. Han ansåg dock att det förtydligandet borde göras, att den som ansåg sig berättigad, kanske till och med förpliktad, att använda vapen för att främja sina egna, sin grupps eller sin sekts mål men hyste betänkligheter mot att använda vapen till försvar för samhället, inte borde åtnjuta dess respekt för betänkligheter mot värnpliktstjänstgöring.

Departementschefen föreslog en ny formulering för att ringa in arten av samvetsbetänkligheterna. Förslaget i propositionen blev nu: "Värnpliktig för vilken bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd, må såsom vapenfri fullgöra . . .".

Departementschefen delade de sakkunnigas mening att de etiska samvetsbetänkligheter, till vilka hänsyn borde tagas, inte kunde skiljas från religiösa. Uttrycket "bruk av vapen mot annan" motiverades med att tvekan inte skulle råda om att den som inte ville försvara sitt land men väl var beredd att för annat ändamål mot annan bruka vapen ej omfattades av lagen.

Andra lagutskottet (2 LU 1943:12) instämde i allt väsentligt i departementschefens yttrande men anförde att tvekan kunde uppstå i fall då en person, som av samvetsskäl ej ansåg sig kunna fullgöra värnpliktstjänstgöring med vapen, kände sig i stånd att bruka vapen för att rädda en värnlös från angrepp från en våldsverkare. En sådan person skulle med en rigorös tolkning av paragrafens ordalydelse aldrig kunna beviljas tillstånd till vapenfri tjänst. Utskottet ansåg att lagen i tillämpningen skulle ges en sådan tolkning att den sökandes handlande i sådana nödvärnssituationer inte skulle anses utgöra hinder för bifall.

Lagförslaget antogs av riksdagen (Lag 1943:121 om vapenfria värnpliktiga).

Prövningsförfarandet

Vid 1943 års lagstiftning riktade de sakkunniga kritik mot det sätt på vilket intygsgivningen under årens lopp skett. De ansåg att erfarenheterna givit vid handen, att denna skriftliga utredning inte var tillräcklig såsom underlag för en verklig prövning av halten i de anmälda samvetsbetänkligheterna. Främsta orsaken härtill var enligt de sakkunniga, att de avgivna intygen ofta varit behäftade med allvarliga brister.

Kravet på intyg från polismyndighet om trovärdighet innebar enligt de sakkunniga ingen garanti för sådan trovärdighet då polisen "i de flesta fall icke vägra intyg om trovärdighet, med mindre vederbörande fällts till ansvar för brott".

Med anledning av att inskrivningsrevisionerna hade avskaffats genom

1941 års värnpliktslag hade prövningen av vapenfriärendena genom ändring (1942:39) i dittills gällande lag lagts på Kungl. Maj:t. De sakkunniga föreslog att ett särskilt råd, ett s. k. värnpliktsråd, skulle inrättas vilket skulle avge yttranden över alla ansökningar om tillstånd till vapenfri tjänst och också föreslå tjänstgöringsuppgift för dem vilkas ansökningar bifölls av Kungl. Maj:t.

Också de straffrättsliga spörsmålen hade granskats av de sakkunniga. Det konstaterades att beträffande dem, vilka sedan deras ansökningar lämnats utan bifall likväl vägrade att utföra ålagt arbete, lagföring och straff tydligen inte kunde undvikas.

Departementschefen förordade i propositionen att beslutanderätten i vapenfrimålen kvarstannade hos Kungl. Maj:t. Det av de sakkunniga förordade värnpliktsrådet avvisades.

Vad beträffar utredningsformerna i övrigt med intyg och särskilda utredningsmän, vilka föreslagits av de sakkunniga, ansåg departementschefen det riktigare att utredningsmännen skulle förordnas av Kungl. Maj:t än av domkapitlet samt att härigenom möjlighet fanns att förordna utredningsmän som inte var knutna till kyrkan även om detta troligen vanligtvis skulle bli fallet.

Tillämpningsförfattningens bestämmelser om prövningsförfarandet i olika led byggde på det nya inskrivningsväsendet, vilket medfört inskrivningsrevisionens avskaffande och upprättande av de länsvisa inskrivningsnämnderna.

Ansökan skulle i princip inges i samband med inskrivning till inskrivningschefen. Beslut om vederbörandes lämplighet för krigstjänst skulle dock alltid fattas först varför inställelse till inskrivningsförrättning var nödvändig. Beslöts om frikallelse skulle ansökan om vapenfri värnplikt återlämnas till den sökande.

Ansökningshandlingarna i ett vapenfriärende skulle bestå av

a) egen försäkran om att bruk av vapen mot annan skulle medföra djup samvetsnöd samt att vederbörande var villig fullgöra värnpliktstjänstgöring på sätt i lagen om vapenfria stadgades;

b) uppgift om vilken typ av tjänstgöring den sökande önskade;

c) intyg från polis om sökandens vandel;

d) intyg utfärdat på heder och samvete av två till myndig ålder komna, trovärdiga personer, vilka under långvarig bekantskap med sökanden förvärvat ingående kännedom om hans personliga förhållanden, att de var övertygade om att bruk av vapen mot annan skulle för honom medföra djup samvetsnöd;

e) intyg av polis om under d) nämnda intygsgivares trovärdighet ävensom av polismyndighet verkställd utredning i frågan huruvida intygsgivarna gjort sig kända för agitation mot värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning.

Den sökande hade att inom viss förelagd tid infinna sig hos utredningsmannen för samtal och därtill hade utredningsmannen att själv införskaffa upplysningar om sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter som kunde vara av betydelse.

Tjänstgöringens längd och art

Liksom vid de tidigare lagarnas tillkomst användes även nu tjänstgöringstidens längd uttryckligen som ett medel för att förebygga simulation. Men även synpunkten att ge de vapenfria värnpliktiga en meningsfull utbildning framhölls.

De sakkunniga anförde bl. a: "Till utgångspunkt synes rimligen böra läggas den för huvuddelen av de värnpliktiga bestämda tjänstgöringstiden. Å ena sidan bör tillägget icke vara så långt, att det kan anses utgöra eller för de samvetsömma framstå såsom ett straff. Å andra sidan bör det utgöra en såvitt möjligt betryggande garanti mot simulation. Att så blir fallet är icke allenast ett statens intresse. Jämväl för de lojala samvetsömma är det av stor betydelse, att icke andra bevekelsegrunder än de i lagen avsedda göra sig gällande. I den mån samvetsömmas uppgifter och tjänstgöringsförhållanden komma att i värde för samhället närma sig övriga värnpliktigas, blir ett mycket långt tillägg mindre motiverat. Efter övervägande av dessa och andra på frågan inverkande synpunkter, bl. a. kostnadsfrågan, hava de sakkunniga stannat för att föreslå ett tjänstgöringstillägg för samtliga samvetsömma av 120 dagar. De samvetsömmas tjänstgöringstid i fred skulle sålunda utgöra (450 + 120=) 570 dagar. Härutöver skulle de samvetsömma under samma betingelser som övriga värnpliktiga vara skyldiga att fullgöra beredskapsövningar."

Departementschefen förordade en ytterligare förlängning utöver utredningens förslag. Han yttrade bl. a: "För egen del finner jag i likhet med vissa av de hörda myndigheterna det av de sakkunniga förordade tjänstgöringstillägget av 120 dagar – sett i jämförelse med den värnpliktiga i allmänhet åliggande tjänstgöringsskyldigheten av 450 dagar – knappast vara tillräckligt för att avhålla från missbruk av den undantagslagstiftning, varom här är fråga." Departementschefen förordade en förlängning med 150 dagar varför den sammanlagda tjänstgöringstiden i allmänhet för vapenfria skulle uppgå till 600 dagar. Detta blev också lagens innehåll.

De sakkunniga ägnade stort utrymme åt frågan vilken art av tjänstgöring de vapenfria skulle utbildas till och sedermera tjänstgöra i. Dittills hade de vapenfria inom krigsmakten fullgjort handräcknings- eller expeditionstjänst och de vapenfria utom försvarsväsendet hade före år 1940 sysselsatts hos vattenfallsstyrelsen, domänstyrelsen, Uppsala universitets skogsförvaltning och riksantikvarieämbetet. De sakkunniga framhöll att det moderna kriget hade blivit totalt och att alla medborgare på olika sätt skulle komma att dras in i det samt att medborgarnas uppgifter i ett sådant krigssamhälle krävde fredstida utbildning. Även de vapenfria skulle ingå i ett sådant totalförsvar.

De sakkunniga anförde bl. a. att de uppgifter, i vilka de samvetsömma krigsplacerades, borde utmärkas av att de var från samhällets synpunkt av den vikt att personal måste krigs- eller beredskapsplaceras härför vid mobilisering. Vidare anfördes att sådana uppgifter inte lämpligen kunde utföras av kvinnor, till krigstjänst odugliga, över- eller minderåriga, att de, i motsats till militära uppgifter, till vilka fordrades väpnad personal, inte endast indirekt utan direkt var avsedda att hjälpa medmänniskor eller skydda egendom, att de innebar minst möjliga fördel i jämförelse med de uppgifter,

för vilka övriga värnpliktiga avsågs, samt att de var av den art att fredstjänstgöring och beredskapstjänst kunde anordnas såsom förberedelse för krigsuppgiften.

De sakkunniga förordade härefter utbildning och tjänstgöring inom det allmänna luftskyddet med uppgifter inom luftskyddets brand-, röjnings-, räddnings-, reparations- och sjukvårdstjänst. I synnerhet det kommunala brandförsvaret, vilket uppvisade brister i personalhänseende, borde enligt de sakkunniga kunna förstärkas med härtill utbildade vapenfria. Men också den militära sjukvården anfördes som lämpligt verksamhetsområde.

Departementschefen biträdde i allt väsentligt de sakkunnigas förslag till tjänstgöringens ordnande. Han framhöll särskilt utbildningen i brandtjänst för luftskyddets behov.

2.7 Utvecklingen fram till år 1966

Redan år 1944 ändrades lagen så att uttagning till luftskyddstjänst utbyttes mot civilförsvarstjänst. I praktiken innebar inte detta någon ändring då brandtjänst alltjämt blev huvudsysselsättning för de vapenfria utanför sjukvårdstjänsten inom krigsmakten.

År 1956 gjordes en väsentlig ändring i den tillämpningskungörelse som gällde då. Ändringen innebar att tjänstgöringsområdena för de vapenfria vidgades. De kom nu att omfatta sjukvårdstjänst vid krigsmakten eller tjänstgöring vid civilförsvaret eller expeditions-, yrkes- och handräckningstjänst eller civilt arbete vid krigsmakten eller för statens eller kommuns räkning.

Fortsättningsvis behandlas utvecklingen från år 1966 under varje särskilt avsnitt under rubriken "gällande rätt" eller "gällande ordning".

3 Utländsk rätt

3.1 Finland

Förutsättningarna för att få vapenfri tjänst i Finland behandlas i lagen (1969:132) om vapenfri tjänst och civiltjänst (senast ändrad 1975:312). I 1 § stadgas: "Värnpliktig, som av allvarliga samvetsskäl, vilka grundar sig på religiös eller etisk övertygelse, hindras att fullgöra sin värnplikt i den ordning, som är stadgad i värnpliktslagen, må befrias från vapentjänst i fredstid. Den som befriats från vapentjänst skall fullgöra tjänst eller civiltjänst på sätt i denna lag stadgas."

I 2 § stadgas följande: "Värnpliktig som med stöd av 1 § befriats från vapentjänst, skall i främsta rummet fullgöra vapenfri tjänst vid försvarsväsendet. Den som förordnats att fullgöra sådan tjänst benämnes i denna lag vapenfri tjänstepliktig. Hindras värnpliktig av ovan i 1 § avsedda samvetsskäl även att fullgöra vapenfri tjänst vid försvarsväsendet, skall han fullgöra civiltjänst inom statens civilförvaltning eller i universitets- eller annat centralsjukhus eller ock i kommunalförbunds vårdanstalt. Den som förordnats att fullgöra civiltjänst benämnes i denna lag civiltjänstepliktig."

Enligt 3 § skall vapenfri tjänstepliktig tjänstgöra 90 och civiltjänstepliktig 120 dagar utöver den i värnpliktslagen stadgade allmänna tjänstgöringstiden.

Ansökan om vapenfri tjänst göres vid inskrivningsförrättningen (uppbådet) till uppbådsnämnden. Efter uppbådet kan ansökan göras till militärdistriktets stab eller till kommendören för den truppavdelning där vederbörande fullgör sin tjänstgöring. Till stöd för ansökan skall den värnpliktige förete utredning om äktheten i sin övertygelse. Beslut fattas av en prövningsnämnd.

Prövningsnämnden för värnpliktiga i Finland motsvarar vapenfrinämnden i Sverige. Prövningsnämnden består av ordförande jämte fyra ledamöter, vilka samtliga har två personliga ersättare. Beslutförhet kräver fulltalig närvaro. Nämnden sammanträder två gånger i veckan med ett uppehåll om ca en och en halv månad under sommaren. Under år 1975 behandlades totalt 1057 ärenden.

Mottagaren av ansökan gör en utredning, som i allmänhet utgör grunden för prövningsnämndens avgörande. Försvarsmakten har på prövningsnämndens initiativ utarbetat en särskild blankett för ansökan om vapenfri tjänst. Av mottagarens utlåtande framgår dennes uppfattning om den sökandes argumentation, ställningstagandets art och övertygelsens fasthet, äkthet och art. Övertygelsen skall antingen vara religiös eller etisk. Mottagaren ställs

därför liksom prövningsnämnden inför vissa definitionsproblem.

Den vanligaste grunden för ett avslag av en ansökan är att vederbörande inte hörsammat kallelse till möte med prövningsnämnden eller meddelat förhinder.

År 1975 avgjordes 885 ärenden varav ansökan avslogs i endast 21 fall.

Grundtanken i den finska lagen är att vapenvägrarna i första hand skall överföras till vapenfri tjänst inom försvaret. Civiltjänst skall bara komma i fråga om det föreligger särskilda samvetsskäl som hindrar tjänstgöring utan vapen inom försvarsmakten.

Den kategori som benämns vapenfria tjänstepliktiga eller obevärade i Finland är uniformerad och tjänstgör inom förband. De utbildas dock ej i vapenbruk och blir ej tilldelade vapentjänst vid beredskap och krig. Ca 100 fullgjorde sådan tjänst under år 1974. Av dessa tjänstgjorde de flesta inom armén.

Den kategori som benämns civiltjänstepliktiga tjänstgör utanför det militära försvaret. Ca 500 sökande erhöll sådan tjänst år 1974.

Arbetskraftsministeriet, som administrerar de civiltjänstepliktigas verksamhet, hade under år 1975 ca 400 tjänstgöringsplatser fördelade på följande centralstyrelser. Medicinalstyrelsen 120 platser, socialstyrelsen 55 platser, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen 100 platser, luftfartsstyrelsen 45 platser, justitieministeriets fångvårdsavdelning 20 platser samt inom andra förvaltningsområden 60 platser. Tjänstgöringsplatserna är fördelade på 75 inrättningar, lydande under nämnda centralstyrelser. Inrättningarna har regelmässigt 1–5 tjänstgöringsplatser. Vid endast fem inrättningar kan man placera över tio civiltjänstepliktiga.

De civiltjänstepliktiga fördelade sig under år 1975 på följande inrättningstyp. Ämbetsverk och institutioner 41,2 %, central- och distriktssjukhus 17,4 %, sinnessjukhus 12,0 %, centralanstalter (vårdinrättningar för psykiskt störda) 11,0 %, skolor och skolhem 13,2 % samt fängelser 5,2 %.

De civiltjänstepliktiga krigsplaceras inte till skillnad från de vapenfria inom försvarsmakten.

I 36 § värnpliktslagen stadgas att om värnpliktig icke vill fullgöra honom såsom värnpliktig åliggande skyldigheter kan han beordras till tjänstgöring skilt från övriga trupper och hållas i tjänst högst nittio dagar utöver den tid han annars borde ha tjänstgjort i aktiv trupp. Sådan s. k. arbetstjänst skall fullgöras i speciella arbetskommandon. Stadgandet har emellertid, i vart fall under senare år, inte behövt tillämpas.

Vägrar värnpliktig som ansökt om vapenfri tjänst men fått avslag att fullgöra värnpliktstjänstgöring, kan han ådömas fängelse motsvarande återstående tjänstgöringstid ökad med högst fyra månader. Om vederbörande efter tre månaders fängelse vill återinträda i tjänst, kan han friges villkorligt. Fängelsetiden avräknas från tjänstgöringstiden. Efter fullt avtjänat fängelsestraff inkallas vederbörande ej vidare i fredstid.

Vägrar den som fullgör civiltjänst att fullgöra tjänstgöringen, kan han dömas för undanhållning från civiltjänst eller lydnadsbrott till fängelse motsvarande 2/3 av återstående tjänstgöringstid ökad med högst fyra månader, sammanlagt högst ett år. Straffet kan inte ådömas villkorligt. Om vederbörande efter tre månaders fängelse vill återinträda i civiltjänst, kan han friges villkorligt. Fängelsetiden avräknas då från tjänstgöringstiden. Då straf-

fet till fullo avtjänats, kan vederbörande inkallas endast till repetitionsövningar. Fängelsestraffet antecknas inte i straffregistret.

Jehovas vittnen överförs till civiltjänst, som de i allmänhet vägrar att fullgöra. De ådöms fängelse i princip efter vad nyss sagts. Praxis är emellertid numera att ådöma dessa fängelse i nio månader.

I fråga om de vapenfria tjänstepliktiga gäller enligt 10 § lagen om vapenfri tjänst och civiltjänst bl. a. att på dem tillämpas vad om krigsmän är stadgat. Således skall vid vägran som ovan sagts 36 § värnpliktslagen tillämpas.

3.2 Danmark

De grundläggande bestämmelserna om vapenfri tjänst återfinns i lov nr. 187 af 20. maj 1933 (ändrad senast år 1976) om værnepligtiges anvendelse til civilt arbejde. I 1 § stadgas bl. a. "Værnepligtige, for hvem militær tjeneste af enhver art efter foreliggende oplysninger må anses for at være uforenelig med deres samvittighed, kan af indenrigsministeren efter forhandling med forsvarsministeren fritages for militær tjeneste mod at anvendes til andet statsarbejde, der dog ikke må tjene militære formål."

Tjänstgöringstiden är i allmänhet elva månader. Den normala värnpliktstiden är nio månader. I stort sett alla som söker erhåller civil tjänst. Även politiska motiv accepteras. I början av 1970-talet steg antalet vapenvägrare kraftigt. År 1974 utgjorde dessa ca 20 % av det totala antalet värnpliktiga för året. Därefter har en minskning inträffat av antalet vapenvägrare. År 1975 utgjorde dessa ca 11 % och har därefter ytterligare minskat.

Ansökan om civil tjänst skall enligt lagen insändas till inrikesministern senast fyra veckor efter inkallelseorderns mottagande. Till ansökan skall fogas nödvändiga upplysningar och handlingar. Inrikesministern kan överlämna åt 1. udskrivningskrets, Styrelsen for civil værnepligt, att pröva ansökningar om civil tjänst.

Om den värnpliktige överföres till civilt arbete blir han normalt först inkallad till en kortvarig utbildning på en särskild skola för civila värnpliktiga. Utbildningen tar närmast sikte på att ge en allmän orientering om tjänsten, om möjligheterna till placering i olika tjänstgöringsalternativ samt särskild fackundervisning som har betydelse för tjänstgöringen. Sedan kursen genomgåtts kan den värnpliktige antingen överflyttas till ett särskilt läger eller utplaceras på institutioner med allmännyttigt ändamål inom sociala eller kulturella områden. Tjänstgöringsplatserna finns f. n. främst inom barn- och ungdomsvården, sjukhussektorn, museiverksamheten, särskolesektorn och undervisningssektorn.

Värnpliktig, som är överförd till civilt arbete eller som önskar att bli det, kan samtidigt söka om inkallelse till civilförsvarskåren. Tjänstgöringstiden för menig vid civilförsvaret är i allmänhet åtta månader. Värnpliktig, som uttages till befäl vid civilförsvaret tjänstgör dock längre tid än menig.

Enligt lov nr. 272 af 4. juni 1970 om værnepligtens opfyldelse ved bistandsarbejde i udviklingslande har möjliggjorts för värnpliktiga, som inte påbörjat sin tjänstgöring, att i stället göra sin tjänst som u-landsfrivilliga. Lagen är tillämplig på värnpliktiga, som är inkallade till tjänst vid det militära försvaret, civilförsvaret eller civilt arbete.

Enligt 1933 års lag skall den som vägrar att utför civilt arbete dömas till böter, "hæfte" eller fängelse i högst ett år. Motsvarande straffbestämmelser finns för den som vägrar att tjänstgöra vid civilförsvaret. De totalvägrare som finns är nästan enbart medlemmar av sekten Jehovas vittnen. För dessa gäller i allmänhet, att de överföres till tjänst vid civilförsvaret med en tjänstgöringstid om åtta månader samt att de vägrar att utföra denna tjänst.

Under tiden den 1 november 1973–den 5 juli 1976 dömdes 330 värnpliktiga till straff för vägransbrott. Av dessa tillhörde 298 Jehovas vittnen. Av det sammanlagda antalet vägrade 149 värnpliktiga för första gången. De dömdes nästan undantagslöst till "hæfte" i 40 dagar. Praktiskt taget samtliga av de återstående, som vägrade för andra gången, dömdes till fängelse åtta månader. Det bör anmärkas att före den 15 oktober 1976, då lagen ändrades, skulle fängelsestraffet motsvara den återstående tjänstgöringstiden. Efter lagändringen är domstolarna inte längre formellt bundna av någon sådan regel.

3.3 Norge

I Norge regleras frågan om vapenfri tjänst i lov av 19. mars 1965 om fritaking for militærtjeneste av overbevisningsgrunner. I 1 § första stycket stadgas: "Er det grunn til å gå ut fra at en vernepliktig ikke kan gjøre militærtjeneste av noen art uten å komme i konflikt med sin alvorlige overbevisning, fritas han for slik tjeneste av vedkommende departement eller ved dom i samsvar med reglene i denne lov". Värnpliktig som befriats från militärtjänst enligt nämnda lag skall fullgöra "sivil tjenesteplikt". Tjänstgöringstiden är f. n. fyra månader längre än värnpliktstjänstgöringen.

Liksom i Danmark ökade antalet vapenvägrare starkt under 1970-talets början. År 1975 ansökte 2 575 värnpliktiga om civiltjänst vilket är 100 färre än året innan. T. o. m. september månad 1976 hade 1 595 värnpliktiga ansökt om civiltjänst, vilket är 425 färre än under samma tid år 1975.

Ca 10 % av en åldersklass värnpliktiga får civiltjänst. F. n. avslås ytterst få ansökningar. "Politiska motiv" godtas i viss utsträckning.

Frågan om överförande till civil tjänst kan avgöras i såväl administrativ som rättslig ordning. Ansökan skall insändas till vederbörandes militära avdelning eller till "krigskommissariatet". Till ansökan kan sökanden som bevisning foga uttalanden av exempelvis präst eller någon ämbetsman. Ansökan översändes därefter till polismästaren i det distrikt den värnpliktige har sin hemvist. Det åligger polismästaren att inhämta sökandes muntliga förklaring och införskaffa upplysningar om sökandens allmänna levnadsförhållanden och annat som kan vara av betydelse för avgörandet. Polismästaren översänder med eget yttrande handlingarna till justitiedepartementet. Om en värnpliktig, som ej sökt befrielse från militärtjänst, vägrar fullgöra värnplikt och det finns anledning att anta att detta beror på förhållande som anges i lagen om "fritaking for militærtjenestene av overbevisningsgrunner", skall han uppmanas att söka befrielse från militärtjänst. Efterkommer han inte detta, kan åklagare begära att justitiedepartementet skall pröva om den värnpliktige skall befrias från militärtjänst.

Detsamma gäller om det på grund av den värnpliktiges förklaring till offentlig myndighet, hans offentliga uppträdande eller deltagande i organisation eller eljest finns anledning att anta att han av "overbevisningsgrunner" inte kommer att fullgöra militärtjänst.

Om justitiedepartementet avslår ansökan, skall sökanden underrättas om att domstolsförfarande kommer att inledas mot honom, om han inte inom tre veckor har utfört sin militära plikt eller förklarat sig villig att fullgöra sin militärtjänst. Talan väckes mot vederbörande av åklagarmyndigheten med påstående att villkoren för befrielse inte är för handen. Saken behandlas som tvistemål.

Civiltjänsten fullgörs främst inom hälso- och servicesektorn. Andra tjänstgöringsalternativ finns emellertid också såsom musei- och utgrävningsarbeten, arbeten inom kyrkliga och humanitära organisationer, forskningsarbeten samt tjänst inom civilförsvaret.

Värnpliktig, som ej erhållit civiltjänst, kan enligt 35 § militärstrafflagen, om han undandrar sig sin militära tjänsteplikt, straffas med fängelse från tre månader till två år. Under åren 1973–1975 dömdes tio värnpliktiga till straff för detta brott. I två av dessa fall dömdes vederbörande för andra gången. Vid förstagångsvägran är straffet normalt 90 dagars fängelse, varav 60 dagar utgör ovillkorligt fängelse medan återstoden är villkorligt. Vid andragångsvägran är straffet normalt ett års fängelse. Fyra månader är därvid ovillkorlig medan återstoden är villkorligt. Enligt strafflagens bestämmelser får den som dömts för andra gången inte längre göra någon tjänst inom rikets krigsmakt.

Enligt bestämmelser i lagen den 19 mars 1965 kan civiltjänstepliktig som underlåter att inställa sig till tjänstgöring eller uteblir från sitt tjänsteställe eller inte efterkommer order som givits honom i tjänsten straffas med böter eller fängelse i tre månader. I samma lag stadgas, att om en tjänstepliktig förhåller sig som nämnts, kan justitiedepartementet bestämma att han skall placeras i särskilt läger eller i anstalt under "Fengselsstyrets" administration för tvångsmässigt avtjänande av tjänstetiden. Detta kan ej ske utan att domstol fastslagit att lagens villkor är för handen. Avtjänandet skall ske för den tjänstetid som återstår. Departementet kan bestämma att avtjänat fängelsestraff helt eller delvis skall avräknas. Under avtjänandet av tjänstetiden i anstalt skall den tjänstepliktige åläggas arbete och i övrigt rätta sig efter bestämmelser som Konungen utfärdar. Med de undantag och ändringar som Konungen fastställer gäller reglerna i fängelselagen. För tjänstepliktiga gäller vissa bestämmelser om disciplinär tillrättavisning. Departementet kan också besluta om viss förlängning av tjänstetiden.

Det kan här nämnas att de flesta medlemmar av samfundet Jehovas vittnen blir genom undanhållning eller lydnadsbrott ålagda att tvångsmässigt fullgöra nämnda typ av tjänst.

Någon egentlig statistik över antalet civiltjänstepliktiga som dömts till böter eller fängelse enligt ovannämnda lag finns inte. En särskild undersökning visar emellertid att överträdelsen huvudsakligen har varit olovlig frånvaro under kortare eller längre tid. Straffet har blivit fängelse upp till 30 dagar.

Tvångsmässigt avtjänande av tjänstetiden anses inte vara ett straff och antecknas inte i straffregistret.

3.4 Förbundsrepubliken Tyskland

Den tyska grundlagen förbjuder enligt artikel 4.3 staten att tvinga någon mot hans samvete till krigstjänst med vapen. "Niemand darf gegen sein Gewissen zum Kriegsdienst mit der Waffe gezwungen werden." Det åligger staten att befria den från krigstjänst med vapen, som efter särskild prövning blivit godkänd härför. Denne skall i stället för värnplikt bli inkallad till vapenfri tjänst (Zivildienst). Endast religiösa och etiska motiv accepteras. Politiska skäl godtas inte.

I värnpliktslagen finns bl. a. ett kapitel med föreskrifter för krigstjänstvägrare. I 25 § stadgas att den som av samvetsskäl motsätter sig deltagande i varje vapenanvändning mellan stater och därför vägrar krigstjänst med vapen har i stället för värnpliktstjänstgöring att fullgöra någon civiltjänst utom förbundsvärnet. Han kan också efter egen ansökan få fullgöra tjänst som vapenfri inom förbundsvärnet.

De vapenfrias tjänstgöring är f. n. 16 månader. De värnpliktigas grundutbildning är 15 månader. F. n. får varje år omkring 34 000 värnpliktiga vapenfri tjänst vilket motsvarar 8–10 % av en åldersklass. Omkring 20 % av ansökningarna avslås. Huvuddelen av dessa värnpliktiga accepterar sin situation sedan de inkallats till allmän värnplikt.

I Västtyskland är läget f. n. att ett överskott föreligger på värnpliktiga i förhållande till det antal som erfordras för landets försvarsmakt. År 1977 kommer med nuvarande principer omkring 50 000 man att ej kunna placeras i grundutbildning för värnpliktiga. I början av 1980-talet antas denna siffra stiga till mer än 100 000 per år. Antalet som ej anser sig vilja göra värnplikt har efter en tidigare stark uppgång f. n. stabiliserats.

F. n. gäller att ansökan om vapenfri tjänst göres hos inskrivningsmyndigheten, "Kreiswehrersatzamt". Ansökan behandlas, beroende på ärendets svårighet av en eller flera instanser, nämligen "Prüfungsausschuss, Prüfungskammer, Verwaltungsgericht, Bundesverwaltungsgericht". Det grundläggande första prövningsorganet, Prüfungsausschuss, består av en juridiskt erfaren ordförande – utan rösträtt – som är tillsatt av försvarsministern, en av "Landesregierung" tillsatt bisittare samt två parlamentariskt valda lekmän. I allmänhet fattar Prüfungsausschuss beslut om rätten att erhålla vapenfri tjänst. Besvärsmöjligheter finns till de båda nämnda rättsinsatserna (Verwaltungsgericht och Bundesverwaltungsgericht).

De civiltjänstepliktiga tjänstgör i första hand inom det sociala området, exempelvis på sjukhus och ålderdomshem. Även vård av gamla i hemmet förekommer. Härutöver kan tjänstgöring ske i form av brandtjänst och viss reparationstjänst. F. n. finns ca 25 000 arbetsplatser. En kraftig utbyggnad uppges komma att ske. De vapenfria krigsplaceras inte men räknas som en tillgång inom totalförsvarets civila delar. Någon särskild utbildning organiseras inte. Endast en enkel introduktionsutbildning ges på resp. arbetsplatser.

Vid "totalvägran" ådöms i allmänhet fängelsestraff från en månad till ett par år. Endast ett hundratal per år ådöms straff. Upprepade bestraffningar kan förekomma, i regel dock högst tre gånger. Några bestämmelser för krigsförhållande har ej utformats.

Det nuvarande systemet har utsatts för kritik, bl. a. har prövningsför-

farandet ansetts för tungrott och långsamt. Vidare har ifrågasatts om möjlighet finns att rättvist pröva och bedöma den enskildes samvetsavgöranden. Regeringen har därför lagt fram förslag om en ändrad handläggning. Förslaget innebär i huvudsak följande.

Värnpliktiga som inte inryckt till militärtjänstgöring och som inför inskrivningsmyndigheten åberopar grundlagens bestämmelser om rätten att slippa bära vapen skall frikallas utan särskild prövning. Han kan, om han är tjänstgöringsduglig, inkallas till vapenfri tjänst. Värnpliktiga, som fullgör militärtjänst och önskar slippa bära vapen, undergår prövning som tidigare. Förfarandet förenklas. Regeringen kan enligt förslaget förordna att det förfarande som föreslås gälla för redan inkallade skall tillämpas även på dem som ej ännu inkallats. Den vapenfria tjänsten föreslås få en längd av 18 månader. Även längre frivillig verksamhet inom sjuk- och hälsovård föreslås få räknas som vapenfri tjänst.

Förslaget har ännu inte lett till någon ändrad lagstiftning i Förbundsrepubliken.

3.5 Österrike

De grundläggande bestämmelserna om vapenfri tjänst i Österrike finns i en särskild lag, Zivildienstgesetz, från år 1974. I 2 § stadgas följande. Värnpliktig, som befunnits lämplig för militärtjänstgöring i värnpliktslagens mening, kan på egen ansökan befrias från värnplikt, om han – bortsett från fall av personligt nödvärn eller nödhjälp – av tungt vägande samvetsskäl vägrar använda vapenvåld mot andra människor och därför genom värnplikten skulle råka i svår samvetsnöd. Den värnpliktige får då i stället göra civiltjänst.

Civiltjänsten fullgöres under åtta månader vilket är ungefär lika lång tid som grundutbildningen för värnpliktiga. Under tiden den 1 januari –den 1 oktober 1975 ansökte 2 224 värnpliktiga om civiltjänst. Av dessa ärenden avgjordes 1 272. 734 ansökningar bifölls och 284 avslogs. En åldersklass värnpliktiga utgör ca 50 000.

Ansökan om civiltjänst göres antingen hos vederbörande militärkommando eller hos ett organ benämnt anställningskommissionen (Stellungskommission) som översänder ansökan till civiltjänstkommissionen med besked om vederbörande är lämplig till värnpliktstjänstgöring i värnpliktslagens mening. Civiltjänstkommissionen avgör ansökningsärendena. Besluten kan ej överklagas.

De vapenfria tjänstgör på följande områden. Tjänst på sjukhus, räddningstjänst, reglering och underhåll av samt byggande i vattendrag, vägarbeten samt naturvårdsarbeten. Någon krigsplacering inom totalförsvaret sker inte.

Vägrar någon att inställa sig till tjänstgöring, kan han åläggas arreststraff upp till tre månader. Håller vederbörande sig undan från tjänstgöring längre än 30 dagar vid ordinarie tjänstgöring eller längre än åtta dagar vid särskild tjänstgöring, kan han åläggas strängt arreststraff upp till ett år. Trots det relativt stora antalet avslag på ansökan om vapenfri tjänst är det ytterst sällsynt att straff behöver tillgripas utan så gott som alla som får avslag

synes göra sin värnplikt. I Österrike synes det inte förekomma några problem med totalvägrare.

3.6 Schweiz

Förutsättningar för att få vapenfri tjänst finns i Schweiz reglerat i försvarsdepartementets cirkulärskrivelse den 1 juni 1973. I skrivelsen stadgas bl. a. följande. Värnpliktig, som ansöker om att få göra vapenfri militärtjänst, har att göra troligt, att han av religiösa eller etiska skäl genom vapeninsats eller den därpå inriktade utbildningen kommer att försättas i svår samvetsnöd. Av skrivelsen framgår vidare att politiska motiv inte godtages.

År 1975 ansökte 577 värnpliktiga om vapenfri tjänst. 197 ansökningar beviljades. 115 ansökningar avslogs och 265 ansökningar återsändes på "formella grunder".

Ansökan sker skriftligt. Till ansökan skall fogas en egenhändigt underskriven förklaring. Därjämte skall bifogas ett intyg av personer som känner vederbörande. Dessa personer kan vara representanter för ett religiöst samfund, släktingar eller arbetsgivare. Ansökan inges till en särskild kommission som gör en utredning genom att ha personligt samtal med den sökande. Kommissionen består av uttagningsofficeren, distriktskommendanten och en läkare.

Värnpliktig, som erhåller tillstånd till vapenfri tjänst, fullgör i regel sin tjänst vid sjukvårdsförband inom armén. Tjänstgöring kan också ske såsom obeväpnad vid luftskyddstrupperna. De krigsplaceras vid dessa trupper och har i princip samma ställning som värnpliktiga i övrigt. Tjänstgöringstiden är i allmänhet lika lång som för värnpliktiga.

Enligt artikel 81 i militärstrafflagen kan en totalvägrare ådömas fängelse upp till tre år.

3.7 Nederländerna

Enligt den holländska lagstiftningen om vapenfri tjänst accepteras religiösa, etiska och moraliska skäl som grund för att någon skall bli befriad från värnpliktstjänstgöring. Politiska skäl accepteras inte. Den vapenfria tjänsten är 21 månader, vilket är fem månader längre än militärtjänsten. Omkring 2 100 sökande beviljades år 1975 vapenfri tjänst vilket är 3 % av en åldersklass. Ca 10 % av ansökningarna avslogs.

Den sökande måste noggrant motivera sin ansökan. Han kallas därefter att inställa sig inför en särskild rådgivande kommitté. Han skall också ha ett samtal med en psykiater. Vidare görs en utredning av en tjänsteman från socialdepartementet. Denne talar med den sökandes arbetsgivare, föräldrar, lärare m. fl. Kommittén består totalt av 20 personer, men arbetar i mindre avdelningar om tre personer. Medlemmarna är ofta jurister och präster. Inga officerare ingår i kommittén. Försvarsministern fattar beslut om ansökan skall bifallas efter förslag från kommittén. Högst ett par gångar om året har ministern frångått kommitténs förslag.

De vapenfria placeras på sjukhus, institutioner för utvecklingsstörda och

åldringar, mentalsjukhus, läroanstalter, museer samt inom vissa myndigheter. Någon placering hos enskilda sker inte. De vapenfria erhåller inte någon särskild utbildning. Den som förbinder sig att tjänstgöra i 27 månader i ett utvecklingsland frikallas från militärtjänst. Ca 100 värnpliktiga frikallas på detta sätt varje år.

Om en värnpliktig vägrar varje slag av tjänstgöring, lagföres han vid civil domstol. Om det kan antas att den värnpliktige efter ett kortare straff kommer att fullgöra sin tjänsteplikt, döms han till en eller två månaders fängelse. Om den värnpliktige vägrar även andra gången, döms han till 20 månader i statlig arbetskoloni. Därefter kan han – av domstolen – bli befriad från den obligatoriska tjänstgöringen. Jehovas vittnen beviljas numera uppskov från tjänstgöringen. Några speciella lagar för krigstid finns inte.

3.8 Belgien

Förutsättningarna för vapenfri tjänst återfinns i lag den 3 juni 1964 (ändrad senast år 1975). I artikel 1 stadgas bl. a. följande: "Värnpliktig, som till följd av oavvisliga motiv, dikterade av hans samvete, och av beskaffenhet, att de inte enbart är grundade på överväganden ägnade att sätta landets fundamentala institutioner i fråga, är övertygad om att man inte kan döda sin nästa, inte ens vid försvar av nationen eller kollektivet, kan ansöka hos inrikesministern att av samvetsskäl bli befriad från militär vapentjänst eller all militärtjänst och, i det sistnämnda fallet, bli placerad antingen vid en enhet inom civilförsvaret under inrikesministern eller vid offentliga arbeten inom den offentliga eller privata rättens organ".

Tjänstgöringstiden är betydligt längre än för de värnpliktiga och överstiger värnpliktstjänstgöringen med minst 50 %. I vissa fall är tjänstgöringstiden dubbelt så lång. Antalet ansökningar uppgick år 1975 till 1 088. 95 % av ansökningarna beviljades. De vapenfria uppgår f. n. till 1,7 % av en åldersklass.

Ansökan skall vara skriven och undertecknad av den sökande och innehålla en noggrann redogörelse för de motiv på vilka den är grundad samt eventuellt uppgifter om de personer som kan intyga den sökandes uppriktighet. Beslut med anledning av ansökan fattas av en särskild granskningskommitté som består av en domare, en medlem av advokatsamfundet samt en tjänsteman från justitiedepartementet. Beslutet kan överklagas till en särskild besvärsnämnd.

Ca 5–10 % av de vapenfria placeras i obeväpnade befattningar inom krigsmakten. I övrigt tjänstgör de vapenfria inom sjukvården, sociala inrättningar, civilförsvar samt i utvecklingsländer. Uttagningen beror på vederbörandes tidigare utbildning. De vapenfria får i regel två veckors central utbildning bl. a. i samhällsorientering och sjukvård. De krigsplaceras i sin befattning.

Totalvägrare ådöms i regel fängelsestraff tre månader – tre år, i medeltal ca två års fängelse.

Jehovas vittnen särbehandlas på följande sätt. Vid första vägran ådöms vederbörande sex månaders fängelse villkorligt. Vid andra vägran sex månaders fängelse ovillkorligt och vid tredje vägran två års fängelse ovillkorligt.

Totalvägrare skall i allmänhet inte inkallas under krigstid. I fall av to-

talvägran tillämpas krigslagar, dvs. i grova fall dödsstraff. Ansökan om vapenfri tjänst prövas inte under krigstid eller liknande förhållanden.

3.9 Frankrike

Enligt lag den 21 december 1963 kan värnpliktiga för vilka personligt brukande av vapen i alla avseenden strider mot deras religiösa eller filosofiska övertygelse få vapenfri tjänst. Motiv av politisk karaktär godtas inte.

Tjänstgöringstiden för de vapenfria är dubbelt så lång som värnpliktstjänstgöringen eller 24 månader. År 1975 ansökte 724 om vapenfri tjänst. Ca 80 % av ansökningarna bifölls. Vapenvägrarna utgör ca 0,16 % av en åldersklass.

Vapenfri tjänst erhålles genom ett skriftligt ansökningsförfarande. Prövningen göres av en vapenfrikommitté bestående av en domare tillsatt av justitieministern, tre officerare tillsatta av försvarsministern och tre personer tillsatta av premiärministern.

Ansökan skall inom trettio dagar efter kungörandet av inkallelseordern göras hos det förband sökanden tillhör. Kommittén fattar sitt beslut på grundval av den skriftliga ansökningen men den kan besluta att höra den sökande eller annan person, som den anser kunna vara till nytta. Den kan också komplettera ansökan med annan information, som bedöms nödvändig.

Vilket beslut kommittén än kommer till kan försvarsministern inom en period av en månad anmoda kommittén att ta ansökningen under förnyad prövning. Det kan ske antingen på hans eget initiativ eller på begäran av den sökande.

Kommitténs beslut kan överklagas hos Conseil d'Etat. Besvären måste ingivas inom två månader efter beslutets tillkännagivande.

De vapenfria kan placeras i obeväpnade befattningar inom krigsmakten. I övrigt fullgörs den vapenfria tjänsten inom sjukvård, sociala inrättningar, civilförsvar m. m. De vapenfria får ingen särskild utbildning.

Totalvägrare ådöms i regel ca två års fängelse. Straff kan ådömas endast en gång. Vägrare inkallas ej på nytt.

I krigstid tillämpas krigslagar. Straffet för totalvägran kan i grova fall vara dödsstraff. I krigstid tilldelas de vapenfria uppgifter i det allmännas tjänst eller fullgör hjälpverksamhet i nationens intresse.

4 Förutsättningar för vapenfri tjänst

4.1 Gällande rätt

4.1.1 *Internationell rätt*

Nationernas rätt till självförsvar och den svenska regeringsformen

Varje individs och stats rätt till individuellt resp. kollektivt självförsvar i händelse av väpnat angrepp (FN:s stadga kap. VII, art. 51) utgör den grund på vilken det svenska försvaret folkrättsligt bygger.

Regeringsformen 10 kap. 9 § innehåller bestämmelser om befogenheterna att sätta in försvarsmakten i strid, att avge förklaring att riket är i krig och att bemyndiga försvarsmakten att använda våld för att hindra kränkning av rikets territorium.

Offentlig plikt – människans fri- och rättigheter

Sverige har ratificerat Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna jämte vissa tilläggsprotokoll (jfr prop. 1951:165, 1953:32 och 1964:87) samt de två FN-konventionerna om medborgerliga och politiska resp. ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (jfr prop. 1971:125). Detta innebär i och för sig inte att konventionernas bestämmelser har införlivats med den svenska rättsordningen. En rättslig prövning kan dock verkställas rörande nationernas tillämpning av europarådskonventionen genom att talan anhängiggöres inför den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna. Det innebär att en svensk medborgare kan få en svensk författnings förenlighet med europarådskonventionen prövad i detta organ. Grundsatser som fastslås i konventionen har emellertid sedan länge kommit till uttryck i den svenska lagstiftningen.

Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna fastslår i artikel 9 bl. a. rätten till "tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet". Men artikeln talar också om att friheten att utöva religion eller tro endast får underkastas sådana inskränkningar, som är angivna i lag och som är nödvändiga i ett demokratiskt samhälle med hänsyn till den allmänna säkerheten, upprätthållandet av allmän ordning, hälsovården samt skyddandet av sedligheten eller av andra personers fri- och rättigheter.

Det skydd som i konventionen lämnas dessa rättigheter är starkare än det som lämnas privatlivets helgd i artikel 8:2. I denna artikel görs förbehåll

för landets yttre säkerhet och dess ekonomiska välstånd.

I Europarådets konvention stadgas härutöver i artikel 4 att ingen må nödgas att utföra tvångsarbete eller eljest honom påtvingat arbete. Med tvångsarbete eller påtvingat arbete förstås dock enligt artikeln inte tjänstgöring av militär art eller, i länder varest samvetsbetänkligheter mot sådan beaktas, tjänstgöring som i hithörande fall utkräves i stället för militär värnpliktstjänstgöring (art. 4:3:b).

Ordet "samvetsfrihet" i dessa sammanhang torde i allmänhet ha tolkats närmast som synonymt till "religionsfrihet" och således avsetts hänföra sig till rätten till fri religionsutövning. Europarådets parlamentariska församling antog emellertid enhälligt år 1967 en resolution (337) vari en ny betydelse av termen gjorde sig gällande.

Resolutionen är inte bindande på samma sätt som konventionen men måste självfallet för de i beslutet deltagande staterna framstå som förpliktande.

Resolutionen lyder på engelska, franska och svenska:[1]

"1. Persons liable to conscription for military service who, for reasons of conscience or profound conviction arising from religious, ethical, moral, humanitarian, philosophical or similar motives, refuse to perform armed service shall enjoy a personal right to be released from the obligation to perform such service.

2. This right shall be regarded as deriving logically from the fundamental rights of the individual in democratic Rule of Law States which are guaranteed in Article 9 of the European Convention on Human Rights."

"1. Les personnes astreintes au service militaire qui, pour des motifs de consience ou en raison d'une conviction profonde d'ordre religieux, ethique, moral, humanitaire, philosophique ou autre de même nature, refusent d'accomplir le service armé, doivent avoir un droit subjectif à être dispensées de ce service.

2. Dans les Etats démocratiques, fondés sur le principe de la prééminence du droit, ce droit est considéré comme découlant logiquement des droits fondamentaux de l'individu garantis par l'article 9 de la Convention européenne des Droits de l'Homme."

"1. Militärpliktiga personer, som av samvetsskäl eller av djup övertygelse utifrån religiösa, etiska, moraliska, humanitära, filosofiska eller liknande motiv vägrar att utföra väpnad tjänst, skall åtnjuta personlig rätt att bli befriade från skyldigheten att utföra sådan tjänst.

2. Denna rätt skall anses vara logiskt härledd från individens grundläggande rättigheter i demokratiska rättsstater som garanteras i artikel 9 i den europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna."

Resolutionen i fråga åberopar artikel 9 av konventionen som grund. Tankefrihet, samvetsfrihet och religionsfrihet i konventionens bemärkelse bör enligt resolutionen innefatta rätt till vägran att utföra väpnad tjänst.

Tolkningen av internationella resolutioner ställer sig svårare än annan lagtolkning. Bindande uttalanden i förarbeten saknas ofta, liksom det är känt att de språkliga uttrycken många gånger döljer kompromisser. Beträffande tolkningen av den aktuella resolutionen kan dock följande anmärkas. I förarbetena till resolutionen ingick ett förklarande memorandum som föredraganden i den kommitté som utarbetade resolutionen presenterade inför

[1] Den svenska översättningen är gjord inom utredningens sekretariat.

behandlingen i rådgivande församlingen. Punkten 8 i detta memorandum kan ge en vägvisning om hur kommittén såg på vissa uppkommande gränsdragningsfrågor. Punkten lyder på engelska och svenska:[2]

"8. In any event, considerations of expediency, insincere arguments, and objections to certain wars or forms of warfare (e g objection to military service while Germany is divided objection to a war on the grounds of the risk of the use of atomic weapons; objection to active service on foreign soil or to a war with a background smacking of colonialism) must be prevented from securing an individual's recognition as a conscientious objector. Objectors should be required, for recognition as such, to reject all forms of armed force on the above-mentioned grounds."

"Under alla förhållanden måste opportunitetsskäl, ej uppriktiga skäl och avståndstagande mot vissa krig eller former av krigföring (t. ex. avståndstagande från militärtjänst så länge Tyskland är delat, avståndstagande från ett krig på grund av risken för användning av kärnvapen, avståndstagande från aktiv tjänst på utländsk mark eller från ett krig, med en bakgrundsanstrykning av kolonialism) förhindras ge en individ rätslig grund för att bli erkänd som vapenvägrare. Av vägrare skall krävas att de på skäl som ovan nämnts, tar avstånd från alla former av väpnat våld för att bli erkända son vägrare."

Genom europarådskonventionen om de mänskliga rättigheterna upprättades, som tidigare nämnts, ett regelsystem, som syftar till att garantera att konventionsstaterna efterlever sina förpliktelser enligt konventionen. Två organ tillskapades, nämligen den europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna och den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna.

Två typer av mål kan anhängiggöras inom kommissionen, nämligen mellanstatliga mål och enskilda klagomål.

Kommssionen har tagit upp enskilda klagomål med anknytning till frågor om vapenfri tjänst.

Enligt artikel 43:b skall, såsom nämnts, förbudet mot tvångsarbete och påtvingat arbete inte omfatta militärtjänst och vapenfri tjänst som utförs av samvetsvägrare i stället för militärtjänst.

En person klagade (mål 5591/72) över att han straffats för sin vägran att fullgöra militärtjänst i österrikiska armén trots att han hade samvetsbetänkligheter mot sådan tjänstgöring på grund av sin religiösa övertygelse. Kommissionen framhöll att artikel 4:3:b inte ålägger staterna att införa vapenfri tjänst för samvetsvägrare och att staterna därför inte heller är förhindrade att straffa personer som vägrar att fullgöra militärtjänst. Detta uttalande gjordes efter det att den nu åberopade resolutionen godkänts i parlamentariska församlingen.

De friheter som omtalas i artikel 9 i konventionen innebär enligt kommissionens tolkning därför inte att rätt föreligger att på de grunder som nämnts i artikeln erhålla befrielse från militärtjänstgöring. I den mån nationell lag ger samvetsvägrare rätt till befrielse från militärtjänstgöring på villkor att de i stället fullgör vapenfri tjänst kan dessa friheter inte heller åberopas till stöd för en begäran om befrielse från sådan tjänst. Av artikel 4:3:b framgår nämligen att militärtjänst och sådan tjänstgöring som utkrävs i stället för militärtjänst inte strider mot konventionen. Kommissionen har framhållit att artikel 9 måste tolkas så att den på denna punkt överensstämmer med artkel 4.

[2] Översättningen gjord inom utredningens sekretariat.

Avsikten med konventioner av detta slag kan emellertid sägas vara att framhålla vikten av att i görlig mån beakta samvetsbetänkligheter eller liknande.

4.1.2 *Svensk rätt rörande värnplikt och de mänskliga fri- och rättigheterna*

Värnplikt

Samhället disponerar resurser för rikets försvar med stöd av flera olika lagar. Lagstiftningen bygger i sin tur på de mera grundläggande säkerhetspolitiska och försvarspolitiska ställningstaganden som gjorts av regering och riksdag. Det militära försvaret erhåller i avgörande utsträckning sin personal genom de personella resurser som ställs till förfogande genom den allmänna värnplikten. Den allmänna värnplikten uttrycks i målsättningen för totalförsvaret så, att totalförsvaret är en hela svenska folkets angelägenhet och skall bygga på medborgarnas personliga insatser, som för vapenföra manliga medborgare grundas på allmän värnplikt.

Den nya regeringsformen reglerar pliktlagstiftningen i 8 kap. 3 §.

"3 § Föreskrifter om förhållandet mellan enskilda och det allmänna, som gäller åliggande för enskilda eller i övrigt avser ingrepp i enskildas personliga eller ekonomiska förhållanden, meddelas genom lag.

Sådana föreskrifter är bland andra föreskrifter om brott och rättsverkan av brott, om skatt till staten samt om rekvisition och annat sådant förfogande."

Den allmänna värnpliktens grundsats har inte i Sverige, såsom skett i vissa främmande länder, kommit att inskrivas i grundlagen även om förslag härom tidigare framlagts. Vad man kunde finna i vår tidigare regeringsform liksom i den nuvarande är endast stadganden, som mer eller mindre klart anger värnpliktslagstiftningens former. Numera regleras värnplikten genom av riksdagen beslutad lag.

Fr. o. m. det år då svensk man fyller 18 år t. o. m. det år när han fyller 47 år är han enligt värnpliktslagen (1941:967) värnpliktig. För den som är medborgare i annat land och som är bosatt här i landet gäller att regeringen bestämmer, om värnplikt skall åligga honom. Värnpliktig, som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst, skall frikallas från fullgörande av värnplikten. Befrielse från värnpliktstjänstgöring kan ske beträffande den som genom naturalisation blir svensk medborgare det år han fyller 25 år eller senare, den som gjort militärtjänst utomlands, den som på grund av utlandsvistelse inte fullgjort värnplikten innan han fyllt 30 år samt den som i annat fall har synnerliga skäl att bli befriad. Värnpliktsutbildningen utgörs av grundutbildning samt repetitionsutbildning. Utöver värnpliktsutbildningen kan regeringen besluta om en eller flera beredskapsövningar, om det behövs med hänsyn till krigsberedskapen. Regeringen kan vidare, när rikets försvar eller dess säkerhet i annat fall kräver det, inkalla värnpliktiga till tjänstgöring.

Den allmänna värnplikten grundas inte på frivillighet. Värnpliktslagen har karaktär av en offentlig tvångslag som klart stadgar att svenska män från och med 18 års ålder till och med 47 års ålder är värnpliktiga och kan disponeras för utbildning och annan tjänst. Undantagen från den ge-

nerella regeln att alla svenska män är värnpliktiga är få. Fysiska och/eller psykiska orsaker kan ligga till grund för frikallelse. Män som bekläder vissa viktigare befattningar kan så länge de innehar sådan tjänst erhålla uppskov vilket lock inte innebär personlig frikallelse.

Vidare föreligger genom lagen om vapenfri tjänst ytterligare en undantagsmöjlighet. Den leder till befrielse från värnplikt men konstituerar i stället en frisående tjänsteförpliktelse.

Enligt 1 § lagen (1966:413) om vapenfri tjänst kan värnpliktig få tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring. Tjänstgöringstiden för vapenfria tjänstepliktiga, som anknyter till utbildningstiden för värnpliktiga, kan fördelas i omgångar under hela värnpliktstiden. Inkallelse kan ske utöver denna tid dels när värnpliktiga inkallas för beredskapsövning, dels när värnpliktiga annars inkallas därför att landets försvar eller dess säkerhet kräver det.

Om tillståndet rörande vapenfri tjänst återkallas, återgår den vapenfrie tjänstepliktige till värnpliktsstatus.

Som framgår av det föregående uppfattas således lagen om vapenfri tjänst som et undantag i förhållande till principen om den allmänna och lika värnplikten.

I Sverige bosatt svensk medborgare är vidare enligt 11 § civilförsvarslagen (1960:74) fr. o. m. det år när han fyller 16 år t. o. m. det år han blir 65 år skyldigatt fullgöra civilförsvarsplikt. Regeringen har befogenhet att bestämma att civilförsvarsplikt skall gälla också för utlänning som finns här i landet. Civilförsvarsplikt innebär skyldighet att tjänstgöra – utom då civilförsvarsberedskap råder på grund av krig eller krigsfara – för utbildning samt för övning Värnpliktig kan dessutom åläggas att tjänstgöra inom civilförsvaret under den tid han är skyldig att tjänstgöra vid försvarsmakten.

Enligt 14 § civilförsvarslagen gäller att om civilförsvarspliktig förklarar att bruk av vapen skulle för honom medföra djup samvetsnöd och genom intyg av minst två trovärdiga personer gör sannolikt, att hans samvetsbetänkligheter är allvarligt grundade, tjänstgöring inom ordnings- och bevakningstjänsten icke får åläggas honom.

De mänskliga fri- och rättigheterna enligt regeringsformen m. m.

Grundlagens bestämmelser om mänskliga fri- och rättigheter samt Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna har både tidigare (äldre regeringsformen § 16) och senare åberopats som grund för en rätt, såväl att erhålla vapenfri tjänst som at slippa all form av militärtjänstgöring. Stundom har hävdats att även civil utbytestjänst för värnplikt inte skulle kunna åläggas vapenfria. Oftast åberopas religionsfrihet (samvetsfrihet) alternativt tankefrihet som ursprunglig grund för sådan befrielse.

Gällande regeringsform medger inte någon sådan tolkning. Att det svenska sanhället respekterar en viss uppfattning i frågan om bruk av vapen mot annan manifesteras genom vapenfrilagen, men inte såsom en härledning från et grundlagsstadgande.

Enligt 2 kap. 1 § regeringsformen är varje medborgare gentemot det allmänna tillförsäkrad bl. a. religionsfrihet i meningen av frihet att ensam eller tillsamnans med andra utöva sin religion. Vad som tillförsäkrats grund-

lagsskyddet i fråga är emellertid blott den väsentligaste sidan av religionsfriheten nämligen rätten att fritt utöva sin religion. Med den innebörd religionsfriheten sålunda har fått i regeringsformen, faller sådana sidor av vad i allmänhet också brukar förknippas med religionsfrihet, som t. ex. friheten att vägra att göra sådant som strider mot den religiösa övertygelsen, utanför grundlagsskyddet. Sjukvårdspersonal kan alltså, framhåller JO (beslut 1976-01-19 Dnr 657/75), inte hämta stöd i den grundlagsskyddade religionsfriheten för en vägran att medverka vid abort. Samvetsfriheten åtnjuter, framhåller JO, till skillnad från religionsfriheten över huvud taget intet grundlagsskydd. Sjukvårdspersonal kan därför, framhåller JO i samma beslut, än mindre hämta något stöd i grundlagen för en vägran att medverka vid abort av etiska eller liknande skäl.

1973 års fri- och rättighetsutredning tar i betänkandet Medborgerliga fri- och rättigheter (SOU 1975:75) upp frågan om värnplikt och vapenfri tjänst ur tre aspekter. Fri- och rättighetsutredningen behandlar dessa pliktformer i sammanhang med skydd mot tvångsarbete eller annat påtvingat arbete, med religionsfriheten och skyddet mot särbehandling p. g. a. åsikt, åskådning, tro eller organisationstillhörighet samt slutligen i sammanhang med skydd mot särbehandling p. g. a. kön.

Angående tvångsarbete framhåller fri- och rättighetsutredningen, att tvångsarbete inte är ett begrepp som kan sägas ha någon bestämd innebörd i svensk rätt och att något som utgör tvångsarbete i europarådskonventionens mening inte förekommer här i landet, varför redan ordet anges vara missvisande. Av europarådskonventionens artikel 4 kan, anför fri- och rättighetsutredningen, utläsas att som tvångsarbete skulle – om det ej uttryckligen undantogs i mom. 3 – kunna anses arbete som regelmässigt utkrävs av den som är underkastad frihetsberövande eller är villkorligt frigiven, tjänstgöring av militär art eller tjänstgöring som ersätter dylik, tjänstgöring som krävs ut när olycka eller nödläge hotar samhällets existens eller välfärd samt arbete eller tjänstgöring som ingår i de normala medborgerliga skyldigheterna. Sistnämnda undantag anses av fri- och rättighetsutredningen vara synnerligen vittgående.

Fri- och rättighetsutredningen framhåller att den i detta sammanhang avser bestämmelser som ålägger personlig tjänstgöringsskyldighet. Kan egen arbetskraft efter eget gottfinnande ersättas av annans, får skyldigheten anses vara av ekonomisk karaktär.

Grundlagsskyddet för rörelsefriheten medför enligt fri- och rättighetsutredningen att också värnplikt, annan tjänsteplikt och liknande skyldighet att stå till förfogande under längre eller kortare tid för något allmänt ändamål får åläggas endast genom lag. Fri- och rättighetsutredningen övervägde om regeringsformen härutöver – i likhet med bl. a. europarådskonventionen – borde innehålla ett särskilt skydd mot tvångsarbete eller annat påtvingat arbete. Flera svårigheter anges därvid ha mött. En första var vad ett sådant skydd borde omfatta. Det är, framhåller fri- och rättighetsutredningen, obestridligt så att samhället av medborgarna måste kräva dessas medverkan i olika avseenden för att de anspråk som medborgarna själva ställer på samhället skall tillgodoses. Vissa personliga åligganden, som deklarationsskyldighet, vittnesplikt och anmälningsskyldighet i olika sammanhang åvilar därför medborgarna. I många fall gäller också en mera omfattande tjänstgöringsskyldighet för ett större eller mindre antal medborgare, t. ex. värn-

plikt, brandförsvarsplikt och skyldighet att motta kommunala eller andra förtroendeuppdrag. Fri- och rättighetsutredningen framhåller att det är svårt att avgränsa vilka arbetsuppgifter som är av den karaktären att de bör falla under ett grundlagsskydd. Att låta ett sådant omfatta varje form av t. ex. uppgifts- eller anmälningsskyldighet är enligt fri- och rättighetsutredningen otänkbart.

Även om man lyckas definiera den tjänstgöringsskyldighet, som grundlagsskyddet skulle gälla, måste, framhåller fri- och rättighetsutredningen, grundlagen ge möjlighet att ålägga sådan i alla de fall som gällande rätt föreskriver och som inte kan undvaras i en framtid. Redan nu innebär regeringsformen att tjänstgöringsskyldighet får åläggas endast genom lag. Att låta regeringsformen därutöver ange för vilka ändamål sådan skyldighet får åläggas antingen som i europarådskonventionen genom en definition av "påtvingat arbete" eller som tillåtna ändamål, för vilka skyddet får inskränkas, anser fri- och rättighetsutredningen inte vara en framkomlig väg. Fri- och rättighetstutredningen hänvisar till europarådskonventionen vars artikel 4 som tillåtna inskränkningsändamål anger dels en del klart angivna, dels det mycket allmänt formulerade "arbete eller tjänstgöring som ingår i de normala medborgerliga skyldigheterna". Tillämpningen av denna artikel i konventionen visar enligt fri- och rättighetsutredningens uppfattning dessutom svårigheterna att dra gränsen mellan vad som är påtvingat arbete och vad som inte är det.

Fri- och rättighetsutredningen menar sålunda att en grundlagsregel om skydd mot tvångsarbete eller annat påtvingat arbete inte kan ges önskvärd klarhet. Den metod att utforma en skyddsregel som europarådskonventionen ger exempel på anser fri- och rättighetsutredningen därför olämplig.

Fri- och rättighetsutredningen finner att det inte är möjligt att utan betydande nackdelar i regeringsformen ta in ett särskilt skydd mot tvångsarbete. De särskilt i fri- och rättighetsutredningen undersökta ländernas grundlagar saknar också, med undantag för Västtysklands, ett sådant skydd. Fri- och rättighetsutredningen uppger att den vid denna bedömning också har beaktat att den förstärkning av skyddet för rörelsefriheten som fri- och rättighetsutredningen föreslår givetvis också innebär en förstärkning av grundlagsskyddet mot påtvingat arbete.

Vad gäller religionsfriheten anför fri- och rättighetsutredningen bl. a. att av uttalanden av grundlagberedningen att döma bygger grundlagsbestämmelsen om religionsfrihet på religionsfrihetslagen. Den förhållandevis begränsade innebörd i begreppet religionsfrihet, som därigenom lagts till grund för grundlagsregleringen av denna frihet, anges t. ex. medföra att det stora flertalet av de företeelser som diskuterats från religionsfrihetssynpunkt i samband med frågan om statens förhållande till svenska kyrkan inte kan anses utgöra begränsningar av den religionsfrihet som regeringsformen skyddar.

I anslutning till religionsfrihetslagen nämnde grundlagberedningen fyra inslag i religionsfriheten, nämligen rätt för envar att fritt utöva sin religion, rätt att delta i gudstjänst eller liknande sammankomst samt rätt att bilda trossamfund och att stå utanför trossamfund.

Rätten till fri religionsutövning anges av fri- och rättighetsutredningen innebära ett förbud mot bestämmelser som klart riktar sig mot någon viss religionsutövning. Motsvarande anges gälla i fråga om medborgerliga skyl-

digheter. Rätten till fri religionsutövning anges inte innebära en rätt för den som har en viss trosåskådning att av religiösa skäl få slippa t. ex. göra värnplikt. En sådan undantagsmöjlighet får i stället föreskrivas i vanlig ordning, i detta fall genom bestämmelser om vapenfri tjänst m. m. Inte heller anges följa av rätten till fri religionsutövning rätt till befrielse från religionsundervisningen inom den allmänna skolan när denna undervisning är objektiv. Sådan befrielse kan emellertid i vissa fall ske enligt skollagen. Motsvarande betraktelsesätt torde enligt fri- och rättighetsutredningen få anläggas på förhållandet mellan enskilds tjänsteplikt och religionsfriheten. Detsamma anges kunna sägas om föräldrars vårdnadsskyldighet mot sina barn.

De begränsningar som fri- och rättighetsutredningen angav få ske i yttrandefriheten, mötesfriheten och föreningsfriheten skulle få göras också när dessa friheter utnyttjas i religiösa sammanhang. I vad begreppet religionsutövning går därutöver angavs definitionsmässigt gälla att de gränser, som eljest stadgas för mänskligt handlande eller mänsklig underlåtenhet, också gäller i religiösa sammanhang.

Vad gäller särbehandling på grund av åsikt, åskådning, tro eller organisationstillhörighet uttalar fri- och rättighetsutredningen att det sedan länge är en grundläggande rättspolitisk sats i vårt land att åsiktskriminalisering inte får förekomma. Vidare saknas, framhåller fri- och rättighetsutredningen, i Sverige motsvarighet till den västtyska grundlagens regel att den som arbetar mot de medborgerliga fri- och rättigheterna kan förklaras ha förverkat dessa.

Värnplikts- och vapenfrilagstiftningen gör enligt fri- och rättighetsutredningen vissa skillnader mellan enskilda på grund av deras åskådning i religiösa frågor. Den inskränkning i den personliga friheten som tjänsteplikten medför anges emellertid vara ungefär densamma vid vapenfri tjänst som vid värnplikt. Av störst betydelse i sammanhanget är kanske därför enligt fri- och rättighetsutredningen vissa konkreta fall av särbehandling till fördel på grund av religiös åskådning, t. ex. att Jehovas vittnen ej kallas in till värnpliktstjänstgöring.

Självfallet skall det, framhåller fri- och rättighetsutredningen, inte föreligga hinder mot att medlemmar av vissa trossamfund befrias från t. ex. värnplikt.

Vad gäller särbehandling på grund av kön uttalar fri- och rättighetsutredningen att såvitt gäller rörelsefriheten och skyddet för kroppslig integritet görs skillnad mellan män och kvinnor genom bestämmelserna om värnplikt och vapenfri tjänst.

Det är också, framhåller utredningen, uppenbart att en allmän princip om likabehandling måste vidkännas betydande modifikationer med hänsyn till innehållet i den rådande rättsordningen. Här nämnes som exempel på särbehandling av nu åsyftat slag att könstillhörigheten är ett avgörande kriterium för tillämpligheten av värnpliktslagstiftningen.

Enligt fri- och rättighetsutredningens mening borde i grundlagens regel öppnas uttrycklig möjlighet att även i framtiden ha värnplikt, som endast är manlig.

Departementschefen berörde i prop. 1975/76:209, Fri- och rättigheter i grundlag, några av de synpunkter på värnplikt och vapenfri tjänst som fri- och rättighetsutredningen tar upp i sitt betänkande.

Frågan om tvångsarbete berördes inte av departementschefen. Vad gäller religionsfriheten anförde departementschefen, att uppgiften att utforma grundlagsregler till skydd för religionsfriheten är förbunden med särskilda svårigheter, vilka har sin grund i den omständigheten att denna frihet såsom den vanligtvis uppfattas innehåller betydande moment av andra fri- och rättigheter. Religionsfriheten anses t. ex. normalt innefatta inte bara en frihet att hysa viss religiös övertygelse och att enskilt utöva religion utan också frihet att sprida och ta del av religiös förkunnelse, att anordna och delta i gudstjänster samt att bilda och medverka i religiösa sammanslutningar. Samtidigt som det är angeläget att bereda dessa särskilda inslag i religionsfriheten ett tillfredsställande skydd är det självklart, att reglerna om religionsfriheten inte får hindra att de bestämmelser som i allmänhet gäller för begränsning av yttrande-, informations-, mötes-, demonstrations- och föreningsfriheterna är tillämpliga också när dessa friheter utövas i religiösa sammanhang.

Uppgiften att ge en klar bild av grundlagsskyddets omfattning och innehåll försvåras enligt departementschefen ytterligare av att de allmänna begränsningar som gäller för människors handlande i samhället i vissa fall kan komma att beröra åtgärder som uppfattas som utövande av religionsfriheten. En i allmänhet straffbar handling skall t. ex. inte vara skyddad bara därför att den förekommer i religiöst sammanhang.

Departementschefen delade dock fri- och rättighetsutredningens uppfattning att den positiva religionsfriheten bör beredas ett absolut skydd.

I syfte att förtydliga regleringens innebörd föreslog departementschefen att det moment som utgörs av frihet att sammansluta sig med andra för religiös gemenskap får utgå ur definitionen av religionsfriheten och att det första ledet i stället utvidgas till att avse frihet att ensam eller tillsammans med andra utöva sin religion. Genom dessa ändringar förebyggs enligt departementschefen det missförståndet att eventuella allmänna begränsningar av föreningsfriheten inte skulle gälla för religiösa sammanslutningar, samtidigt som det klargörs att reglerna om religionsfriheten hindrar regler som riktar sig enbart mot religiösa sammanslutningar eller sammankomster.

Departementschefen framhöll vidare att inte alla de föreskrifter angående förhållandet mellan den enskilde och det allmänna som i ett visst fall kan upplevas som en inskränkning i den enskildes möjligheter att utöva en viss rättighet så som denna har beskrivits i grundlagen skall anses innebära en rättighetsbegränsning. Allmänt kan sägas, framhöll han, att en föreskrift innebär sådan begränsning endast om det av föreskriften uttryckligen eller underförstått framgår att en rättighetsbegränsning är åsyftad eller ingår som ett naturligt led i regleringen.

Föreskrifter om förhållandet mellan den enskilde och det allmänna som gäller för samhällsmedlemmarnas handlande eller underlåtenhet i allmänhet utan att ha särskild anknytning till det av regeringsformen skyddade rättighetsområdet skall, framhöll han, däremot även om de i viss utsträckning kan sägas beröra möjligheterna att faktiskt utöva en grundlagsfäst rättighet, normalt inte anses innebära någon begränsning av denna i regeringsformens mening.

Departementschefen framhöll vidare att bestämmelsen om den negativa yttrandefriheten bl. a. innebär att reglerna om vittnesplikten i fortsättningen

inte i något fall medför skyldighet för ett vittne att lämna uppgifter om sin uppfattning i t. ex. politiska eller religiösa frågor. Bestämmelsen utgör däremot inte något hinder mot regler som innebär att någon för att komma i åtnjutande av en särskilt förmånlig behandling, t. ex. att få fullgöra vapenfri tjänst eller helt befrias från värnplikt, måste lämna vissa uppgifter om sin inställning t. ex. i religiöst hänseende.

Vad gäller det föreslagna förbudet mot könsdiskriminerande normgivning framhöll departementschefen att, om regeringsformen utformas så att den som en huvudregel föreskriver att lag eller annan föreskrift inte får innebära att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön, anledning saknas att i grundlagstexten göra något undantag för föreskrifter som direkt orsakas av biologisk skillnad mellan könen. Det blir däremot även med en sådan utformning av den grundläggande regeln nödvändigt att uttryckligen möjliggöra dels föreskrifter som visserligen sedda isolerade missgynnar något av könen men som syftar till att på sikt åstadkomma jämställdhet mellan dessa, dels bestämmelser om värnplikt etc.

Mot bakgrund av dessa överväganden förordade departementschefen att bestämmelsen om könsdiskriminering utformas så att den föreskriver att lag eller annan föreskrift inte får innebära att någon medborgare missgynnas på grund av sitt kön, om föreskriften inte utgör led i strävanden att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor eller avser värnplikt eller motsvarande tjänsteplikt.

Departementschefen framhöll att av utformningen av det föreslagna undantag från huvudregeln, som avser föreskrifter vilka utgör ett led i strävanden att åstadkomma jämställdhet mellan män och kvinnor, följer att normgivarens uttalade syfte i alla normala fall blir avgörande för undantagsregelns tillämplighet. Sedan riksdagen väl har antagit en lag som anges utgöra led i strävanden av nämnt slag, saknade det därför enligt departementschefen betydelse att det vid lagens tillkomst kan ha ifrågasatts om den verkligen är ägnad att främja sådana strävanden.

Med uttrycket mot värnplikt svarande tjänsteplikt avses bl. a. vapenfri tjänst. Med anledning av ett uttalande under remissbehandlingen påpekade departementschefen att särbehandlande föreskrifter som meddelas med stöd av någon av de i paragrafen intagna undantagsreglerna inte skall betraktas som rättighetsbegränsningar och att de därför följer de allmänna bestämmelser om normgivningskompetensens fördelning som återfinns i 8 kap. regeringsformen. Detta innebär bl. a. att befogenhet att meddela sådana föreskrifter i vissa fall kan tillkomma regeringen till följd av ett bemyndigande enligt 8 kap. 7 § eller direkt på grund av 8 kap. 13 §.

Riksdagen beslöt i överensstämmelse med propositionen (prop. 1975/76:209, KU 1975/76:56, rskr 1975/76:414, KU 1976/77:1, rskr 1976/77:2).

4.1.3 *Förutsättningar enligt 1 § i nu gällande vapenfrilag*

Den nu gällande lydelsen av 1 § vapenfrilagen är: "Värnpliktig äger enligt denna lag erhålla tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring, om bruk av vapen mot annan icke är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd

för honom. Värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst benämnes vapenfri tjänstepliktig."

Den utredning (SOU 1965:68) som föregick tillkomsten av 1966 års vapenfrilag gick, till skillnad från tidigare utredningar, inte in på grunderna för en lagstiftning av förevarande art.

Allmänna synpunkter på lagstiftningens grund redovisade emellertid departementschefen i kortfattad form i propositionen (prop. 1966:107). Han anförde, liksom också gjordes i 1943 års proposition, att det svenska militära försvaret bygger på allmän värnplikt och att den allmänna värnpliktens bärande idé är att försvaret utgör en hela folkets angelägenhet och att försvarsbördan skall fördelas om möjligt likformigt och även i övrigt rättvist. Den särskilda lagstiftningen till förmån för dem som hyser samvetsbetänkligheter mot den egentliga värnpliktstjänstgöringen angavs innebära ett undantag från denna princip och var betingad av respekten för individens åsiktsfrihet. Det fortsatta behovet av en sådan lagstiftning kunde enligt hans mening inte sättas i fråga.

1964 års utredning ansåg att det totala försvaret i krigstid omspänner alla samhällsområden och att det i ett sådant läge knappast var möjligt att finna tjänstgöringsuppgifter som inte på ett eller annat sätt, direkt eller indirekt, kunde anses ingå i det totala försvaret.

Vad gällde villkoren för medgivande av vapenfri tjänst anförde utredningen att den vid samtal med vapenfria inte sällan mött uppfattningen, att uttrycket samvetsnöd enbart förknippades med betänkligheter av religiös natur och därför inte täckte den konfliktsituation som föranleddes av s. k. etiska skäl. I de senare inrymdes exempelvis förnuftsmässiga, allmänmoraliska, pacifistiska eller politiska motiv.

Utredningen underströk att en på enbart etiska och andra värderingar byggd övertygelse kunde vara lika ärlig och djupgående, som ett trosmässigt accepterande av uppsatta bud eller moralregler. Den borde därför också respekteras av samhället i lika grad. Övertygelsen om att man inte kunde bruka vapen mot annan måste emellertid vara av så allvarlig och personlig karaktär och uppfattas så förpliktande, att fullgörandet av värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning skulle leda till en konfliktsituation, vilken kunde karaktäriseras som samvetsnöd. Om så var fallet ansåg utredningen att de orsaksmässiga bevekelsegrunderna betydde mindre än den övertygelse de konstituerade.

Genom formuleringen allvarlig personlig övertygelse ville 1964 års utredning ge uttryck för sin uppfattning att det väsentliga var övertygelsen i sig själv, medan de motiv som föranlett övertygelsen kunde vara av skiftande natur. Samtidigt underströk man att det endast var i avseende på reaktionen mot militärtjänstgöringens yttersta konsekvenser – att tvingas bruka vapen mot annan – som en särbehandling borde komma i fråga. Enbart en allmänt negativ inställning till landets försvar kunde inte godtagas som grund för vapenfrihet.

Utredningen föreslog att uttrycket djup samvetsnöd utbyttes mot enbart samvetsnöd. Därmed avsågs enligt utredningen inte någon ändring i sak. Ordet samvetsnöd angavs i sig självt vara uttryck för en så djupgående konfliktsituation att någon gradering i djup eller mindre djup logiskt sett inte var möjlig.

Departementschefen uttalade i denna fråga i propositionen bl. a. att en av de viktigaste uppgifterna för vapenfrilagstiftningen var att på ett för både samhället och den enskilde medborgaren tillfredsställande sätt ge uttryck åt de krav som måste uppfyllas för tillstånd till vapenfri tjänst.

Han fann vidare inte anledning att i princip frångå den lösning som anvisats i 1943 års lag. Liksom dittills borde således både religiösa och etiska betänkligheter mot vapentjänst kunna medföra befrielse från sådan tjänstgöring. För vapenfrihet borde också krävas att vederbörande på grund av sin klart dokumenterade övertygelse inte var beredd att för något ändamål bruka vapen mot annan. Givetvis borde också förutsättas att den som erhöll befrielse från vapenbruk var villig att i annan form än genom den vanliga värnpliktstjänstgöringen tjäna samhället och förbereda sig för en uppgift inom något av krigssamhällets olika verksamhetsområden. Mot den av utredningen föreslagna formuleringen av förutsättningarna för vapenfri tjänst hade han ingen annan erinran än att han inte fann skäl att ersätta det i 1943 års lag använda uttrycket djup samvetsnöd. Det borde, ansåg departementschefen, fordras att den som sökte vapenfri tjänst kunde åberopa synnerligen starka skäl för att få bifall till sin ansökan. Allvaret och djupet i sökandens övertygelse kom enligt hans mening klarast till uttryck om samvetsnöden alltjämt betecknades som djup. Han föreslog därför, att tillstånd till fullgörande av vapenfri tjänst gavs i sådana fall då bruk av vapen mot annan inte var förenligt med sökandens allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom.

Sammanfattningsvis kan grunderna i den gällande vapenfrilagen uttryckas på följande sätt.

Vapenfri tjänst uppfattas som ett undantag från värnplikt, och det reglerade undantaget är betingat av samhällets respekt för individens åsiktsfrihet, i detta fall en viss närmare angiven övertygelse hos den värnpliktige. Vapenfrilagen tar sikte på att befria den värnpliktige från "bruk av vapen mot annan" inom ramen för värnplikten.

Befrielsen leder till att en annan och fristående tjänsteförpliktelse konstitueras, den vapenfria tjänsten. Befrielsen från bruk av vapen mot annan leder alltså till befrielse även från all övrig plikt som inryms i värnplikten. Ett erhållet tillstånd att få fullgöra vapenfri tjänst kan dock återkallas.

Kravet på den enskilde sökande för att få bli befriad från värnplikten är att vapenbruk mot annan inte för något ändamål är förenligt med den värnpliktiges allvarliga personliga övertygelse och skulle medföra djup samvetsnöd för honom.

Det ankommer på den enskilde sökanden att göra sannolikt att han fyller de i lagen uppställda kraven och det ankommer på en därtill särskilt förordnad nämnd, vapenfrinämnden, att pröva om dessa villkor i varje särskilt fall uppfylles. Det förutsätts vidare att den som erhåller befrielse är villig att i viss annan form än genom vapentjänst tjäna samhället och förbereda sig för en uppgift inom något av krigssamhällets olika verksamhetsområden. Den vapenfria tjänsten utförs i princip såväl i fred som krig utanför försvarsmakten.

Utredningen skall i det följande söka klargöra den närmare innebörden av de i 1 § angivna förutsättningarna. Redovisningen bygger på uttalanden under förarbetena och på vad utredningen inhämtat angående utvecklingen

i praxis. För redogörelsen om rättstillämpningen har inte funnits några rättsfallssamlingar att tillgå; redogörelsen har grundats på vad utredningen inhämtat genom sin expertis, sitt sekretariat, besök vid vapenfrinämnden, genomgång av ansökningar och utredningar samt samtal med såväl nämndledamöter och utredningsmän som sökande.

Till en början kan framhållas, att av uppfattningen av den vapenfria tjänsten som undantag från värnplikten och av förutsättningen att den vapenfrie är villig tjäna samhället och förbereda sig inom något av krigssamhällets olika verksamhetsområden följer att en vapenfriansökan som ges den tydligt villkorliga formen att den sökande förklarar sig villig fullgöra vapenfri tjänst endast om visst tjänstgöringsalternativ tilldelas honom i allmänhet ej kan bifallas, om risk föreligger att den sökande kommer att vägra fullgöra den tjänstgöring som kan komma att tilldelas honom.

Med uttrycket *bruk av vapen mot annan*, som infördes i vapenfrilagstiftningen år 1943, förstås det vapenbruk mot annan som en krigstida värnpliktstjänstgöring kan vara nödvändigt förbunden med. Men kravet för erhållande av vapenfri tjänst ställes högre än en övertygelse om avståndstagande till vapenbruk i denna situation. Kravet ställes så att vederbörande inte är beredd att för något ändamål bruka vapen mot annan. Därmed är området för prövning av vederbörandes övertygelse vidgat till att gälla i princip alla sådana situationer där våld i form av vapenbruk mot annan som ändamål kan tänkas förekomma.

Till ytterligare belysning kan, som tidigare nämnts, anföras att andra lagutskottet år 1943 yttrade att tvekan angående lagens innebörd kunde uppstå i fall då en person, som av samvetsskäl ej ansåg sig kunna fullgöra värnpliktstjänstgöring med vapen, kände sig i stånd att bruka vapen för att rädda en värnlös från angrepp från en våldsverkare. En sådan person skulle ansåg utskottet med en rigorös tolkning av paragrafens ordalydelse aldrig kunna beviljas tillstånd till vapenfri tjänst och utskottet ansåg därför att lagen i tillämpningen skulle ges en sådan tolkning att dylika nödvärnssituationer godtogs.

Denna situation berördes inte särskilt vid 1966 års lagstiftning. 1966 års lag torde dock intaga samma ståndpunkt som 1943 års lag i detta hänseende. I tillämpningen har under utredningssamtalen för den vapenfrisökande framställts hypotetiska situationer av ovannämnda karaktär varvid utredningsmännen sökt utröna om det enligt sökandens uppfattning kan finnas tillfällen där tillgripande av våld kan anses försvarbart med hänsyn till allmänna religiösa eller etiska normer. Ett svar från den sökande att han, i den av utskottets uttalande från år 1943 åsyftade situationen, varit beredd tillgripa vapen har inte i sig varit diskvalificerande för den sökande. Hans svar på hur man ur samvets- eller skuldsynpunkt skulle ha upplevt ett sådant handlande har däremot i kombination med svar på andra frågor varit relevant för bedömningen av om sökanden uppfyllde kraven på djup samvetsnöd. Utredningsmän har också i några utlåtanden avstyrkt ansökningar med bl. a. motiveringen att vederbörande inte kunnat ge konkreta svar på en dylik fråga och därför inte synts ordentligt ha tänkt igenom den.

Om man bortser från våld i denna speciella situation, har paragrafen i praxis tillämpats så att den sökande, för att få bifall, inte för något ändamål får anse vapenbruk för egen del berättigat eller motiverat. Den som inte

vill försvara sitt land men väl är beredd att för annat ändamål bruka vapen mot annan omfattas inte av lagen. Ändamål torde här förstås som övervägt eller organiserat vapenbruk med något syfte.

Av en genomgång av utredningsmaterial från vapenfrinämnden framgår att de vanligaste frågorna de sökande ställs inför under utredningsförfarandet avser krigs- och stridssituationer, många gånger med anknytning till skydd av kamrater eller värnlös civilbefolkning, där ett ingripande med vapen till synes skulle ha lett till ett mindre våld än om fiendens våld fritt fått utövas. Revolutionära situationer, befrielsekamp, "rättfärdiga krig", polisiärt våld etc. har ofta också utgjort bakgrund till de olika situationer den sökande får ta ställning till, och förutom att svara på hur han principiellt ser på vapenbruk i den aktuella situationen får han redogöra för hur han, om han brukat vapen, efteråt skulle uppleva detta. Situationerna har stundom framställts som hypotetiska, stundom hämtats från en historisk och social verklighet. Medgivande från den sökandes sida om att han för egen del kunnat medverka med vapenbruk torde i dessa fall ha varit diskvalificerande.

Lagtexten torde inte kunna ges innebörden att det ställs krav på att den sökande skall anse även andras vapenbruk principiellt förkastligt. Om den sökande förklarar sig i den angivna situationen inte själv kunna medverka med vapenbruk men hyser förståelse för andras deltagande med vapen, synes man i praxis inte anse hinder mot bifall föreligga. Synen på bruk av vapen mot annan är tydligt individualistisk.

Någon närmare förklaring av vad som avses med begreppet vapen ges inte i lagförarbetena.

Vapenfrisökande förklarar sig stundom vara beredda att bruka våld enligt sina kroppsliga förutsättningar, i några fall också bruka tillhyggen, förutom i rent civila nödvärnssituationer, även i krigssituationer där de t. ex. förutsatts ha till uppgift att skydda barn i en skola som utsättes för stridshandlingar. Ofta framhåller de sökande, ställda inför en sådan situation, att deras våld skulle komma att utövas först sedan all möjlighet till flykt funnits vara utesluten och något eller några barn akut hotades av skada från en fiende som var direkt inom räckhåll för den sökande och att våldet endast skulle utövas så att den fientlige soldaten fasthölls, fråntogs sitt vapen eller på annat lindrigt sätt förhindrades åstadkomma skada på barnen.

Det torde inte kunna anses att det mycket begränsade fysiska våld som den sökande i sådana fall förklarat sig beredd använda diskvalificerar honom.

Gällande rätts ståndpunkt i frågan om uppsåt till skada torde vara följande. Bruk av vapen innebär inte nödvändigt att det skall ha dödande verkan. Det förekommer att vapenfrisökande förklarar sig i vissa krigssituationer kunna bruka skjutvapen mot annan men endast så att skottet träffar t. ex. ett ben. Syftet anges då ofta uttryckligen vara att inte allvarligt skada motståndaren och i vart fall aldrig döda honom. En sådan principiell hållning hos den sökande anses vara oacceptabel för bifall. Han har nämligen givit uttryck för ett uppsåt till skada hos annan i en för vapenfrifrågan relevant krigssituation.

Beträffande innebörden av uttrycket *allvarlig personlig övertygelse* kan anföras att både religiösa och etiska betänkligheter mot vapentjänstgöring kan medföra befrielse från sådan tjänstgöring. Vapenfrinämnden har i "Handledning för utredningsmän", utgiven den 12 september 1968, angivit syn-

punkter på lagens tillämpning och bl. a. uttalat att sökande av vapenfri tjänst, som åberopar etiska skäl till stöd för sin ansökan, synnerligen ofta argumenterar utifrån rent politiska värderingar om världssituationen i stort, avvägningen mellan u-landsbiståndet och försvarskostnaderna, det svenska försvarets organisation o. d. Nämnden framhåller att det inte torde ha varit lagstiftarens mening, att rätt till vapenfri tjänst kan grundas enbart på det förhållandet, att den värnpliktige har en annan uppfattning än statsmakterna i frågan om landet skall ha ett väpnat försvar – den värnpliktige må vara än så övertygad om riktigheten av sin uppfattning. Härvidlag torde den värnpliktige, anför nämnden, få nöja sig med att försöka få sina synpunkter beaktade av statsmakterna i vanlig demokratisk ordning. Nämnden framhåller att politiska värderingar av olika slag i och för sig inte är av beskaffenhet att kunna grunda rätt till vapenfri tjänst och att den med vapenfrilagstiftningen avsedda särbehandlingen av värnpliktiga endast har avseende på den värnpliktiges reaktion mot militärtjänstgöringens yttersta konsekvenser, nämligen att tvingas bruka vapen i händelse att – trots allt – Sverige skulle råka i krig. Det framhålles emellertid samtidigt att en värnpliktig, som hyser en uppfattning om landets säkerhetspolitik av förut beskrivet slag, naturligtvis även kan ha den inställning till bruk av vapen mot annan som åsyftas med lagen om vapenfri tjänst. Nämnden fäster också uppmärksamheten på att av sökanden uppgiven övertygelse beträffande bruk av vapen ibland mera kan vara uttryck för uppfattningen inom sökandens kamrat- eller familjekrets eller eljest inom hans miljö än en – såsom lagen kräver för medgivande till vapenfri tjänst – allvarlig personlig övertygelse hos sökanden själv. Men nämnden framhåller vidare att det ofta kan vara så, att en sökandes inställning till vapenfrågan kan utgöra hans allvarliga personliga övertygelse även om övertygelsen i stor utsträckning är ett resultat av miljöpåverkan.

Uttrycket allvarlig personlig övertygelse anger vad lagstiftaren ställer för särskilda krav på sökandens uppfattning om att vapenbruk mot annan är omöjligt för hans del.

Lagens förarbeten lämnar tydligt besked om att det saknar betydelse om övertygelsen är grundad på religiösa, etiska, moraliska, humanitära, filosofiska eller andra principer.

Med uttrycket "allvarlig personlig" avses det självklara förhållandet att övertygelsen skall med allvar omfattas av den sökande personligen. Den får inte främst vara uttryck för meningar och åsikter i den sökandes kamratkrets, familj eller i någon ideell organisation som den sökande är medlem i eller sympatiserar med. Detta får inte förstås så att sådana åsikter är diskvalificerande för den vapenfrisökande utan så att han med personligt allvar själv måste omfatta dem. I uttrycket "allvarlig personlig" torde också ligga att sökanden omfattat övertygelsen någon tid. För bedömningen av allvaret i övertygelsen har tiden stundom betydelse. Utan att några särskilda tidskrav uppställes torde avses ett krav på att vederbörandes övertygelse hunnit få en sådan fasthet och integrering i hans tänkande att den rimligen vidhålles även inför socialt tryck i en krissituation för samhället. För förståelsen av begreppet är också att observera att i lagen och dess förarbeten finns en anknytning mellan uttrycket "allvarlig personlig övertygelse" och den konfliktsituation som beskrivs som samvetsnöd.

Uttrycket *djup samvetsnöd* infördes också i vapenfrilagstiftningen år 1943. I den dessförinnan gällande lagstiftningen hade villkoren för vapenfri tjänst uttryckts så att den värnpliktige skulle hysa "allvarliga samvetsbetänkligheter" mot värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning. Den utredning, som föregick 1943 års lagstiftning, uttalade att en människa som ställdes inför utsikten att nödgas handla mot vad samvetet absolut bjöd upplevde inte bara allvarliga betänkligheter utan även en samvetskonflikt; om vederbörande i denna situation handlade mot sitt samvete uppstod enligt utredningen samvetsnöd. Avsikten med vapenfriheten borde enligt utredningens mening vara att förhindra, att sådan samvetskonflikt eller samvetsnöd uppkom och inte endast att undanröja betänkligheter.

I anslutning till detta förklarade föredragande departementschefen (prop. 1943:18) att befrielse från värnpliktstjänstgöring i vanlig bemärkelse borde kunna erhållas, om vapentjänsten för vederbörande skulle föranleda uppkomsten av en samvetskonflikt, vars tvångsvisa lösande skulle medföra samvetsnöd.

I lagförarbetena inför 1943 års lag delades den ovan beskrivna konflikt- och samvetsnödssituationen upp i två led. Ett första led beskriver uppkomsten av konflikten. Härmed avsågs tydligt den situationen att vederbörande ser sig tvungen eller har ålagts att bruka vapen mot annan men ännu inte gjort det. Ett nästa led beskriver uppkomsten av samvetsnöd. Här avsåg utredningen tydligen den situationen att vederbörande i strid med sin övertygelse brukat vapen mot annan. Departementschefens uttalande kan tolkas som att vederbörande i den uppkomna konfliktsituationen tvångsvis förmåtts bruka vapen mot annan. I båda yttrandena måste dock med uttrycket samvetsnöd åsyftas vad vederbörande upplever sedan han i strid med sin övertygelse faktiskt brukat vapen mot annan.

1964 års utredning uttalade att övertygelsen måste uppfattas så förpliktande att fullgörande av värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning skulle leda till en konfliktsituation, som kunde karaktäriseras som samvetsnöd.

Enligt lagtexten skall bruk av vapen mot annan ej vara förenligt med den sökandes övertygelse. Oförenligheten framstår som principiell medan kravet "skulle medföra djup samvetsnöd" får ses kopplat till ett tänkt genomfört bruk av vapen mot annan, enligt vad närmare utvecklas i det följande.

1964 års vapenfriutredning föreslog, att uttrycket "djup samvetsnöd" skulle utbytas mot enbart "samvetsnöd". Utredningen avsåg därmed icke någon ändring i sak av tidigare lag men ansåg, att ordet samvetsnöd i sig självt gav uttryck för en så djupgående konfliktsituation, att någon gradering i djup eller mindre djup logiskt sett inte var möjlig. Några remissinstanser ville emellertid ha kvar den gamla formuleringen. I anslutning härtill uttalade föredragande departementschefen bl. a. att det borde fordras att den som söker vapenfri tjänst kunde åberopa synnerligen starka skäl för att få bifall till sin ansökan. Allvaret och djupet i sökandens övertygelse kom enligt hans mening klarast till uttryck om samvetsnöden alltjämt betecknades som djup.

Lagtexten i 1966 års lag kan inte språkligt tolkas på annat sätt än att djup samvetsnöd uppstår genom själva bruket av vapen mot annan och sedan det faktiskt ägt rum.

Vapenfrinämnden har i dess Handledning för utredningsmän anfört att

den värnpliktiges övertygelse skall vara så stark och förutsättas medföra – om han skulle tvingas att bruka vapen mot annan – en så svår inre konfliktsituation att den kan beskrivas med uttrycket djup samvetsnöd.

Nämndens uttryckssätt är på denna punkt inte helt entydigt. Formuleringen "skulle tvingas" ger möjlighet till tolkningen såväl att tvånget som sådant som att bruket av vapen, låt vara under tvång, medför en sådan svår inre konflikt att den kan karaktäriseras som samvetsnöd.

Gällande rätt torde alltså få tolkas så att inte tvånget i sig utan den fullbordade handlingen medför djup samvetsnöd. Samvetsnödens djup låter sig, enligt vad 1964 års utredning anförde, inte graderas eller mätas. Djup samvetsnöd karaktäriseras som en inre personlig konflikt av allvarlig beskaffenhet.

För de rättstillämpande myndigheterna föreligger uppgiften att bedöma hur en individ efter ett antaget framtida handlande kommer att uppleva detta handlande.

Det är tydligt att svårigheter måste föreligga att få en tillräcklig bild av den sökande i detta avseende liksom för den sökande att själv klargöra vad han skulle uppleva.

Sådana psykiska reaktioner som kan ha sin grund i skräckupplevelser, situationens och handlingens direkta hemskheter m. m. torde enligt lagstiftningens mening få anses vara ovidkommande för bedömningen av om djup samvetsnöd har uppkommit som en följd av handlandet.

I praxis går det till så att utredningsmannen under utredningssamtalet målar upp inför den sökande ett flertal olika hotsituationer och, förutom att söka få den sökande att klargöra hur han anser sig böra handla, söker få en uppfattning om hur han skulle uppleva sin handling om vapenbruk kom till stånd.

Nämnden har i PM den 1 april 1971, till ledning för utredningsmännen, närmare utvecklat sin syn i dessa hänseenden på följande sätt.

"Man får emellertid komma ihåg, att vad som skall 'bevisas' inte är något som låter sig mätas eller utredas med vanliga objektiva metoder. Någon bevisning i vedertagen mening kan det därför inte bli fråga om. Det ligger i sakens egen natur att man här, där det gäller att komma fram till hur en människa är beskaffad innerst inne, är tvungen att låta sig nöja med antaganden av mer eller mindre stor sannolikhet. Frågan för vapenfrinämnden är då när man kan anse den punkt vara nådd där man vågar göra ett för sökanden positivt antagande om hans inställning till vapenbruk.

Självfallet kan inte några generella formler i detta hänseende uppställas. Man får pröva varje enskilt fall med beaktande av allt vad som förekommit just i det ärendet. Rent allmänt kan väl dock sägas att om helhetsintrycket av sökanden är positivt, om man kan konstatera ett engagemang i den avgörande frågan – bruk av vapen mot annan människa – som är djupt och ärligt och som påtagligt avviker från vad som gäller för värnpliktiga i allmänhet och om ingenting speciellt talar mot att det skulle medföra djup samvetsnöd för honom att bruka vapen mot annan, då ligger det nära till hands att våga antagandet att lagens villkor för tillstånd till vapenfri tjänst är uppfyllda."

4.1.4 *Redovisad statistik*

Utredningen redovisar i bilaga 1 statistik med anknytning till värnplikt, vapenfri tjänst och vägran m. m. Vad gäller frågan om villkoren för er-

hållande av vapenfri tjänst har utredningen sett det väsentligt att få belyst såväl hur ansökningsfrekvensen som fördelningen av bifall, avslag och avskrivna ärenden fördelade på huvudsaklig motivgrund utvecklats i förhållande till försvarsmaktens inskrivningskontingenter och grundutbildningskontingenter.

Antalet inkomna ansökningar till vapenfrinämnden ökade under slutet av 1960-talet från något över 1 000 år 1967 till nära 3 000 år 1970. Utvecklingen därefter har inneburit en långsam successiv nedgång till ca 2 200 per år under senare år. Fördelat på motivgrund skedde en tydlig omsvängning under 1960-talets sista år från huvudsakligen religiösa motiveringar till icke-religiösa. Av nämndens beslut sådana de statistiskt redovisas framträder relativt klart bilden av en högre andel bifall för sökande med huvudsakligen religiös motivering.

Den mycket kraftiga uppgången av antalet ansökningar från år 1967 till år 1970 (från 1112 till 2956) ger också utslag sett i relation till försvarsmaktens grundutbildningskontingent (från 2,3 % till 5,0 %). Utvecklingen av antalet bifall i vapenfrinämnden är svårare att bedöma sett i relation till grundutbildningskontingenten emedan besluten i fråga om de inkomna ärendena förskjutits framåt i tiden. År 1973 avgjorde nämnden det högsta antalet ärenden (3705) och redovisar dessutom en relativt hög bifallsprocent (58,9). Sett i relation till försvarsmaktens grundutbildningskontingent detta år blir det 3,8 % bifall.

4.2 Utredningens överväganden och förslag

4.2.1 *Vissa förhållanden som påverkar villkoren för erhållande av vapenfri tjänst*

Utredningen har i det föregående redogjort för såväl internationell rätt rörande de mänskliga fri- och rättigheterna som den svenska regeringsformens nuvarande reglering av de medborgerliga fri- och rättigheterna i relation till värnplikten. Utredningen konstaterar att gällande svensk rätt rörande värnplikt eller vapenfri tjänst inte står i strid med europarådskonventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, såsom den hittills tillämpats. Ej heller utgör gällande regeringsform några rättsliga hinder för en reglering av vapenfrifrågorna enligt de grunder som hittills tillämpats.

4.2.2 *Utredningens motivering och förslag till ny formulering av 1 § vapenfrilagen*

Utredningen har, enligt vad direktiven anger, inte att ompröva de nu gällande principerna för tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst. Dessa principer har angivits i avsnitt 4.1.3.

Däremot bör, enligt direktiven, utredningen mot bakgrund av erfarenheterna av vapenfrilagens tillämpning undersöka om det är lämpligt och möjligt att ytterligare precisera de formuleringar av förutsättningarna för vapenfri tjänst som finns i 1 § vapenfrilagen.

De grundläggande reglerna att vapenfri tjänst är ett undantag från värnplikt, att samhället genom lagstiftningen visar respekt för den värnpliktiges övertygelse och att befrielsen från värnplikt leder till en ny fristående tjänsteförbindelse, kräver enligt utredningens mening i och för sig inte någon ytterligare precisering.

Det åligger den sökande att styrka att han uppfyller villkoren. Detta behöver ej närmare uttryckas i lagtexten.

För flertalet manliga medborgare torde gälla att det föreligger en konflikt, som uppstår genom att samhället genom värnplikten med sitt tvångsmässiga krav på vapenbruk mot andra människor i krig ställer dem inför ett personligt ställningstagande. Å ena sidan föreligger vikten av att vårt samhälle får överleva i frihet och därmed skyldigheten att solidariskt medverka i värnandet av denna frihet vilket bl. a. värnpliktslagen ger uttryck för. Å andra sidan finns den hos människor självklara och djupt förankrade etiska regeln att inte döda eller skada sina medmänniskor. För de flesta människor torde emellertid inte någon av dessa storheter upplevas som absoluta.

Det totala kärnvapenkriget med mycket omfattande ödeläggelse av mänskligt liv ter sig för många som ett etiskt orimligt pris för försvaret av samhällsvärdena. Om det man skall försvara ödeläggs genom försvaret blir den etiska kalkylen orimlig. Det är tydligt att de etiska uppfattningarna här skiftar från dem som vill ge upp omedelbart inför ett kärnvapenhot till dem som är beredda att acceptera en tämligen omfattande förstörelse av samhället inför utsikten att bevara vissa andra värden.

Sådana uppfattningar torde kännetecknа flertalet människors inställning till just frågan om försvar inför risken av krig med insats av kärnvapen. De undersökningar som beredskapsnämnden för psykologiskt försvar utfört kan tolkas som att svenska folkets försvarsbenägenhet generellt ökar om kärnvapenkriget undantas som möjlighet.

1974 års försvarsutredning (SOU 1976:5) har i denna fråga uttalat bl. a. följande (s. 203):

"Man kan enligt försvarsutredningens uppfattning inte bortse från möjligheten av att Sverige, trots alla ansträngningar för att stå utanför blir indraget i ett framtida krig. I en sådan situation har vår politik misslyckats. Alla tillgängliga resurser måste härvid koncentreras på ett kraftfullt försvar och på en politik som leder till bevarandet av landets frihet.

Även under ett krigstillstånd måste de politiska medlen utnyttjas för att bidra till att kriget kan föras till ett sådant slut att vår frihet bevaras. Försvarets förmåga att hindra angriparen från att nå sina syften blir då av väsentlig betydelse för möjligheterna att nå framgång.

Ett krig kommer att innebära svåra påfrestningar och umbäranden för hela befolkningen. Särskilt svår blir situationen om kärnvapen eller bakteriologiska (biologiska) och kemiska stridsmedel skulle komma till användning. Dessa stridsmedel ger sådana möjligheter till förstörelse att statsledningen skulle kunna ställas inför situationen att väga landets självständighet mot befolkningens överlevnad.

Även om delar av landet skulle gå förlorade skall motståndet fortsättas så att angriparen så långt möjligt förhindras att utnyttja landet för sina syften. Detta motstånd är ett uttryck för folkets levande vilja till självförsvar och till försvar av rätten att fortleva i ett fritt land. En angripare skall alltid tvingas räkna med ett aktivt motstånd i olika former. Detta kan vara av betydelse redan i angriparens överväganden om fördelar och uppoffringar i samband med ett angrepp mot Sverige. Motståndets yttersta mål är landets fullständiga befrielse och fortbestånd som fri nation."

De flesta människor torde inte finna det orimligt att göra avkall på etiken att inte döda, när detta dödande ter sig som ett mindre ont i förhållande till det onda som uppstår om man underlåter dödandet.

Vapenfrilagstiftningen bör sikta till att lösa konflikten mellan det av samhället uppställda kravet att bruka vapen mot annan i krig till försvar av vårt land och den egna moralregeln att inte döda.

För den som enligt utredningens uppfattning bör befrias från att bruka vapen bör de etiska inslagen i den ovan angivna konflikten vara satta i ett sådant förhållande till varandra att en värdering av våldet som mer eller mindre ont för hans del leder till att våldet alltid framstår som det mer onda.

Vapenfrilagstiftningen får, såsom utredningen tidigare anfört, anses ha i främsta rummet till syfte att förhindra att den värnpliktige skall tvingas bruka vapen mot annan i strid mot denna sin allvarliga personliga övertygelse. Anknytningen till "bruk av vapen mot annan" är så väsentlig i den nuvarande lagen, att man enligt utredningens mening inte kan överge denna anknytning utan att grunderna för lagstiftningen ändras. Förutsättningen bör därför alltjämt vara att bruk av vapen mot annan är principiellt oförenligt med den sökandes övertygelse. Enligt utredningens mening är det emellertid påkallat att söka närmare klargöra vad denna förutsättning för vapenfri tjänst innebär.

Vad bestämmelserna väsentligen får anses ta sikte på är enligt utredningens uppfattning inte den sökandes inställning till bruk av vapen i varje tänkbar situation utan hans inställning till ett övervägt bruk av vapen. Därvid skall krävas att han tar avstånd från ett övervägt eget bruk av vapen för vilket ändamål som helst.

Det är väsentligt att upprätthålla distinktionen mellan, å ena sidan, vad man kallar reflexmässigt eller instinktivt försvar eller våld i akut hotsituation och, å andra sidan, deltagande i försvar eller våld som sker efter övervägande om våld bör användas och om det egna deltagandet däri.

Frågan är alltså huruvida den värnpliktige är beredd att använda våld med vapenbruk inför möjliga framtida hot mot det svenska samhället. Det gäller den vanliga situationen för den som tar ställning till sitt eget deltagande i värnpliktsförsvaret med de yttersta konsekvenser detta i någon framtid kan komma att föra med sig i krig, nämligen vapenbruk mot fienden.

Enligt utredningens mening torde de flesta människor reflexmässigt – instinktivt – försvara sig i akuta hotsituationer där hotet riktar sig mot dem själva, någon nära anhörig osv. och där flyktmöjlighet är utesluten. Utredningen hävdar att detta reflexmässiga, instinktiva, oöverlagda försvar inte bör föras in som ett moment vid bedömningen av frågan om tillstånd skall ges till vapenfri tjänst.

Avgörandet skall grundas på den sökandes principiella hållning till våldsfrågan. För att detta klart skall framgå av lagtexten föreslår utredningen att ordet "övervägt" införs i lagtexten såsom en precisering av det bruk av vapen som avses.

Liksom f. n. bör de få vapenfri tjänst som på en tydlig etisk grund vunnit övertygelsen att det är omöjligt för dem att medverka i våldshandlingar. Det centrala för dem är etiken kring människolivet, medan samhällsskick, sociala, politiska och ekonomiska ordningar, nationernas inbördes förhål-

landen och världssamfundets olika problem träder i bakgrunden.

Huvuddelen av ansökningarna från år 1968 och framåt har utgjorts av sökande med huvudsakligen ickereligiös motivering. Detta förhållande utgör enligt utredningen en viktig faktor vid bedömning av om nuvarande formulering av 1 § vapenfrilagen sakligt och språkligt är lämplig.

Svårigheterna för sökande att styrka eller göra sannolikt de ickereligiösa övertygelsernas allvarliga och personliga karaktär antyder att de känsloupplevelser som är förknippade med uttryck med religiöst språkbruk kan te sig svårupplevda för ungdomar som i dag konfronteras med dem.

Kritik har vid flera tillfällen sedan år 1966 framförts mot att vapenfrilagen bygger på en alltför individualistisk uppfattning av samvetet. Individualetiska och emotionella reaktioner har angivits tillmätas större betydelse än allvarliga socialetiska och intellektuella övertygelser. Uppmärksamheten har också riktats på den förskjutning, som på många håll har ägt rum från individualetik till socialetik. Det framhålles bl. a. att en markant förskjutning ägt rum från individualistiska motiveringar med tonvikt på individens samvetsnöd i riktning mot konstruktiva rationellt underbyggda socialetiska motiveringar. En genomanalyserad socialetisk motivering framhålles i detta sammanhang av kritikerna som överlägsen en mera individualetisk. Nuvarande rättspraxis anses därför vara oantagbar som fullvärdigt etisk. Uttrycket "allvarlig personlig övertygelse" anses utgöra ett tillräckligt kriterium för vapenfri tjänst.

Det finns enligt utredningens mening anledning att uppmärksamma dem som har vunnit en på klart ideella skäl grundad övertygelse om krigets och våldets meningslöshet, orättvisa och inhumanitet som social företeelse men hos vilka tanken på det enskilda människolivet och dess okränkbarhet framträder mindre starkt.

Också denna kategori bör ha möjlighet att få vapenfri tjänst men endast under förutsättningen att uppfattningen om eget deltagande i våld och krig inte har en selektiv prägel, dvs. att eget deltagande i stridshandlingar eller våldshandlingar företagna för vissa politiska syften är godtagbara men andra icke.

Sökande med selektivt godtagande av deltagande i krig eller övervägt våld för egen del bör liksom hittills inte erhålla vapenfri tjänst. Men om en sökandes avståndstagande till krig och våld som social företeelse grundas på allvarlig personlig övertygelse bör en sådan socialetisk hållning kunna ge möjlighet till vapenfri tjänst även om etiken kring människolivet inte har den helt dominerande platsen i vederbörandes övertygelse.

Den sökandes allvarliga övertygelse skall vara personlig. Däri får inläggas såsom f. n. att han själv omfattar övertygelsen. Med uttrycket allvarlig övertygelse skall, enligt utredningens mening, förstås att den har en sådan fasthet att den rimligen vidhålles även inför socialt tryck i en krissituation för samhället. Det är alltså frågan om en övertygelse i detta ords egentliga mening varvid de två orden "allvarlig övertygelse" skall uppfattas som ett begrepp. Denna tanke kommer till klarare uttryck om ordet "personlig" placeras före ordet "allvarlig" i lagtexten.

Gällande lag anger som förutsättning, att bruk av vapen mot annan icke skall vara förenligt med den värnpliktiges allvarliga övertygelse och skulle medföra *djup samvetsnöd* för honom. Utredningen har i det föregående sökt

klarlägga vad lagen avser med nämnda uttryck. Utredningen har också pekat på de svårigheter som föreligger att utreda om den sökandes inställning är sådan att han uppfyller förutsättningarna för vapenfri tjänst.

Innebörden av begreppet djup samvetsnöd i gällande vapenfrilag kan mot bakgrund av motiven till lagtexten ses som kvalificering av övertygelsen (tilläggskrav), med andra ord markera att ordet övertygelse inte ensamt kan ha den innebörden att det berättigar till vapenfri tjänst även om övertygelsen är personlig och allvarlig. Begreppet kan också uppfattas som ett språkligt uttryck för vad vederbörande subjektivt upplever sig ha brutit emot (sitt eget samvete), alltså ett etiskt-moraliskt brott och en individs inre subjektiva upplevelse av detta etiskt-moraliska brott. Djup samvetsnöd kan slutligen ses som en beskrivning av det tillstånd som vederbörande enligt lagen skall uppleva efter ett sådant brott (nöd eller samvete i nöd) för att få vapenfri tjänst och en beskrivning av ett psykiskt tillstånd som icke är vanligt förekommande bland värnpliktiga i allmänhet i krig (djup till skillnad från vanlig samvetsnöd).

Detta innebär att begreppet kan ha flera betydelser och därför också kan användas i flera syften. Begreppet torde därför för en konsekvent och rättvis tillämpning förutsätta en bestämning av övertygelsen som sådan, ett klarläggande av att brott emot den av vederbörande ses som etisk-moralisk fråga (samvetsfråga), att en förutbestämning kan göras av vederbörandes upplevelse efter den etiskt-moraliska (samvets-) förbrytelsen och att en klar föreställning finns om flertalet värnpliktigas upplevelse i motsvarande situation.

Utredningen har tidigare angivit sin syn på innebörden av och sökt precisera uttrycket övertygelse. Utredningen ser oöverstigliga svårigheter att i lagstiftning precisera begreppet samvete.

Såväl etikens historia som den socialpsykologiska vetenskapen uppvisar skiftande tolkningar av samvetet. Enligt en uppfattning är samvetet en självständig moralisk makt, en inre övertygelse om rätt eller orätt. Mot denna mening har riktats olika anmärkningar, t. ex. att samvetsövertygelsens innehåll varierar hos olika individer och inom olika miljöer, att i ett och samma samvete kan uppstå konflikt mellan olika normer samt att samvetets normer ofta kan vara vaga och ges olika tolkningar. Enligt en mera socialpsykologiskt betonad tolkning uppfattas samvetet som en i den sociala miljön inlärd moralisk övertygelse, och empiriska undersökningar anges peka på i hur hög grad vår moraliska attityd, våra etiska principer och värderingar är bestämda av vår individuella och sociala miljö. Det anses i ljuset av dessa undersökningar vara ytterst svårt att tala om t. ex. "samvete" i klassisk mening. Moralens innehåll synes enligt denna uppfattning i hög grad vara bestämd av andra faktorer.

Gällande lagtext synes förutsätta ett samvetsbegrepp, tolkat i subjektivt individualistiskt-känslomässiga termer. Det råder en distans mellan denna uppfattning och de synsätt, som anlägges av flertalet nutida etiker. Den nära relationen mellan samvete och sociala, miljöbetingade faktorer träder i bakgrunden i lagtexten.

Utan tvekan är begreppet samvete subjektivt en klar realitet för de flesta enskilda människor, men utredningen kan inte se det möjligt att språkligt och juridiskt objektivt precisera detta så att det går att vinna allmän an-

slutning till en sådan precisering. Samvete som individuell psykisk upplevelse har så skiftande förutsättningar, innehåll och betydelse för olika individer att det inte bör läggas till grund för språkbruk i en lagtext om denna skall kunna tillämpas, konsekvent och rättvist.

Den formulering av lagtexten som utredningen föreslår ger, enligt utredningens mening, med hänsyn till de överväganden som utredningen redovisar i anslutning härtill, tillräcklig precisering av den kvalifikation hos övertygelsen som möjligen kan ha varit avsikten med tillägget "och skulle medföra djup samvetsnöd". I uttrycket "inte förenligt med" finns tydligt uttalat att övertygelsen inte kan förenas med vapenbruk. Varje ytterligare språkligt förtydligande är ägnat att leda till försök att mäta individens känsloupplevelse vilket enligt utredningens mening bör undvikas.

Till den del syftet med uttrycket "djup samvetsnöd" är att markera den vapenfrisökandes reaktion efter ett tänkt vapenbruk, en reaktion som påtagligt antas avvika från hur flertalet värnpliktiga förutsätts reagera i motsvarande situation, är följande att säga.

Det är här fråga om att göra en bedömning av en människas framtida upplevelse. En sådan förutbestämning förutsätter omfattande undersökningar av psykologisk och psykiatrisk natur rörande människors reaktioner, handlingar och upplevelser före, under och efter stridshändelser samt också rörande sådana mönster hos en vapenfrisökandes personlighet, som föreligger redan vid prövningssituationen och är sådana, att det om honom kan sägas att han efter tänkt vapenbruk i framtiden inte kan bemästra sin personlighet på samma sätt som övriga värnpliktiga. En sådan prövningsverksamhet är både som hypotes och praktisk verklighet orealistisk om lagstiftningen skall vinna respekt.

Uttrycket djup samvetsnöd är oklart och det är svårt, nära nog omöjligt att mäta den sökandes samvetsnöd. Uttrycket torde i realiteten knappast innebära något ytterligare i fråga om övertygelsens allvar. Uttrycket skulle kunna tolkas som att den som inte kan lösa sin "inre konfliktsituation" kan få vapenfri tjänst, medan den, som har samma övertygelse men är psykiskt starkare, vägras. En sådan tolkning bör enligt utredningens mening inte godtagas.

Med hänsyn till vad som nu anförts bör uttrycket djup samvetsnöd utgå.

Avgörande för ett bifall till ansökan om vapenfri tjänst blir då om sökandens ansökan och framställning är seriös, om han tänkt igenom konsekvenserna av sin inställning och är beredd att ta dem, icke vad han förmodas uppleva i en tänkt framtida situation.

Med hänsyn till vad nu anförts föreslår utredningen, som anser att förutsättningarna för vapenfri tjänst bör inleda paragraftexten, att 1 § första stycket får följande lydelse: "Om övervägt bruk av vapen mot annan ej är förenligt med värnpliktigs personliga allvarliga övertygelse, äger han erhålla tillstånd att i stället för värnpliktstjänstgöring fullgöra vapenfri tjänst."

Utredningens förslag innebär en förenkling och en precisering av lagtexten. Begreppet djup samvetsnöd, som vållat svårigheter att utreda, utgår. Detta bör leda till ökade möjligheter att nå jämnhet och rättvisa i tillämpningen. Förslaget medför vidgade möjligheter till vapenfri tjänst.

I 1 § andra stycket stadgas f. n. att värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst benämnes *vapenfri tjänstepliktig*. Från flera håll har i skilda

sammanhang framförts att det av bl. a. psykologiska skäl är lämpligt att ändra nämnda benämning. Utredningen föreslår att den som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst i fortsättningen benämnes *civiltjänstepliktig*. Härigenom uttrycks bättre att det mera är fråga om en särskild samhällsnyttig tjänstgöring än om undantag från skyldigheten att fullgöra vapentjänst.

5 Tjänstgöringsalternativ m. m.

5.1 Gällande ordning

I direktiven till 1964 års utredning anförde departementschefen bl. a. att utredningen i första hand borde undersöka möjligheterna att vidga området för de vapenfria värnpliktigas tjänstgöring och lägga fram förslag hur utbildningen för dessa värnpliktiga borde anordnas. Därvid skulle enligt direktiven utgångspunkten för utredningen vara, att målet för utbildningen var att de vapenfria värnpliktiga skulle kunna fylla en uppgift inom totalförsvaret.

Utredningen fann vid sina överväganden om möjligheterna att vidga området för de vapenfria värnpliktigas tjänstgöring att man borde utgå från de förhållanden, som kunde komma att råda under krigstid inom ett för totalförsvar organiserat samhälle. Utredningen ansåg därvid att det totala försvaret i krigstid omspänner alla samhällsområden och att det i ett sådant läge knappast var möjligt att finna tjänstgöringsuppgifter som inte på ett eller annat sätt, direkt eller indirekt, kunde anses ingå i det totala försvaret.

Vidare uttalade utredningen att om "samhället hotas av krig eller utsättes för krigshandling kan en medborgare logiskt sett inte uraktlåta göra en insats, såvida han inte helt vill ställa sig utanför samhällsgemenskapen. Rätten att av samvetsskäl erhålla befrielse från att bruka vapen eller utföra tjänst inom krigsmakten innebär en undantagsställning, som enligt utredningens uppfattning måste motsvaras av beredvillighet från de vapenfrias sida att inte driva sina krav utöver de gränser som förnuft och etik uppställer".

Mot bakgrund av dessa principiella synpunkter angav utredningen vissa riktlinjer som skulle gälla för tjänstgöringens art samt föreslog konkret inom vilka områden tjänstgöringen borde förläggas.

Vidare föreslog utredningen, vilket var en nyhet, att vapenfri tjänstgöring i fortsättningen inte skulle äga rum vid krigsmakten.

Utredningen var däremot inte beredd att biträda de förslag som från olika håll framförts om att u-lands- eller fredskårstjänst skulle godkännas som alternativ för vapenfria. En sådan tjänst ansågs inte realistisk med hänsyn till de höga utbildningskrav som måste ställas i fråga om sådan tjänstgöring. Dessa krav, menade utredningen, torde mycket sällan vara uppfyllda vid tiden för första tjänstgöringens fullgörande.

Regeringen och riksdagen godtog i allt väsentligt vad utredningen anfört i nu nämnda frågor. I fråga om biståndsarbete avvisades tanken bl. a. med motivering, att mycket höga utbildningskrav måste ställas på sådan personal

bl. a. vad beträffande språkkunskaper och att tjänstgöringsområdet var sekundärt ur svensk totalförsvarssynpunkt samt knappast aktuellt vid den normala tidpunkten för de vapenfrias och värnpliktigas första tjänstgöring.

De allt starkare kraven på en sådan tjänstgöring, motiverad bl. a. av att den tilläts i vissa länder, föranledde Kungl. Maj:t att år 1968 tillkalla en sakkunnig, vilken fick i uppgift att utreda möjligheten att ordna en biståndsoch katastrofutbildning, som gick att förena med den allmänna värnpliktens princip.

Den sakkunnige avgav år 1970 ett betänkande (stencil Fö 1970:8) vari föreslogs att värnpliktiga m. fl. som hade särskilda förutsättningar och fyllde vissa grundläggande krav bereddes tillfälle att inom ramen för värnplikten och den vapenfria tjänsten genomgå en särskild biståndsutbildning. Utbildningen skulle stå öppen även för kvinnor på frivillighetens väg och föreslogs omfatta inledande utbildning, allmän biståndsutbildning, katastrofutbildning och fortsatt tjänstgöring. Målet för utbildningen var enligt utredningen att skapa en reserv för rekrytering av personal för bilateralt och multilateralt utvecklingssamarbete samt för katastrofhjälp. Rekryteringen föreslogs inriktas främst på de yrkesgrupper som dominerade inom SIDA:s verksamhetsområde. De som hade genomgått utbildningen föreslogs bli sammanförda i en särskild kår, beredskapskåren för biståndsinsatser. Utredningen föreslog vidare att den fullständiga militära grundutbildningen för värnpliktiga och motsvarande tjänst för vapenfria tjänstepliktiga som togs ut till den nya utbildningen ersattes av en utbildningsgång som var inriktad på utvecklingssamarbete och katastrofinsatser och så utformad att den kunde utgöra grund för krigsplacering inom totalförsvaret, främst civilförsvaret. Omfattningen av bistånds- och katastrofutbildning borde enligt utredningen totalt hållas inom de utbildningstider som förekom inom värnpliktsutbildningssystemet. För att leda och genomföra utbildningen föreslogs att en särskild nämnd inrättades.

I proposition (prop. 1970:162) om bistånds- och katastrofutbildning av värnpliktiga m. fl. biträdde departementschefen i huvudsak utredningens förslag. Propositionsförslaget godtogs år 1970 av riksdagen.

I kungörelsen (1971:355) om bistånds- och katastrofutbildning stadgas bl. a. följande. Till bistånds- och katastrofutbildning kan efter ansökan antagas svensk medborgare som under antagningsåret fyller lägst 18 och högst 26 år, om han har goda förutsättningar för att genomgå utbildningen och ingå i en beredskapskår för biståndsinsatser. Ansökan skall göras hos biståndsutbildningsnämnden. För att bli antagen skall vederbörande genomgå särskild urvalsprövning.

Utbildningen, som f. n. sker vid Sandöskolan, omfattar allmän biståndsutbildning under 250 dagar och katastrofutbildning under 110 dagar samt repetitionsutbildning under minst 90 och högst 160 dagar. Den som vid utbildningens början är anställd inom SIDA:s eller mellanstatliga organisationers fältverksamhet tillgodoräknas tjänstgöring i denna anställning såsom fullgjord allmän biståndsutbildning och katastrofutbildning, om tjänstgöringen omfattar minst två år. Under utbildningstiden utgår i princip samma förmåner som för värnpliktiga. Under utbildningsåret 1975/76 genomgick 90 elever utbildning. Av dessa var 42 värnpliktiga och 19 vapenfria. Av övriga 29 var 22 kvinnor.

Som allmänna riktlinjer för den vapenfria tjänstgöringen utgick regering och riksdag vid 1966 års lagstiftning från de förhållanden, som kan råda under krigstid inom ett för totalförsvar organiserat samhälle. Vidare fastslogs i fem punkter närmare vilka förutsättningar som bör ligga till grund för tjänstgöringen enligt följande sammanfattning.

1. Uppgifterna i såväl freds- som krigstid skall vara sådana, att samvetsskäl mot att fullfölja dem inte rimligen kan åberopas av någon.
2. Tjänstgöringen under krigstid bör avse för samhället betydelsefulla uppgifter.
3. Uppgifterna bör väljas inom områden där personalförstärkning erfordras eller där personal frigöres för andra väsentliga uppgifter i samhället.
4. Fredstjänstgöringen användes till en effektiv och ändamålsenlig utbildning för uppgifterna under krigstid och meningsfylld tjänstgöring inom ifrågavarande eller närliggande områden.
5. De uttagningsprinciper och tjänstgöringsvillkor, som gäller för värnpliktiga, bör i huvudsak tillämpas även för de vapenfria.

Vidare skall de vapenfrias tjänstgöring i princip inte äga rum vid försvarsmakten.

I 2 § vapenfrilagen sägs att vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra tjänst som är betydelsefull för samhället, såsom
a) brandtjänst inom civilförsvaret,
b) reparationstjänst vid järnvägarna, statens vattenfallsverk eller televerket,
c) hälsovårds- eller sjukvårdstjänst inom det allmänt civila medicinalväsendet,
d) ekonomi- eller expeditionstjänst vid statlig eller kommunal förvaltning.

Vapenfri tjänstepliktig får icke åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten om han icke förklarat sig villig därtill.

I 3 § anges att vapenfri icke får övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition.

I 10 § kungörelsen (1966:414) med vissa bestämmelser om vapenfria tjänstepliktiga anges att vapenfri tjänstepliktig skall fullgöra sådant slag av tjänstgöring för vilket han med hänsyn till sin utbildning och allmänna fallenhet kan anses bäst lämpad. Hänsyn skall i möjlig mån tagas till den tjänstepliktiges önskemål.

De kriterier som är avgörande för tjänstens art synes således sammanfattningsvis vara följande, a) tjänst, som är betydelsefull för samhället, b) egen utbildning, c) allmän fallenhet, samt d) i möjlig mån egna önskemål.

Med ledning av protokoll från den militära inskrivningen, vapenfrinämndens utredning i ärendet samt ett frågeformulär där den vapenfrie uttalar önskemål om tjänstgöringsalternativ gör arbetsmarknadsstyrelsen en preliminär uttagning. Därefter bereds de organ där han skall utbildas och tjänstgöra (utbildningsorganen) tillfälle att gå igenom de preliminära uttagningarna och därvid godkänna eller underkänna vederbörande. När denna procedur är klar, sker slutlig uttagning och inkallelse till tjänstgöring. Arbetsmarknadsstyrelsen eftersträvar att ge den vapenfrie fem till sex månaders marginal mellan tiden för erhållande av inkallelseorder och inryckningsdagen.

Tjänstgöringstiden är f. n. fastställd till 420 dagar, varav 345 som regel

uttages i en första omgång och resterande dagar disponeras för repetitionsutbildning fram till 47 års ålder.

Arbetsmarknadsstyrelsen har kommit fram till att ett tjänstgöringsalternativ måste antingen ha egen dokumenterad krigsuppgift med möjlighet att krigsplacera den vapenfrie efter grundutbildningen eller, om tjänstgöringsalternativet saknar egen krigsuppgift, kombineras med civilförsvarsutbildning i fyra till fem veckor. Med dokumenterad krigsuppgift menas i detta sammanhang att det i fredstid är planerat för en viss verksamhet i händelse av krig och att denna planering kommit till uttryck i upprättade planer och krigstjänstgöringsorder.

Mot en sådan tolkning talar dock att man i lagens exemplifiering av tjänstgöringsalternativ finner gruppen ekonomi- eller expeditionstjänst i statlig eller kommunal förvaltning, varvid i alla händelser expeditionstjänsten i flertalet fall saknar dokumenterad möjlighet till krigsplacering.

Arbetsmarknadsstyrelsen har förhandlingsvägen nått överenskommelse med vissa myndigheter och organisationer om utbildning av vapenfria tjäns-

Grundutbildning för vapenfria tjänstepliktiga enligt tjänstgöringstabell för budgetåret 1976/77

GU-myndighet	Typ av tjänst	Krigsplacering	Antal utbildningsplatser	Central utbildningstid
Civilförsvarsstyrelsen	Lednings-/expeditionstjänst	Civilförsvarsstyrelsen	6	5 veckor
Civilförsvarsstyrelsen	Undsättnings-/ekonomitjänst	Civilförsvarsstyrelsen	15	5 veckor
Domänverket	Ekonomitjänst	Civilförsvarsstyrelsen	10	1 vecka[a]
Primärkommuner	Vårdtjänst	Civilförsvarsstyrelsen	207	2–8 veckor[a]
Kriminalvårdsstyrelsen	Expeditionstjänst	Civilförsvarsstyrelsen	20	2 veckor[a]
Luftfartsverket	Brandtjänst	Civilförsvarsstyrelsen	300	7 veckor[b]
Riksantikvarieämbetet	Expeditions-/ekonomitjänst	Civilförsvarsstyrelsen	50	1 vecka[a]
Sv. Kristna Ungdomsråd	Vårdtjänst	Civilförsvarsstyrelsen	40	4 veckor[a]
AMS, Vapenfrinämnden m. fl.	Expeditionstjänst	Civilförsvarsstyrelsen	10	1 vecka[a]
Socialstyrelsen	Sjukvårdstjänst	Socialstyrelsen	60	23 veckor
Socialstyrelsen	Expeditionstjänst	Socialstyrelsen	33	2 veckor
Statens Vattenfallsverk	Reparationstjänst	Statens Vattenfallsverk	40	8 veckor
Sv. Röda Korset	Vårdtjänst	Socialstyrelsen/Sv. Röda Korset	40	3 veckor
Televerket	Reparationstjänst	Televerket	32	24 veckor

[a] Grundutbildningen inleds med 5 veckor civilförsvarsutbildning.

[b] Repetitionsutbildning fullgöres som civilförsvarsutbildning.

tepliktiga. Tabellen på föregående sida visar typ av tjänstgöring, utbildningsmyndighet, antal utbildningsplatser och central utbildningstid enligt uppgifter från arbetsmarknadsstyrelsens arbetsförmedlingsenhet, vapenfrisektionen, den 28 september 1976. Det kan anmärkas här att utbildning och tjänstgöring vid statens järnvägar f. n. är nedlagd, då ingen uppgörelse i kostnadsfördelningsfrågan har kunnat träffas. Före år 1973 mottog statens järnvägar ca 120 vapenfria per budgetår.

5.2 Överväganden och förslag

Enligt nuvarande ordning gäller att de vapenfria i annan form än genom den vanliga värnpliktstjänstgöringen skall tjäna samhället och förbereda sig för en uppgift inom något av krigssamhällets olika verksamhetsområden.

Utredningen skall enligt direktiven överväga frågor som avser de vapenfria tjänstepliktigas tjänstgöringsområden. Utredningen har därvid att utgå från hittillsvarande principer men skall undersöka möjligheterna att finna flera eller andra tjänstgöringsalternativ inom sådan samhällsnyttig verksamhet som kan anses höra till totalförsvaret i allmän mening. Översynen bör enligt direktiven också avse de förhållanden som bestämmer arbetsmarknadsstyrelsens möjligheter att på lämpligt sätt placera de vapenfria till tjänstgöring.

Det totala försvaret i krigstid torde omspänna alla samhällsområden. Det omfattar de samlade åtgärder, som måste vidtagas för att värna vårt lands självständighet och skydda befolkningens liv och egendom. I ett sådant läge är det knappast möjligt att finna tjänstgöringsuppgifter som inte på ett eller annat sätt, direkt eller indirekt, kan anses ingå i det totala försvaret. Varje individ som sålunda fullgör en uppgift inom angivna ramar och som i fred utbildas för sådan tjänst skall i händelse av ofred vara beredd att gå in i dessa uppgifter vilket kan leda till krigsplacering. Det synes därför finnas mycket vida fält inom vilka de vapenfrias tjänstgöring kan anordnas. En viss begränsning av placeringsmöjligheterna åstadkommes generellt p. g. a. samhällets behov av prioritering. Det är nämligen rimligt att samhället äger möjlighet att tillse att de viktigaste funktionerna inom totalförsvaret tillgodoses i första hand.

Därest man kräver att varje tjänstgöringsalternativ skall ha en dokumenterad krigsuppgift, innebär det, enligt utredningens mening, alltför snäv ram för de områden inom vilka tjänstgöringsalternativ kan sökas. En så snäv ram kan knappast anses gälla f. n. och synes i varje fall ej vara åsyftad i de direktiv som gäller för utredningens arbete.

För de vapenfria bör liksom hittills huvudalternativet vara utbildning och tjänstgöring vid civilförsvaret. Utredningen har utgått ifrån att huvuddelen av de vapenfria kommer att bidra till att fylla totalförsvarets personalbehov inom olika områden. Totalförsvaret i allmän mening torde därvid tolkas så att det ej är nödvändigt att det för tjänstgöringen föreligger dokumenterat beredskapsinnehåll i dagens läge men att tjänstgöringen klart kan bedömas som angelägen ur samhällets synpunkt. Placeringsmyndighetens bestämmande av tjänstgöringsområdena bör ske med hänsyn till tjänstgöringens angelägenhetsgrad inom totalförsvaret. Vid uttagning och godkännande av tjänstgöringsalternativ bör i det enskilda fallet vad nu sagts

vägas mot den vapenfries utbildning, allmänna fallenhet och önskemål.

Flertalet av de vapenfria torde – med arbetsmarknadsstyrelsens tillämpning hittills – acceptera att bidra till att fylla totalförsvarets personalbehov inom vissa områden. En mindre del av dem har emellertid under den tid nuvarande ordning tillämpats reagerat mot den enligt deras uppfattning hårda knytningen till totalförsvaret. Dessa vapenfria kan exempelvis acceptera vårdtjänst vid primärkommunal förvaltning men vägrar inför kombinationen civilförsvarsutbildning och vårdtjänst. Det förekommer således att en del vapenfria nekar att fullgöra någon uppgift som enligt deras mening hör till totalförsvarsfunktioner. Dessutom finns en del vapenvägrare som ej söker vapenfri tjänst förmodligen på grund av liknande skäl. Utredningen anser att man bör kunna tillgodose de önskemål som på angivet sätt kommit till uttryck och alltså öppna möjlighet att fullgöra tjänst som inte leder till krigsplacering i totalförsvaret. Därigenom bör antalet fall av totalvägran kunna minskas. Dessa vapenfria bör fullgöra all sin tjänstgöring på en gång. Därefter bör den vapenfrie inte kallas in till repetitionsutbildning. Någon form av krigsplacering bör ej heller ske.

För den vapenfria tjänsten föreslår utredningen främst följande tjänstgöringsalternativ.

1. *Civilförsvarstjänst*

a) utbildningstid 48 veckor

b) utbildningstid 24 veckor (resterande tid används för praktiktjänstgöring som är till nytta för civilförsvarstjänsten)

c) utbildningstid 6 veckor (liksom nu gällande ordning dvs. i kombination med annat tjänstgöringsalternativ exempelvis alternativen under punkterna 5–7 och 9).

2. *Reparationstjänst* vid statens järnvägar, statens vattenfallsverk och televerket.

3. *Sjukvårdstjänst* vid statens eller landstingens sjukvårdsinrättningar. Placering sker genom socialstyrelsen.

4. *Jordbrukstjänst.*

5. *Brandtjänst* vid luftfartsverket.

6. *Socialvårds-, fritids- och skoltjänst* vid kommuner och vissa organisationer.

7. *Expeditionstjänst* vid statlig och kommunal förvaltning samt vissa organisationer.

8. *Ekonomi- och underhållstjänst* vid statlig och kommunal förvaltning.

9. *Naturvårdstjänst* vid naturvårdsverket och domänverket.

Vad gäller *civilförsvarsutbildningen* får utredningen, som inhämtat synpunkter från civilförsvarsstyrelsen, anföra följande. Civilförsvarsutbildningen för de vapenfria bör fördjupas och ges en utformning som möjliggör utbildning och tjänst inom civilförsvarets ram under hela grundutbildningstiden. Totalförsvarets effektivitet är till stor del beroende av ett starkt civilförsvar. Civilförsvarets normala rekrytering har sådan konstruktion att organisationen skulle förstärkas både kvalitativt och kvantitativt om vapenfria tillföres den. Civilförsvarets motto "att skydda och rädda liv" är en målsättning som torde rimma väl med vapenfrias övertygelse. Vad nu nämnts torde motivera att vapenfria utbildas vid civilförsvarets organisation.

En allmän strävan efter samordning av resurser gör att civilförsvarssty-

relsen är väl lämpad som myndighet för vapenfrias utbildning. Styrelsen har en fungerande utbildningsorganisation. Vidare har styrelsen en utbyggd fältorganisation och kan som utbildningsmyndighet verka både regionalt och centralt, dels genom länsstyrelserna, dels genom de centrala utbildningsanläggningarna.

Vidare kan framhållas att de vapenfrias utbildningstid är avsevärt längre än tiden för de civilförsvarspliktiga, vilket medför att de kan ges en mer kvalificerad utbildning. De vapenfria är också användbara under längre tid och är betydligt yngre vilket har stor betydelse för sådana arbetsuppgifter som är fysiskt krävande och tar lång tid att lära.

Civilförsvarsutbildningen för vapenfria har hittills i allmänhet bestått av fem veckors utbildning i brand-, räddnings-, sjukvårds- eller stabs- och sambandstjänst eller kombinationer av några av dessa tjänstegrenar. Utbildningen har i huvudsak varit inriktad på manskapsbefattningar. Större delen av vapenfrias grundutbildning (ca 40 veckor) har hittills utnyttjats av andra samhällsfunktioner, huvudsakligen inom arbetsområden utan dokumenterat beredskapsinnehåll.

Det som nu föreslås beträffande civilförsvarsutbildningen innebär följande. Huvuddelen av de vapenfria som placeras inom civilförsvaret fullgör hela sin vapenfria tjänst vid civilförsvaret – dvs. hela grundutbildningen och repetitionsutbildningen – vilket medför en omfattande utbildning för kvalificerade befattningar inom civilförsvarets organisation. Detta bör bl. a. i flera fall leda till olika befälsbefattningar. För vissa vapenfria kommer utbildningen att omfatta ca sex månader vid civilförsvaret. Under resterande grundutbildningstid sker praktiktjänstgöring som är till nytta för civilförsvarstjänsten. Denna praktiktjänstgöring bör ske inom områden såsom sjukvård, ambulanstjänst, brandtjänst, socialvård m. m. Därutöver bör för vissa vapenfria den nuvarande utbildningen om sex veckor behållas. Resterande tjänstgöring kan förläggas till andra utbildningsmyndigheter inom socialvårds-, sjukvårds-, expeditions- och ekonomitjänst. Detta utbildningsalternativ bör i huvudsak reserveras för de vapenfria som fullgjort så lång tid av annan tjänstgöring att endast kort tid återstår för den vapenfria tjänsten.

Ur beredskapssynpunkt är det angeläget att utbildningen i *reparationstjänst* vid statens järnvägar återupptages samt att utbildningen vid statens vattenfallsverk och televerket bedrivs i ökad omfattning. En sådan ökning skulle också tillgodose det behov av flera tjänster med teknisk inriktning som föreligger med hänsyn till vapenfrias lämplighet, fallenhet och önskemål. De senare årens expansion inom tjänstgöringsområdena har i huvudsak skett inom sjuk- och socialvårdsområden.

Uttagningen till *sjukvårdstjänsten* avser att tillgodose personalbehovet i krigstid inom sluten och öppen sjukvård bl. a. vid beredskapssjukhus avseende sluten akut sjukvård. Sjukvårdsutbildningen av vapenfria har minskat i omfattning under senare år. Främsta anledningen har varit, att arbetsmarknadsstyrelsen ej haft medel anvisade för att ersätta landstingen för utbildningskostnader samt att de fackliga företrädarna ansett att utbildningen och tjänstgöringen för de vapenfria inkräktat på möjligheterna därtill för den ordinarie personalen. Till detta kommer att den nya gymnasieskolans vårdlinjer har tagit i anspråk mycket av de utbildningsresurser som finns att tillgå. Det är därför angeläget att resurser ställs till för-

fogande, så att utbildning inom olika vårdområden utökas. En sådan utökning kommer att belasta socialstyrelsen som utbildningsmyndighet och det är därför nödvändigt med resursförstärkning för att trygga en utökning. Sjukvårdsutbildningen bör omfatta en grundutbildning samt därutöver en till den avsedda tjänstgöringen under krigstid anpassad tjänstegrensutbildning. Endast vapenfria med särskilt intresse och personliga förutsättningar för sjukvård bör uttagas till sådan tjänst.

I *jordbrukstjänst* bör de vapenfria utbildas för tjänstgöring inom jordbrukets blockorganisation, dvs. den organisation som jordbruksnäringen under överinseende av statens jordbruksnämnd förberett för att under beredskap och krig kunna verka för att tillgängliga produktionsmedel inom denna fördelas och utnyttjas på sådant sätt att bästa möjliga produktionsresultat uppnås. F. n. råder det brist på personal i denna blockorganisation samtidigt som det är stor efterfrågan i fredstid på s. k. avbytartjänst för jordbruket. För utbildningen av de vapenfria bör lämpligen en lantbruksskola kunna utnyttjas. Eventuellt kan viss praktisk tjänstgöring i fredstid komma i fråga i samband med nämnda avbytartjänst. Som ansvarig utbildningsmyndighet bör lantbruksstyrelsen fungera.

Vad gäller *brandtjänsten* är fredstjänstgöringen f. n. förlagd till de civila flygplatserna medan repetitionsutbildning och krigsplacering sker hos civilförsvaret. Luftfartsverket, som ansvarar för den fredstida utbildningen och tjänstgöringen, har räknat med att den inneliggande brandstyrkan – i händelse av krig – skall bli kvar som brandmän. Det kan förmodas att en del vapenfria kan neka sådan tjänst med tanke på att i en krigssituation de civila flygplatserna i stor utsträckning används för militära ändamål och kan komma att ställas under militärt befäl. Utredningen föreslår därför att luftfartsverket i fredstid gör uttagning av vapenfria som bedöms lämpade och förklarat sig villiga att fullgöra tjänst under krigstid vid flygplatsernas brandkårer. De bör också kunna krigsplaceras där.

Vid primärkommuner och vissa organisationer bör tjänstgöringen kunna ske inom *socialvården, fritidssektorn* och *skolans områden.* I händelse av utrymning och omflyttning är det främst barn under sexton år, sjuka, handikappade och åldringar som behöver särskilt bistånd. Det är enligt utredningens mening ändamålsenligt, att vapenfrias arbetskraft utnyttjas i sådant sammanhang. På grund härav bör de vapenfrias utbildning och tjänstgöring i huvudsak inriktas på nu nämnda grupper. De vapenfria bör kunna medverka i skolsocial verksamhet såsom gruppaktiviteter under skoldagen samt allmän fritidsverksamhet före och efter skoldagen i enlighet med vad som beslutats om skolans inre arbete. Denna verksamhet torde vara särskilt värdefull som förberedelse för insatser bland barn och ungdom som behöver bistånd på grund av krigsskador eller utrymning.

Då det gäller tjänstgöring vid organisationer finns f. n. vissa möjligheter för ideella organisationer att fungera som utbildningsorgan, bl. a. Svenska Röda Korset och Sveriges kristna ungdomsråd. Röda korset utbildar f. n. ca 40 vapenfria per år för placering centralt och lokalt vid distriktskontoren. Ungdomsrådet utbildar och placerar f. n. ca 50 vapenfria per år. Tjänstgöringen sker inom olika kristna organisationer, kommunal socialvård eller inom skolväsendet. Utredningen föreslår, att även andra organisationer med humanitär, religiös, kulturell och social inriktning och som har utbildnings-

och administrationsresurser skall kunna antagas som utbildningsorgan.

Inom *expeditionstjänsten* bör till skillnad mot vad som nu gäller en ändamålsenlig utbildning ske av de vapenfria som placeras inom detta område. Utöver förvaltningsanpassad utbildning bör utbildningen omfatta maskinskrivning och kontorsteknik. Placeringen bör ske främst inom statlig eller kommunal förvaltning men i särskilda fall bör placering kunna ske även vid organisationer. De myndigheter som enligt nuvarande ordning haft vapenfria i expeditionstjänst är främst SIDA och riksantikvarieämbetet och det är enligt utredningens mening angeläget att utbildning och tjänstgöring hos dessa myndigheter prioriteras.

Inom *ekonomi- och underhållstjänst* bör – förutom vad som nu gäller – skapas utrymme för utbildning av personal att tillgodose det ekonomiska försvarets behov av beredskapspersonal. Den kan förslagsvis gälla dels samfärdsel såsom transporter av drivmedel och förnödenheter för folkförsörjningen, dels reparation och underhåll av motorfordon, arbetsmaskiner och transportmateriel etc. Utbildning och tjänstgöring bör ske genom arbetsmarknadsstyrelsens försorg.

Naturvårdsarbete har, under utredningsarbetet, kommit igång för de vapenfria i form av försöksverksamhet av arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med naturvårdsverket/domänverket. Erfarenheterna hittills är enligt vad som uppgivits av arbetsmarknadsstyrelsen goda, och utredningen föreslår därför att det sker en utökning av antalet vapenfria som placeras inom detta område. Detta tjänstgöringsalternativ synes särskilt väl lämpat för de vapenfria som önskar fullgöra tjänst som inte leder till krigsplacering.

Utöver de i det föregående uppräknade tjänstgöringsalternativen får utredningen bland möjliga tjänstgöringsalternativ nämna tjänstgöring inom postverket. I händelse av krig torde nämligen mycket av posthanteringen bli manuell och av sådan art att vapenfria med fördel kan utbildas och användas för detta ändamål. Andra tänkbara områden är väderlekstjänsten som bedrivs av Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut (SMHI). Vid väderstationerna bedrivs året runt väderobservationer. Utbildning bör anordnas av SMHI i central regi. Viss praktisk tjänstgöring ute på väderstationer torde vara lämplig tjänstgöring för de vapenfria. Tjänstgöring inom sjöfartsverkets områden anser utredningen innehålla arbetsuppgifter som är väl lämpade för de vapenfria, exempelvis sjöräddning. Ytterligare arbetsuppgifter som bör kunna vara lämpliga för de vapenfria är rensning av flottningsleder m. m.

De vapenfria som skall fullgöra *tjänst som ej leder till krigsplacering* kan tjänstgöra inom ett flertal av de områden som uppräknats, med undantag för de alternativ som har egen dokumenterad totalförsvarsuppgift. För dem är därför sådan utbildning och tjänstgöring såsom exempelvis sjukvårdstjänst utesluten. Utbildningskapaciteten är där så ansträngd att det ej är försvarbart att utnyttja resurserna till något som ej kommer totalförsvaret tillgodo. De utbildnings- och tjänstgöringsområden som kan komma i fråga för dessa vapenfria blir då i huvudsak kulturminnesvård, naturvård samt expeditionstjänst.

För att undvika att den vapenfrie av olika skäl ställs inför en sådan situation, att han enligt sin egen mening finner att det endast återstår för honom att vägra fullgöra tjänsten, bör så långt möjligt den vapenfries

eget önskemål om tjänstgöringsslag tillgodoses. Sedan arbetsmarknadsstyrelsen på tillgängligt material gjort uttagning till viss tjänstgöringsuppgift bör den vapenfrie beredas tillfälle att före inkallelsen lämna synpunkter på sin uttagning.

Om den vapenfrie framför vägande skäl för en ändrad tjänstgöringsuppgift, bör arbetsmarknadsstyrelsen tillgodose detta i den mån det är görligt. Den vapenfrie bör ha rätt att få ett tjänstgöringsalternativ som inte leder till krigsplacering, om han uttrycker önskemål därom. Denna rätt bör dock endast gälla intill dess tjänstgöringen påbörjats. Framställes därefter önskemål om omplacering till tjänst utan krigsplacering, bör omplacering vara möjlig men endast om arbetsmarknadsstyrelsen finner att det lämpligen kan ske.

Utredningen har övervägt huruvida den vapenfrie skulle ges möjlighet att tjänstgöra på den arbetsplats där han vid tiden för inkallelsen har sitt arbete. Utredningen anser att detta inte bör ske, främst av rättviseskäl. Däremot bör det inte föreligga hinder mot att placera den vapenfrie till tjänstgöring som ligger inom hans eget yrkesområde.

F. n. får den vapenfrie inte åläggas att tjänstgöra inom försvarsmakten, om han inte förklarat sig villig till det. Utredningen finner inte skäl att föreslå någon ändring av nuvarande ordning.

Vad utredningen nu föreslagit om olika tjänstgöringsalternativ bör kunna ge ett totalt antal tjänstgöringsplatser om minst 3 000 per år. Huvuddelen eller minst 1 500 platser kan åstadkommas inom civilförsvarsutbildningen under förutsättning att civilförsvaret tillförs ökade resurser för vapenfriutbildning.

Enligt vad utredningen erfarit föreligger f. n. vissa hinder för arbetsmarknadsstyrelsen att ordna de vapenfrias tjänstgöring rationellt. Dessa hinder har främst varit *dels* den nuvarande lösningen av fördelningen av kostnaderna för de vapenfrias utbildning och tjänstgöring, *dels* bristande utbildningsresurser, *dels* svårigheten att i vissa fall få de fackliga organisationerna att acceptera utbildning för vapenfria i den form som hittills tillämpats.

F. n. råder den ordningen att någon skyldighet att mottaga vapenfria för utbildning och tjänstgöring inte föreligger för statliga och kommunala organ, utan arbetsmarknadsstyrelsen har att förhandla sig fram till placering av dem som enligt lag skall ha vapenfri tjänst. En sådan ordning är inte tillfredsställande. Utredningen föreslår att för lämpade utbildningsmyndigheter stadgas skyldighet att anordna utbildning och tjänstgöring för vapenfria. Detta bör gälla såväl statliga myndigheter (inkl. affärsdrivande verk) som kommunala och landstingskommunala myndigheter.

Utbildningen och tjänstgöringen bör vara så utformad att den upplevs som meningsfylld av de vapenfria. Ersättning bör utgå av statsmedel för utbildnings- och administrationskostnader. Frågan om kostnadsfördelning och utbildningsresurser skall närmare behandlas i det följande avsnittet 5.4 Kostnadsfördelningsfrågan.

För att utredningens förslag i hela dess vidd skall kunna genomföras är det nödvändigt att erhålla de fackliga organisationernas medverkan till att vapenfria utbildas och tjänstgör inom de områden som utredningen föreslagit. Utredningen utgår emellertid ifrån att detta kan ske. För att undvika

konkurrens med den allmänna arbetsmarknaden bör de vapenfrias tjänstgöring förläggas utanför myndighetens ordinarie personalplan. Utredningen anser vidare att särskilda resurser bör ställas till förfogande för de vapenfrias utbildning så att denna inte inkräktar på de resurser som eljest står till förfogande inom de områden där vapenfria tjänstgör.

5.3 U-landstjänst

Krav på att tjänstgöring i internationellt utvecklingsarbete skall godtagas som alternativ till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst har på senare tid återigen väckts bl. a. i några riksdagsmotioner.

1964 års utredning tog som tidigare nämnts upp frågan och avvisade, liksom statsmakterna, tanken på att u-landstjänst eller fredskårstjänst skulle godkännas som alternativ för vapenfria. Som också tidigare nämnts tillkom år 1971 biståndS- och katastrofutbildningen som alternativ till värnpliktstjänstgöring och vapenfri tjänst.

Med anledning av motionen 1975/76:402 i denna fråga anförde försvarsutskottet den 24 februari 1976 (FöU 1975/76:23) bl. a. följande. Motioner med samma syfte har avslagits av riksdagen åren 1970–1974. Utskottet har därvid bl. a. anfört att utvecklingsländerna efterfrågar kvalificerad biståndspersonal med god skolunderbyggnad och lång yrkeserfarenhet samt att sådan erfarenhet är sällsynt bland dem som ännu inte har uppnått den ålder då de normalt har fullgjort sin grundläggande värnpliktsutbildning. I motionen uttalas att motionärerna är medvetna om att relativt få vapenfria och andra värnpliktiga skulle komma i fråga för tjänstgöring i internationellt biståndsarbete och att utvecklingsländernas egna behov måste vara avgörande. Motionärerna förutsätter att SIDA skulle göra en prövning av biståndsbehov och av sökandenas kvalifikationer som vore lika noggrann som för fredskårister m. fl. och kan tänka sig en betydligt längre tjänstgöringstid i dessa fall, t. ex. två år. Biståndsutbildningsnämnden har i sin anslagsframställning för budgetåret 1976/77 anfört, att mycket få sökande har hunnit erhålla den yrkespraktik som erfordras för att kvalificera sig för u-landsuppdrag samt att möjligheterna för eleverna att arbeta i u-land direkt efter avslutad biståndS- och katastrofutbildning är små.

Utskottet fann inte anledning att frångå sitt tidigare ställningstagande och hemställde att riksdagen skulle avslå motionen. Utskottet påpekade för övrigt att viss möjlighet finns att i det enskilda fallet tillgodoräkna tjänstgöring i fältarbete utomlands som del av biståndS- och katastrofutbildning. Utskottets hemställan bifölls utan debatt av riksdagen den 5 mars 1976.

Under åren har också i andra sammanhang gjorts en rad framställningar om att biståndsarbete i u-land borde kunna utgöra ett alternativ inom den vapenfria tjänsten. Sådana framställningar har gjorts av t. ex. Svenska Ekumeniska nämnden, Broderskapsrörelsen och Sveriges fredsråd. I många remissyttranden över betänkandet med förslag om biståndS- och katastrofutbildning förordades också att vapenfri tjänst skulle kunna fullgöras genom biståndsarbete i u-land. Andra remissinstanser beklagade att utredningen varit förhindrad att ta ställning till frågan.

Utredningen har närmare undersökt förhållandena i Danmark i denna

fråga. Enligt "Lov nr. 272 af 4. juni 1970 om værnepligtens opfyldelse ved bistandsarbejde i udviklingslande" har möjliggjorts för värnpliktiga som inte påbörjat sin tjänstgöring att i stället göra sin tjänst genom biståndsarbete i utvecklingsland. Lagen är tillämplig på värnpliktiga som inkallats till tjänstgöring vid det militära försvaret, civilförsvaret eller civilt arbete, dvs. även på dem som har att fullgöra vapenfri tjänst. Tillståndet meddelas av inrikesministern i samråd med biståndsministern och försvarsministern. Biståndsarbetet skall ha en varaktighet av minst två år. Om arbetet inte har en tid av två år avgör värnpliktsnämnden under vilken tid vederbörande skall fullgöra värnpliktstjänstgöring. Den enskilda organisationen Mellemfolkeligt Samvirke administrerar uttagning, utbildning och u-landstjänsten. Ansökan om u-landstjänst skall inlämnas senast 14 dagar efter det att den värnpliktige erhållit inkallelse till tjänstgöring av något slag. Normal behandling av ansökan tar ca tre månader. F. n. antages ca 25 % av de sökande. Värnpliktig som fått tillstånd att fullgöra värnplikten genom biståndsarbete skall genomgå utbildning i högst tre månader. Utbildningen kan ske såväl i Danmark som utomlands. Antalet personer som fått tillstånd till att fullgöra värnplikten genom biståndsarbete utgjorde 46 under år 1971, 76 under år 1972, 64 under år 1973, 65 under år 1974 samt 35 under år 1975.

Som har redovisats i kapitel 3 förekommer även i Belgien och Nederländerna att u-landstjänst är ett alternativ vid vapenfri tjänst.

Utredningen är medveten om att de motiv som har anförts för att u-landstjänst kan ersätta vapenfri tjänst har åberopats även som skäl för att värnpliktiga skall kunna byta ut sin tjänst mot arbete i u-land. Utredningen har inte haft i uppdrag att väga skälen för eller mot att värnpliktiga skall få en sådan möjlighet. Utredningen begränsar sina överväganden till den vapenfria tjänsten. Utredningens mening är att någon form av u-landstjänstgöring bör kunna ersätta den vapenfria tjänsten. Utredningen har därför i detta sammanhang översiktligt redovisat det danska systemet med syfte att föreslå att ett liknande system införes i vårt land. Utredningen har också sammanträffat med representanter för SIDA.

Det system utredningen föreslår innebär följande. Den som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst kan ansöka hos SIDA om att bli antagen till biståndsarbete utomlands. Prövningen hos SIDA förutsättes ske enligt normer som f. n. tillämpas. De som här kan komma i fråga är t. ex. fredskårister och volontärer vid enskilda organisationer efter prövning av SIDA. Tjänstgöringstiden utomlands bör uppgå till minst två år. I avvaktan på att SIDA beslutar om antagande till denna tjänst får den vapenfrie anstånd med fullgörande av den vapenfria tjänsten. Anståndet bör dock omfatta högst ett år. Antages vederbörande till tjänst utomlands, får inkallelse till vapenfri tjänst ej ske i avvaktan på att u-landstjänsten fullgöres. U-landstjänsten bör dock slutföras inom tre år från det SIDA har beslutat om antagande till tjänstgöring. Fullgöres tjänst utomlands i minst två år, beslutar arbetsmarknadsstyrelsen att den vapenfria tjänsten anses fullgjord. Avbrytes u-landstjänstgöringen innan två år förflutit, beslutar arbetsmarknadsstyrelsen om och i sådant fall hur lång tid tjänstgöringen skall tillgodoräknas som vapenfri tjänst. Ekonomiska förmåner och andra förhållanden för u-landstjänsten bestäms av SIDA.

Genom att SIDA fattar beslut om antagning i varje enskilt fall enligt

vanliga normer blir det klarlagt att den vapenfrie behövs i biståndsarbetet. Kravet på två års tjänstgöring ökar vidare värdet av den vapenfries arbetsinsats. Utredningen vill också framhålla att åtskilliga vapenfria har en utbildning, praktik eller läggning som gör att de kan arbeta effektivt också i u-land. Från totalförsvarssynpunkt torde erfarenhet av u-landstjänst, som regelmässigt innebär improvisation och arbete under svåra yttre förhållanden, vara värdefull.

Efter fullgjord u-landstjänstgöring bör den vapenfrie föras över till civilförsvaret.

Utredningen vill i detta sammanhang nämna att inom ramen för vad utredningen föreslagit om expeditionstjänst möjlighet torde finnas att i något eller några fall anordna den vapenfria tjänsten såsom tjänstgöring vid SIDA:s biståndskontor i vissa utvecklingsländer.

5.4 Kostnadsfördelningsfrågan

Nuvarande ordning

Allt sedan år 1962, då riksdagens revisorer aktualiserade frågan om fördelning av kostnaderna för vapenfrias utbildning och tjänstgöring, har man på olika sätt sökt nå en rimlig lösning av denna fråga. Frågan om de vapenfrias ekonomiska förhållanden såsom inkvartering, uppehälle och förmåner m. m. tar utredningen inte upp till behandling; kostnaderna härför bestrides av arbetsmarknadsstyrelsen f. n. genom anslag över elfte huvudtiteln.

Frågan om ersättningsskyldighet och bestridande av utbildningskostnader utreddes år 1966 inom försvarsdepartementet och redovisades i en promemoria den 1 december 1966, Fö/Pu (1966 års PM). På grundval av denna promemoria och remissyttrandena över denna gjordes inom försvarsdepartementet under våren 1968 vissa överväganden, vilka redovisades i en promemoria "angående statsverkets kostnader för vapenfria tjänstepliktiga" (1968 års PM). Under budgetarbetet år 1968 diskuterades ånyo kostnadsfördelningsfrågan inom försvars- och dåvarande finansdepartementen. För att utreda frågan tillsattes en arbetsgrupp (1969 års arbetsgrupp för översyn av kostnadsfrågor beträffande vapenfria) bestående av företrädare för försvars-, dåvarande finans- och inrikesdepartementen. Resultatet av arbetsgruppens arbete redovisades i en preliminär promemoria i oktober 1969. (1969 års PM). Gemensamt för dessa tre promemorior är att man i huvudsak anslöt sig till den princip i kostnadsfrågan som 1964 års vapenfriutredning föreslagit, nämligen att utbildningskostnaderna skulle betalas av statsverket.

I 1966 års PM anfördes dock att, i den mån utbildningsmyndigheterna gjorde avsteg från grundprincipen att de vapenfrias utbildning skulle vara inriktad på samhällets behov i en krigssituation, myndigheterna skulle i rimlig omfattning bidraga till täckandet av utbildningskostnaderna. Man begränsade i förslaget dessutom ersättningsmöjligheten till utbildning under den allmänna grundutbildningen, den grundläggande tjänstegrensutbildningen samt repetitionsutbildningen.

I 1968 års PM framhölls att ersättning borde utgå för kostnader som var förknippade med kursbunden utbildning, dvs. allmän grundutbildning

och tjänstegrensutbildning. Kostnader för handledning m. m. under tillämpad tjänstegrensutbildning samt förekommande utbildningskostnader under repetitionsutbildning ansågs böra betalas av utbildningsmyndigheten. Ersättning för administration som myndigheterna hade för verksamheten under den totala utbildnings- och tjänstgöringstiden borde även utgå.

I 1969 års PM framfördes att ersättning borde utgå för kursbunden utbildning och motsvara de kostnader för administration, lärare, föreläsare, lokaler samt utbildningsmateriel som direkt var föranledda av vapenfriutbildningen. Särskild långvarig eller eljest kostnadskrävande utbildning, som främst föranledes av enskilda myndigheters krigsorganisatoriska krav, ansåg man dock inte skulle ersättas.

1964 års vapenfriutredning föreslog att myndigheter, institutioner och organisationer som nyttjade vapenfrias arbetsinsatser för uppgifter, som man annars hade fått direkta utgifter för, skulle erlägga ersättning till staten. Från principen undantogs myndigheter och institutioner, som helt eller huvudsakligen bedömdes vara beroende av statsmedel.

I 1966 års PM accepterades denna princip. Det ansågs dock att undantag icke skulle göras för någon myndighet, institution eller organisation. Endast om administrativa skäl förelåg kunde undantag ske för myndigheter och institutioner som helt eller huvudsakligen bedömdes vara beroende av anslagsmedel för sin verksamhet.

I 1968 års PM föreslogs att ersättning för de vapenfrias arbetsinsatser skulle erläggas till statsverket enligt ett system, som innebär att en i möjligaste mån riktig redovisning av kostnaderna för de vapenfrias insatser skedde, att kostnadsfördelningen måtte upplevas som rättvis av myndigheterna samt att ersättningsskyldigheten inte fick utgöra hinder för att de vapenfria bereds tillfälle till utbildning och tjänstgöring. Myndigheter, som för sin verksamhet är beroende av statsanslag, borde enligt förslaget tilldelas medel för utnyttjande av vapenfria under visst antal tjänstgöringsmånader per budgetår. De affärsdrivande verken föreslogs själva svara för dessa kostnader.

I 1969 års PM framhölls som betydelsefullt huruvida de vapenfrias arbetsinsatser fullgjordes inom eller utom ramen för myndigheternas ordinarie personaluppsättning. Man ansåg det önskvärt att man i så stor utsträckning som möjligt övergick till en organisation där de vapenfria gjorde sin arbetsinsats inom ramen för ordinarie personaluppsättning. Sammanfattningsvis ansågs i promemorian att myndigheter som tilldelats vapenfria skulle utge ersättning motsvarande värdet av de vapenfrias arbetsinsatser. Ersättningen måste dock i varje särskilt fall avvägas och utformas så att man inte äventyrade syftet med vapenfritjänstgöringen sådant detta kunde komma till uttryck i statsmakternas beslut.

Några närmare bestämmelser om fördelningen av utbildningskostnader och myndigheternas ersättning till statsverket för vapenfrias insatser har inte utfärdats. De bestämmelser som arbetsmarknadsstyrelsen har att rätta sig efter i frågan utgörs av föreskrifterna i de årligt återkommande regleringsbreven.

Fr. o. m. budgetåret 1970/71 belastar kostnaderna för vapenfriverksamhet – med undantag för kostnaderna för vapenfrinämndens verksamhet – elfte

huvudtiteln.

Enligt bestämmelserna skall ersättning utgå för a) arvoden, reseersättningar och traktamenten åt föreläsare och lärare, b) lokalkostnader, c) kostnader för anskaffning och underhåll av undervisningsmaterial, allt under förutsättning att kostnaderna är direkt föranledda av vapenfriverksamheten och sammanhänger med kursbunden utbildning.

Särskild långvarig eller eljest kostnadskrävande utbildning som föranleds främst av myndighets krigsorganisatoriska behov ersätts dock inte. Ersättningens storlek bestäms av arbetsmarknadsstyrelsen. Statlig myndighet som tilldelats vapenfri skall erhålla ersättning enligt arbetsmarknadsstyrelsens bestämmande för skäliga kostnader som myndigheten visar sig ha för avlöningsförmåner åt personal som handlägger ärenden rörande vapenfria och vilka inte är av ringa omfattning.

Myndighet eller annan, hos vilken vapenfri under sin första tjänstgöringsomgång tjänstgör efter att ha genomgått grundläggande utbildning, skall utge vederlag till statsverket motsvarande värdet av den vapenfries arbetsinsats. Vederlagets storlek bestäms av arbetsmarknadsstyrelsen med hänsyn till den faktiska nytta utbildningsmyndigheten bedöms ha av den vapenfrie. Vid vederlags bestämmande bör beaktas den lärlings- eller aspirantlön som förekommer inom myndighetens verksamhetsområde eller de kostnader som myndigheten skulle ha fått vidkännas för att anställa personal om vapenfria inte utnyttjas. Om vederlaget är ungefär lika stort som sådan ersättning för utbildningskostnader som tillkommer utbildningsmyndigheten, får arbetsmarknadsstyrelsen jämka beloppen så att de tar ut varandra. I bestämmelserna föreskrivs även att arbetsmarknadsstyrelsen senast den 1 maj varje år skall inkomma med en redogörelse för fattade beslut om ersättning för utbildningskostnader och vederlag, varvid styrelsen skall ange efter vilka grunder beloppen fastställts.

Överväganden och förslag

Kostnadsfördelningsfrågan har varit föremål för ett flertal utredningar. Den ordning som f. n. gäller enligt regleringsbrev har visat sig svår att genomföra. I praktiken har arbetsmarknadsstyrelsen, enligt vad som uppgivits, blivit tvingad att vid sina överenskommelser med andra myndigheter tillämpa en ordning som är baserad på ett kvittningsförfarande mellan utbildningskostnader och vederlag för de vapenfrias arbetsinsatser för att någon form av utbildning och tjänstgöring skall kunna genomföras. Svagheten med en sådan ordning har erfarenhetsmässigt visat sig vara svårigheten att hävda en kvalitativt och kvantitativt acceptabel utbildning. Arbetsmarknadsstyrelsen har även märkt att myndigheternas intresse för att taga emot vapenfria har växlat allt efter rådande arbetsmarknadsläge.

Utredningen anser att det är nödvändigt att få en lösning på denna fråga. Utgångspunkten är att de vapenfria, såsom utredningen angivit i det föregående, till övervägande del skall erhålla en utbildning och tjänstgöring som syftar till placering inom något av totalförsvarets verksamhetsområden och i övriga fall utföra andra väsentliga tjänster för samhället. Därest denna målsättning är vägledande är det rimligt, att staten svarar för samtliga kostnader, som är föranledda av den lagstadgade tjänstgöringsskyldighet de va-

penfria fullgör, och att samma principer tillämpas som gäller för värnpliktigas utbildning. Detta skulle innebära att statlig myndighet (inkl. affärsdrivande verk) som ålägges att anordna utbildning och tjänstgöring för vapenfria har att äska medel för utbildnings- och administrationskostnader hos resp. fackdepartement. Kommunala myndigheter som ålägges att anordna utbildning bör ersättas för utbildnings- och administrationskostnader av medel som ställs till förfogande av arbetsmarknadsstyrelsen. För de kostnader som de vapenfria orsakar landstingskommunerna i egenskap av huvudmän för sjukvården bör ersättning utges av medel som socialstyrelsen får äska hos socialdepartementet för vapenfriverksamheten.

Övriga utbildningsorgan, dvs. enskilda organisationer, bör i princip själva svara för kostnaderna. Om särskilda skäl föreligger, bör dock dessa organ efter särskild framställning till arbetsmarknadsstyrelsen kunna få viss ersättning.

Enligt vad som nu föreslagits kommer vederlag för de vapenfrias arbetsinsats ej att utkrävas i något sammanhang. Däremot bör det ställas krav på att myndigheter och andra organ, som erhåller medel för verksamheten av statsverket, anordnar en effektiv utbildning till merendels tämligen kvalificerade tjänstgöringsuppgifter under krigsförhållanden.

Genom ett system där vapenfritjänsten i huvudsak inriktas på totalförsvar i allmän mening och där statsverket betalar utbildnings- och administrationskostnaderna tillskapas ett instrument som möjliggör för utbildningsmyndigheterna att genomföra en effektiv och ändamålsenlig utbildning. Myndigheterna bör ges tillräckliga resurser för att genomföra en sådan utbildning. Arbetsmarknadsstyrelsen som har hand om placeringen av de vapenfria bör också ges sådana resurser att myndigheten i framtiden skall kunna finna nya tjänstgöringsområden och därvid avpassa volymen efter det aktuella tillflödet av vapenfria.

Utbildningskostnaden över statsbudgeten kan beräknas till i genomsnitt 10 000 kr. per tjänstepliktig. Vid ett fullt utnyttjande av det antal platser som de föreslagna tjänstgöringsalternativen skulle innebära kan den totala kostnaden beräknas till ca 30 milj. kr. per år. F. n. föreligger en kraftig eftersläpning hos arbetsmarknadsstyrelsen vad gäller placering av vapenfria i utbildning. Det är därför angeläget att arbetsmarknadsstyrelsen snarast möjligt ges sådana resurser att de vapenfria som f. n. ej placerats i utbildning kan påbörja sin utbildning.

Utredningen lägger här inte fram något förslag till organisatorisk förstärkning. Utredningen framhåller emellertid att det är angeläget att en arbetsgrupp snarast tillsättes för att överväga erforderliga förändringar.

6 Tjänstgöringstidens längd

6.1 Gällande ordning

I direktiven till 1964 års utredning fastslog departementschefen att vapenfria skulle tjänstgöra längre tid än övriga värnpliktiga. Något motiv till detta angavs emellertid inte.

1964 års utredning anförde i betänkandet bl. a. följande: "Även tjänstgöringsuppgifterna för de vapenfria bör enligt utredningens mening väljas så, att den enskildes personliga kvalifikationer och lämplighet kan tillvaratas på ett för både honom och samhället lämpligt sätt. Ett tillgodoseende av önskemålet att de vapenfria skall beredas en meningsfylld tjänstgöring i fredstid inom samhällsområden, där ett uttalat behov av reservpersonal föreligger under krigstid, begränsar dock i praktiken valet av tjänstgöringsuppgifter. Då de angivna önskemålen knappast kan tillgodoses, om inte relativt kvalificerade tjänstgöringsuppgifter erbjudes, följer därav att utbildningstiden inte heller kan sättas allt för kort. Från rättvisesynpunkt kan hävdas, att tjänstgöringstiden för den vapenfrie inte bör understiga den längsta tjänstgöringstid, som han hade kunnat åläggas som värnpliktig i vapentjänst".

Utredningen föreslog att tjänstgöringstiden bestämdes till 540 dagar, dvs. samma som gällde för värnpliktiga uttagna till specialtjänst. Utbildningstiden borde enligt utredningen uppdelas på grundutbildning och repetitionsutbildning.

Utredningen anförde vidare: "Den föreslagna tjänstgöringstiden för vapenfria är i huvudsak avpassad med hänsyn till de utbildningskrav, som måste uppställas för bl. a. ledningsreparationstjänsten vid statens järnvägar, brandtjänsten vid luftfartsverket, den föreslagna nya maskinistutbildningen vid vattenfallsverket, olika former av reparationstjänst samt sjukvårdsutbildning inom det allmänt civila medicinalväsendet om ett med hänsyn till avsedda tjänstgöringsuppgifter under krigstid godtagbart resultat skall kunna uppnås. Betydelsen av en effektiv fredsutbildning framstår klart mot bakgrunden av de ökade krav, som under krigstid kommer att ställas på de vapenfria både i fråga om ansvar och förmåga att lösa de anvisade uppgifterna. Det faktum, att den vapenfria tjänstgöringen dessutom kan betraktas som en form av specialtjänst, och då åtskilliga av de vapenfria har en sådan utbildning och yrkesinriktning, att de sannolikt kunnat bli uttagna till specialtjänst vid krigsmakten motiverar ytterligare den föreslagna tjänstgöringstiden".

Utredningen fann slutligen att om den vapenfria tjänstgöringen fastställdes till den kortaste tjänstgöringstiden för värnpliktiga i vapentjänst, riskerna skulle uppenbarligen öka för att personer av egoistiska skäl försökte erhålla vapenfri tjänst. Utredningen ansåg därför att möjligheterna till missbruk i realiteten talade för att tjänstgöringstiden för de vapenfria borde förlängas i förhållande till vad som gällde för värnpliktiga i vapentjänst.

I 1966 års proposition anförde departementschefen bl. a. följande: "Beträffande tjänstgöringstiden för de vapenfria ansluter jag mig till ett uttalande av utredningen att denna tid i huvudsak måste avpassas så att den medger en effektiv utbildning till merendels tämligen kvalificerade tjänstgöringsuppgifter under krigsförhållanden. Med hänsyn härtill anser jag utredningens förslag att fredstjänstgöringen skall ha en längd av 540 dagar vara väl avvägt. Detta dagantal motsvarar utbildningstiden för specialtjänstuttagna värnpliktiga och överensstämmer nära med den tid som jag inom kort kommer att föreslå som den längsta möjliga för värnpliktiga i allmänhet. Tjänstgöringen bör kunna uppdelas i omgångar över hela värnpliktstiden alltså t. o. m. det år då vederbörande fyller 47 år. Att tillbörlig hänsyn tas till civil utbildningsgång förutsätter jag som självfallet. Under beredskap och krig bör tjänstgöringstiden vara densamma för vapenfria som för andra värnpliktiga. I ett skärpt läge bör skillnad inte göras mellan de vapenfrias och de värnpliktigas samhällsviktiga insatser. Den fara för missbruk av möjligheten att erhålla vapenfri tjänst som Svea hovrätt anser föreligga under tider av påtaglig krigsfara finner jag överdriven. Liksom f. n. bör den vapenfria tjänsten kunna avkortas för värnpliktig, som övergår till vapenfri tjänst efter fullgjord viss värnpliktstjänstgöring".

I 1966 års vapenfrilag bestämdes tjänstgöringstiden till 540 dagar. 1966 års vapenfrikungörelse innehöll inte några andra bestämmelser om tjänstgöringstidens längd än om beräkningen av tjänstgöringstiden och tillgodoräknande av tid i vissa fall.

I samband med ändringar i värnpliktslagen år 1971, innebärande en förkortning av tjänstgöringstiden för specialtjänstuttagna värnpliktiga från 540 dagar till 450 dagar, kom även ändring att ske beträffande de vapenfrias tjänstgöringstid. Departementschefen anförde i prop. (1971:88) i huvudsak följande: "Det är enligt min mening nu lämpligt att i samband med omläggningen av specialtjänstuttagna värnpliktigas utbildning åter ta upp frågan om tjänstgöringstidens längd för de vapenfria tjänstepliktiga. Erfarenheterna efter år 1966 har visat att en stor del av de vapenfria kan ges tillräcklig utbildning utan att man tar i anspråk hela den nuvarande tiden. Jag vill därför förorda att utbildningstiden generellt minskas till 450 dagar, ett dagantal som nära överensstämmer med den utbildningstid som gäller för underbefälsuttagna värnpliktiga. Med hänsyn till att tjänstgöringsuppgifterna för flera grupper av vapenfria tjänstepliktiga är sådana att de kräver kvalificerad utbildning under relativt lång tid, t. ex. biståndS- och katastrofutbildning är det dock nödvändigt att för dessa grupper bibehålla den nuvarande utbildningstiden om 540 dagar. 5 § lagen om vapenfri tjänst bör ändras i enlighet med vad jag nu har anfört".

Propositionen godtogs av riksdagen och vapenfrilagen ändrades i enlighet härmed (1971:167).

I proposition (1972:75) angående försvarets fortsatta inriktning m. m. upp-

togs förslag bl. a. om avkortad utbildning för värnpliktiga m. fl. Beträffande de vapenfrias tjänstgöringstid anförde departementschefen i huvudsak att med anledning av att tiden för grundutbildningen av värnpliktiga föreslogs reducerad också de vapenfria tjänstepliktigas utbildningstid borde minskas. Departementschefen föreslog att tiden minskades för huvuddelen av de vapenfria till 420 dagar, dvs. ungefär lika lång utbildningstid som huvuddelen av de underbefälsuttagna värnpliktiga skulle fullgöra i form av grundutbildning och repetitionsutbildning. Departementschefen anförde vidare att det inte var nödvändigt att behålla utbildningstiden 540 dagar för de grupper som utbildades till särskilt kvalificerade uppgifter. Utbildningstiderna för vapenfria tjänstepliktiga borde i fortsättningen anges så att de i likhet med vad som gällde för värnpliktiga kunde anpassas till olika utbildningsbehov. Det exakta dagantalet för olika kategorier borde fastställas av Kungl Maj:t.

Riksdagen godtog lagförslagen. Genom lagen (1972:335) om ändring i vapenfrilagen ändrades 5 § på så sätt att där angavs att "vapenfri tjänstepliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst fyrahundra och högst fyrahundrafemtio dagar". I kungörelsen (1972:347) om ändring i vapenfrikungörelsen infördes i 12 § en bestämmelse om att tjänstgöringstiden för vapenfri tjänstepliktig var 420 dagar. Vapenfria som uttagits till tjänst för läkare och tandläkare skulle tjänstgöra 440 dagar.

I proposition (1975/76:199) om ändring av värnpliktslagen upptogs även förslag till ändring av de vapenfrias tjänstgöringstid. Ändringsförslaget föranleddes av grundlagsreformen. Departementschefen anförde i propositionen bl. a. att de i lagen om vapenfri tjänst angivna utbildningstiderna måste preciseras mera än vad som var fallet. Tiden för de vapenfria borde därför i 5 § vapenfrilagen preciseras så att den anger att vapenfri tjänstepliktig är skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst 395 och högst 420 dagar. Samtidigt föreslogs att utbildningstiden för vapenfria som uttagits till tjänst för läkare och tandläkare skulle vara lika lång som för andra vapenfria.

Riksdagen godtog propositionen och vapenfrilagen ändrades i enlighet med förslaget (1976:306).

Genom förordning (1976:524) ändrades 12 § vapenfrikungörelsen. I första stycket stadgas att tjänstgöringstiden för vapenfri tjänstepliktig är 420 dagar och att utbildningen utgöres av grundutbildning och repetitionsutbildning.

F. n. tjänstgör de vapenfria i regel 345 dagar såsom grundutbildning. Till detta kommer tre repetitionsövningar om vardera 25 dagar.

6.2 Överväganden och förslag

Utredningen har vid sina överväganden gjort jämförelser med tjänstgöringstiden för vissa kategorier värnpliktiga vid armén. Vid den årliga fördelningen av värnpliktiga vid inskrivningsförrättningar tilldelas armén ca 39 000 värnpliktiga av totalt ca 53 000. Ca 20 000 uttas till menig kategori G och F, ca 8 000 uttas till gruppbefäl samt ca 4 000 till plutonsbefäl. Enligt värnpliktsutbildningsförordningen (1976:394) skall menig kategori G och F fullgöra grundutbildning om 227 dagar. Därjämte skall han fullgöra fem krigsförbandsövningar om vardera 18 dagar. Den totala tjänstgöringstiden utgör

således 317 dagar. Värnpliktiga som uttagits till gruppbefäl skall fullgöra grundutbildning om 297 dagar jämte i regel fem krigsförbandsövningar om vardera 25 dagar eller totalt 422 dagar. Värnpliktiga uttagna till plutonsbefäl skall i regel fullgöra 360 dagars grundutbildning. Därtill kommer fem krigsförbandsövningar om vardera 32 dagar samt i regel tre särskilda övningar om elva dagar. Totalt utgör tjänstgöringstiden för de flesta plutonsbefälsuttagna 553 dagar. Vissa smärre avvikelser kan dock ske från nu angivna dagantal. En mindre del plutonsbefälsuttagna tjänstgör längre tid. Här kan också nämnas att biståndS- och katastrofutbildningen omfattar grundutbildning under 360 dagar samt repetitionsutbildning under minst 90 dagar och högst 160 dagar.

Utredningen finner inte skäl att frångå nuvarande principer för avpassningen av tjänstgöringstidens längd för de vapenfria. Tjänstgöringstiden bör anpassas så att man kan ge de vapenfria en meningsfylld utbildning som leder till ett sådant utbildningsresultat att de väl skall kunna fullgöra en avsedd samhällsuppgift. Längden av tjänstgöringen bör vidare inte vara sådan att den kan anses utgöra eller för de vapenfria framstå som ett straff för deras övertygelse. Tiden bör därför vara jämförbar med den tjänstgöringstid som vissa kategorier värnpliktiga fullgör. Tjänstgöringen bör å andra sidan ha en sådan längd att den inte inbjuder till s. k. simulation. Utredningen har vid sina överväganden funnit att den nuvarande tjänstgöringstiden är väl avvägd.

Med hänsyn till vad som anförts föreslår utredningen, att tjänstgöringstiden för de vapenfria tjänstepliktiga bestäms till 420 dagar. I 5 § vapenfrilagen stadgas f. n. att vapenfri tjänstepliktig är skyldig att tjänstgöra lägst 395 och högst 420 dagar. Regeringen har i vapenfrikungörelsen bestämt tjänstgöringstiden till 420 dagar. Utredningen har som nämnts ansett den nuvarande tjänstgöringstiden vara lämpligt avvägd. Enligt utredningens mening utgör emellertid 420 dagar den kortaste tid som kan godtagas för att de angivna syftena skall uppnås. Regeringen bör alltså ej ha möjlighet att bestämma en tjänstgöringstid som är kortare än f. n. Däremot bör regeringen om det befinnes lämpligt ha möjlighet att förlänga tjänstgöringstiden. 5 § vapenfrilagen bör därför ändras på så sätt att vapenfri tjänstepliktig förklaras vara skyldig att för sin utbildning tjänstgöra minst 420 och högst 450 dagar. I vapenfrikungörelsen bör tiden som nu bestämmas till 420 dagar. Tjänstgöringen bör omfatta grundutbildning och repetitionsutbildning. För de vapenfria som erhåller en tjänstgöring som inte leder till någon krigsplacering bör tjänstgöringen fullgöras i en följd, dvs. utan repetitionsutbildning.

7 Prövningsförfarandet

7.1 Gällande ordning

Det ansöknings- och prövningsförfarande som gällde enligt 1943 års lagstiftning utsattes av 1964 års utredning för kritik. Svårigheter att klara intygskraven redovisades. Likaså riktades kritik mot det förhållandet att i realiteten en enda utredningsmans utlåtande kunde bli avgörande för om de anförda betänkligheterna skulle respekteras eller ej. Detta förhållande betecknades som otillfredsställande från såväl rättssäkerhetssynpunkt som av psykologiska skäl. Det ansågs angeläget att förtroendet för utredningsinstitutet upprätthölls.

Utredningen föreslog att det omfattande systemet med intyg borttogs och att i stället en enkel ansökan, en hänvisning till sökandens skäl mot att fullgöra värnpliktstjänstgöring i vanlig ordning samt referenser till minst två trovärdiga personer som väl kände sökanden och hans personliga förhållanden borde räcka.

Vidare föreslog utredningen, för att bästa möjliga förutsättningar för en allsidig, objektiv och enhetlig prövning skulle åstadkommas, att ett centralt organ för prövning av ansökningarna inrättades.

Utredningens synpunkter och de förslag utredningen framlagt godtogs i huvudsak under det fortsatta lagstiftningsarbetet.

Ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring inlämnas till truppregistreringsmyndigheten. Har sökanden påbörjat värnpliktstjänstgöring inges dock ansökningen till förbandschefen, som vidarebefordrar ansökningshandlingarna till truppregistreringsmyndigheten. Ansökan skall vara skriftlig och innehålla de skäl sökanden vill åberopa samt önskemål om typ av vapenfri tjänst. Intyg o. d. som sökanden vill åberopa skall bifogas ansökningen.

Truppregistreringsmyndigheten skall utan dröjsmål sända ansökningshandlingarna till *vapenfrinämnden*. Är sökanden inte inskriven som värnpliktig, skall dock truppregistreringsmyndigheten först fatta beslut om sökandens tjänstduglighet. Vid frikallelse från värnpliktens fullgörande eller undantag från tjänstgöringsskyldighet enligt 4 § värnpliktslagen återlämnas ansökningshandlingarna till sökanden.

Den sökande tillställs ett informationsblad som ett slags kvitto från vapenfrinämndens kansli i samband med att ansökningen inkommer dit.

I detta informationsblad underrättas den sökande om möjligheten att yttra sig över utredarens referat över samtalet med sökanden samt senare över

hela utredningen innefattande även utredarens bedömning av den sökandes möjligheter att få vapenfri tjänst.

I 10 § vapenfrilagen föreskrivs att ansökan om tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst skall prövas av vapenfrinämnden, som består av ordförande och sex andra ledamöter. För ledamot skall finnas ersättare. F. n. är antalet suppleanter 15. Ordförande och ersättare för honom skall vara eller ha varit innehavare av domarämbete. Nämndledamöterna utses av regeringen för viss tid, f. n. tre år.

Vapenfrinämnden är enligt 11 § vapenfrilagen beslutför när fem ledamöter är närvarande, däribland ordföranden eller ersättare för denne.

Nämnden har ett kansli, som förestås av en kanslichef. Utöver kanslichefen finns f. n. fem handläggande tjänstemän och sju övriga tjänstemän anställda på kansliet.

Enligt 13 § vapenfrilagen äger nämnden återkalla tillstånd till vapenfri tjänst, när den tjänstepliktige ansöker därom eller ändrade förhållanden annars föranleda det. Nämnden äger även utan ansökan besluta att värnpliktig skall fullgöra vapenfri tjänst i stället för värnpliktstjänstgöring.

Enligt instruktionen (1966:431) för vapenfrinämnden skall bestämmelserna i 11 § vapenfrilagen om nämndens beslutförhet äga tillämpning även när nämnden avgör annat ärende än sådant som avses i 10 och 13 §§ vapenfrilagen. Med stöd av 6 § instruktionen har nämnden i sin arbetsordning överlämnat åt ordföranden eller kanslichefen att avgöra vissa andra ärenden än sådana som avses i 10 och 13 §§ vapenfrilagen.

I 8 § instruktionen för vapenfrinämnden stadgas, att ärende avgöres efter muntlig förhandling eller efter föredragning av kanslichefen eller särskilt förordnad föredragande. Föredraganden har inte rösträtt, men däremot rätt att anteckna skiljaktig mening till beslutet.

Talan mot nämndens beslut föres hos regeringen genom besvär som skall ha inkommit till regeringen inom tre veckor från den dag då klaganden delgivits nämndens beslut.

Beträffande *utredningsförfarandet* stadgas i 5 § vapenfrikungörelsen följande. Vapenfrinämnden skall göra den utredning om sökandens personliga förhållanden och övriga omständigheter som behövs för prövning av ansökningen. Nämnden äger kalla sökanden och annan att höras muntligen inför nämnden. Nämnden äger förordna särskild utredningsman att biträda vid utredningen. Utredningsman äger kalla sökande och annan för samtal. Nämnden äger i mån av behov och tillgång på medel anlita experter och sakkunniga.

I praktiken har nämnden utnyttjat ovannämnda möjlighet att använda experter och sakkunniga på följande sätt. Den vanligaste användningen av experter utanför nämnden sker genom remisser till hos truppregistreringsmyndigheterna befintlig medicinsk/psykiatrisk expertis, då det i samband med utredningar framkommer omständigheter som bedöms kunna påverka sökandens tjänstduglighet. Sådana remisser görs i omkring 100 fall per år. Nämnden har också i enstaka fall – 2–3 gånger per år – anlitat annan särskild psykiatrisk expertis för bedömning och yttrande rörande vapenfrisökande. Experter på t. ex. teologiska eller filosofiska problemställningar anlitas i några fall per år i samband med utbildningsverksamheten för nämndens utredare.

Med mycket få undantag förordnas särskild utredare i ansökningsärendena.

I början av sin verksamhet på hösten 1966 förutsatte vapenfrinämnden att utredarna skulle ha verksamheten som fritidsuppdrag. Utredningsmännen rekryterades företrädesvis från yrkeskategorierna präster, socialtjänstemän, personalkonsulenter, lärare, skolpsykologer och jurister. Efterhand, särskilt när ärendetillströmningen ökade kraftigt, visade det sig att tillgången på lämpliga utredningsmän var alldeles för liten. Tillströmningen av ansökningar om vapenfri tjänst tvingade nämnden att engagera ett visst antal personer som utredare på heltid. Fr. o. m. den 1 november 1974 disponerar nämnden tjänster för elva utredningssekreterare. Dessa är placerade i Stockholm (4 st.), Malmö (2 st.), Göteborg (2 st.), Örebro (1 st.), Sollefteå (1 st.) och Luleå (1 st.).

Största delen av nämndens utredningar utförs dock alltjämt av fritidsutredare. Under 1976 tjänstgjorde 80 personer som fritidsutredare åt nämnden. Dessa har hämtats från arbetsområden där man kan förvänta sig god praktisk erfarenhet av utredningsverksamhet rörande enskildas personliga förhållanden.

Under senare år har nämndens heltidsutredare svarat för omkring 900 utredningar samt fritidsutredarna för 1 600 utredningar per år.

Utredarorganisationen är beräknad att klara högst 3 000 ansökningar per år. Medeltalet för de senaste fyra årens inkomna ansökningar ligger på 2 300. Nämnden har under de senaste förflutna åren successivt byggt upp en utbildningsverksamhet för såväl sina fasta utredare som för fritidsutredarna. Kostnaderna per år för nuvarande utredningsverksamhet beräknas till omkring 2,2 milj. kr.

Sedan ansökan inkommit till nämnden, utses en utredare som tillställs ansökan. Utredaren kallar sökanden till samtal. Han tar även kontakt med uppgivna referenser eller andra personer, om utredaren bedömer detta erforderligt.

I nämndens anvisningar till utredaren anges att frågor om sökandens allmänna anpassning och förmåga att möta svårigheter i hemmet, skolan, arbetsplatsen och kamratkretsen bör tas upp. Det är dessutom angivet vissa persondata som skall tas med i utredningen. Utredaren sammanfattar vad som förekommit under utredningen i ett utlåtande. Detta innehåller således en redogörelse för samtalet med sökanden och andra personer, som hörts i ärendet. I allmänhet omfattar samtalet 1–3 timmar och referatet 6–10 maskinskrivna sidor.

Det har vid enstaka tillfällen förekommit att en sökande begärt att någon anhörig skulle få närvara vid samtalet. Detta torde i de flesta fall ha medgivits, varvid förutsatts att den anhöriges medverkan inneburit blott en tyst närvaro.

Försök från sökandens sida att få mera aktivt stöd under ett samtal av t. ex. andra vapenfrisökande eller av företrädare för vissa åsiktsriktningar i vapenfrifrågan har däremot avvisats genomgående.

När utredaren skrivit sitt referat över samtalet med sökanden, skickar han ett exemplar av samtalsredogörelsen till sökanden för att denne skall få tillfälle att granska den och göra eventuella korrigeringar eller tillrättaläggande. Utredaren har således möjlighet att beakta sådana synpunkter från sökanden innan han gör sitt utlåtande färdigt. När utlåtandet är helt färdigt skickas det in till nämnden. Då bifogas även de eventuella synpunkter

på samtalsredogörelsen, som sökanden kan ha lämnat utredaren.

Normalt förekommer vid varje utredning endast ett sammanträffande med en utredare efter ansökan om vapenfri tjänst.

I enstaka fall begär en sökande efter det första sammanträffandet med utredaren att få uppskjuta samtalet för att få tillfälle att tänka över frågor som ställts eller för att ompröva sin inställning. Sådana önskningar bifalles regelmässigt av utredarna och redovisas i utredningen.

I andra fall finner kansliets beredande tjänstemän att utredningen – kanske efter inkommet yttrande från sökanden – måste kompletteras på en eller flera punkter. Det kan också förekomma att intervjusituationen varit sådan att utredaren måste bedömas icke kunnat göra sökanden rättvisa. Även i dessa fall kompletteras utredningen genom att sökanden av kansliet hänvisas till annan utredare.

Utredningen innehåller som avslutning en sammanfattning med utredarens utlåtande i ärendet. Vapenfrinämnden har dock förklarat, att utredaren inte är skyldig att avge ett preciserat förslag. (Beslut av nämnden den 1 april 1971). Nämnden bereder den sökande tillfälle att yttra sig över hela utredningen med utredarens utlåtande i ärendet. Den sökande tillställs således handlingar för yttrande vid två tillfällen i samband med utredningen.

När ärendet är färdigt, föredras det av en av de beredande tjänstemännen hos nämnden. Varje ärende läses före sammanträdet av den tjänstgörande ordföranden och det står ledamöterna fritt att i förväg ta del av de ärenden de vill. Handlingarna i ärendet finns nämligen tillgängliga på kansliet dagarna före sammanträdet.

Såsom underlag för nämndens prövning kan – förutom ansökningen och utredningen – även vissa värnpliktshandlingar lämna upplysningar.

Om det befinnes erforderligt kan nämnden skaffa sig ett säkrare bedömningsunderlag genom att förordna att ytterligare utredning skall verkställas genom ny utredningsman antingen genast eller efter det ärendet vilandeförklarats under viss tid. Nämnden kan också kalla sökanden för att personligt höras inför nämnden. I enstaka fall förekommer det att en sökande själv begär att personligen få inställa sig inför nämnden. Personlig inställelse har kommit att tillämpas endast undantagsvis – sammanlagt i endast sju fall – under den tid nuvarande lagstiftning varit i kraft. Granskningen av nämndens protokoll ger vid handen att man i ytterligare ca tio fall avslagit en sökandes begäran att få utveckla sin talan inför nämnden.

Tiden för registrering, förordnande av utredare m. m. uppgår till en månad. Tiden för kallelse till samtal, referat, delgivning av referat m. m. är ca två månader. Handläggningstiden för delgivning av den färdiga utredningen, beredning, föredragning, beslut och expediering uppgår också till ca två månader. Detta ger en total genomsnittlig handläggningstid på omkring fem månader.

Nämndens kansli har också studerat handläggningstiden för vapenfriansökningar innan de når nämndens kansli, dvs. hos resp. truppregistreringsmyndighet. I genomsnitt ligger handläggningstiden i normalfallen på omkring tio dagar. Någon fördröjning genom nuvarande handläggningsgång kan således ej sägas föreligga hos truppregistreringsmyndigheterna.

I direktiven för 1973 års utredning nämns önskvärdheten av att handläggningstiden för vapenfriärendena förkortas för att minska risken för miss-

bruk av lagstiftningen. I dessa direktiv uttalas också, att man bör eftersträva en ordning som medger jämnhet i tillämpningen samt största möjliga rättvisa och noggrannhet vid den svåra och grannlaga bedömningen av vapenfriärendena.

Även med en långtgående förkortning av handläggningstiden kommer vissa former av nu använd förhalningsteknik att allt framgent kunna praktiseras av personer som inte har seriösa avsikter med sin ansökan.

I 3 § andra stycket vapenfrilagen sägs att den som fullgör värnpliktstjänstgöring och för första gången söker vapenfri tjänst icke får övas i vapnens bruk eller åläggas bära vapen eller ammunition.

Enligt 25 § vapenfrikungörelsen får, om särskilda skäl ej föranleder annat, värnpliktig som sökt vapenfri tjänst och inte tidigare gjort sådan ansökan, ej åläggas att fullgöra värnpliktstjänstgöring innan ansökan blivit slutligt prövad. Är den värnpliktige i tjänst skall han omedelbart hemförlovas, om särskilda skäl ej föranleder annat.

I värnpliktsverkets personalredovisningsinstruktion (PRI) av den 18 juni 1975 (senast ändrad den 1 september 1976) har närmare angivits, när undantagsbestämmelserna kan tillämpas. Enligt PRI anses särskilda skäl föreligga endast om det av omständigheterna framstår som uppenbart att sökanden med sin ansökan om vapenfri tjänst avser enbart att få värnpliktsutbildningen uppskjuten vilket t. ex. kan framgå av att vederbörande sökt anstånd med aktuell tjänstgöring men fått ansökningen avslagen.

Trots att de flesta värnpliktiga i normalfallen får sina inkallelseorder i mycket god tid före aktuell inryckningsdag, görs åtskilliga ansökningar om vapenfri tjänst först i samband med eller strax innan inryckningen, vilket medför hemförlovning. Vapenfrilagstiftningen kan missbrukas på så sätt att den värnpliktige söker vapenfri tjänst vid inryckningen för att bli hemförlovad. Visserligen kan även seriöst menade ansökningar vara sent inkomna till nämnden. Emellertid är det inte ovanligt att ansökningar om vapenfri tjänst återkallas innan ansökan hunnit prövas av nämnden. Återkallande av ej slutligt avgjord ansökan är nämligen vanligast bland de ärenden nämnden avskriver från vidare handläggning. Frekvensen uppgick under åren 1971, 1972, 1973, 1974, 1975 och 1976 till resp. 12,3, 11,6, 8,8, 8,4, 6,5 och 6,2 % av alla av nämnden behandlade ansökningar.

7.2 Utredningens överväganden och förslag

Den nu gällande ordningen för utrednings- och prövningsförfarandet har med vissa smärre ändringar tillämpats i ca tio år. Under åren har på olika sätt framkommit viss kritik mot det nuvarande förfarandet. I riksdagsmotioner (bl. a. mot. 1969:346 och 393, 1971:95, 1971:688, 1971:692 och 1971:700), JO-anmälningar, enkla frågor i riksdagen, massmediadebatt etc. har kritiken gällt den långa handläggningstiden i fråga om ansökningar om vapenfri tjänst. Kritiken har i vissa fall riktats mot att det nuvarande förfarandet inte kunnat garantera att tillämpningen blivit tillräckligt jämn och rättvis.

Handläggningstiden för ansökningar om vapenfri tjänst, som tidigare kunde uppgå till ett år och mera, är numera ca fem månader. Tiden torde

därmed ha nedbringats så långt detta är möjligt med nuvarande utrednings- och prövningsförfarande.

Utformningen av utrednings- och prövningsförfarandet påverkas givetvis av hur förutsättningarna för erhållande av vapenfri tjänst anges i 1 § vapenfrilagen. Vapenfriutredningen föreslår – såsom framgår av kapitel 4 – att 1 § får en ändrad lydelse. Den nu föreslagna lydelsen av 1 § innebär att förutsättningarna för bifall till ansökan om vapenfri tjänst vidgas. Enligt vapenfriutredningens mening bör det bli möjligt att med hänsyn till vad som anförts i motiveringen till ändringarna av 1 § begränsa penetreringen av en sökandes hela motivområde och därmed förenkla utredningsförfarandet.

Utredningens förslag till lydelse av 1 § innebär, liksom gällande rätt, att vissa särskilda förutsättningar skall vara uppfyllda för att ansökan om vapenfri tjänst i stället för värnplikt skall kunna bifallas. I förslaget har dessa förutsättningar angivits vara att övervägt bruk av vapen mot annan icke är förenligt med den värnpliktiges personliga allvarliga övertygelse.

Utredningen har i motiveringen till förslaget bl. a. utvecklat detta så att man visserligen bör ställa kravet, att vapenbruk principiellt är oförenligt med den sökandes personliga övertygelse och att grunden för övertygelsen är en pliktmässig etik om människolivets helgd och människans rätt till fysisk integritet, men att det inte är den sökandes inställning till bruk av vapen i varje tänkbar situation som är avgörande utan hans inställning till ett övervägt bruk av vapen.

I uttrycket personlig allvarlig övertygelse får, såsom utredningen framhållit i kapitel 4, bl. a. inläggas, att den sökande personligen själv omfattar övertygelsen och att den har sådan fasthet att den rimligen vidhålles även inför socialt tryck i en krissituation för samhället, alltså en övertygelse i detta ords egentliga mening.

Det svenska försvaret är uppbyggt på den allmänna värnpliktens idé. Det innebär att män i viss ålder är pliktiga att fullgöra ålagd militärtjänst. Vapenfrilagstiftningen medger undantag från denna plikt under vissa förutsättningar. Värnpliktiga som inte uppfyller de angivna förutsättningarna skall inte befrias från värnplikt och ansökningar som inte är tillräckligt grundade skall alltså inte leda till befrielse. Att finna en lämplig ordning, varigenom endast sökande som uppfyller de i lagen noggrant angivna villkoren erhåller vapenfri tjänst, är vanskligt. Som utredningen ser det, är det inte möjligt att godtaga en ordning som innebär, att den sökande utan särskild prövning kan befria sig från värnplikten genom egen förklaring att han uppfyller villkoren. Någon form av prövning måste alltjämt förekomma. Som framgår av utredningens redovisning av vissa främmande rättssystem (3 kap.) förekommer inte heller i något av de berörda länderna att inte offentligt organ prövar att de lagliga förutsättningarna för vapenfri tjänst är uppfyllda.

Prövningsförfarandet bör emellertid enligt utredningens mening kunna förenklas i förhållande till vad som nu sker. Av vad utredningen har anfört angående innebörden av förutsättningarna för vapenfri tjänst framgår att förfarandet främst bör inriktas på att utröna den sökandes inställning till övervägt bruk av vapen mot annan. I denna fråga får man huvudsakligen bygga på den sökandes egen förklaring. Prövningen torde främst få inriktas

på att utröna om det är fråga om en övertygelse av erforderlig fasthet. För att denna övertygelse skall kunna utrönas bör den sökande ha ett samtal med en utredningsman. Utredningsmannen får ha till uppgift att för den sökande klargöra innebörden av lagens förutsättningar och att låta den sökande pröva sin uppfattning mot denna bakgrund. Utredningsmannen skall sedan bedöma om den sökandes uttalade uppfattning är uttryck för en allvarlig övertygelse.

Förfarandet bör med dessa utgångspunkter anordnas på följande sätt.

Vapenfrinämndens beslutsfunktion bör kvarstå. Ansökan om vapenfri tjänst bör ske enligt nuvarande principer. Den bör som f. n. vara skriftlig och innehålla de skäl den sökande vill åberopa samt önskemål om slag av tjänstgöring. Intyg och andra handlingar som den sökande önskar åberopa skall bifogas ansökan. Sedan ansökan kommit in till vapenfrinämnden, kallas den sökande till en utredning. Utredningen bör göras av en särskild utredare.

Organisationen bör därvid ändras såtillvida, att enbart heltidstjänstgörande utredare anlitas, eftersom de gångna årens erfarenhet ger vid handen att kapaciteten hos anlitade fritidsutredare varit växlande. Utredningen bedömer att ca 20 utredare kommer att krävas.

Utredningssamtalet bör koncentreras kring frågan om övervägt bruk av vapen och arten av den sökandes övertygelse. Utredaren bör vidare – förutom själva utredningssamtalet – ha till uppgift att informera sökanden om förutsättningarna för den vapenfria tjänsten och dess innebörd. Genom utredningsförfarandet bör dessutom skapas visst underlag för bedömning av vilket slag av tjänstgöring den sökande kan vara lämpad för. Samtalet bör inte redovisas på det sätt som sker f. n. En viss standardisering av utredningsförfarandet bör kunna ske genom att ett formulär inriktat på de för prövningen mest relevanta avsnitten utnyttjas.

Formuläret bör innehålla utredarens anteckningar. Den sökandes skäl och motivering bör angivas, liksom en kort redovisning av utredningssamtalet (korta data om uppväxttiden, den sökandes etik beträffande vapenbruk och inställning till försvar). Den sökandes önskemål om typ av vapenfri tjänst bör även anges. I formuläret bör notering göras av utredarens rekommendation (bifall, avslag m. m.) och motiveringen till denna. Ett utkast till formulär med det innehåll som nu angivits har bifogats betänkandet som *bilaga 4*.

Vissa sökande kan känna sig osäkra inför samtalsintervjun. De kan känna svårigheter att göra sig själv rättvisa och klart ge uttryck för sin övertygelse. Enligt utredningens mening bör det därför såsom f. n. kunna medges den enskilde att medtaga en anhörig eller annan till samtalsintervjun, om ej något speciellt hinder för detta föreligger. Det måste dock vara helt klart, att den sökande personligen och ej genom ombud skall lägga fram sina motiv för ansökningen.

Sedan utredningen verkställts, avgör vapenfrinämnden ärendet. Det är angeläget att varje ärende blir föremål för ett noggrant övervägande med hänsyn till de allvarliga konsekvenser som nämndens beslut kan få för den enskilde. Utredningen anser att ökad möjlighet för sökande att bli muntligen hörd av nämnden bör skapas. Enligt utredningens mening bör med det föreslagna förfarandet nämnden i de flesta fall finna ärendet klart för avgörande genom den verkställda utredningen. I några fall kan dock nämnden

finna ärendet vara mer svårbedömbart. För att den sökande – om han så önskar – skall kunna lägga fram sina motiv för nämnden bör han beredas den möjligheten. Om den sökande begär att bli muntligen hörd av nämnden, skall tillfälle beredas honom därtill om inte nämnden finner att det är uppenbart obehövligt. I sådana fall där det av handlingarna exempelvis klart framgår att sökanden uppfyller kraven på vapenfri tjänst eller att ansökan är uppenbart ogrundad kan det vara obehövligt att låta sökanden få företräde inför nämnden.

Utredningen vill i detta sammanhang beträffande vapenfrinämndens sammansättning framhålla som sin mening att det skulle vara en fördel för nämnden om det i denna ingick någon person med förankring inom fredsrörelsen.

F. n. gäller, såsom framgår av redovisningen av gällande ordning, olika regler för sökande som tidigare ej ansökt om vapenfri tjänst och andra sökande. Förstagångssökande får ej övas i bruk av vapen eller åläggas att bära vapen eller ammunition. I regel får han ej åläggas fullgöra värnpliktstjänstgöring och skall hemförlovas, om han redan är i tjänst. Enligt utredningens mening finns anledning att vidga tillämpningen av de bestämmelser som gäller för förstagångssökande. När lång tid förflutit sedan en tidigare ansökan prövades och nya förhållanden därför ofta kan tänkas föreligga, kan det vara skäl att behandla en ny ansökan såsom en förstagångsansökan. Utredningen föreslår att så skall ske i fråga om sökande som inger ny ansökan om vapenfri tjänst, sedan han fullgjort värnpliktens grundutbildning.

Sekretessfrågor i vapenfriärenden har tagits opp och behandlats av offentlighets- och sekretesslagstiftningskommittén (OSK) i sitt betänkande Lag om allmänna handlingar (SOU 1975:22 s. 126 och 127). OSK fann bl. a. visserligen att viktiga skäl kunde anföras för en sekretess i dessa ärenden men ansåg med hänsyn till det starka intresset av insyn i vapenfrinämndens verksamhet att någon sekretess inte borde införas. OSK:s förslag är f. n. under behandling i justitiedepartementet. Enligt utredningens mening är de skäl som talar för sekretess när det gäller utredningarna i vapenfriärenden så starka att de bör väga över motstående intressen. Ett förnyat övervägande av frågan är därför påkallat.

8 Sanktionsformer vid vägran

8.1 Gällande ordning

Fall av totalvägran har ökat kraftigt sedan 1966 års lag trädde i kraft. Från att år 1964 ha uppgått till ca 80 per år, där i stort sett samtliga fall synes ha varit medlemmar av Bibel- och traktatsällskapet Vakttornet (Jehovas vittnen), har fall av totalvägran ökat från 55 år 1967 till 843 år 1970, 903 år 1974, 1032 år 1975 och 1067 år 1976. I dessa siffror har inräknats såväl fall av värnpliktiga som vapenfria vägrare medan Jehovas vittnen ej ingår då de ej längre inkallas. Det verkliga antalet personer som totalvägrar är dock lägre emedan de ovan angivna siffrorna inkluderar fall av flergångsvägran.

Ett beslut att vägra värnplikt av den som sökt men inte fått vapenfri tjänst eller av den som inte sökt vapenfri tjänst aktualiseras i regel i samband med att den värnpliktige rycker in till militärtjänstgöring. Beslutet tar sig i regel uttryck i en vägran att lyda order. Innan order ges skall den som inte sökt vapenfri tjänst tillfrågas huruvida han vill söka vapenfri tjänst och lämnas tillfälle till betänketid.

Praktiskt tillgår vägran så att den värnpliktige, sedan han inställt sig vid sitt förband, beordras i vittnes närvaro att utföra en order (t. ex. taga ett vapen, ikläda sig uniform e. d.). Ordern kan upprepas för att missuppfattning skall undvikas. Vägrar då vederbörande, hemförlovas han omedelbart och ärendet anmäles till åtal. Brottet torde i de allra flesta fall för värnpliktiga rubriceras som lydnadsbrott jämlikt 21 kap. 1 § brottsbalken. En viss diskussion har tidigare förekommit om brottet skall anses som grovt enligt 21 kap. 2 § brottsbalken. En bristande enhetlighet i rättstillämpningen i detta hänseende synes ha förekommit under den första delen av 1960-talet. Brottet torde numera regelmässigt bedömas som enkelt lydnadsbrott såvida icke gärningen ägt rum inför samlad trupp eller eljest skett på ett flagrant sätt syftande till mer än att markera sin egen vägran.

För de vapenfria gäller de ansvarsbestämmelser som stadgas i 16 § vapenfrilagen, vari bl. a. hänvisas till vad som åligger vederbörande enligt reglemente, instruktion eller annan allmän bestämmelse, särskild föreskrift eller tjänstens beskaffenhet.

Vägrar den som erhållit vapenfri tjänst att fullgöra tjänstgöringen, kan han dömas för grovt tjänstefel enligt 16 § vapenfrilagen. För sådant brott stadgas fängelse i högst ett år.

Uteblir värnpliktig från tjänstgöring, kan han hämtas genom polismyn-

dighets försorg enligt hämtningskungörelsen (1942:840). Vägrar han alltjämt att fullgöra värnpliktstjänstgöring, sker samma förfarande som med värnpliktig som inställt sig vid förbandet och vägrar utföra värnpliktstjänstgöringen. Kan hämtning ej ske, kan den värnpliktige ådömas straff för rymning enligt 21 kap. 12 § brottsbalken. För sådant brott stadgas disciplinstraff eller fängelse i högst två år.

Uteblir vapenfri tjänstepliktig från tjänstgöring, skall han hämtas på egen bekostnad genom polismyndighets försorg enligt 21 § vapenfrilagen.

Det förekommer uppenbarligen att totalvägran kan ta sig uttryck även i vägran att inställa sig till inskrivningsförrättning. En sådan vägran är dock att bedöma på annat sätt än vägran att lyda order på resp. tjänstgöringsplats. Också här tillämpas i stället hämtningskungörelsen. Efterspaning sker genom polisens försorg och kostnaderna härför kan komma att stanna på den vägrande. Kan hämtning ej ske, kan den värnpliktige dömas till böter enligt 36 § värnpliktslagen.

Domstolarna bedömer som tidigare nämnts numera regelmässigt vägran av värnpliktig att fullgöra ålagd tjänstgöring som lydnadsbrott enligt 21 kap. 1 § brottsbalken.

Påföljden kan enligt 21 kap. 1 § bestämmas till disciplinstraff eller fängelse i högst ett år. Om brottet är grovt, kan fängelse i högst fyra år utdömas (21 kap. 2 §). Om någon befallning inte getts, men den värnpliktige inför förman förklarar att han vägrar att fullgöra värnpliktstjänstgöring, kan han fällas till ansvar för tjänstefel enligt 21 kap. 18 § brottsbalken. Påföljden kan därvid om brottet är grovt bestämmas till fängelse i högst ett år. För tjänstefel som inte är grovt är påföljden disciplinstraff.

Angående rättspraxis kan följande anföras. I NJA 1966 s. 123 bedömdes en ordervägran enligt den gängse "ritualen" som enkelt lydnadsbrott, medan i NJA 1968 s. 294 en ordervägran av en vapenfri inför andra vapenfria vid en uppställning bedömdes som grovt tjänstefel. Högsta domstolen eftergav påföljd för lydnadsbrott av värnpliktig som uppgivit sig sympatisera med Jehovas vittnen utan att dock ännu vara medlem av sekten (NJA 1970 s. 447). Högsta domstolen ogillade i ett fall åtal för lydnadsbrott med den motivering att enär den värnpliktige ej lämnats en redogörelse för bestämmelserna om vapenfri tjänst ordervägran ej borde medföra ansvar (NJA 1975 s. 703).

Vid bestämmandet av påföljd i mål angående totalvägran görs i praxis inte någon åtskillnad mellan krigsmän och vapenfria tjänstepliktiga. I regel ådöms en månads fängelse för totalvägran första gången, två månader för andra gången och två eller tre månader för tredje gången. Om omständigheterna vid brottet av olika skäl är mildrande, kan böter ifrågakomma. I ett av högsta domstolen den 24 juni 1976 avgjort mål (DB 27/76) bestämdes påföljden för lydnadsbrott till böter, med hänsyn till att vederbörande efter sin värnpliktsvägran erhållit vapenfri tjänst. I tre fall i december 1976 dömde högsta domstolen till böter för vägransbrott. I ett av fallen (DB 50/76) hade den värnpliktige vid tidpunkten för högsta domstolens dom frikallats av hälsoskäl. I ett annat fall (DB 47/76) hade den värnpliktige fått tillstånd till vapenfri tjänst efter det att tingsrätten dömt i målet. I det tredje fallet (DB 46/76) hade den värnpliktige vid tidpunkten för högsta domstolens förhandling ändrat inställning så till vida att han efter brottet fullgjort värnpliktstjänstgöring. Av hänsyn till allmän laglydnad tillämpas endast undan-

tagsvis påföljderna villkorlig dom eller skyddstillsyn.

När någon dömts till påföljd för vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst tre gånger, föreskriver regeringen enligt rådande praxis vanligen att han tills vidare inte skall kallas in till tjänstgöring.

Sekten Jehovas vittnen och dess medlemmars förhållande till vapenfrilagstiftningen blev föremål för omfattande diskussion vid 1966 års lagstiftningsarbete.

Under den tid 1943 års lag gällde saknades författningsenligt stöd för total befrielse. Jehovas vittnen, vilka undantagslöst vägrade att utföra någon form av samhällstjänst och även ofta att inge ansökan om vapenfri tjänst, hade då av Kungl. Maj:t förklarats "skola ha att fullgöra värnpliktstjänstgöringen såsom vapenfria värnpliktiga". Detta för att ge vederbörande en möjlighet att undandraga sig straff för vägran att lyda order såsom krigsman i vapentjänst. Emellertid vägrade Jehovas vittnen även att fullgöra den vapenfria tjänsten, varför fängelsestraff utdömdes för vägran härtill. Förnyad inkallelse skedde efter avtjänat straff med förnyad vägran och förnyat åtal och straff. Reaktionskedjan bröts emellertid i praktiken genom att Kungl. Maj:t – i regel sedan vederbörande avtjänat eller ådömts straff för fjärde gången – förordnade att den värnpliktige inte vidare skulle inkallas till tjänstgöring. Vederbörande hade då oftast blivit dömd till fängelsestraff om sammanlagt nio–tio månader, en tid som nära överensstämde med den för värnpliktiga i allmänhet gällande tiden för första tjänstgöring.

1964 års utredning hade samtal med representanter för Jehovas vittnens svenska ledning i syfte att klarlägga om sektens medlemmar var beredda att fullgöra någon form av tjänst. Bl. a. fanns på förslag tjänster inom handikappvården. Utredningen förklarade sig också "vara beredd att förutsättningslöst diskutera de yttre formerna för genomförandet av denna klart humanitära tjänst". Jehovas vittnen förklarade sig emellertid uttryckligen förhindrade att diskutera frågan. Utredningen hade som sista utväg förklarat sig beredd att förutsättningslöst diskutera varje uppslag från Jehovas vittnens egen sida som kunde vara ägnat att lösa den föreliggande konfliktsituationen. Även detta erbjudande avvisades av sekten med en religiös motivering.

Utredningen anförde bl. a. att det kunde ifrågasättas om den verksamhet som bedrivs av Jehovas vittnen, kunde anses förenlig med demokratisk samhälls- och rättsordning. Utredningen konstaterade att det inte var möjligt att inom vapenfrilagstiftningens ram åstadkomma en lösning av tjänstgöringsförhållandena för Jehovas vittnen. Utredningen anförde vidare att med hänsyn till Jehovas vittnens ådagalagda likgiltighet för demokratisk samhälls- och rättsordning måste ifrågasättas om de överhuvudtaget var lämpliga att utnyttjas till samhällets skydd. Kunde de inte användas för någon som helst nyttig insats under krigstid, föreföll det meningslöst att belasta samhället med kostnader och besvär för fredsutbildning av dem.

JO föreslog i sitt remissvar över 1964 års utredning att sektens medlemmar regelbundet skulle överföras till vapenfri tjänst med den konsekvensen att ansvarsbestämmelserna i 16 § vapenfrilagen skulle bli tillämpliga på dem. JO fortsatte: "Straffpåföljd för vägran att uppfylla en tjänsteplikt med den av utredningen föreslagna formuleringen kan väl i och för sig icke anses stötande. En fortsättning av hittillsvarande praxis med upp till fyra inkallelser, straffdomar och avtjänande av frihetsstraff framstår emellertid som meningslös. En möjlighet att i fredstid undgå denna trafik vore att

i lagen om vapenfria tjänstepliktiga införa en möjlighet att underlåta åtal i sådana fall, där lagföring och straff icke bedömas ägnade att ändra den enskildes inställning och ej heller anses erforderliga ur allmän synpunkt. Om totalvägrarna i praktiken bli identiska med Jehovas vittnen torde en särbehandling av denna egenartade sekts medlemmar icke behöva befaras leda till att andra grupper följer deras exempel. Även om möjlighet att underlåta åtal beträffande Jehovas vittnen kan väcka betänkligheter ur rättvisesynpunkt torde en sådan lösning likväl vara att föredraga framför ett bibehållande av hittillsvarande system."

MO förordade däremot i sitt yttrande den av utredningen föreslagna vägen med olämpligförklaring men menade att ändring då skulle krävas av värnpliktslagens bestämmelser om värnpliktigas möjligheter till befrielse från tjänstgöringsskyldighet.

Departementschefen yttrade i prop. 1966:107 med förslag till lag om vapenfri tjänst m. m. bl. a.: "För min del har jag kommit till den bestämda uppfattningen att sekten Jehovas vittnen har en sådan inställning till samhället att det får anses uteslutet att medlemmarna fullgör någon form av tjänsteplikt. Skäl talar för att de särbehandlas vilket redan sker i vissa länder. Den nuvarande ordningen är så otillfredsställande att jag anser att man bör pröva andra vägar även om det skulle medföra att rättvisesynpunkterna sätts åt sidan i de relativt fåtaliga fall som det i praktiken rör sig om". Departementschefen förordade den lösningen att medlemmar av sekten Jehovas vittnen, som enligt utredning i det särskilda fallet måste antas på grund av sin övertygelse inte komma att fullgöra någon form av tjänsteplikt, inte borde kallas in till tjänstgöring och att Kungl. Maj:t skulle kunna förordna att viss värnpliktig, vapenfri eller annan, inte skulle kallas in. Departementschefen förordade alltså den ordningen, att Kungl. Maj:t från fall till fall beslutade huruvida medlem av sekten skulle kallas in.

Flera utskottsledamöter reserverade sig vid riksdagsbehandlingen mot en sådan ordning och krävde att någon form av arbetsplikt skulle åläggas Jehovas vittnen. Debatten i riksdagen blev också mycket livlig i denna fråga.

Andra lagutskottet framhöll, att det ingav vissa betänkligheter att en viss grupp med hänsyn till sin religiösa inställning icke skall inkallas till värnpliktstjänstgöring eller ersättningstjänstgöring för denna. Men utskottet ansåg sig dock kunna tillstyrka att den i propositionen föreslagna ordningen försöksvis tillämpades. Ett flertal reservanter i utskottet yrkade emellertid att propositionen i denna del skulle avslås och att Jehovas vittnen genom domstol ålades arbetsplikt vid värnplikts- eller vapenfritjänstvägran. Reservanterna framhöll att förslaget innebar ett allvarligt avsteg från den självklara principen om medborgares likhet inför lagen och den solidaritet medborgare emellan som ett demokratiskt samhälle bygger på. Riksdagsbeslutet gick dock helt i enlighet med propositionens och utskottsmajoritetens förslag.

Den för Jehovas vittnen nu gällande ordningen innebär att sedan det i varje enskilt fall föranstaltats om utredning rörande vederbörandes anslutning till sekten och sådan anslutning genom dop fastställts (dopintyg måste förebringas), regeringen föreskriver att vederbörande tills vidare inte skall inkallas till värnpliktstjänstgöring.

Ett sådant beslut innebär ej någon rubbning av vederbörandes egenskap av att vara värnpliktig enligt värnpliktslagen. Beslutet innebär allenast att

inkallelse till värnpliktstjänstgöring förhindras och därigenom omöjliggör att den värnpliktige blir krigsman och som sådan begår ett lydnadsbrott jämlikt 21 kap. 1 § brottsbalken.

Regeringens beslut omprövas vart femte år, och framkommer då att vederbörande lämnat sekten förklarar regeringen i beslut "hinder ej möta mot inkallelse". Detta har skett i några få fall. Vid nästa inkallelsetidpunkt sänds då inkallelseorder ut. Den av regeringen hittills föranstaltade omprövningen, som nu gjorts fyra gånger gällande beslut fattade åren 1967, 1968, 1969 och 1970, visar att utomordentligt få utträtt eller uteslutits ur samfundet.

Statistik för åren 1967–1976 visar en successivt ökande grupp Jehovas vittnen bland de värnpliktiga. År 1967 uppgick antalet till regeringen anmälda fall till 175 och åren 1975 och 1976 till 244 resp. 226. Förklaringen härtill torde i allt väsentligt vara den faktiska ökningen av Jehovas vittnen bland medborgarna i stort från 9 989 år 1967 till 16 211 år 1976.

8.2 Utredningens överväganden och förslag

8.2.1 *Allmänt*

I den diskussion, som såväl i riksdagen som i pressen tid efter annan förekommit om de vapenfrias ställning, har frågan om det straffrättsliga bedömandet av den på samvetsskäl grundade värnpliktsvägran spelat en framträdande roll. Det har sålunda framhållits, att fängelse och annat straff inte är lämpliga former för statens reaktion mot lydnadsbrott, som inte har annan grund än samvetets bud. Utan tvivel har den tillämpade ordningen haft olyckliga verkningar, främst därigenom att den framställts såsom ett bestraffande av religiösa eller moraliska övertygelser. Detta har medfört att åtskilliga av de bestraffade känt sig och på vissa håll ansetts såsom martyrer för sin övertygelse. Åsikten att ett land som Sverige, som bygger sin försvarsmakt på den allmänna värnplikten och där statsmakterna även under krigsåren tagit hänsyn till vissa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring, dock måste fordra, att den enskilde inte sätter sig över av samhället i demokratisk ordning beslutade lagar i obegränsad utsträckning, och att staten i motsatt fall måste upprätthålla sin auktoritet med maktmedel, torde emellertid vara ganska allmän. Från såväl statens som den enskildes synpunkt framstår det emellertid som en väsentlig uppgift att undanröja eller åtminstone minska de fall, där straff måste tillgripas.

Vilka möjligheter som finns att ersätta de traditionella frihetsstraffen med andra påföljder är en frågeställning som inte är speciell för svenska förhållanden utan kriminalpolitiker världen över torde arbeta med samma problem.

Brottsförebyggande rådet har i två av sina rapporter år 1974 (nr 1 och 3) tagit upp några av problemen kring frihetsstraffet, bl. a. huruvida böter skulle kunna ersätta det korta frihetsstraffet.

Enligt dessa rapporter synes strävanden finnas att begränsa det korta frihetsstraffets användning främst genom att ersätta det med bötesstraff eller annan icke frihetsberövande påföljd.

Böter, villkorlig dom eller skyddstillsyn kan enligt utredningen emellertid

knappast vara lämpligt alternativ till korta frihetsstraff när det gäller vapenvägran. Man torde vara hänvisad till att söka finna en ny påföljdsform. Ett sådant uppslag är en form av "samhällstjänst". En påföljd av detta slag har införts i England och Nya Zeeland.

I april 1975 introducerades i *England* en ny påföljdsform, s. k. "Community Service". För att domstol skall kunna döma till Community Service förutsätts att brottslingen fyllt 17 år, att han förövat brott för vilket stadgas fängelse (de flesta fall rör sig om inbrottsstöld, fordonsstöld och annan stöld), att han själv accepterar denna påföljd och att praktiska arrangemang finns för att sätta den i verket. Arbetet skall bedrivas under minst 40 och högst 250 timmar. Det skall vara slutfört inom ett år. Som exempel på samhällsuppgifter kan nämnas sådana av mera teknisk art, t. ex. att måla och utsmycka ålderdomshem eller institutioner för handikappade, delta i arkeologiska utgrävningar, reparera leksaker o. d. för behövande barn, bygga utelekplatser, städa och rensa upp i parker osv. Ofta är uppgifterna direkt inriktade på service och hjälp, t. ex. att hjälpa till med simträning av handikappade barn, besöka och hjälpa åldringar eller patienter på sjukhus, hjälpa till med klubbverksamhet för invalider. Den som bryter mot föreskrifter för Community Service eller missköter detta arbete, kan dömas till böter eller få påföljden undanröjd och ersatt med annan påföljd.

I *Nya Zeeland* finns ett liknande påföljdssystem avsett för ungdomar som alternativ till fängelse. Till skillnad från det engelska systemet erfordras inte den straffades samtycke för användandet av påföljden "samhällstjänst". De dömda ungdomarna bor på särskilda ungdomshem. Det är oftast äldre stora hus som kan ta emot upp till 20 ungdomar. Normal tjänstgöring i samhället under tid de vistas i dessa hem omfattar 2–4 timmar på onsdagskvällar och ca 40 timmar över veckosluten. Under vistelsen i ungdomshemmen är ungdomarna tvungna att delta i särskilda aktiviteter, såsom diskussioner och grupparbeten. Samhällstjänsten omfattar oftast hjälp åt äldre och handikappade med att exempelvis hugga ved, måla hus och sköta trädgården. De kan också arbeta i skolor och på sjukhus. Det finns ytterligare en form av s. k. samhällstjänst avsedd för vuxna och vissa kategorier yngre brottslingar. I denna form bor de straffade inte tillsammans i särskilda hem. Under en tid av i genomsnitt sex månader utför dessa straffade ungefär samma slag av arbete som de som bor i särskilda ungdomshem.

Utredningen finner att det inte är lämpligt att som alternativ till fängelsestraff införa en påföljd av nämnt slag för vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Syftet med denna påföljd är nämligen närmast att försöka återanpassa den dömde i samhället efter brott av annan karaktär än vapenvägran. Ett sådant behov kan inte föreligga för totalvägran grundad på en principiell inställning.

8.2.2 *Olika vägrarkategorier*

De som vägrar att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst kan indelas i följande grupper: 1. Jehovas vittnen, 2. värnpliktig som beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst, 3. värnpliktig som sökt men ej beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst, 4. värnpliktig som ej vill söka vapenfri tjänst.

Jehovas vittnen

Kategori I är lättast att skilja ut. Den utgörs av värnpliktiga anslutna till den starkt särpräglade religiösa sekten Jehovas vittnen.

Jehovas vittnen har sedan sekten uppstod utgjort en källa till problem i vapenfrisammanhang.

Utredningen har sammanträffat med representanter för Jehovas vittnen varvid de bl. a. framhållit följande. Jehovas vittnen motiverar sin inställning med hänvisning till bibeln. Inga som helst politiska skäl dikterar deras ståndpunktstagande, och de anser att inställningen på intet sätt är samhällsfientlig. Följande principer anses grundläggande: kärleken till Jehova Gud, kärleken till nästan samt den kristna neutraliteten. Medlemmarna menar att det för dem skulle vara helt oförenligt med sann kristen kärlek att medverka till att människor dödas eller skadas, varigenom de skulle bryta mot Guds bud. Eftersom värnpliktstjänstgöringen ytterst kan leda till detta, blir denna tjänst oacceptabel för dem. Därav följer att de inte heller kan tänka sig någon form av ersättningstjänst, då ju denna tjänst skulle komma att utgöra ett "substitut" för det de anser vara felaktigt enligt deras kristna övertygelse. Ett godtagande av "substitutet" skulle vara ett godkännande av det som det utgör ett substitut för och således medföra att de överträdde gudagivna principer. Ett Jehovas vittne kan alltså inte acceptera någon som helst tjänst, hur lovvärd den än må vara i och för sig, om den avses träda i stället för värnpliktstjänstgöringen. Inte ens någon form av tjänsteplikt inom det egna samfundet skulle kunna godtas under nämnda förutsättningar. Jehovas vittnen menar att vilken som helst form av arbetsplikt eller annan sanktion som kan komma att föreslås vid vägran att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst måste anses betänklig. Enligt deras uppfattning kan det starkt ifrågasättas om sanktioner över huvud taget bör förekomma mot gärningar, som för Jehovas vittnens del bevisligen är betingade av djupt religiösa och moraliska betänkligheter.

På frågan om Jehovas vittnen över huvud taget är intresserade av att göra en samhällsnyttig insats vill de framhålla, att de inte är emot samhällsnyttig verksamhet som sådan. Medlemmarna anges t. ex. redan engagerade i ett sådant arbete i det att de hjälper människor att få en motivation till att upphöra med bl. a. alkohol- och narkotikamissbruk, oärlighet, dålig moral och brottslighet. De framhåller att denna samhällsnyttiga verksamhet bedrivs av vittnena inte endast under en begränsad tid, motsvarande tiden för värnpliktstjänstgöringen, utan är ständigt pågående och utförs utan någon kostnad för det allmänna. Jehovas vittnen är mycket angelägna om att följa och förespråka åtlydnad av lagar och förordningar i samhället, så långt som dessa inte strider mot någon Guds lag eller princip. De anser att mänskliga lagar och bestämmelser för normalt samhälle i de allra flesta fall harmonierar med Guds lagar, men ibland kommer landets lag i strid med Guds lag. Det är i detta läge den kristne hamnar i en konfliktsituation. Han är visserligen angelägen om att följa landets lag men är än mer angelägen om att följa Guds lag. Då Jehovas vittnen i själva verket kraftigt förespråkar åtlydnad av lagar och förordningar i samhället, och i sina församlingar till och med kan utesluta individer som uppsåtligt bryter mot dessa, är det enligt deras mening ganska paradoxalt att de i samband med vägran blivit

beskyllda för att vara samhällsfientliga. Det har ju, anser medlemmarna, hela tiden endast varit en fråga om att söka tillämpa det kristna kärleksbudet och att bevara en strikt kristen neutralitet enligt Jesu egna befallningar. Den nuvarande ordningen här i landet, med beslut i varje särskilt fall att Jehovas vittnen tills vidare inte skall inkallas till tjänstgöring, har enligt deras mening fungerat tillfredsställande. Även om den nuvarande ordningen beträffande Jehovas vittnen enligt deras mening kan anses ha fungerat utan större problem, är de dock beredda att göra vad de kan för att tillhandagå berörda myndigheter med upplysningar och utredningsmaterial, som i fortsättningen kan komma att erfordras i varje särskilt fall.

Förslag

Från rättvisesynpunkt kan den väg som beträddes i 1966 års lagstiftning anses vara tvivelaktig. Som emellertid framgår av vad i övrigt redovisats, finner utredningen – i likhet med 1964 års utredning – att det inte finns möjlighet att få medlemmarna av samfundet Jehovas vittnen att acceptera någon som helst tjänst, hur den än utformas, om den avses träda i stället för värnpliktstjänstgöring.

Eftersom ett av utredningens mål varit att så långt det kan anses möjligt begränsa antalet totalvägrare har utredningen – som inte funnit någon annan lösning på frågan om Jehovas vittnen – slutligen stannat för att föreslå att den nuvarande ordningen t. v. bibehålles. Svårighet har ej förelegat att utreda anslutning till sekten. Det bör som f. n. från fall till fall beslutas huruvida medlem av sekten Jehovas vittnen skall kallas in till tjänstgöring.

Det kan ifrågasättas om inte vissa andra religiösa grupper kan ställa krav på att behandlas på liknande sätt. Enligt utredningens mening synes det f. n. inte finnas andra religiösa grupper i vårt land som kan jämställas med Jehovas vittnen.

Den nuvarande ordningen innebärande att prövningen i dessa frågor ankommer på regeringen bör behållas.

Vapenfria vägrare

Kategori 2 gäller de värnpliktiga som beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst men som vägrar utföra också den då anvisade tjänsten. Antalet fall av sådan vägran har varierat under den tid vapenfrilagen varit i kraft. Under åren 1967–1969 redovisas siffror från 6 till 29 medan under åren 1970–1976 antalet varierar från 27 till 84. År 1976 redovisas 50 fall av sådan vägran. Det avgörande motivet för vägran för en stor del av denna grupp synes vara att man inte ansett sig kunna godtaga de tjänstgöringsalternativ som f. n. finns.

Förslag

Det bästa sättet att reducera denna grupp av vägrare är enligt utredningens mening att skapa fler tjänstgöringsalternativ och vara mer flexibel vid tilldelningen av tjänstgöringsalternativ, varigenom enskilda önskemål kan tillgodoses i större utsträckning. För att möjliggöra detta bör den vapenfrie

före inkallelsen få ett förhandsmeddelande om sin uttagning. Önskemål om annan placering bör så långt möjligt kunna tillgodoses före inryckningen. Försök till omplacering bör också ske innan den vapenfrie ställs inför den situationen att det endast återstår för honom att vägra utföra tjänsten. Med hänsyn till vad som anförts och till vad utredningen föreslagit i kapitel 5 om utökade möjligheter till olika tjänstgöringsalternativ har utredningen ansett sig kunna utgå från att denna grupp av vägrare kraftigt kan reduceras.

Värnpliktiga vägrare

Kategori 3 gäller de värnpliktiga som sökt men ej beviljats tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst och då vägrat vid inställelse till värnpliktstjänstgöring. När det gäller denna grupp finns anledning uppmärksamma att flertalet av dem som fått avslag på sin ansökan om vapenfri tjänst såvitt statistiken utvisar inte återkommer som vägrare. Medeltalsberäkningarna för åren 1968 – 1975 visar att av antalet sökande som inte fått bifall till sina vapenfriansökningar har ca 30 % sedermera vid inkallelse vägrat medan ca 70 % inte återkommit som vägransfall. Sistnämnda procenttal får ses mot bakgrund av att för denna kategori – liksom för övriga värnpliktiga – i viss utsträckning förekommer anstånd, uppskov, frikallelse etc.

När det gäller det absoluta antalet vägrare inom denna kategori är tendensen stigande, och även denna grupps procentuella andel av samtliga fall av vägran stiger. År 1975 uppgick antalet vägrande med bakomliggande avslagen vapenfriansökan till 401.

Kategori 4 utgör den övervägande delen av vägrarna. Medeltalsberäkningarna för åren 1968–1975 visar att ca 70 % av vägrarna vid försvarsmakten har vägrat utan att först söka vapenfri tjänst. År 1975 uppgick antalet till 568. Men tendensen här är sjunkande från över 70 % under åren 1968–1972 till ca 60 % under åren 1973–1975.

Att de som anmälts för vägran inte har ingivit ansökan om vapenfri tjänst kan ha berott på bristande information om den vapenfria tjänsten eller på att vederbörande inte ansett sig ha anledning att begära tillstånd till vapenfri tjänst, då han kanske haft den uppfattningen att han inte skulle få detta, eller att han över huvud taget inte har ansett sig kunna acceptera något av de tjänstgöringsalternativ som f. n. finns för vapenfri tjänst.

Bland såväl vapenfria som värnpliktiga vägrare förekommer första-, andra- och tredjegångsvägrare. Sedan år 1970 då antalet fall av anmälda förstagångsvägrare var högst (697) har antalet förstagångsvägrare avtagit och var 508 år 1976, medan antalet andra- och tredjegångsvägrare samtidigt har ökat. Andragångsvägran har ökat från 67 fall år 1970 till 370 fall år 1976 och tredjegångsvägran från 12 fall år 1970 till 139 fall år 1976. Detta torde förklaras av att det förhållandevis stora antalet förstagångsvägrare under åren efter 1970 successivt återkommer som andra- resp. tredjegångsvägrare åren därefter i takt med inkallelserytmen.

För att kunna bedöma hur nuvarande ordning, som tillämpats sedan år 1966, verkat har utredningen utnyttjat den statistiska undersökning rörande de värnpliktiga totalvägrarna som försvarsdepartementet utfört.

Av denna statistik (bilaga 1, tabell 11.5.6) framgår följande. Ca 35 % av dem som vägrar första gången återkommer som andragångsvägrare. Om-

vänt innebär detta att ca 65 % av förstagångsvägrarna inte har återkommit som andragångsvägrare. Ca 38 % av andragångsvägrarna vägrar också en tredje gång. Detta innebär att ca 62 % av andragångsvägrarna inte har återkommit som tredjegångsvägrare. Ca 14 % av förstagångsvägrarna återkommer alltså som tredjegångsvägrare. Detta innebär att ca 86 % av dem som vägrade första gången inte har återkommit som tredjegångsvägrare. Vidare kan utläsas av statistiken (tabell 11.5.5) att ca 90 % av vägrarna har inkallats inom tre år från vägranstillfället.

Utan att dra några bestämda slutsatser av ovannämnda statistiska underlag vill utredningen peka på att fängelsestraffet kan ha haft den effekten att en större del av förstagångsvägrarna efter avtjänat fängelsestraff inte har återkommit som vägrare.

Det problem som vägrarkategorierna 3 och 4 utgör är det mest svårlösta och måste enligt utredningens mening angripas på flera sätt.

8.2.3 *Övervägande rörande principer för en ny lösning*

Vad gäller val av påföljd har i direktiven för utredningen utsagts, att det inte kan komma i fråga att helt slopa påföljden för totalvägran eller att endast tillämpa lindriga påföljder som t. ex. bötesstraff. Enligt direktiven kunde det ifrågasättas om fängelsestraff utgjorde en lämplig påföljd. F. n. finns, om således ej bötesstraff eller fängelse skall tillämpas, endast möjlighet att ådöma en totalvägrare villkorlig dom eller skyddstillsyn. Mot att använda dessa påföljder talar att mer ingripande påföljd får anses påkallad med hänsyn till allmän laglydnad. Inom påföljdssystemets ram återfinns också påföljderna ungdomsfängelse, internering, överlämnande till särskild vård och disciplinstraff för krigsmän. Det torde inte komma i fråga att använda dessa påföljder i sin nuvarande form vid totalvägran.

Den nu gällande ordningen innebärande att efter lagföring och avtjänande av straff värnpliktiga som vägrat en eller två gånger ånyo inkallas har utsatts för kritik framförallt från två utgångspunkter. Dels har framhållits att gärningen inte bör betraktas som ett lydnadsbrott, innebärande att vägran avser viss order, utan som en vägran att deltaga i det organiserade värnpliktsförsvaret, alltså en sorts tjänstepliktsvägran, vilket borde medföra att lagföring och eventuell påföljd endast verkställes en gång. Dels har, från främst kriminalpolitiska utgångspunkter, framhållits att upprepade fängelsestraff innebär en allvarlig nedbrytningsprocess för den individ vars gärning har allvarliga åsiktsmässiga (religiösa eller etiska) bevekelsegrunder.

Utredningens förslag till ny formulering av 1 § vapenfrilagen och de därmed ändrade förutsättningarna för att erhålla vapenfri tjänst, utformningen av prövningsförfarandet och de utökade möjligheterna till olika slag av tjänstgöring måste enligt utredningens mening få till följd att antalet vägransfall kommer att reduceras. Utredningen räknar nämligen med att den förändring av lagstiftningen som föreslagits kommer att medföra en minskning av de ansökningar som avslås av vapenfrinämnden. Det kan också antas, att man reducerar den kategori av vägrare som f. n. vägrar utan att dessförinnan söka vapenfri tjänst. Om möjligheterna att få vapenfri tjänst ökar, kommer sannolikt en del av denna kategori att ansöka om vapenfri tjänst. En del av dessa värnpliktiga kommer sannolikt också att få tillstånd till vapenfri

tjänst.

Utredningen utgår emellertid från att det ändock kommer att finnas de som vägrar att fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. När det gäller att söka finna en lämplig sanktionsform för dessa har utredningen strävat efter att – i enlighet med utredningsdirektiven – begränsa fängelsestraffets användning. Utredningen framlägger därför ett förslag till en särskild samhällstjänst i stället för fängelse.

Principerna för denna samhällstjänst bör i huvudsak vara följande. Samhällstjänsten bör hållas skild från den vapenfria tjänsten men administreras av samma organ som sköter denna. Tjänsten bör fullgöras utan repetitionsutbildning under tid som överstiger den totala tiden för vapenfri tjänst med en månad. Tjänsten bör vara meningsfull. Den bör kunna ske på liknande sätt som arbetsmarknadsstyrelsens beredskapsarbeten för specialanvisade. De arbetsobjekt som kan bli aktuella är exempelvis väg- och anläggningsarbeten, skogsvård, landskapsvård, naturvård, kulturminnesvård, fornminnesvård och vatten- och avloppsarbeten. Som regel har arbetsplatserna för de specialanvisade egna förläggningar samt arbetsledande personal och förläggningsföreståndare. F. n. finns planer på att avveckla flertalet beredskapsarbeten av det ovan angivna slaget under den närmaste femårsperioden. Utredningen föreslår att de fasta anläggningar och resurser i övrigt som kommer att frigöras genom detta efter hand förs över och utnyttjas för samhällstjänst. Det bör emellertid även vara möjligt att anordna tjänstgöring inom liknande områden och under samma former som utredningen i kapitel 5 föreslagit för de vapenfria vars tjänstgöring inte leder till krigsplacering. Återgång till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst bör vara möjlig. Efter fullgjord tjänst inkallas vederbörande inte längre. Någon form av krigsplacering sker inte.

För de få fall där någon inte vill fullgöra denna tjänst och inte låter sig tillrättaföras genom disciplinära åtgärder bör fängelsestraff ådömas. Någon påföljd, som är kännbar måste ytterst finnas. Annars kan envar vägra att fullgöra någon uppgift och därmed undandra sig värnplikt och vapenfri tjänst. Detta kan inte godtagas i ett land som bygger sitt försvar på allmän värnplikt, då grunden för denna i så fall skulle raseras. Det skall inte vara möjligt att någon av t. ex. rena bekvämlighetsskäl undandrar sig alternativa uppgifter. Utredningens förslag beträffande samhällstjänst innebär att ingen ådöms fängelse p.g.a. vapenvägran.

Enligt utredningens mening bör lagföring av den som vägrar fullgöra samhällstjänst ske endast en gång och påföljden bör bestämmas till fängelse. Vid straffmätningen bör hänsyn tas till återstående tjänstgöringstid. Efter avtjänat straff inkallas den värnpliktige eller den vapenfrie inte längre och någon krigsplacering sker inte. Villkorlig frigivning bör kunna ske – förutom den normala frigivningen – när som helst under strafftiden under förutsättning att den dömde återgår till någon form av tjänstgöring.

I enlighet med nu angivna principer föreslår utredningen en ordning som utformas på följande sätt.

Förordnande om samhällstjänst bör meddelas av domstol. Utredningen har övervägt ett förenklat förfarande, innebärande att vederbörande i administrativ ordning överföres till den särskilda samhällstjänsten. Rättsliga grunder och rättssäkerhetsskäl för den enskilde gör emellertid ett dom-

stolsförfarande nödvändigt. Talan bör inför domstolen föras av åklagare. Det är inte fråga om någon straffrättslig påföljd och anteckning i kriminalregistret skall inte ske.

En vägran aktualiseras regelmässigt först vid inställelsen vid vederbörande förband. Om den värnpliktige ej inställer sig, hämtas han i de flesta fall till förbandet. Om hämtning ej kan ske, hemförlovas den värnpliktige, dvs. inkallelseordern häves. I allmänhet leder det till åtal och den värnpliktige ådömes straff för rymning. Utredningen anser att hämtning bör kunna ske i större utsträckning än f. n. Skulle hämtning ändock ej kunna ske, bör den värnpliktige hemförlovas och anmälan göras till åklagare.

Om åtal sker och den värnpliktige vid domstolsförhandlingen lämnar sådana uppgifter att det klart framgår att hans rymning grundar sig på hans avsikt att vägra fullgöra tjänsten skall domstolen förordna att den värnpliktige skall överföras till den särskilda samhällstjänsten. Vad nu sagts bör äga tillämpning också på den som inte infinner sig till vapenfri tjänstgöring.

Den som inställer sig vid förbandet eller redan är i tjänst och förklarar att han inte ämnar fullgöra militärtjänsten bör först informeras om den vapenfria tjänsten, om han inte tidigare sökt sådan tjänst, och beredas tillfälle att söka sådan tjänst. Han bör också informeras om konsekvenserna av sin vägran. Ansöker han om vapenfri tjänst, bör han som f. n. hemförlovas. Förklarar den värnpliktige att han inte avser att ansöka om vapenfri tjänst, bör den värnpliktige åläggas fullgöra tjänsten. Vägrar han fullgöra tjänsten, bör han hemförlovas och anmälan göres till åklagare. Vidhåller den värnpliktige sin inställning vid domstolsförhandlingen, förordnar domstolen att han skall överföras till den särskilda samhällstjänsten.

Har den värnpliktige tidigare sökt vapenfri tjänst och fått avslag samt vidhåller han alltjämt sin inställning att vägra fullgöra tjänsten vid förbandet, bör anmälan ske till åklagare. Även i detta fall bör hemförlovning ske.

Förklarar den som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst vid sin inställelse till tjänstgöring att han ämnar vägra fullgöra den vapenfria tjänsten bör först försök till omplacering ske. Vägrar den vapenfrie att godtaga något av de tjänstgöringsalternativ som arbetsmarknadsstyrelsen finner möjligt erbjuda, bör anmälan ske till åklagare. Den vapenfrie bör hemförlovas i avvaktan på domstolsprövning.

Utredningen föreslår inte någon ändring av bestämmelserna i 21 kap. brottsbalken om brott av krigsmän eller straffbestämmelserna i vapenfrilagen. Befinnes vid utredning om vägran, rymning eller dylikt att de bakomliggande förhållandena inte är att hänföra till totalvägran, skall lagföring och straff ske enligt gällande ordning. I första hand ankommer det på åklagaren att pröva detta.

Finner domstolen att någon skall överföras till samhällstjänsten, skall straff ej ådömas för lydnadsbrott, tjänstefel m. m. som vederbörandes beteende kan innefatta. Rätten bör kunna besluta att förordnande om samhällstjänst skall gå i verkställighet utan hinder av att domen icke vunnit laga kraft.

Den särskilda samhällstjänsten bör som tidigare nämnts vara skild från den vapenfria tjänsten men administreras av arbetsmarknadsstyrelsen. Styrelsen bör också bestämma vilket slag av tjänstgöring som skall fullgöras

av den som överförts till samhällstjänst. Tjänstgöringen bör påbörjas så snart detta kan ske med hänsyn till arbetsmarknadsstyrelsens möjligheter att placera vederbörande till lämplig tjänstgöring. Samhällstjänsten bör fullgöras i 450 dagar, dvs. en månad längre tid än den vapenfria tjänsten. Har vederbörande fullgjort viss tids värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, bör tiden för samhällstjänsten nedsättas i motsvarande mån. Det bör ankomma på domstolen att i förordnandet om samhällstjänst ange antalet dagar som samhällstjänsten skall fullgöras.

De förmåner som utgår för de värnpliktiga m. fl. bör i princip gälla för dem som överföres till samhällstjänst. Vad avser dagersättningen anser utredningen emellertid att endast ett tillägg bör utgå, dvs. det lägsta tillägg som f. n. utbetalas till värnpliktiga. Detta innebär med nuvarande bestämmelser om dagersättning att de som fullgör samhällstjänsten erhåller tio kronor för dag i grundbelopp och tillägg om femton kronor för dag efter 230 dagars tjänstgöring till tjänstgöringstidens slut.

Möjlighet skall finnas för den som fullgör samhällstjänst att återgå till värnpliktstjänstgöring eller, om vederbörande erhållit tillstånd därtill, vapenfri tjänst. Förklarar någon att han vill återgå till sådan tjänst, bör samhällstjänsten villkorligt avbrytas senast trettio dagar efter det att förklaring avgivits. Förordnandet om samhällstjänst bör därvid förfalla om vederbörande påbörjar annan tjänstgöring inom två år. Om så inte sker, bör samhällstjänsten återupptagas. Om särskilda skäl föreligger, bör emellertid möjlighet finnas att inte återuppta samhällstjänsten. Sådana skäl kan vara att vederbörande utan egen förskyllan inte kunnat påbörja annan tjänstgöring, exempelvis på grund av sjukdom e.d. eller att myndighet inte kunnat placera vederbörande till lämplig tjänstgöring.

Om värnpliktig återgår till värnpliktstjänstgöring, bör han få tillgodoräkna sig en viss tid av samhällstjänsten som fullgjord värnpliktstjänstgöring. Detsamma bör gälla den som återgått till vapenfri tjänst. Med hänsyn till de speciella krav som ställs på värnpliktsutbildningen måste en viss begränsning göras vid tillgodoräkning av tjänstgöringstid. Utredningen föreslår att högst nittio dagar bör få avräknas om den värnpliktige återgår till tjänstgöring i form av grundutbildning. Om det för den värnpliktige återstår repetitionsutbildning, bör högst trettio dagar få avräknas. Samma begränsning behöver inte göras om vederbörande återgår till vapenfri tjänst. Emellertid behövs för att utbildningen skall bli meningsfylld en viss tids tjänstgöring. Utredningen föreslår därför att vid återgång till vapenfri tjänst denna tjänstgöring inte bör vara kortare än sjuttiofem dagar. Den som fullgjort samhällstjänsten bör inte utan eget medgivande inkallas till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Ej heller bör någon form av krigsplacering ske.

Vägrar den som överförts till samhällstjänsten att fullgöra sin tjänst, bör han dömas till fängelse. Åtalsanmälan bör lämpligen ske genom arbetsmarknadsstyrelsen. Fråga om ådömande av fängelse bör dock inte väckas förrän försök gjorts att komma till rätta med den vägrande genom omplacering där sådan är möjlig eller genom disciplinära åtgärder. Den vägrande bör inte hemförlovas i avvaktan på domstolsprövningen. Lagföring bör ske endast en gång. Det föreslås ett straffmaximum av ett år. Fängelsestraffet bör bestämmas med beaktande av den tid som återstår att fullgöra av samhällstjänsten. Om någon vägrar utan att ha fullgjort någon tjänstgöring,

synes normalt ett straff om 6–8 månaders fängelse vara lämpligt, vilket med hänsyn till villkorlig frigivning torde innebära i stort sett lika lång fängelsepåföljd som man enligt nuvarande principer totalt brukar ådöma en totalvägrare, dvs. högst 5–6 månader. Om endast kort tid återstår att tjänstgöra, exempelvis vid en vägran som skett först vid den sista repetitionsövningen och vederbörande även vägrar att fullgöra ålagd samhällstjänst, bör straffet kunna bestämmas till böter.

I princip bör i fråga om verkställigheten av fängelsestraffet gälla vad som eljest är stadgat om fängelsestraff. Utredningen anser emellertid att möjlighet bör finnas för den dömde att kunna återgå till någon form av tjänstgöring innan straffet helt avtjänats. Det föreslås därför att villkorlig frigivning skall kunna ske, förutom i enlighet med vad som eljest gäller, om den dömde förklarar att han önskar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller samhällstjänst eller, om han erhållit tillstånd därtill, vapenfri tjänst. Påbörjas nämnda tjänstgöring inom två år, förfaller resten av fängelsestraffet. I annat fall bör den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad. Om det emellertid föreligger särskilda skäl, bör möjlighet finnas att underlåta att förverka den villkorligt medgivna friheten. Sådana skäl kan vara att vederbörande utan egen förskyllan inte kunnat påbörja tjänstgöringen, exempelvis på grund av sjukdom e.d. eller att myndighet inte kunnat placera vederbörande till lämplig tjänstgöring. Andra skäl kan vara att den dömde undergått straff för andra brott och att ett förverkande skulle kunna avbryta en återanpassning i samhället som visat sig vara godartad. Om fängelsestraff verkställes samtidigt för annat brott, bör detta straff avtjänas innan den särskilda villkorliga frigivningen bör komma i fråga. Sådan villkorlig frigivning kan således inte ske förrän det andra straffet till fullo verkställts eller tiden för normal villkorlig frigivning från detta inrätt. Beslut i här nämnda frågor bör meddelas av kriminalvårdsstyrelsen. Återgår någon som avtjänat viss tids straff till tjänstgöring, bör tiden för tjänstgöringen nedsättas i motsvarande mån.

Med hänsyn till vad som anförts om fängelsestraff för vägran att fullgöra samhällstjänst bör brottsbalkens bestämmelser i 1 kap. 6 § om gemensam påföljd för flera brott inte tillämpas i fall då straff skall bestämmas för vägran. Utredningen föreslår att om fängelsestraff skall ådömas för vägransbrottet straffet ådömes särskilt vid sidan av påföljd för annat brott. För annan brottslighet bör, om lagföring sker samtidigt, påföljden också kunna bestämmas till fängelse. Detta innebär visserligen att vederbörande kan komma att avtjäna två särskilda fängelsestraff. Det bör emellertid inte möta några svårigheter vid tillämpningen. Utredningen har som nämnts tidigare – med det nya förslaget i sin helhet – inte räknat med att straff i någon större utsträckning skall behöva tillgripas.

Om någon återgått till någon form av tjänstgöring antingen från samhällstjänsten eller fängelsestraffet och ånyo vägrar att fullgöra sin tjänstgöring, bör fängelsestraff ådömas vederbörande. Någon ny möjlighet att erhålla samhällstjänst bör inte finnas, med hänsyn till risken för missbruk av det föreslagna systemet. Om brottet emellertid är att betrakta som ringa, bör påföljden kunna stanna vid ett bötesstraff.

Då straff som någon ådömts för vägran att utföra samhällstjänsten till fullo verkställts, bör förordnandet om samhällstjänst förfalla. Då någon till

fullo undergått fängelsestraff som nämnts, bör han inte utan eget medgivande få inkallas till tjänstgöring. Ej heller bör någon form av krigsplacering ske.

Vad utredningen nu föreslagit i fråga om samhällstjänst bör kunna tillämpas vid vägran som sker i samband med såväl grundutbildning som repetitionsutbildning. Tiden för samhällstjänsten bör nämligen, som tidigare nämnts, kunna nedsättas i förhållande till vad som fullgjorts av värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

Beträffande det allmännas kostnader för samhällstjänsten kan framhållas att driftskostnaderna för de ovan nämnda beredskapsarbetena för specialanvisade var år 1975 ca 30.000 kr. per utnyttjad förläggningsplats och år. Detta var under förutsättning av en 80 procentig beläggning. Med driftskostnader avses kostnader som i huvudsak hänger samman med arbetskraftens förläggning, kosthåll och sociala omvårdnad. Dessa kostnader är i princip lika stora som de kostnader som statsverket har för vapenfria tjänstepliktiga när det gäller samma kostnadsslag. Till driftskostnaderna kommer s. k. objektkostnader, som utgörs av direkta kostnader för arbetenas utförande. Här ingår i huvudsak samma kostnader som vid utförande av motsvarande arbeten på öppna marknaden, dvs. projektering, materielkostnader, löner till arbetare och arbetsledning, maskinkostnader m. m. Dessa kostnader varierar mycket beroende på arbetets art. Lön utgår till arbetare i beredskapsarbete enligt kollektivavtal. Personer som har förts över till samhällstjänst får i stället i princip förmåner i enlighet med vad som gäller för värnpliktiga.

9 Övriga frågor

9.1 Prövningsförfarande m. m. under beredskap och krig

9.1.1 *Inledning*

Vapenfrilagstiftningen har till syfte att befria den värnpliktige från bruk av vapen mot annan i krigssituationen. Att den likväl tillämpas under fred, trots att det inte under fredsutbildning för värnpliktiga förekommer att någon kan tvingas bruka vapen i dödande syfte, är betingat delvis av psykologiska men främst av praktiska skäl. Den lagstadgade tjänstgöringstiden för vapenfria används f. n. för att utbilda den vapenfrie tjänstepliktige för de uppgifter han skall fullgöra i samhället under krig och skall även enligt utredningens förslag utnyttjas så för dem som tjänstgör i tjänstgöringsalternativ med krigsplacering.

Under beredskaps- eller krigstillstånd är frågorna om beredning och avgörande av vapenfriärenden ej till alla delar klarlagda i nuvarande bestämmelser. Därför lämnas nedan en redovisning av nu gällande bestämmelser på området, varefter utredningen lämnar vissa förslag till reglering av hithörande problem.

Frågor angående tjänstgöringsförhållanden under krig för dem som skall fullgöra vapenfri tjänst har utredningen inte tagit upp till behandling.

9.1.2 *Vissa nu gällande bestämmelser*

Bestämmelserna vid beredskap och krig grundar sig på 27 § 2 mom. och 28 § 1 mom. värnpliktslagen (1941:967). Dessa moment har följande lydelse enligt lagen (1975:555) om ändring i värnpliktslagen.

27 § 2 mom

"Beredskapsövning

Därest regeringen med hänsyn till krigsberedskapen så prövar nödigt, må värnpliktig kunna åläggas att, utöver i 1 mom. avsedd tjänstgöring, i den ordning regeringen bestämmer fullgöra en eller flera beredskapsövningar om sammanlagt högst etthundraåttio dagar.

Om tillgodoräknande av beredskapsövning såsom fullgjord repetitionsövning äger regeringen förordna."

28 § 1 mom

"Då rikets försvar eller dess säkerhet eljest det kräver, må regeringen till tjänstgöring inkalla samtliga värnpliktiga eller värnpliktiga till det större eller mindre antal, som finnes behövligt. Erfordras i fall, då icke samtliga värnpliktiga inkallats till sådan tjänstgöring, att de värnpliktiga äro inkallade under längre tid, skall inkallad personal efter lämplig tidrymd såvitt möjligt avlösas."

I vapenfrilagen stadgas i 5 § andra stycket.

"Inkallas värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. eller 28 § värnpliktslagen den 30 december 1941 (nr 967), får även vapenfri tjänstepliktig kallas till tjänstgöring. Tjänstgöringstiden får icke överstiga etthundraåttio dagar, om tjänstgöringen föranleds av inkallelse av värnpliktiga med stöd av 27 § 2 mom. värnpliktslagen."

Härav framgår att vapenfria tjänstepliktiga endast får inkallas vid beredskap och krig under den förutsättningen att också värnpliktiga inkallas.

Om värnpliktig under beredskaps- och krigsförhållanden söker vapenfri tjänst måste, såvitt utredningen kan finna, gällande bestämmelser i vapenfrilagen och vapenfrikungörelsen tillämpas.

Det innebär att, om den som fullgör värnpliktstjänstgöring söker tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst och inte tidigare har gjort sådan ansökan, han inte får övas i bruk av vapen eller åläggas bära vapen eller ammunition till dess ansökningen har avgjorts slutligt. Om ansökningen lämnas utan bifall, skall tjänstgöring under den tid detta har iakttagits icke tillgodoräknas som fullgjord värnpliktstjänstgöring (3 § vapenfrilagen).

I § 25 vapenfrikungörelsen föreskrivs att om särskilda skäl ej föranleder annat får värnpliktig, som sökt vapenfri tjänst och som inte tidigare gjort sådan ansökan, ej åläggas fullgöra värnpliktstjänstgöring, innan ansökningen blivit slutligt prövad. Om ansökan göres under pågående tjänstgöring skall hemförlovning omedelbart ske, om särskilda skäl ej föranleder annat.

I vapenfrilagens förarbeten beröres inte frågan om innebörden av "särskilda skäl" under en beredskaps- eller krigssituation. Det kan därför synas tveksamt om författningarna lämnar några särskilda vägar öppna för annan handläggning av vapenfriansökningar under beredskapstillstånd och krig än de som gäller under fred och om beredskaps- och krigssituationen i sig skall kunna anses som särskilt skäl.

Utredningen har i kapitel 7 om prövningsförfarandet under gällande ordning redovisat vad i praxis anses vara särskilda skäl i fredstid. Under samma avsnitt har utredningen också redogjort för vapenfrinämndens organisation och arbetsformer.

I lag (1942:87) med särskilda bestämmelser angående stats- och kommunalmyndigheterna och deras verksamhet vid krig eller krigsfara m. m., som är tillämplig på vapenfrinämnden, stadgas bl. a. följande.

Vid krigsfara vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger regeringen förordna, att nämnda bestämmelser skall tillämpas.

Då det finnes påkallat på grund av förhållanden, som nu sagts, äger regeringen förordna att uppgift, som tillkommer regeringen, skall i fråga om visst slag av mål eller ärenden övertagas av underordnad myndighet; att de uppgifter, som tillkommer viss statsmyndighet, skall helt eller delvis övertagas av annan statsmyndighet eller av kommunalmyndighet eller att i fråga om visst slag av mål eller ärenden talan

mot statsmyndighets beslut icke må fullföljas; att myndighet må ha sin verksamhet helt eller delvis förlagd till annan ort än den, där verksamheten eljest skall utövas; samt att myndighet må fatta beslut i annan sammansättning eller med mindre antal ledamöter eller i annan ordning än eljest är stadgat.

I den mån det finnes påkallat på grund av förhållanden som tidigare nämnts må regeringen ock bestämma, att befattningshavare i statens tjänst skall tjänstgöra i annan statlig befattning än den han innehar eller i kommunal befattning eller att kommunal befattningshavare skall tjänstgöra i statlig befattning eller i annan kommunal befattning än den han innehar.

Är i lag eller författning föreskrivet, att sammanträde eller förrättning skall hållas eller annan sådan uppgift skall fullgöras inom viss tid, äger regeringen i den mån det finnes påkallat på grund av förhållanden, som tidigare nämnts, förordna om jämkning av sådan tid.

Kan på grund av förhållanden, som avses i lagen, visst sammanträde eller viss annan åtgärd, som myndighet har att företaga, icke utan väsentlig olägenhet äga rum å det ställe, som i lag eller författning är föreskrivet, må bestämmas annat ställe, som finnes lämpligt.

Är i fråga om mål eller ärende i lag eller författning föreskrivet, att myndighet skall höras eller eljest viss utredning skall förebringas eller att återförvisning skall äga rum, och finnes på grund av förhållanden, som avses i lagen, åtgärden vara förenad med väsentlig olägenhet, äge myndigheten i stället i annan ordning föranstalta om den utredning, som må erfordras, eller, då fråga är om återförvisning, utan sådan fortsätta handläggningen.

Behandling av mål eller ärende, som angår part tillkommande rättighet eller förmån eller honom åliggande skyldighet eller bestraffning, skall av myndighet förklaras skola anstå, om anledning är att antaga, att på grund av förhållanden som avses i lagen, part är ur stånd att bevaka sin talan eller hinder eljest möter för utredningen. Finnes frågan kunna nöjaktigt utredas, må dock målet eller ärendet handläggas och avgöras, om det för part är av synnerlig vikt eller eljest särskilda skäl föranleda därtill.

Jämlikt beredskapskungörelsen (1960:515) skall för statliga myndigheter, institutioner och företag (med undantag för försvarsmakten, civilförsvaret, det allmänt civila medicinalväsendet och det civila veterinärväsendet), vilkas verksamhet skall upprätthållas i krig, gälla särskilda beredskapsgrader.

Regeringen beslutar vilka myndigheters verksamhet som skall upprätthållas i krig.

9.1.3 *Utredningens överväganden och förslag*

Utredningen utgår ifrån att möjligheten att ansöka och erhålla vapenfri tjänst skall finnas kvar även under beredskaps- och krigsförhållanden.

Erfarenheterna från beredskapstiden 1939–1945 visar dels att antalet vapenfrisökande minskade, dels att ett stort antal vapenfria begärde att få återgå till vapentjänst.

Det torde inte vara självklart att man kan utgå från att samma förhållande skulle uppkomma vid en krissituation nu som under beredskapsåren. Hänsyn till en förändrad reaktion bör därför tas med i beräkningen vid planläggning för beredskaps- och krigsförhållanden.

Det är särskilt två reaktioner bland de värnpliktiga som kan behöva uppmärksammas. Den enskilde värnpliktige kan inför trycket av de fysiska och psykiska påfrestningar som krigstjänstgöring innebär begagna möjligheten att genom en ansökan om vapenfri tjänst åtminstone för viss tid

komma bort från fronttjänsten. Om den sökande blivit hemförlovad i en beredskaps- eller krigssituation, föreligger därutöver risk för att denne på olika sätt t. ex. genom att uppge inaktuell adress eller genom flyttning kan förhala prövningen av ärendet. Erfarenheterna från vapenfrinämndens nuvarande verksamhet visar att det har varit möjligt att genom att flytta förhala utredningen i åratal. Under beredskaps- och krigsförhållanden torde möjligheterna att på detta sätt förhala utredningen snarare öka än minska. Det bör i detta sammanhang vidare framhållas att ett beredskaps- eller krigstillstånd påtagligt aktualiserar innebörden av att bruka vapen mot annan, varför en ökning av ansökningar av godtagbara skäl kan vara tänkbar.

Under en beredskaps- eller krigssituation kommer enligt utredningens mening kravet på en skyndsam handläggning av vapenfriansökningar att starkt accentueras.

F. n. finns inte någon krigsorganisation för vapenfrinämnden. Någon planläggning för vapenfrinämndens verksamhet under beredskap och krig har inte heller skett.

Utredningen anser att den myndighet som handhar verksamheten i fred, dvs. vapenfrinämnden, också under beredskap och krig bör vara den myndighet som handlägger vapenfrifrågor. Detta är en grundläggande princip inom totalförsvarsverksamheten. Besvärsmöjligheterna bör också kvarstå.

Med utgångspunkt från den fredstida organisationen bör enligt utredningen vapenfrinämnden krigsorganiseras under beredskap och krig. För att detta skall kunna genomföras bör, vilket gäller för flera statliga myndigheter, en krigsplanläggning i fredstid ske för vapenfrinämnden enligt vedertaget bruk. Planläggningen bör således innebära att vapenfrinämndens verksamhet och organisation dimensioneras så att krigstida uppgifter kan klaras. Det är därvid nödvändigt vid denna planläggning att göra klart från vilken tidpunkt en övergång bör ske till behandling av vapenfrifrågor enligt en tänkt krigslagstiftning.

I fråga om förfaringssätt vid ansökan om vapenfri tjänst samt utredningsförfarandet under beredskaps- och krigsförhållanden bör följande beaktas.

Som tidigare har nämnts får, enligt nu gällande bestämmelser, värnpliktig, som sökt vapenfri tjänst och som inte tidigare gjort sådan ansökan, ej åläggas fullgöra värnpliktstjänstgöring innan ansökningen blivit slutligt prövad, om särskilda skäl ej föranleder annat. Är den värnpliktige i tjänst, skall han omedelbart hemförlovas, om särskilda skäl ej föranleder annat.

Det är enligt utredningens mening orimligt att under krigsförhållanden tolka "särskilda skäl" så snävt som man f. n. gör. För att kunna motverka konsekvenserna av obefogade ansökningar bör man enligt utredningens mening tillämpa bestämmelserna så att beredskaps- och krigsförhållanden utgör sådana särskilda skäl som omnämns i 26 § vapenfrikungörelsen. Det torde också vara oundgängligen nödvändigt att handläggningstiden för vapenfriärenden under nämnda förhållanden förkortas.

Om den värnpliktige således söker vapenfri tjänst, sedan han har erhållit inryckningsorder, men före inryckningsdagen, bör ordern alltjämt gälla. Bifalles ansökan innan inryckningsdagen, kan ordern hävas. Är ärendet ej ännu avgjort eller får vederbörande avslag på ansökan, bör då alltjämt inkallelseordern gälla. Är den sökande i tjänst, bör hemförlovning ej ske. Det är klart lämpligare att utredningen verkställes innan den sökande avförs

från militärtjänstgöringen.

Värnpliktig, som söker vapenfri tjänst eller uppger att han har sökt men att ärendet ej ännu har avgjorts, bör därför transporteras från förbandet till försvarsgrenens personaldepå inom militärområdet. Ansökan bör i förekommande fall sändas via närmast högre chef till personaldepån.

Chefen för personaldepån införskaffar från den värnpliktiges truppregistreringsmyndighet så snart ske kan uppgift om vederbörande tidigare har ansökt om vapenfri tjänst eller ej.

Anges i sådan uppgift att den värnpliktige tidigare har ansökt om vapenfri tjänst, beordras han att utan dröjsmål genom försorg av depån inställa sig till tjänstgöring vid sitt krigsförband i avvaktan på prövning av vapenfriansökan. Har den sökande fullgjort grundutbildning efter tidigare avslagen ansökan om vapenfri tjänst bör han, i överensstämmelse med utredningens förslag i kapitel 7, behandlas som om han inte tidigare har sökt vapenfri tjänst.

Framgår av uppgiften att den värnpliktige ej tidigare har ansökt om vapenfri tjänst, beordras denne kvarstanna i tjänst vid depån. Sådan värnpliktig får dock ej övas i bruk av vapen eller åläggas att bära vapen eller ammunition förrän ansökan om vapenfri tjänst slutligt har lämnats utan bifall antingen genom att besvärstiden löper ut eller beslut meddelats i anslutning till anförda besvär. Den värnpliktige utnyttjas i avvaktan härpå för inre tjänst i depån. I princip bör hemförlovning ej ske. Möjlighet till hemförlovning bör dock finnas även under krigsförhållanden. Det bör emellertid krävas synnerligen starka skäl för hemförlovning.

Kompanichef eller motsvarande bör under beredskaps- eller krigsförhållanden registrera under honom lydande personals ansökningar om vapenfri tjänst. Söker värnpliktig under beredskaps- och krigsförhållanden flera gånger om vapenfri tjänst och känner kompanichef till att den värnpliktige sökt vapenfri tjänst tidigare, bör ansökan inte föranleda transport till personaldepå.

Utredningen föreslår vidare att utredningarna beträffande dem som är inkallade till militärtjänstgöring görs på försvarsgrenens tidigare nämnda personaldepå. Möjligheter bör finnas att vapenfriorganisationens utredare skall kunna tjänstgöra vid eller i vart fall tillfälligt transporteras till depån. Om detta ej kan ske, bör vapenfrinämnden kunna utnyttja den civila personalvårdspersonal som finns krigsplacerad vid depån för att göra den utredning som behövs.

Chef för depå insänder, sedan utredning verkställts, ansökan om vapenfri tjänst till den värnpliktiges truppregistreringsmyndighet, varvid redovisas om den värnpliktige befinner sig i tjänst vid sitt krigsförband eller vid personaldepå. Truppregistreringsmyndigheten kompletterar ansökan med militär- och läkarhandlingar samt insänder handlingarna utan dröjsmål till vapenfrinämnden.

Bifalles ansökan om vapenfri tjänst, hemförlovas vederbörande. Lämnas ansökan slutligt utan bifall beordras den värnpliktige, om han befinner sig i tjänst vid personaldepå, att återgå till tjänstgöring i befattning vid krigsförband enligt sin användbarhet. Om han befinner sig i tjänst vid sitt krigsförband, underrättas han om utgången av ärendet.

Sannolikheten för att värnpliktig, som inrycker vid krigsförband, vägrar fullgöra tjänstgöring under åberopande att han tillhör samfundet Jehovas

vittnen bedöms som små. Skulle detta likväl inträffa, kan enligt utredningens mening förfaras så att vederbörande överförs till personaldepå där förhållandet utreds. Kan vederbörande inte uppvisa dopintyg rörande medlemskap i samfundet, bör han kvarstanna vid depån i avvaktan på utredning om hans samfundstillhörighet. Tillhör han samfundet, bör han hemförlovas, i annat fall omedelbart beordras i tjänst vid sitt krigsförband.

Den samhällstjänst, som utredningen föreslagit i kapitel 8 om sanktionsformer vid vägran, bör enligt utredningens mening tillämpas också vid fall av vägran under beredskaps- och krigsförhållanden.

9.2 Vissa organisationsfrågor

I motion den 26 januari 1973 (mot. 1973:1114) om en översyn av vapenfrilagen anfördes av herrar Gustavsson i Nässjö (s) och Lindkvist (s) bl. a.: "Den organisatoriska uppdelningen av handläggande myndigheter kan ur framför allt samordningssynpunkt diskuteras. Vapenfrinämnden sorterar under försvarsdepartementet och vapenfrisektionen inom arbetsmarknadsstyrelsen under inrikesdepartementet (numera arbetsmarknadsdepartementet). En möjlighet att lösa dessa problem är att lägga samman vapenfrinämnden och vapenfrisektionen inom arbetsmarknadsstyrelsen till ett organ under samma departement. Ur den enskildes synpunkt är detta att föredra eftersom han bara behöver ha kontakt med en myndighet."

Även om direktiven till utredningen inte innehåller något särskilt uppdrag beträffande organisatoriska frågor och samarbetet mellan vapenfrinämnden och arbetsmarknadsstyrelsen, har frågan behövt diskuteras inom utredningen i samband med ett flertal olika delproblem inom utredningsuppdraget.

Utredningen vill också peka på att flera nu pågående eller kommande utredningar sysslar eller kan komma att syssla med de organisatoriska, personella och kostnadsmässiga aspekter på verksamheter som utredningen på olika sätt knutit vapenfriverksamheten till. Det gäller bl. a. önskemålet från 1974 års försvarsutredning om att en översyn bör ske av våra personaltillgångars utnyttjande inom totalförsvaret, pågående utredning inom civilförsvaret rörande rekrytering, personalutnyttjande etc. samt pågående översyn av länsstyrelsernas försvarsenheter. Vidare har försvarets rationaliseringsinstitut till regeringen lämnat förslag till omorganisation av civilförsvarsstyrelsen.

Utredningen vill i det följande kortfattat redovisa vissa synpunkter på nuvarande organisationsstruktur. I detta sammanhang bör framhållas, såsom framförts i kapitel 5, att i vart fall arbetsmarknadsstyrelsens resurser bör förstärkas för att styrelsen på ett tillfredsställande sätt skall kunna genomföra vad utredningen föreslagit.

Utredningen har diskuterat vissa utgångspunkter för ett organisationsförslag varvid bl. a. framhållits att organisationen av vapenfriverksamheten bör vara sådan att den ger regeringen en god överblick såväl från budgetsynpunkt som på annat sätt över vapenfriverksamheten. Organisationen bör vidare vara sådan att den ger möjligheter till en god kontakt i vapenfrifrågor med vapenfriorganet för såväl den enskilde som andra myndigheter. Möjligheter bör också kunna ges till en god sammanbindning av utred-

ningsförfarandet, uttagning av vapenfria till viss tjänst och placering på utbildningsmöjligheter. Allmänhet, massmedia, organisationer och föreningar m. fl. bör vidare kunna få goda möjligheter att få en integrerad insyn i och information om vapenfriverksamheten.

Utredningen anser att de vapenfrias utbildning och tjänstgöring bör i huvudsak betraktas som en angelägenhet för totalförsvaret. Utredningen har därvid inte främst sett vapenfriutbildningen som en "arbetsmarknadsangelägenhet".

Den nu delade departementstillhörigheten för olika delar av vapenfriverksamheten framstår som mindre lämplig. Utredningen vill särskilt peka på uppdelningen av budgetfrågor och de skilda vägarna för olika besvär och klagomål från värnpliktiga och vapenfria.

Vapenfrinämnden och arbetsmarknadsstyrelsens vapenfrisektion har ofta kontakt med samma myndigheter bland vilka kan nämnas värnpliktsnämnden, värnpliktsverket, samtliga värnpliktskontor, civilförsvarsstyrelsen, försvarets civilförvaltning och rättsvårdsmyndigheter.

Kontakt med och upplysning till allmänhet, den enskilde, massmedia, organisationer och föreningar är en omfattande verksamhet för både vapenfrinämnden och arbetsmarknadsstyrelsens vapenfrisektion, var och en inom sitt område.

Enligt utredningen bör en organisation för vapenfriverksamheten kunna skapas som undanröjer det dubbelarbete som nuvarande kontaktlinjer innebär.

För utredningen framstår det som väsentligt att hela verksamheten sköts direkt under ett departement – som härigenom blir enda besvärsinstans för vapenfrifrågor – att sammankoppling av utredning, uttagning och utbildning av vapenfria åstadkommes samt att budget- och kostnadsfördelningsfrågorna löses slutligt.

Att av psykologiska skäl låta vapenfrifrågorna handläggas av annat departement än försvarsdepartementet finner utredningen inte bärande. Från vapenfria och deras organisationer har också erfarits att det som är väsentligt för dem är hur sakfrågorna löses och att erforderlig samordning sker utan att äventyras av onödig organisatorisk uppdelning. Civilförsvarsstyrelsen beräknas utbilda huvudparten av de vapenfria och med det förslag utredningen nu lägger kommer också den övervägande delen av de vapenfria med krigsplacering att förankras i sin försvarsuppgift inom civilförsvaret. Utredningen anser för sin del att samtliga vapenfrifrågor bör läggas under försvarsdepartementet.

En ändrad organisation om vapenfriverksamheten enligt de riktlinjer som här har angetts kan åstadkommas på olika sätt. Utredningen anser sig inte böra lägga fram och förorda ett konkret förslag till ny organisation av vapenfriverksamheten. Utredningen anser dock att det finns sådana nackdelar med den nuvarande organisationen att andra lösningar bör övervägas. Detta bör lämpligen göras av en särskild arbetsgrupp med företrädare för de berörda myndigheterna och med tillgång till särskild organisatorisk expertis. Enligt utredningens mening är det angeläget att dessa frågor tas upp till överväganden snarast efter det att utredningen avlämnat sitt betänkande.

9.3 Medinflytandefrågor

I fråga om de civiltjänstepliktigas tjänstgöringsförhållanden vill utredningen något beröra rätten till insyn och medinflytande. Som bakgrund till utredningens överväganden ges först en översikt av de former för medinflytande som f. n. finns för de värnpliktiga.

Vid militära förband (motsvarande) finns *förbandsnämnden*. Inom nämnden får framställas frågor, framföras önskemål och väckas förslag i ärenden som rör tjänstgörings-, fritids- och övriga förhållanden på förbandet. Förbandsnämnden kan besluta om hur medel som ställts till förfogande för trivselfrämjande åtgärder skall användas. I förbandsnämnden skall ingå bl. a. en värnpliktig representant för varje kompani (motsvarande) inom förbandet.

För handläggningen av personalvårdsärenden vid kompani (motsvarande) biträds kompanichefen av en *kompaniassistent* som företräder den värnpliktiga personalen. Denne utses bland de värnpliktiga efter förslag av dessa.

De värnpliktiga utser också kompanivis (motsvarande) en *skyddsassistent*. Denne skall i samverkan med skyddsombud för den fast anställda personalen bl. a. förebygga olycksfall och vara de värnpliktigas kontaktman i skyddsfrågor.

Andra lokala organ som har värnpliktig representation är t. ex. *kompaninämnd* och *biblioteksnämnd*.

I detta sammanhang bör också nämnas att viss del av utbildningstiden regelmässigt används för *information* och *diskussion* mellan värnpliktiga och befäl i frågor om de värnpliktigas tjänstgöringsförhållanden.

I orter som har flera militära förband finns en *samarbetsnämnd*. I nämnden ingår företrädare för militära och civila myndigheter samt värnpliktiga.

Varje utbildningsår anordnas inom *militärområde* särskilda *konferenser* med representation för bl. a. de värnpliktiga medlemmarna i förbandsnämnderna. Ändamålet med konferenserna är att ge militärbefälhavarna tillfälle att orientera om sina arbetsuppgifter samt att ge de värnpliktiga möjlighet till diskussion.

Fr. o. m. år 1970 anordnas dessutom varje år en central *värnpliktskonferens* ("värnpliktsriksdagen"). Ombuden till konferensen väljs förbandsvis av de värnpliktiga. Alla värnpliktiga har rätt att lämna motioner till konferensen. Beslut som fattas vid värnpliktskonferensen lämnas till försvarsministern för kännedom.

Värnpliktskonferensen utser inom sig en *arbetsgrupp* (nio värnpliktiga). Den har till uppgift att till nästa värnpliktskonferens följa upp konferensens beslut samt i övrigt arbeta för de värnpliktigas intressen. Gruppen deltar också i planeringen av nästa års konferens. Företrädare för arbetsgruppen finns i vissa statliga nämnder och utredningar.

Var tredje vecka kommer tidskriften *Värnpliktsnytt* ut. Tidskriften finansieras med statsmedel, men är ett fristående organ för de värnpliktiga. Redaktionen består av en redaktör och fem-sex värnpliktiga journalister.

De vapenfria har i samma utsträckning som de värnpliktiga rätt att sända ombud till värnpliktskonferensen och att lämna motioner till denna. Efter hand har de också på annat sätt fått ett ökat medinflytande över sina tjänstgöringsförhållanden. Genom en försöksverksamhet har detta medinflytande ytterligare fördjupats under den senaste tiden.

En särskild arbetsgrupp, som har varit sammansatt av företrädare för både arbetsmarknadsstyrelsen och de vapenfria, har nyligen lagt fram ett förslag som rör de vapenfrias medinflytande i fortsättningen. Förslaget, som till stor del bygger på försöksverksamheten under senare tid, innebär i sina huvuddrag följande.

Vid de olika myndigheterna där de vapenfria tjänstgör skall finnas *kontaktmän*, som de vapenfria utser bland sig. Kontaktmännen samlas ett par gånger om året till en *kontaktmannakonferens*. Denna väljer bl. a. en *arbetsgrupp*, som till sitt förfogande har ett kansli. En vapenfri får göra huvuddelen av sin grundutbildning i form av tjänstgöring vid kansliet. De vapenfria i arbetsgruppen bildar tillsammans med representanter för arbetsmarknadsstyrelsen och utbildningsmyndigheterna en *samarbetsnämnd*. Denna skall vara ett organ för information och samråd.

Enligt utredningens uppfattning är det viktigt att de vapenfria i likhet med de värnpliktiga och andra grupper i samhället har möjlighet att föra fram sina uppfattningar och synpunkter. De former för medinflytande som nu tillämpas försöksvis och som i avgörande delar också förordas i den särskilda arbetsgruppens förslag synes vara en lämplig grund att bygga ett fortsatt medinflytande för de vapenfria på. Liksom hittills bör de vapenfria ha möjlighet att samverka med de värnpliktiga vid värnpliktskonferenserna. Utredningen vill peka på att särskilda medel kan behöva ställas till arbetsmarknadsstyrelsens förfogande för att medinflytandet skall kunna utvecklas på det sätt som är önskvärt. Formerna för medinflytandet behöver också regleras författningsmässigt. Det bör ankomma på arbetsmarknadsstyrelsen att utfärda bestämmelser i frågan i sina tillämpningsbestämmelser till vapenfrilagstiftningen.

9.4 Ikraftträdande m. m.

Utredningen har inte i sina lagförslag angivit någon dag för ikraftträdande av den nya lagstiftningen. Utredningen får emellertid framhålla angelägenheten av att ikraftträdandet sker så snart det över huvudtaget är möjligt.

Utredningen vill här ta upp vissa frågor som har samband med de nya bestämmelsernas ikraftträdande.

Utredningens förslag till ändringar i vapenfrilagen m. m. innebär bl. a., att möjligheterna att erhålla tillstånd till vapenfri tjänst vidgas och att en ny ordning införes beträffande dem som vägrar att fullgöra ålagd tjänstgöring. Ett genomförande av förslaget leder till att användningen av fängelse i fråga om vapenvägrare i princip upphör. Det är i högsta grad önskvärt att användningen av fängelse begränsas redan innan de nya bestämmelserna träder i kraft. Om inte särskilda åtgärder vidtages, riskerar åtskilliga ungdomar att under tiden fram till ikraftträdandet hamna i situationer där deras inställning till värnpliktstjänstgöring leder till att de dömes till fängelse.

Enligt utredningens mening är det därför angeläget, att regeringen snarast möjligt inhämtar bemyndigande från riksdagen *att* i avvaktan på de nya bestämmelsernas ikraftträdande kunna medge anstånd med värnpliktstjänstgöring om den, som fått avslag på ansökan om vapenfri tjänst, begär det, *att* förordna att åtal eller rättegång mot den, som begått lydnadsbrott eller annat brott som har samband med hans inställning till värnpliktstjänstgöring,

skall vila *samt att* låta förnyad inkallelse av den som dömts för vapenvägran anstå. Enligt hittillsvarande praxis, har beslut meddelats att den som döms för lydnadsbrott tre gånger tills vidare inte inkallas. Utredningen utgår från att dessa vägrare inte inkallas framdeles.

I fråga om straff som redan ådömts för lydnadsbrott genom lagkraftägande dom vill utredningen framhålla möjligheten till befrielse i nådeväg. Utredningen är praktiskt taget enig i sina grundläggande, långsiktiga förslag. Utredningen föreslår en rad viktiga ändringar, som bl. a. kommer att leda till en minskning av antalet vägransbrott och innebär en ny syn på detta brott. Utredningen får därför även i detta sammanhang understryka det angelägna i att användningen av fängelsestraff begränsas under tiden före de nya bestämmelsernas ikraftträdande. Framförallt om det av nådeansökan framgår att vederbörande avser att ansöka om vapenfri tjänst enligt de nya bestämmelserna finns anledning att uppmärksamma detta. Därmed befrias inte vederbörande från värnplikt eller vapenfri tjänst utan en ny prövning kan ske vid nästa inkallelse efter det att de nya reglerna trätt i kraft.

Utredningen vill starkt understryka angelägenheten av att information ges om den kommande lagstiftningen och dess övergångsbestämmelser.

Såsom nämnts i kapitel 8 kan det ha berott på bristande information att vissa av dem som hittills anmälts för vägran inte har ingivit ansökan om vapenfri tjänst. Behovet av information till dessa både om den nya lagstiftningen om vapenfri tjänst och om sanktionerna vid vägran – främst samhällstjänst – ökar vid genomförandet av de nya reglerna på dessa områden. Erforderliga resurser måste ställas till förfogande för detta ändamål.

Målsättningen vid utformningen av informationen bör vara att skapa sådan orientering om och sådana insikter i den nya lagstiftningen att sökande till vapenfri tjänst och värnpliktiga som ej vill göra tjänst inom totalförsvaret är medvetna om de nya reglerna för vapenfri tjänst och för sanktionerna vid vägran.

Kurser angående lagstiftningen torde även behöva anordnas för personal vid värnpliktsverket, värnpliktskontoren, vapenfrinämnden, arbetsmarknadsstyrelsen och militära utbildningsmyndigheter.

10 Specialmotivering

10.1 Lag om ändring i vapenfrilagen

1 §

Som framgår av den allmänna motiveringen anges i paragrafens första stycke förutsättningarna för att erhålla vapenfri tjänst. I andra stycket anges att den som erhållit vapenfri tjänst benämnes civiltjänstepliktig. Motiv till denna paragraf har utförligt redovisats i kapitel 4.

2 §

F. n. anges i denna paragraf exempel på de viktigaste tjänstgöringsalternativen. Enligt utredningens mening bör i stället anges att tjänstgöringen kan ske vid statlig eller kommunal myndighet eller enskild organisation. Det får ankomma på regeringen att i tillämpningsförfattningen närmare precisera inom vilka områden de civiltjänstepliktiga skall tjänstgöra. Som närmare motiverats i kapitel 5 bör stadgas skyldighet för statlig eller kommunal myndighet att anordna tjänstgöring för de civiltjänstepliktiga. Bestämmelser om detta har införts i ett nytt andra stycke. Övriga ändringar är av formell art.

3 §

Förutom ändring av formell art har i denna paragraf införts ett nytt tredje stycke. Övervägandena beträffande detta har redovisats i kapitel 7.

4 §

Som redovisats i kapitel 5 har utredningen ansett att rätt bör föreligga för civiltjänstepliktig att innan tjänstgöringen påbörjats erhålla en tjänstgöring som inte leder till krigsplacering. Bestämmelser härom har införts i paragrafens första stycke. I tredje stycket har införts en hänvisning till särskilda bestämmelser om tillgodoräkning av tjänstgöring genom biståndsarbete utomlands. Om övervägandena i denna fråga hänvisas till kapitel 5.3 och till specialmotiveringen till 8 a § i förordningen om ändring i vapenfrikungörelsen. Övriga ändringar är av formell art.

5 §

Som redovisats i kapitel 6 föreslår utredningen att tjänstgöringstiden ändras till lägst 420 dagar och högst 450 dagar för att ge regeringen möjlighet att utan lagändring kunna förlänga tjänstgöringstiden i förhållande till vad som nu gäller. Utredningen föreslår däremot inte någon förlängning av tjänstgöringstiden. I lagen bör också anges att utbildningen utgörs av grundutbildning och repetitionsutbildning. Utredningen anser däremot att det till skillnad mot vad som gäller för värnpliktiga inte i lagen bör anges hur fördelningen i tid mellan grundutbildning och repetitionsutbildning skall ske. Det får ankomma på arbetsmarknadsstyrelsen i samråd med utbildningsorganen att bestämma detta. I paragrafen bör vidare anges att tjänstgöring som inte leder till krigsplacering fullgöres i ett sammanhang. Första stycket har ändrats i enlighet med vad som nyss sagts. Övriga ändringar är av formell natur.

6–9 och 13–17 §§

Ändringar i dessa paragrafer är av redaktionell art.

17 a §

I denna nya paragraf finns en hänvisning till lagen om samhällstjänst. Innebörden av denna hänvisning är att om någon åläggs samhällstjänst skall bestämmelserna i 14 och 16 §§ vapenfrilagen ej tillämpas.

18–21 §§

Ändringarna är av redaktionell art.

10.2 Förordning om ändring i vapenfrikungörelsen

Utredningen föreslår att rubriken till kungörelsen i konsekvens med ändringen av benämningen av dem som erhållit vapenfri tjänst, i fortsättningen kallas förordning om civiltjänstepliktiga.

5–5 a §§

Utredningen har närmare redogjort för det föreslagna prövningsförfarandet i kapitel 7. I förordningen bör bl. a. anges att utredaren skall informera sökanden om den vapenfria tjänsten. Vidare föreslår utredningen att utredarens redogörelse bör avfattas på ett fastställt formulär. Utredningen har bifogat ett förslag till formulär i *bilaga 4*. Det bör ankomma på vapenfrinämnden att fastställa ett sådant formulär. Bestämmelser om vad som nu sagts har införts i paragrafen i två nya stycken. I den nya paragrafen 5 a § har tagits in en bestämmelse om att om sökanden begär att bli muntligen hörd inför nämnden han skall kallas att höras om det inte är uppenbart obehövligt. Beträffande de överväganden som ligger till grund för detta hänvisas till kapitel 7.

6 §

F. n. finns i denna paragraf vissa ersättningsbestämmelser. Eftersom utredningen föreslagit att endast fast anställda utredare skall finnas i fortsättningen är bestämmelsen om arvode m. m. åt utredare obehövlig. I övrigt har ersättningsbestämmelserna bättre anpassats till de förmåner som gäller för de värnpliktiga.

8 §

Ändringen i denna paragraf är av redaktionell natur.

8a §

Som anförts i motiveringen till 2 § vapenfrilagen bör regeringen i förordningen närmare ange inom vilka områden de civiltjänstepliktiga skall tjänstgöra. Övervägaden om dessa tjänstgöringsområden återfinns i kapitel 5. För att en samlad bild av de civiltjänstepliktigas verksamhetsområden skall erhållas har införts två hänvisningar till andra författningar som behandlar civiltjänstepliktigas möjligheter till annan art av tjänstgöring. Först hänvisas till den nu gällande kungörelsen om biståndS- och katastrofutbildning. Den andra hänvisningen rör bestämmelser som inte utfärdats. Utredningen har ej utformat förslag till sådana bestämmelser. I avsnitt 5.3 har utredningen behandlat frågan om biståndsarbete utomlands som alternativ till vapenfri tjänst. Utredningen har därvid föreslagit viss möjlighet att få tillgodoräkna biståndsarbete utomlands som fullgjord vapenfri tjänst. Särskilda bestämmelser i ämnet får utfärdas av regeringen. En hänvisning till dessa bestämmelser bör då lämpligen göras i denna paragraf.

9 §

I ett nytt första stycke ges bemyndigande för arbetsmarknadsstyrelsen att bestämma att statlig eller kommunal myndighet skall anordna tjänstgöring för de vapenfria inom de områden som anges i 8a §. Övriga ändringar är av formell natur. Ordet myndighet har bytts ut mot organ med hänsyn till att samråd bör ske även med enskilda organisationer som handhar utbildning och tjänstgöring för de civiltjänstepliktiga.

10 §

I denna paragraf har i två nya stycken tagits in bestämmelser som ger civiltjänstepliktig möjlighet att påverka det slag av tjänstgöring han skall fullgöra. Enligt andra stycket skall den civiltjänstepliktige underrättas om vilket slag av tjänstgöring han skall fullgöra. Enligt utredningens mening bör, om den civiltjänstepliktige har någon invändning mot uttagningen, omplacering kunna ske innan tjänstgöringen påbörjas. Tredje stycket innehåller bestämmelser om ändring av tjänstgöring. Sådan ändring kan arbetsmarknadsstyrelsen göra såväl före det tjänstgöringen påbörjats som efter det den civiltjänstepliktige börjat tjänstgöra. Även om hänsyn skall tas till

önskemål är det arbetsmarknadsstyrelsen som bestämmer med hänsyn till föreliggande möjligheter, tillgång på platser etc.

11 §

Ändringen är endast av redaktionell art.

12 §

Ändringarna är av redaktionell art och bl. a. en konsekvens av ändringen av 5 § vapenfrilagen.

14–20 §§

Ändringarna är av redaktionell art.

25 §

Ändringen är en konsekvens av ändringen av 3 § vapenfrilagen.

26–26a §§

Paragrafernas innehåll motsvaras huvudsakligen av innehållet i den tidigare 26 §. Beträffande de överväganden som legat till grund för ändringarna hänvisas till kapitel 8 om sanktionsformer vid vägran. Bestämmelserna i 26 § gäller endast den som inte tidigare sökt vapenfri tjänst. Första stycket har ändrats i enlighet härmed. I första stycket har vidare preciserats vilka slag av upplysningar som skall ges den som fullgör värnpliktstjänstgöring och förklarar att han icke vill bruka vapen. Andra stycket innehåller bl. a. en följdändring i anledning av vad nyss sagts. Vidare har ordet *beordras* bytts ut mot *åläggas*. F. n. aktualiseras en vägran då den värnpliktige inställer sig vid sitt förband. Regelmässigt får då den värnpliktige en order i vittnens närvaro att exempelvis ta i ett vapen för att en ordervägran skall konstituera ett lydnadsbrott. Som framhållits i den allmänna motiveringen är det inte nödvändigt att order ges på sätt som nu sker. Redan den förklaring den värnpliktige ger om att han inte ämnar fullgöra tjänsten är tillräcklig grund för överlämnande till samhällstjänst. Hans förklaring torde också i och för sig kunna innefatta tjänstefelsbrott. Genom nämnda utbyte av ordet beordras mot åläggas har utredningen velat markera det ändrade förfarandet vid totalvägran.

I 26 § andra stycket stadgas f. n. att anmälan skall ske till regeringen om någon vägrar att fullgöra tjänsten. Vidare skall domstol insända dom som rör vägransbrott till chefen för försvarsdepartementet.Med det förslag till sanktion som utredningen föreslagit behövs inte någon sådan anmälan. Ej heller är det nödvändigt att dom insändes till försvarsdepartementet. Enligt utredningens mening är det tillfyllest att anmälan sker till åklagare. Bestämmelser om detta har införts i första stycket i den nya 26a §. I andra stycket har intagits en bestämmelse om förfarandet vid rymning e.d. som saknats tidigare. I tredje stycket finns en hänvisning till lagen om sam-

hällstjänst vad gäller åklagares åligganden. Det kan påpekas att denna paragraf gäller både den som ej tidigare sökt vapenfri tjänst och den som sökt men fått avslag.

10.3 Lag om samhällstjänst

Beträffande de överväganden som ligger till grund för lagförslaget hänvisas till kapitel 8, främst avsnitt 8.2.3.

1 §

Denna paragraf innehåller de grundläggande förutsättningarna för överförande till samhällstjänst. Första stycket har närmast avseende på den som inställer sig till tjänstgöring eller redan är i tjänst och vägrar eller underlåter att fullgöra tjänsten. Lagen gäller såväl värnpliktstjänstgöring som vapenfri tjänst. Andra stycket är tillämpligt på den som avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället.

Sådana omständigheter måste föreligga att det kan antagas att vederbörande inte kommer att fullgöra den tjänstgöring som ålagts honom. Det skall avse tjänstgöringen över huvud taget och inte endast vid det aktuella tillfället (t. ex. i tanke att bli hemförlovad och därigenom få anstånd med tjänstgöringen). Att närmare utreda detta kan knappast medföra några svårigheter. Det torde nämligen klart kunna framgå av vederbörandes egna uppgifter.

2 §

Om förutsättningar för överförande till samhällstjänst föreligger, skall så ske enligt 1 §. Inte sällan torde i sådana fall vederbörandes handlande även innefatta brott mot vissa bestämmelser i 21 kap. brottsbalken eller vapenfrilagen. Enligt utredningens mening skall straff ej ådömas för sådant brott som den vägrande kan ha gjort sig skyldig till. Bestämmelser om detta har tagits in i denna paragraf. Skulle emellertid vid prövningen av frågan om samhällstjänst det framgå att förutsättningar inte finns för överförande till samhällstjänst skall sedvanlig prövning om brott föreligger ske. Åklagaren bör ha möjlighet att i andra hand yrka ansvar för det brott som vederbörandes handlande kan innefatta. Paragrafen utgör inte hinder mot att ådöma straff för t. ex. tjänstefel som ej har samband med vederbörandes inställning till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst.

3 §

I vissa fall kan det förekomma att den värnpliktige vid vägranstillfället uppger att han inte tänker söka vapenfri tjänst. Det kan emellertid vid prövningen av förordnande om samhällstjänst visa sig att han ändock ansökt om vapenfri tjänst. Vid sådant förhållande bör enligt utredningens mening, om det är fråga om förstagångsansökan eller ansökan som gjorts efter fullgjord grundutbildning, lagakraftvunnet beslut i anledning av ansökan av-

vaktas innan frågan om samhällstjänst prövas. Detta har kommit till uttryck i paragrafens första och andra stycke. Bifalles ansökan om vapenfri tjänst, förfaller frågan om samhällstjänst. I tredje stycket har bestämmelse om detta tagits in. Förfaller frågan om samhällstjänst, föreligger inte hinder att ådöma straff för brott som kan föreligga enligt 21 kap. brottsbalken. Påföljd för sådant brott torde regelmässigt kunna stanna vid disciplinstraff eller böter.

4 §

Denna paragraf innehåller processuella bestämmelser. Mål om förordnande om samhällstjänst bör handläggas vid domstol. I fråga om förfarandet bör rättegångsbalkens bestämmelser om mål som rör åtal för brott, för vilket är stadgat fängelse i ett år, gälla. Detta innebär exempelvis att nämnd skall deltaga i avgörandet, att forumbestämmelserna i brottmål gäller, att förundersökning skall ske som för brott i allmänhet samt att offentlig försvarare skall kunna förordnas. Bestämmelserna i militära rättegångslagen torde inte lägga hinder i vägen för vad som sagts. Domstolen bör också ges möjlighet att besluta att förordnande om samhällstjänst omedelbart skall gälla. Enligt 6 § skall tjänstgöringen påbörjas så snart detta kan ske. Hänsyn får här tas till arbetsmarknadsstyrelsens möjligheter att placera vederbörande till lämplig tjänstgöring. Enligt utredningens mening bör vad nyss sagts tillämpas främst då misstanke kan finnas att vederbörande söker förhala ärendet för att få ett visst anstånd med tjänstgöringen.

5 §

Samhällstjänsten bör som anförts i den allmänna motiveringen vara längre än den vapenfria tjänsten. Utredningen har därvid stannat vid att föreslå 450 dagar. I andra stycket har införts en bestämmelse som reglerar avräkning av annan tjänstgöring från samhällstjänsten. Beslut om detta bör meddelas av domstol i förordnandet om samhällstjänsten. Utredningen har inte ansett det nödvändigt att i lagtexten exakt reglera hur avräkningen skall ske. Samhällstjänsten bör i första hand inte vara kortare än den tjänstgöringstid som återstår att fullgöra av värnpliktstjänstgöringen eller den vapenfria tjänsten. Tiden kan som nämnts emellertid inte bli längre än 450 dagar. I övrigt bör domstolen göra en nedsättning av tiden i proportion till vad vederbörande fullgjort av hela sin tjänstgöringstid. Har exempelvis den värnplikttige fullgjort en tiondel av sin värnpliktstjänstgöring, bör tiden för samhällstjänsten kunna nedsättas med en tiondel, dvs. 45 dagar.

I tredje stycket har införts en bestämmelse om att förordnandet om samhällstjänst förfaller vid utgången av det år då vederbörande fyller fyrtiosju år. Enligt utredningens mening torde det inte vara rimligt att ålägga någon att fullgöra denna tjänst då vederbörande ej längre är värnpliktig enligt värnpliktslagen.

6 §

Som redovisats i den allmänna motiveringen bör arbetsmarknadsstyrelsen handha den föreslagna samhällstjänsten och bestämma var vederbörande skall tjänstgöra. I lagtexten har vidare angivits att tjänstgöringen skall vara betydelsefull för samhället.

7–9 §§

Bestämmelser, som i huvudsak motsvarar de i dessa paragrafer upptagna, återfinns i vapenfrilagen.

10 §

De förmåner som gäller för civiltjänstepliktiga bör i princip gälla även dem som fullgör samhällstjänst. I denna paragraf har tagits in hänvisningar till gällande bestämmelser på detta område. Som anförts i den allmänna motiveringen bör dock regeringen ges möjlighet att bestämma annan beräkning av tillägget till den dagersättning som utgår till värnpliktig och den som fullgör vapenfri tjänst. Bestämmelse om detta har tagits in i paragrafens första stycke.

11 §

Enligt vad utredningen anfört i den allmänna motiveringen bör möjlighet finnas för den som fullgör samhällstjänst att återgå till värnpliktstjänstgöring eller, om tillstånd till vapenfri tjänst erhållits, till sådan tjänst. Förklarar någon att han vill återgå till nämnd tjänstgöring, skall samhällstjänsten villkorligt avbrytas. Detta bör ske senast 30 dagar efter det att förklaring avgivits. Enligt utredningens mening bör arbetsmarknadsstyrelsen få en viss kortare tid på sig för att kunna förbereda placeringen till den andra tjänstgöringen. Vidare torde man genom denna regel också kunna motverka missbruk av möjligheten att få samhällstjänsten avbruten och därigenom omedelbart skaffa sig ett visst anstånd med tjänstgöringen. Förklaringen skall avges till arbetsmarknadsstyrelsen som beslutar i frågan. Bestämmelser om detta har tagits in i första och tredje styckena.

Förordnandet om samhällstjänst förfaller om annan tjänstgöring påbörjats inom två år. I annat fall skall samhällstjänsten återupptas om ej särskilda skäl är däremot. Vad som skall anses vara särskilda skäl har utredningen redovisat i den allmänna motiveringen. Tiden har satts till två år med hänsyn till att inkallelse till värnpliktstjänstgöring skall kunna ske. När det gäller återgång till vapenfri tjänst, torde i allmänhet tjänstgöringen kunna påbörjas så gott som omedelbart. Beslut i frågan fattas av arbetsmarknadsstyrelsen. Bestämmelser om detta har införts i andra och tredje styckena.

Om arbetsmarknadsstyrelsen finner att samhällstjänsten ej skall återupptas, är frågan om detta definitivt avgjord. Arbetsmarknadsstyrelsen kan inte därefter förordna om fortsatt samhällstjänst.

12 §

Om värnpliktig återgår till värnpliktstjänstgöring får han tillgodoräkna sig tid av samhällstjänsten. Som anförts i den allmänna motiveringen bör tillgodoräknandet begränsas till 90 dagar vid grundutbildning och 30 dagar vid repetitionsutbildning. Detta innebär att om någon återgår till grundutbildning han endast får avräkna 90 dagar. Någon avräkning mot återstående repetitionsutbildning skall inte ske. Återgår någon till repetitionsutbildning får högst 30 dagar av repetitionsutbildningen avräknas. Den som återgår till vapenfri tjänst får också tillgodoräkna sig tid för samhällstjänst. Begränsningen har härvid satts på det sättet att tiden för den vapenfria tjänsten inte får bli kortare än 75 dagar.

13 §

F. n. gäller att den som ådömts påföljd tre gånger för vägransbrott tills vidare inte inkallas. Beslut om detta fattas av regeringen. Den som fullgjort samhällstjänst bör ej heller inkallas till tjänstgöring. Krigsplacering bör inte heller komma i fråga. Om vederbörande själv vill göra värnpliktstjänstgöring eller, om tillstånd ges till vapenfri tjänst, sådan tjänst, skall hinder emellertid inte finnas att inkalla honom till tjänstgöring. Detta kan t. ex. bli aktuellt i en krissituation för samhället. Bestämmelsen i denna paragraf har utformats i enlighet härmed.

14 §

Som framhållits i den allmänna motiveringen bör den som vägrar utföra tjänsten eller avviker från densamma ådömas fängelsestraff, om det kan antas att han inte kommer att fullgöra tjänsten. I detta uttryck ligger såsom anförts för motsvarande fall vid 1 §, att vederbörande inte endast tillfälligt motsätter sig tjänstgöringen av t. ex. sociala skäl. Annan påföljd än fängelse bör med hänsyn till bl. a. allmän laglydnad inte komma i fråga annat än om synnerliga skäl föreligger. I normalfallet av de fall då inte någon del av tjänstgöringen fullgjorts bör ett fängelsestraff om 6–8 månader vara lämpligt avvägt. Då endast kort tid återstår, exempelvis då samhällstjänsten beslutats i anledning av en vägran som skett vid en återstående repetitionsövning, bör ett bötesstraff kunna vara tillfyllest.

I andra stycket har tagits in en bestämmelse om att vid straffmätningen skall beaktas vad som återstår att fullgöra av samhällstjänsten. Det kan därvid inte bli fråga om någon exakt matematisk metod utan fängelsestraffet bör kunna vägas mot vad som återstår att fullgöra av tjänsten. Med bestämmelsen i tredje stycket avses att arbetsmarknadsstyrelsen först bör tillämpa disciplinära åtgärder eller på annat sätt t. ex. genom omplacering försöka få vederbörande att fullgöra tjänsten.

Brottet ligger under allmänt åtal. Det faller av sig självt att åtal knappast kan komma till stånd i annat fall än då arbetsmarknadsstyrelsen anmält saken till åklagare. Enligt utredningens mening bör vidare brottsbalkens regler om medverkan ej tillämpas vid brott enligt denna paragraf.

15 §

Med hänsyn till de särskilda bestämmelser som föreslås i 16 § om villkorlig frigivning bör inte gemensamt straff i fängelse för annat brott ådömas den som gör sig skyldig till brott enligt 14 §. Någon ändring av 1 kap. 6 § brottsbalken är inte erforderlig. Bestämmelserna leder till att två separata fängelsestraff kan ådömas i samma dom. Därvid kan fråga uppkomma om tillämpning av 26 kap. 8 § brottsbalken.

16 §

I denna paragraf har tagits upp bestämmelser om verkställighet av fängelsestraff som ådömts enligt 14 §. I huvudsak gäller brottsbalkens bestämmelser om fängelse och villkorlig frigivning. Som utredningen framhållit i den allmänna motiveringen bör emellertid särskild villkorlig frigivning kunna ske om den dömde önskar fullgöra någon tjänstgöring som ålagts honom. Bestämmelser härom har intagits under punkten ett. Frigivningen kan ske efter mycket kort tid. I punkten två har angetts att återstoden av fängelsestraffet bortfaller om annan tjänstgöring påbörjats inom två år från det att villkorlig frigivning skett. En tvåårstid föreslås av motsvarande skäl som anförts vid 11 §. Såvitt gäller återgång till vapenfri tjänst och samhällstjänst torde tjänstgöringen kunna påbörjas inom kort tid. Påbörjas inte annan tjänstgöring skall den villkorligt medgivna friheten förklaras förverkad om ej särskilda skäl talar mot detta. Sådana skäl kan vara att vederbörande utan egen förskyllan inte kunnat påbörja tjänstgöringen, exempelvis på grund av sjukdom e.d. eller att myndighet inte har kunnat placera vederbörande till lämplig tjänstgöring. Andra skäl kan vara att den dömde undergått straff för andra brott och att ett förverkande skulle kunna avbryta en återanpassning i samhället som visat sig godartad. Förklaras genom slutligt beslut att den villkorliga friheten inte skall vara förverkad, blir följden att återstoden av straffet bortfaller. I tredje punkten har införts bestämmelser om villkorlig frigivning om fängelsestraff verkställes samtidigt för annat brott. Beslut i ovan nämnda frågor fattas av kriminalvårdsstyrelsen. Bestämmelse härom har tagits in i fjärde punkten.

Villkorlig frigivning som meddelats med tillämpning av denna paragraf omfattas inte av bestämmelserna i 26 kap. 19 § och 34 kap. 4 § brottsbalken. Detta torde utan särskild bestämmelse framgå av punkten två i paragrafen. Inte heller torde det vara påkallat att tillämpa bestämmelser om övervakning m. m. Nämnda bestämmelser i brottsbalken skall emellertid tillämpas om villkorlig frigivning sker i vanlig ordning enligt 26 kap. brottsbalken.

17 §

I denna paragraf har tagits in en bestämmelse om nedsättning av tjänstgöringstid då någon som avtjänat viss tids straff återgår till tjänstgöring. Ej heller i denna fråga har utredningen – lika litet som i 5 och 14 §§ – förordat någon exakt metod för beräkningen. Någon form av proportionell beräkning torde dock kunna göras. Har exempelvis vederbörande avtjänat en tredjedel av straffet torde lämpligen en tredjedel av tjänstgöringen kunna avräknas.

18 §

Denna paragraf reglerar de fall då någon återgått till tjänstgöring från samhällstjänsten eller fängelsestraffet och på nytt vägrar att utföra tjänsten. I sådant fall bör inte någon ny möjlighet till att fullgöra samhällstjänst föreligga. I stället skall ett fängelsestraff ådömas. I ringa fall är det tillfyllest med ett bötesstraff. Beträffande straffmätningen hänvisas till de synpunkter som framhållits under 14 §.

19 §

Eftersom möjlighet finns för den som dömts till fängelse enligt 14 § att återgå till samhällstjänst, bör förordnandet om samhällstjänst kvarstå intill dess straffet helt verkställts. Därefter förfaller förordnandet om samhällstjänst. En bestämmelse om detta har tagits in i första stycket. Straffet är till fullo verkställt i enlighet med vad som sägs i 26 kap. 24 § brottsbalken. Även i det fall då villkorlig frigivning förklaras ej vara förverkad enligt 16 § andra punkten denna lag är straffet verkställt. Däremot är det självklart att förordnandet om samhällstjänst ej förfaller, därför att straffåterstod bortfaller när samhällstjänst påbörjas enligt 16 § andra punkten. Den som avtjänat straff enligt 14 eller 18 § skall inte vidare inkallas till tjänstgöring (jfr 13 §). Ej heller sker någon krigsplacering. Om vederbörande önskar fullgöra någon form av tjänstgöring bör möjlighet finnas för detta. Bestämmelser om vad som sagts har upptagits i andra stycket.

20–23 §§

Bestämmelser med i stort sett motsvarande innehåll återfinns i vapenfrilagen. I 23 § första stycket har införts besvärsbestämmelser. Besvär över beslut av arbetsmarknadsstyrelsen och kriminalvårdsstyrelsen enligt lagen föres hos regeringen. Utredningen har övervägt om besvär över kriminalvårdsstyrelsens beslut borde föras hos kammarrätten, som f. n. normalt sker över beslut som rör kriminalvården. Utredningen har dock funnit, med hänsyn till att besvär över vissa beslut som rör den vapenfria tjänsten föres hos regeringen och att den föreslagna samhällstjänsten är en ny sanktionsform, att regeringen bör pröva besvär över beslut som kriminalvårdsstyrelsen fattat med stöd av denna lag.

10.4 Övriga författningsförslag

I *brottsbalken* har införts en ny paragraf, 21 kap. 18a §, som innehåller en hänvisning till lagen om samhällstjänst. Innebörden av denna hänvisning är att om någon åläggs samhällstjänst skall bestämmelserna i 21 kap. 1, 2, 11, 12 och 18 §§ ej tillämpas.

I 44 § *värnpliktslagen* finns f. n. en hänvisning till bestämmelser för värnpliktig som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst. Ett tillägg bör göras i denna paragraf om att särskilda bestämmelser finns för värnpliktig som fullgör samhällstjänst.

För att förhindra att den som fullgör samhällstjänst tas i anspråk med stöd av annan tjänsteplikt föreslås ändringar i 13 § *civilförsvarslagen*, 11 § *allmänna tjänstepliktslagen* och 8 § *krigssjukvårdslagen*. Övriga ändringar i dessa lagar är av formell natur. Ändringen av 14 § civilförsvarslagen är en anpassning till den föreslagna ändringen av 1 § vapenfrilagen.

Värnpliktiga och civiltjänstepliktiga omfattas av förmåner i *militärersättningslagen* och *familjebidragslagen*. Dessa förmåner bör gälla den som fullgör samhällstjänst. Dessa båda lagar har förutom redaktionella ändringar anpassats till detta. I *lagen om allmän försäkring*, *kommunalskattelagen* och *uppbördslagen* finns vissa bestämmelser som gäller värnpliktiga och civiltjänstepliktiga. Dessa bestämmelser bör gälla för den som fullgör samhällstjänst. Förutom redaktionella ändringar har dessa lagar ändrats i enlighet härmed.

10.5 Övergångsbestämmelser

De nya bestämmelserna om förutsättningarna för vapenfri tjänst och om prövningsförfarandet skall tillämpas omedelbart efter ikraftträdandet beträffande alla ansökningar som inte är slutligt avgjorda. Särskilda bestämmelser härom behövs ej. Huruvida redan verkställda utredningar bör kompletteras eller göras om, får bestämmas av vapenfrinämnden med hänsyn till utredningsmaterialets innehåll. Enligt vad som föreslagits i det föregående skall utredningarna hädanefter enbart utföras av fast anställda utredare. Under en övergångstid torde det emellertid vara nödvändigt att utnyttja frivilliga utredningsmän såsom hittills, inte minst med hänsyn till att det finns anledning räkna med att ett stort antal ansökningar kommer att inges omedelbart efter de nya bestämmelsernas ikraftträdande.

Utredningens förslag innebär såsom framhållits i det föregående att möjligheterna att erhålla vapenfri tjänst vidgas. Det är därför sannolikt att åtskilliga av dem, som fått en tidigare ansökan avslagen, vid förnyad ansökan kommer att få bifall till ansökan om vapenfri tjänst. Enligt utredningens mening är det i detta läge rimligt, att ansökan om vapenfri tjänst som skall prövas enligt de nya bestämmelserna anses som förstagångsansökan, oberoende av hur många gånger den sökande ansökt enligt de äldre bestämmelserna. En sådan ordning är också påkallad med hänsyn till att tillämpningen av det nya system av sanktioner mot vapenvägrare som utredningen föreslår bör förutsätta, att prövning kunnat ske enligt de nya bestämmelserna i fråga om villkor och tjänstgöringsalternativ. Utredningen föreslår att en uttrycklig bestämmelse härom, avseende 3 § *lagen om vapenfri tjänst*, upptages bland övergångsbestämmelserna. Motsvarande bestämmelse bör meddelas beträffande tillämpningen av stadgandena i 25 och 26 §§ i förordningen om civiltjänstepliktiga.

Uttagning till tjänstgöring som arbetsmarknadsstyrelsen gjort före de nya bestämmelsernas ikraftträdande bör bestå. Någon allmän omprövning med hänsyn till de nya tjänstgöringsalternativ som utredningen föreslår bör icke ske. Vad utredningen uttalat angående möjligheterna till omplacering och hänsyn till de civiltjänstepliktigas önskemål gäller emellertid även dem som fått sin placering före ikraftträdandet.

Den föreslagna ändringen av 5 § vapenfrilagen i fråga om utbildningstidens

längd bör icke gälla den som påbörjat sin tjänstgöring före de nya bestämmelsernas ikraftträdande.

Enligt utredningens förslag skall straff för lydnadsbrott och vissa andra brott ej ådömas den som vägrar fullgöra värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. I stället skall förordnas om överförande till samhällstjänst. Då det är angeläget att så långt möjligt inskränka användningen av fängelsestraff, bör det nya systemet tillämpas även i fall då någon vägrat före lagens ikraftträdande men slutlig dom angående påföljden inte meddelats. Utredningen föreslår att i anslutning till stadgandet om ikraftträdande av *lagen om samhällstjänst* en uttrycklig bestämmelse upptages om att förordnande om överförande till samhällstjänst kan meddelas i sådant fall, vilket får till följd att straff ej ådömes.

Förordnande om samhällstjänst bör emellertid i fall som nu avses föregås av ett särskilt förfarande när det gäller den som vägrat fullgöra värnpliktstjänstgöring. Den som vägrat bör ges tillfälle att ansöka om vapenfri tjänst enligt de nya bestämmelserna. Det får ankomma på åklagare eller, om åtal väckts för lydnadsbrott eller annat brott som avses i 2 § lagen om samhällstjänst och slutlig dom ej meddelats, domstolen att utsätta en frist för ansökan. Sökes inte vapenfri tjänst, fullföljes förfarandet av åklagaren och domstolen. Inger den som vägrat ansökan om vapenfri tjänst, skall förfarandet hos åklagaren eller vid domstolen vila i avbidan på utgången av ansökan. Avslås ansökan, återupptages förfarandet. Bifalles ansökan, förfaller frågan om överförande till samhällstjänst. Straff kan då ådömas för det brott som den vägrande kan ha begått. Påföljden bör emellertid sättas lägre än vad brottet i allmänhet förskyller. – Om fråga är om vägran före lagens ikraftträdande av den som erhållit tillstånd till vapenfri tjänst, torde bestämmelserna i lagen om samhällstjänst kunna tillämpas utan inskränkning.

Förordnande om överförande till samhällstjänst kan komma att meddelas beträffande den som, på grund av sin inställning till värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst, enligt äldre ordning dömts för lydnadsbrott eller annat brott och undergått fängelse. Det är rimligt att hänsyn skall tagas härtill vid bestämmande av tiden för samhällstjänsten, och utredningen föreslår en bestämmelse härom. Enligt utredningens mening kan det, med hänsyn till tiden för samhällstjänsten och längden av de fängelsestraff som enligt praxis tillämpas beträffande vapenvägrare, vid tillämpningen av bestämmelsen vara lämpligt att en månads fängelse får motsvara samhällstjänst under tre månader.

Utredningen föreslår vidare en bestämmelse om att hänsyn till tidigare undergånget fängelse skall tagas när någon dömes till fängelse enligt 14 § lagen om samhällstjänst.

Ytterligare föreslås, i en övergångsbestämmelse till lagen om ändring i *lagen om vapenfri tjänst*, att civiltjänstepliktig som tidigare undergått fängelse som ådömts för lydnadsbrott och vissa andra brott skall erhålla nedsättning av tiden för den vapenfria tjänstgöringen. Då möjligheterna att erhålla tillstånd till vapenfri tjänst vidgas genom utredningens förslag, är det troligt att flera av dem som tidigare fått avslag på sin ansökan får bifall om ny ansökan göres, och enligt utredningens mening finns anledning att låta den förändrade inställningen till förutsättningarna för vapenfri tjänst medföra

att avtjänat fängelsestraff får tillgodoräknas. Bestämmelsen har emellertid utformats så att den blir tillämplig även på den som, efter det han undergått fängelse, fått bifall till ny ansökan redan innan de nya bestämmelserna trätt i kraft och på den som dömts för tjänstefel såsom vapenfri tjänstepliktig. Minskningen av tiden för den vapenfria tjänstgöringen, som får beslutas av arbetsmarknadsstyrelsen, synes lämpligen kunna ske så att en månads fängelse får motsvara tre månaders vapenfri tjänst. Uttryckligen bör dock föreskrivas att den vapenfria tjänstgöringen inte får bli kortare än 75 dagar.

Reservationer och särskilt yttrande

Prövningsförfarandet

Reservation av Birger Möller

Prövningsförfarandet har vid flera tillfällen diskuterats inom utredningen. Direktiven anger uppgiften "att undersöka möjligheterna att ytterligare förbättra utrednings- och prövningsförfarandet hos vapenfrinämnden", varigenom indirekt synes förutsättas att prövningsförfarandet skall kvarstå. I sak har emellertid utredningen flera gånger diskuterat huruvida ett prövningsförfarande över huvud taget är lämpligt. Utredningen har ansett sig vara oförhindrad föreslå att prövningsförfarandet skulle avskaffas, *om* utredningen kom fram till att detta var den riktiga lösningen och detta tydligt redovisades. Det framgår också av majoritetens skrivning s. 126, i stycket som börjar "Det svenska försvaret. . .", att frågan prövats, eftersom en motivering ges (ansökningar som inte är tillräckligt grundade skall alltså inte leda till befrielse, dvs. skall kunna avslås). – Reservationen gäller texten fr. o. m. "ansökningar som inte är. . ." i samma stycke t. o. m. ". . .redan i tjänst" i kapitlets näst sista stycke s. 128 samt några få, i stort sett automatiska följdändringar i övrigt.

Huruvida prövningsförfarandet bör kvarstå eller ej har utredningen alltså tagit ställning till i sak. *Därvid förordar majoriteten ett fortsatt prövningsförfarande (med vissa ändringar). Jag kan inte dela den uppfattningen.*

Den grundläggande frågan är: Vilka rättssäkerhetskrav måste ställas på tillämpningen av vapenfrilagen? Är det möjligt att med någorlunda säkerhet kunna avgöra efter en utfrågning huruvida en person har "en personlig allvarlig övertygelse" eller ej – och i det senare fallet avslå ansökan?

Vilka fördelar för olika grupper och individer innebär ett sådant system (och därmed nackdelar för andra)?

Torde inte marginalfallen bli oerhört många? Är det inte troligt att praxis hos en vapenfrinämnd i framtiden kan bli mycket växlande i tiden, beroende på uppfattningar hos dess ledamöter och det yttre trycket från olika opinioner (och att vissa perioder t. ex. 95 % bifall ges och andra perioder t. ex. 65 % utan att någon ändring av de sökandes sammansättning skett)?

Alternativet är att istället lita till den enskildes egen skriftliga förklaring. Denna skulle vara tydligt angiven i fråga om lagens centrala punkter och vara tillkommen efter obligatoriskt informationssamtal. Beviset för att lagens villkor är uppfyllda skulle ligga dels i denna förklaring, dels i vederbörandes villighet att underkasta sig den längre tjänstgöringstid som de vapenfria i allmänhet åläggs.

Tjänstgöringen bör då göras en månad längre än vad utredningsmajoriteten föreslår. Tiden blir en regulator, och denna samt förklaringen avgiven efter noggrann förberedelse utgör de bevisinstrument som främst användes. Dessa är de mer objektiva kriterier som kan användas och som skulle minska de orättvisor, vilka ligger inbyggda i ett prövningssystem.

Brister

De problem och orättvisor som finns med nuvarande prövningsförfarande – och de modifieringar däri som majoriteten tänker sig – är främst följande.

1. Samhället är alltmer pluralistiskt; detta gäller även etiska synsätt. Alltmer av sammanvävda motiv tycks föreligga för ansökningarna. De i varandra ingripande värderingarna etc. försvårar varje prövningsförfarande.
2. Utredningssituationen där den ansökande utfrågas är (med nödvändighet) pressad. Den sker inför en tidigare okänd person, gäller några av de mest grundläggande mänskliga frågorna, och följderna vid avslag kan vara allvarliga. Den kan inte med säkerhet sägas ge rättvisande resultat.
3. Nuvarande utrednings- och prövningsförfarande har lett till avslag för årligen flera hundra personer vilka sedan visat sig hellre ta fängelsestraff (ibland upprepade till totalt 5 à 6 månader) än göra vapentjänst. Med den nya villkorsformuleringen m. m. kommer andelen avslag att minska, men problemets kärna kvarstår och är följande: *För varje utomstående bedömare visar det stora antalet människor som hellre tagit fängelse än vapentjänst att deras övertygelse eller övertygelse-samvetsnöd varit stark; de har likväl erhållit avslag. Ledamöterna av vapenfrinämnden har försökt att år efter år göra så rättvisande beslut som möjligt, och ändock har detta skett.* (Här bortses från den del som haft enbart s. k. politiska skäl till ansökan, men personutredningarna visar rader av fall där dessa skäl inte ingått eller varit väsentliga.) Svenska Ekumeniska Nämnden konstaterar i en skrivelse till försvarsministern: "I församling efter församling har frågan aktualiserats genom att en eller flera ungdomsledare fått lämna sin verksamhet för att avtjäna frihetsstraff." (Skrivelse maj 1973, undertecknad av ordf. Olof Sundby m. fl.) Även med vissa ändringar av villkorsformuleringen och prövningsförfarandet kvarstår därför denna dokumenterade svårighet för andra personer att kunna avgöra om vederbörande har en allvarlig övertygelse eller ej.
4. Praxis hos en vapenfrinämnd kan som nämnts komma att svänga utan lagändring. Detta har skett tidigare såsom vid den kraftiga skärpningen kring 1970. Delvis inkom då, och redan mot slutet av 1960-talet, mer av s. k. politiskt präglade ansökningar, vilka förrycker grundvalen för vissa statistiska jämförelser. Men skärpningen kan likväl bevisas. För gruppen med "huvudsakligen religiös motivering" – dvs. *inte* etikerna, som sökande med s. k. politiska skäl hänförs till – gick bifallsprocenten ner från 92 % 1969 till 69 % 1970. (Den steg sedan något till 73 % 1971 och återgick till 90 à 94 % 1972–75; se statistiken, bilaga 1, tabell 4.) Det är angeläget för lagstiftare att söka eliminera dylika kastningar i praxis, om så kan ske.

5. Faktisk likställighet mellan sökande med s. k. religiösa resp. icke-religiösa motiv föreligger ej nu, eftersom yttre dokumentation om samfundstillhörighet eller motsvarande är mycket lättare att uppvisa för den första gruppen.
6. Som alltid vid ingående utredningsförfarande har den verbalt tränade ett automatiskt försprång. Hur en utredare och nämnd än söker motverka detta får den person en fördel, som är övad i diskussion och analys. Det existerar alltid i ett samhälle sådana fördelar för vissa människor i fråga om olika handlingar och överväganden, men här är det en fördel som framkommer starkt just vid samhällsinstansers prövning av individens redan fattade och anmälda beslut. Endast om beslutet i huvudsak får bli den enskildes eget – utifrån hans övertygelse i sak och hans vilja att underkasta sig en uppoffring, nämligen den längre tjänstgöringstiden – nås en likaställning.
7. Den helt låsta människotypen klarar sig lättast vid ett prövningsförfarande (nej aldrig, aldrig under några förhållanden är vapenanvändning tänkbar för mig). Om ett absolut förbud mot allt vapenbruk skriver emellertid professorn i praktisk filosofi Harald Ofstad (i boken Värnpliktsvägran. . ., red. Per Kågesson, 1969, s. 25): "Men vad har detta att göra med kravet på att hans övertygelse är allvarlig och självständig? Ingenting alls. Ett absolut förbud kan vara lika indoktrinerat som ett som tillåter undantag, ja, faktiskt är det kanske ofta det absoluta som är mest indoktrinerat. På denna punkt ger därför lagen uttryck för moralförakt. Den bakomliggande premissen måste ju vara att endast den moraluppfattning som tar sig uttryck i absoluta budord är en riktig moraluppfattning. Vilket vill säga att endast den som är blind och ser alla situationer, oavsett hur olika de är, på exakt samma sätt, endast den som är oansvarig och inte bryr sig om att analysera den konkreta situation han befinner sig i, endast han har enligt lagens mening en verkligt allvarlig och självständig övertygelse. Detta blir i praktiken att premiera dumhet, ansvarslöshet och bristande intresse för konsekvensen av våra handlingar." Dessa teser gäller dels nödvärnsituationer, som nu blir undantagna, men dels även i övrigt.
8. Ibland ställer personutredaren frågor som uppfattas som djupt personliga. Föräldrarelationer, problem under uppväxttid m. m. belyses. Även om sådant eventuellt skulle bli mindre förekommande i framtiden kan åtskilligt kvarstå och komma att uppfattas som kränkande av den sökandes personliga integritet. I en del fall torde även i fortsättningen ansökan inte inlämnas, då utredningsförfarandet avskräcker på denna punkt (och eventuellt även i övrigt anses otillfredsställande eller orimligt).
9. Då enligt skälen i föregående punkt vederbörande avvisar tanken på personutredning och därför inte vill söka vapenfri tjänst, överförs han vid vapenvägran omedelbart till s. k. samhällstjänst med dess i stort sett mer begränsade arbetstyper. Det betyder att hans uttagning till tjänstgöringsalternativ onödigtvis begränsas – liksom att ett samtal om lämpliga vapenfria tjänstgöringsalternativ inte kunnat föras med honom – och innebär mer av felplaceringar i förhållande till kvalifikationer, alltså onödiga samhällsekonomiska förluster liksom personliga nack-

delar.

10. Utredningsmajoriteten förordar ett omständigt förfarande med utredningar och prövning. Ändock föreslås att den, som får avslag på sin ansökan och vägrar vapentjänst, får en liknande tjänstgöring (dock en månad längre och med mer begränsade tjänstgöringstyper). *I slutändan får alltså alla som insisterar göra en samhällelig tjänst i stället för vapentjänst.* Detta är bra ur bredare synpunkter. Men majoritetsförslaget har då också den nackdelen, att det hos alla dem som fått avslag på sin ansökan minskar motivationen inför tjänstgöringen, troligen också hos en del av dem som fått bifall men funnit prövningsförfarandet orimligt.

Principiella slutsatser

Av dessa punkter är uppenbart att rättssäkerhetsproblemen vid ett prövningsförfarande är för stora (och att även andra nackdelar finns). Det kan i förstone synas som om en prövning är det naturliga; sådant förekommer i många andra sammanhang och även på socialliberalt håll har vi för ett antal år sedan förmodat att det kunde gå att komma fram på den vägen. Men ju mer nackdelarna studeras, desto mer framträder de som väsentliga. Det får inte bli fråga om skönsmässiga avgöranden eller mängder av marginalfall (vilka i annan lagstiftning alltid måste lösas enligt praxis, såsom att erlägga köpeskilling "i rätt tid", skada "att anse såsom ringa", osv.). Här gäller det inte sådana slags gränsfall utan övertygelser.

Man skall då inte tro att man med de komplikationer som har angetts – såsom mer sammanvävda värderingar osv. – kan komma åt sanningen lättare genom ett förenklat prövningsförfarande! Detta kan synas praktiskt och bekvämt, men mängden marginalfall och risken för felaktiga beslut torde snarast öka.

Ett system där man avskaffar prövningsförfarandet innebär inte att individen själv så att säga får välja mellan vapentjänst eller vapenfri tjänst. Begränsningarna som här föreslås är många:

- Ett aktivt ställningstagande för vapenfri tjänst;
- obligatoriskt informationssamtal om lagens krav och tjänstgöringsalternativen;
- eventuellt ett intyg som bekräftar ärligheten i vederbörandes inställning;
- en skriftlig förklaring med specificerade krav om att lagens villkor är uppfyllda;
- villighet att åtaga sig den längre tjänstgöringstiden.

Dessa är väsentliga spärrar. Skulle det – felaktigt – anses att vederbörande fritt får välja gäller detsamma enligt majoritetsförslaget, där såsom nyss angavs i punkt 10 den som insisterar alltid får rätt att utföra samhällstjänst i stället för vapentjänst. Ett sådant betraktelsesätt innebär därför en felsyn. Den avgörande frågan är i stället: vilket system uppfyller elementära rättssäkerhetskrav m. m.

Det kan hävdas att i ett system där den personliga skriftliga förklaringen är avgörande kan vissa personer som inte har hållbara skäl enligt lagens villkorsparagraf, oriktigt låtsas så. Dessa fall torde vara få p. g. a. tjänst-

göringstidens längd och de andra krav som ovan angetts, men de utgör en nackdel. Emellertid är detta inget skäl till förmån för ett prövningsförfarande, ty den som kan bluffa vid en personlig förklaring m. m. kan givetvis också göra det vid en utfrågning, i synnerhet då denna skall bli förenklad enligt majoritetsförslaget.

Dessa fall blir alltså friade enligt båda systemen. Men nackdelen med prövningsförfarandet är bl. a. att det – delvis okontrollerbart – kan komma att fälla i en del fall där det borde ha friats, dvs. där personlig allvarlig övertygelse föreligger.

Den allmänna manliga värnpliktens idé urholkas alltså inte i någotdera förslaget. Den utgör fortfarande huvudprincipen. Endast den som för egen del är starkt övertygad däremot begär undantaget, dvs. vapenfri tjänst. Jag kan därför helt instämma i inledningen till det avsnitt reservationen gäller. "Det svenska försvaret är uppbyggt på den allmänna värnpliktens idé", anges på s. 126. Det konstateras också att värnpliktiga som inte uppfyller vapenfrilagens förutsättningar "skall inte befrias från värnplikt". Men därefter kommer i samma mening påståendet, att ansökningar som är ogrundade måste "alltså" kunna avslås – de skall inte leda till befrielse – och att en särskild prövning således måste finnas. Detta utgör ett tankehopp liksom den säregna upptrappning som sker i betänkandets sammanfattning (och motiveras inte heller). Frågan är istället: *Hur* kan med rimlig säkerhet bevisas att personlig allvarlig övertygelse föreligger; och vilka andra effekter för rättssäkerhet m. m. uppnås? Som nuvarande erfarenheter ger vid handen är det starkt kända övertygelser som nästan uteslutande ligger bakom att en person slutgiltigt inte vill underkasta sig värnplikten, inte en vag olust av praktiska skäl. Bestämningsgrunderna för att överväga och insistera på vapenfri tjänst är inte slentrianmässiga. Så kommer det att vara även i fortsättningen, i synnerhet med de många moment inklusive en spärr av ovanligt lång tjänstgöringstid som ovan föreslagits.

Andra fördelar vid avskaffat prövningsförfarande

Utan prövningsförfarande uppnås den fördelen, att "personutredarens" samtal genast kan inriktas på de konstruktiva delarna, och detta i positiv anda eftersom ansökan varken skall tillstyrkas eller avstyrkas. Dels informeras om lagen och dess bakomliggande, centrala punkter enligt förarbeten. Dels informeras om och diskuteras de tjänstgöringsalternativ som vederbörande är intresserad av liksom andra som kan vara lämpligare. På den senare punkten föreligger nu stora brister. Den utredare som kan påverka beslutet om bifall eller avslag blir den första person till vilken den sökande skall framföra önskemål om tjänstgöringsalternativ. Det är ingen psykologiskt positiv grund. AMS har stort behov av ytterligare resurser för att informera och föra samtal med de vapenfria, för att kunna utarbeta föraviseringar om tilltänkta placeringar och inkallelser så att ändringar underlättas, och för att senare göra omplaceringar efter inryckningen. Där borde resurserna sättas in; de vore effektivitetshöjande.

Den nuvarande vapenfrinämnden består av 7 ordinarie ledamöter och 15 ersättare. Fyra ordföranden som alternerar och det stora antalet ersättare medför risk för växlande praxis. Också den betydande tidsåtgången är uppen-

bar. Dessutom får kansliet, om inalles 12 personer, till betydande del arbeta med personutredningarna och dessas handläggning. Även om utredningarna enligt majoritetsförslaget förenklas uppstår i gengäld utvidgat arbete genom den ökade möjligheten till personlig inställelse (vilket i och för sig är bättre än nu) och genom att antalet ansökningar såsom anges torde öka. En del av dessa personella krafter borde i stället inriktas på de vapenfrias effektiva placering, framtagande av tjänster och uppföljningar. Inte oväsentliga samhällsekonomiska fördelar torde här kunna vinnas.

Den kritik som på vissa punkter riktats ovan gäller vapenfrinämndens uppgift som den gestaltar sig i nuvarande lagstiftning och i majoritetens tilltänkta. Den är inte en kritik i sig mot nämndens nuvarande ledamöter, ty kontentan är att uppgiften att komma åt personers övertygelser genom prövning är nästan omöjlig; den leder till alltför många felslut och därmed rättsosäkerhet. Nämnden har sökt fullgöra en ålagd uppgift, för vilket respekt skall visas; det saken nu gäller är att finna ett system som är rimligt och konstruktivt för framtiden.

Om en skriftlig förklaring etc. av vederbörande räcker så minskas problemet att ansökan om vapenfri tjänst i vissa få fall inges såsom en metod att få anstånd. Praktiskt taget omgående kan ju en korrekt sådan ansökan bli beviljad och tjänstgöringen snarast påbörjas.

Uttalanden av organisationer, jurister och samhällsinstanser

I flera sammanhang har organisationer begärt att det skall vara tillräckligt med en skriftlig förklaring av vederbörande samt ev. intyg. Så t. ex. beslöt det Fria Kristna Riksmötet i Jönköping i februari 1976, att "den som ansöker om vapenfri tjänst och på heder och samvete förklarar, att värnpliktstjänstgöring strider mot hans allvarliga personliga övertygelse, skall beviljas sådan tjänst efter skriftligt intyg av två personer som åtnjuter allmänt förtroende". Internationella Kvinnoförbundet för Fred och Frihet uttalar i en skrivelse till vapenfriutredningen 1973-05-03 i denna fråga: "Det måste betraktas som angeläget ur samhällets synpunkt att medborgare som ger uttryck åt en allvarlig personlig övertygelse blir trodda på sitt ord om detta lämnas på heder och samvete." Fredsrörelsen m. fl. har vid flera tillfällen angett motsvarande principuppfattning (såsom Sveriges Fredsråd i skrivelse 1976-09-28 till riksdagspartierna). I folkpartiets partiprogram anges: "Ingen får mot sitt samvete tvingas att göra vapentjänst." Detta uttalande innebär att ett prövningsförfarande som innebär att ansökningar felaktigt kan avslås inte är godtagbart. Broderskapsrörelsen beslöt på sin kongress i Piteå juli–augusti 1974 att "i princip var och en som ansöker om vapenfri tjänst och på heder och samvete förklarar att värnpliktstjänstgöring strider mot hans allvarliga övertygelse skall beviljas sådan tjänst". I den utredning som föregick beslutet anges: "Den enklaste och bästa spärren mot vapenvägran av bekvämlighet är att göra tjänstgöringstiden längre för vapenfria tjänstepliktiga. Denna metod att komma till rätta med okynnesvägran är betydligt tillförlitligare ur rättssäkerhetssynpunkt än den vanskliga bedömning en utredningsman kan göra. Den som söker vapenfri tjänst får dokumentera allvaret i sin övertygelse genom en beredvillighet att göra en längre tjänstgöring än den värnpliktige i vapentjänst."

Problemet att rättvisande göra en bedömning av om övertygelse föreligger eller ej har kortfattat angetts i början av denna reservation i punkt 3, där ådömda fängelsestraff visats utgöra kontraindicier och där Svenska Ekumeniska Nämndens påpekande framhållits. Rättssäkerhetssynpunkter har speciellt belysts även i några tunga yttranden från jurister m. fl.

I en skrivelse till dåvarande justitieministern 1972-11-06 från rådman C. Böre påpekar denne förhållanden, vilka "är av så stor betydelse för såväl nämndledamöternas som min egen sinnesfrid, att jag slutligen bestämt mig för att bringa dem till Din kännedom". Han framhåller tre punkter. De gäller särställningen för Jehovas vittnen, osäkerheten om grunderna för förnyad inkallelse för tidigare vägrare, samt: "Åtskilliga av de ynglingar, som på grund av sin kristna övertygelse begär att få fullgöra vapenfri tjänst, förvägras detta av vapenfrinämnden . . . Är vapenfrinämnden i stånd att med objektiva skäl motivera att samvetsnöden mot att göra militärtjänst icke är 'tillräcklig' hos en yngling, som t. ex. sedan barndomen tillhört en religiös församling och är aktivt verksam inom denna?" Därefter tillägges, att "de tre omständigheter jag särskilt nämnt är de principiellt viktiga. Det förefaller som om den för oss alla väsentliga grundsatsen om likhet inför lagen åsidosättes i dessa frågor. Som lojal domare respekterar jag i mitt dömande den fasta rättspraxis, som utbildats i dessa mål. Jag vill emellertid inte dölja, att detta i en del av målen skett med en viss självövervinnelse."

Vapenfrinämnden själv uttalar i bilaga till dess protokoll 1971-04-01: "Någon bevisning i vedertagen mening kan det därför inte bli fråga om. Det ligger i sakens egen natur att man här, där det gäller att komma fram till hur en människa är beskaffad innerst inne, är tvungen att låta sig nöja med antaganden av mer eller mindre stor sannolikhet. Frågan för vapenfrinämnden är då när man kan anse den punkt vara nådd där man vågar göra ett för sökanden positivt antagande om hans inställning till vapenbruk."

JO gör indirekt ett uttalande av liknande principiell innebörd i ett beslut 1975-10-28 (i fråga om enligt förvaltningslagen efterlyst motivering för avslag): "Emellertid måste ifrågavarande typ av ärende anses vara sådan att, såsom det uttalas i förarbetena till förvaltningslagen (se t. ex. prop. 1971:30 s. 482), de värderingar som äger rum vid avgörandet är oåtkomliga för rationell motivering."

Redovisningen bekräftar att organisationer där man särskilt kommit i kontakt med dessa problem upplever orimligheter i ett prövningsförfarande. Vapenfrinämnden själv konstaterar att det inte kan bli fråga om bevisning i vedertagen mening, och jurister påpekar rättsosäkerheten eller att värderingar som besluten grundas på är oåtkomliga för rationell motivering. Enligt majoritetsförslaget är det dock dessa ting som skall prövas – och kunna prövas – för varje sökande, och en nämnd kunna korrekt bedöma.

Det alternativa förfarandet

Det förfarande som borde ske är följande. Den som önskar vapenfri tjänst anmäler detta till vapenfrinämndens kansli. Han kallas sedan obligatoriskt till dels information om lagens bestämmelser beträffande villkoren för vapenfri tjänst – varvid ingen utfrågning får ske – dels vid samma tillfälle information och samtal om tillgängliga tjänstgöringsalternativ. Därefter äger

han att inom t. ex. en månad insända en skriftlig förklaring med fastställd lydelse. Förklaringen kan förslagsvis ha följande lydelse:

Härmed förklarar jag på heder och samvete att övervägt bruk av vapen mot annan ej är förenligt med min personliga allvarliga övertygelse.

Jag är medveten om följande viktiga punkter beträffande innebörden i förklaringen ovan och bekräftar att de gäller i fråga om min övertygelse:

1. Uttrycket "övervägt bruk av vapen mot annan" avser användning av vapen mot annan i väpnade styrkor mot fienden i händelse av väpnat angrepp mot Sverige, och sådant bruk av vapen är oförenligt med min personliga allvarliga övertygelse oavsett vilket slags väpnat försvar Sverige har. Min inställning har alltså inte att göra med just den typ av väpnat försvar Sverige har idag eller under överblickbar framtid, utan den är principiell.
2. Motsvarande gäller överblickbara, möjliga förändringar av det svenska samhället, dvs. min inställning har inte att göra med just den typ av värderingar och institutioner som idag förekommer i Sverige, utan den är principiell.

. . . . . .

Till denna förklaring fogas två bilagor. Dels ett intyg om att det obligatoriska informationssamtalet genomgåtts. Dels ett intyg av någon förtroendeman i vederbörandes kommun, t. ex. presidieledamot i kommunal nämnd, eller lärare som haft vederbörande som elev. Detta intyg skall endast utsäga att intygsgivaren är övertygad om att sökanden är övertygad, dvs. att ansökan är avgiven i uppriktigt syfte. Det skall alltså inte vara fråga om en detaljerad sakbedömning utan vittnet intygar att han eller hon inte har kännedom om något som motsäger vederbörandes ärlighet i denna fråga. – Jag vill framhålla att förtroendemannaintyget ingalunda är en oundgänglig del i den principiella linje som här förordas utan eventuellt skulle kunna uteslutas. Fördelen är dock att den befäster, såsom ytterligare ett indicium, tilltron till vederbörandes utsagor: först har anmälan skett om avsikten att söka vapenfri tjänst, sedan har obligatorisk information erhållits, och slutligen har vederbörande skrivit under förklaringen samt för en person upprepat allvaret i sin uppfattning.

Inom vapenfrinämnden noteras därefter att erforderliga papper föreligger. Kanslichefen, en jurist och en person från lämpligen ideell sammanslutning får enligt lag utgöra en tremannakommitté (nämnd). Denna har till uppgift att formellt bevilja ansökan (om inga kontraindikationer finns, såsom om massansökningar av uppenbart organiserat slag föreligger från viss ort e. d. och det personliga i övertygelsen kan ifrågasättas; är så fallet företar nämnden en reell prövning med personlig inställelse för sökanden). – Om beredskap eller krig råder görs en noggrannare prövning, dvs. kontrollen av kontraindikationer kan bli omfattande och det kan ofta vara lämpligt med personlig inställelse för samtal med nämnden.

Tjänstgöringstiden föreslås av majoriteten bli 420–450 dagar enligt lag; inom denna latitud skall liksom nu i praktiken 420 dagar uttagas. I mitt förslag om att i huvudsak inget prövningsförfarande skall förekomma bör tiden enligt lag fastställas till densamma, alltså 420–450 dagar, men i praktiken bör 450 dagar uttagas. Därmed förlängs tiden med 30 dagar. – Samhällstjänsten är i majoritetsförslaget en månad längre än den vapenfria tjänsten, vilket är rimligt enligt båda systemen. – Det bör framhållas att utan prövningsförfarande blir det vida färre som erhåller samhällstjänst, nämligen

endast de som önskar vapenfri tjänst men inte anser sig kunna fylla i förklaringen om att lagens villkor är uppfyllda för deras del eller göra liknande förklaring (jämte fall vid organiserade massförklaringar enligt ovan eller då olika vapenfria tjänster inte accepteras trots försök till individuella tillmötesgåenden). Jag fruktar att majoritetsförslagets personutredningar skapar sådana konfliktsituationer för många sökande, att såväl vid avslag som genom minskad motivation kan många komma att vägra t. o. m. samhällstjänsten och alltså hamna i fängelse. För min del har jag kunnat acceptera att vid vägran av samhällstjänst fängelsestraffet kvarstår just därför att det enligt ett rimligt "prövningsförfarande", alltså ett som bygger på den enskildes skriftliga förklaring etc., torde vara möjligt att nedbringa fängelsestraffen till inga alls eller högst några få per år.

Enligt denna reservation behöver endast 5 § i kungörelsen om vapenfria tjänstepliktiga ändras, dvs. utredare utbytes mot informerare etc., samt i lagen om vapenfri tjänst 10 och 11 §§ i fråga om vapenfrinämndens sammansättning. I övrigt ändras i kungörelsen 12 § och i förslaget till lag om samhällstjänst 5 § antalet dagar till 450 resp. 480.

Det här redovisade förslaget bygger sålunda på större respekt för individen och ger ökad rättssäkerhet. Liksom i majoritetsförslaget kan oriktiga uppgifter ges, men här avstängs ingen från den vanliga vapenfria tjänsten därför att andra personer åläggs tro att de bättre kan komma åt vederbörandes starkt upplevda övertygelsegrunder. Systemet är mer praktiskt och billigare genom att onödiga personutredningar inte utförs, grunden för tjänsteplacering blir säkrare, och motivationen hos den som har att utföra de samhälleliga tjänsterna blir bättre.

Utredningens förhoppning att ytterst få fall av vägran av t. o. m. samhällstjänst torde ske (då annars fängelsestraff ådöms) skulle bli ännu säkrare, om inte prövningsförfarandet och alla dess nackdelar m. m. föreligger.

Genom att en viss överprövning sker av en trepersonsgrupp – mot organiserade massansökningar och där andra synnerliga skäl finns – ryms förslaget ovan även formellt inom den ursprungliga direktivformuleringen. En prövning sker i någon mån, men bara i undantagsfall, och i stort sett är den enskildes egen uppfattning och villighet att ikläda sig långvariga förpliktelser avgörande.

Reservation av Mårten Werner

I kapitel 7 Prövningsförfarandet anges att utredningen som sin mening framhåller att det skulle vara en fördel för vapenfrinämnden om det i denna ingick någon person med förankring inom "fredsrörelsen".

Min uppfattning skiljer sig här från utredningsmajoriteten. Det synes av hittills vunna erfarenheter beträffande nämndens sammansättning icke finnas anledning att i detta sammanhang peka på visst urval av ledamöter. Nämnden innesluter i sig redan i dag personer med sådan förankring i samhällets organisationer att en fullgod opartisk representation är säkerställd.

Ur objektivitetssynpunkt vore det olyckligt om en nämnd av denna karaktär och med dessa uppgifter skulle innehålla viss ensidig partsrepresentation.

Särskilt yttrande av Eric Sjöholm

I utredningsdirektiven sägs att det är önskvärt att förkorta handläggningstiden för ansökningar om vapenfri tjänst. Utredningen konstaterar att kritik har riktats bl. a. mot den långa handläggningstiden, men uttalar att tiden numera nedbringats så långt det är möjligt med nuvarande utrednings- och prövningsförfarande.

Utredningen föreslår dock bl. a. att en sökande *skall* beredas tillfälle att bli muntligen hörd inför nämnden, om det ej är *uppenbart obehövligt*.

Utredningens förslag, som närmast är att se som en skyldighet för nämnden att i allmänhet bereda en sökande tillfälle att bli muntligen hörd, innebär en avvägningsfråga med svåra gränsdragningar, som det måste ankomma på nämnden att lösa. Dessutom ter sig förslaget ur personal- och arbetsekonomisk synpunkt tveksamt. Redan ett ganska måttligt antal muntliga förhör kommer att medföra en fördubbling av nämndens handläggningstid och medföra krav på ökade personalresurser.

Enligt min mening bör det såsom hittills vara tillräckligt att nämnden har befogenhet att kalla en sökande att höras muntligen inför nämnden.

Jag ansluter mig vidare till vad som anförts av ledamoten Werner i dennes reservation rörande uttalandet om vapenfrinämndens sammansättning.

Bilaga 1 Statistik rörande värnpliktiga, vapenfria tjänstepliktiga och anmälningar om vägran m. m. 1966–1976

Inledning

Försvarsdepartementet utgav i januari 1976 med senare ändringar i augusti 1976 viss statistik rörande värnpliktiga, vapenfria tjänstepliktiga och anmälningar om vägran m. m. Statistiken omfattar perioden 1966–1975[1], dvs. fr. o. m. den nuvarande vapenfrilagens ikraftträdande. Medverkande myndigheter förutom försvarsdepartementet har varit arbetsmarknadsdepartementet, värnpliktsverket, vapenfrinämnden, arbetsmarknadsstyrelsen och biståndsutbildningsnämnden.

Utredningen har ansett att denna statistik har stort värde och därför fogat den till sitt betänkande. För den som är intresserad av statistik på detta område för tidigare perioder hänvisas till tidigare vapenfriutredningar, Betänkande i fråga om värnpliktiga, vilka hysa samvetsbetänkligheter mot värnpliktstjänstgöring Stockholm 1919, SOU 1942:15 samt SOU 1965:71.

Avdelning 1. Inskrivning

Statistiken rörande inskrivningsförrättningarna bygger på av värnpliktsverket redovisade siffror.

Med *prövade* avses de som genomgått fullständig inskrivningsprövning.

Med *frikallade* avses de som jämlikt 3 § värnpliktslagen är odugliga till krigstjänst.

Med *överåriga* avses prövade som är över 28 år och icke tjänstgöringsskyldiga i fred.

Med *undantagna* avses de som jämlikt 4 § 2 st. värnpliktslagen bedöms vid en senare tidpunkt.

Med *sökt vapenfri tjänst* avses här värnpliktiga som i samband med inskrivningsförrättning ansöker om att få tillstånd att fullgöra vapenfri tjänst. En sådan ansökan leder inte till att inskrivningsförrättningen avbryts eller uppskjutes.

Med *Jehovas vittnen* avses här värnpliktiga som i samband med inskrivningsförrättning uppgivit sig tillhöra Samfundet och därför föranlett anmälan jml. 27 § vapenfrikungörelsen.

Med *fördelade till försvarsmakten* avses de som uttagits till utbildning vid försvarsmakten och erhållit urvalsgrupp (befattningstyp), utbildningsår och utbildningsmyndighet.

Inskrivningarna lades, som framgår av fotnot, fr. o. m. kalenderåret 1974

[1] Uppgifterna för år 1976 har genom utredningens försorg fogats till det övriga materialet.

om från budgetår till kalenderår. Detta har komplicerat bilden vad gäller procentberäkningar över hela perioden då en extra förrättning lades in hösten 1973 för att komma i balans till kalenderåret 1974.

För att delvis komma tillrätta med detta och ge en bättre bild för jämförelser har de tidigare årens budgetårsvisa inskrivningar räknats om till kalenderår på så vis att siffran delats och ena hälften förts till ena kalenderåret och andra hälften till andra kalenderåret. Detta har utjämnat bilden av höstinskrivningarna 1973.

Härutöver bör tilläggas att budgetåren 1967/68 och 1968/69 bedrevs särskilda inskrivningsförsök inom MiloB. Siffrorna härifrån är behäftade med en brist som framgår av fotnot.

1 Inskrivning

1.1 Statistik från genomförda inskrivningsförrättningar

År	Prövade	Frikallade	Överåriga[b]	Undantagna	Sökt vapenfri tj.	Jehovas vittnen[c]	Fördelade till försvarsmakten	Frikallade i % av prövade utom överåriga[d]	Sökt vapenfri tjänst i % av fördelade till försvarsm.
1966/67	61 242	2 267	1 595	1 717	662		56 640	3,80	1,17
1967/68	51 091	2 557	1 197	1 728	567		46 251	5,12	1,23
1968/69	58 892	3 336	1 424	2 081	978		52 482	5,80	1,86
1969/70	55 182	4 889	1 538	1 940	909	35	46 794	9,11	1,94
1970/71	62 124	7 021	3 080	2 356	1 078	64	49 497	11,89	2,18
1971/72	61 661	7 822	2 111	2 489	882	62	48 379	13,14	1,82
1972/73	64 640	7 904	1 122	2 832	852	91	52 733	12,44	1,62
Hösten 1973[a]	38 975	4 523	3 170	2 264	390	53	28 976	12,63	1,35
1974	65 082	6 840	986	2 887	795	122	54 283	10,67	1,46
1975	63 528	6 586	2 514	2 395	680	115	52 104	10,79	1,31

[a] Inskrivningarna lades fr. o. m. kalenderåret 1974 om till kalenderår från att tidigare ha redovisats budgetårsvis. Härigenom kom en extra inskrivningsomgång att äga rum hösten 1973.

[b] 1966/67–1968/69 30–47 år, därefter 28–47 år. För åren 1967/68 och 1968/69 föreligger ej siffror för överåriga inom MiloB. Siffrorna redovisas alltså exklusive ett visst antal överåriga inom MiloB för detta år.

[c] Redovisades ej före 1969/70.

[d] Siffrorna för 1967/68 och 1968/69 är på grund av vad som redovisats i not b sannolikt något högre.

1.2 Justerad inskrivningsstatistik från budgetår till kalenderår

År	Prövade	Frikallade	Överåriga[b]	Undantagna	Sökt vapenfri tj.	Jehovas vittnen[c]	Fördelade till försvarsmakten	Frikallade i % av prövade utom överåriga[d]	Sökt vapenfri tjänst i % av fördelade till försvarsm.
1966[a]	30 621	1 133	797	858	331		28 320	3,80	1,17
1967	56 166	2 411	1 395	1 722	614		51 445	4,40	1,19
1968	54 991	2 946	1 310	1 904	772		49 367	5,49	1,56
1969	57 037	4 112	1 481	2 010	943	17[e]	49 638	7,40	1,90
1970	58 653	5 954	2 309	2 148	993	50	48 145	10,57	2,06
1971	61 892	7 421	2 595	2 422	980	63	48 937	12,51	2,00
1972	63 150	7 863	1 616	2 660	867	76	50 555	12,78	1,71
1973	71 295	8 475	3 731	3 680	816	98	55 342	12,54	1,47
1974	65 082	6 840	986	2 887	795	122	54 283	10,67	1,46
1975	63 528	6 586	2 514	2 395	680	115	52 104	10,79	1,31

[a] Endast höstinskrivningarna.

[b] Jfr not b i tabell 1.1.

[c] Redovisades ej före 1969/70.

[d] Jfr not d i tabell 1.1.

[e] Endast hösten 1969.

Avdelning 2. Grund- och repetitionsutbildning, försvarsmakten

Statistiken rörande grundutbildning (GU) bygger på av värnpliktsverket redovisad statistik i Avgångsstatistik GU. Uppgifter rörande storleken av utbildningskontingenten för repetitionsutbildning (RU) bygger på av försvarsstaben redovisade siffror i Militära fakta. Dessa senare siffror torde vara något osäkra.

Tidsmässigt hänförs siffrorna till utbildningsår, vilket berör två kalenderår. Omräkning till kalenderår har här inte gjorts. Vid jämförelser och procentberäkningar i senare tabeller har jämförelsen gjorts mellan t. ex. utbildningsåret 1967/68 och kalenderåret 1967. Skälet härtill är att huvuddelen inryckande till utbildningsåret 1967/68 inryckte 1967.

Begreppet *frikallade* har samma innebörd som tidigare angivits i avdelning 1.

2 Grundutbildning och repetitionsutbildning, försvarsmakten

År	Antal inryckta till GU[a]	Antal frikallade under GU[a]	Antal frikallade i % av inryckta vid GU	Antal inryckta till repetitionsutbildning[b]	Summa kontingent GU + RU
1966/67	51 015[b]	*d*		81 050	132 065
1967/68	48 200[c]	*d*		36 940	85 140
1968/69	50 500[c]	*d*		86 400	136 900
1969/70	56 770	2 160	3,80	102 250	159 020
1970/71	58 919	2 778	4,71	111 350	170 269
1971/72	54 200[c]	1 853	3,42	113 360	167 560
1972/73	58 142	1 929	3,32	121 360	179 502
1973/74	56 856	2 113	3,70	91 800	148 656
1974/75	53 892	2 270	4,21	113 150	167 042
1975/76	53 635	2 133	3,98	118 190	171 825

[a] Enligt VPV statistik.
[b] Enligt Militära fakta.
[c] Avrundat till jämna hundratal.
[d] Uppgift finns ej.

Avdelning 3. Vapenfria

Statistiken rörande ansökningar om vapenfri tjänst m. m. bygger på av vapenfrinämnden redovisad statistik, medan antalet inryckta vapenfria tjänstepliktiga har redovisats av arbetsmarknadsstyrelsen.

I tabellen 3.1 är när det gäller antalet avgjorda ärenden respektive år att observera att dessa siffror ej korresponderar med antalet ansökningar respektive år. På grund av en stor eftersläpning i handläggningen fram till 1972 har under åren 1972–1973 avgjorts ärenden som i stor utsträckning inkommit före 1973. Under 1974 avgjordes ärenden som i huvudsak inkommit 1973 och 1974.

Avskrivna ärenden är bl. a. sådana där sökanden återtagit sin ansökan, blivit frikallad eller det eljest inte funnits skäl att fatta beslut i sakfrågan.

I tabell 3.2 har ett försök gjorts att få fram den tidpunkt när ansökan om vapenfri tjänst inges. Uppgifter från värnpliktsverkets avgångsstatistik rörande ansökan om vapenfri tjänst vid grundutbildning har emellertid börjat föras först de senaste åren varför siffrorna, innan ytterligare år kommit med i serien, bara kan ge en antydan om när de sökande fattar beslut om att inge sin ansökan. Det är dock sannolikt att under *övrigt* finns en stor grupp som inger sin vapenfriansökan under tiden mellan inskrivningsförrättning och inkallelse till grundutbildning.

3 Vapenfria

3.1 Vapenfriansökningar, vapenfrinämndens beslut, ansökningar och bifall i förhållande till försvarsmaktens kontingenter samt inryckta vapenfria

År	Inkommande ansökningar till vapenfrinämnden	Av vapenfrinämnden avgjorda ansökningar om vapenfri tjänst							% inkomna vapenfriansökningar i förhållande t. GU-kontingenten samt GU+RU-kontingenten vid försvarsmakten		% bifall till vapenfriansökningar i förhållande t. GU-kontingenten samt GU+RU-kontingenten vid försvarsmakten		Inryckta vapenfria tjänstepliktiga					
		Summa avgjorda ärenden	Kvarstående balans	Bifall		Ej bifall		Avskrivna						Till grundutbildning		Till repetitionsutbildn.		Summa	
				Antal	%	Antal	%	Antal	%					Antal	% av GU-kontingenten vid försvarsmakten	Antal	% av RU-kontingenten vid försvarsmakten	Antal	% av GU+RU-kontingenten vid försvarsmakten
										GU	GU+RU	GU	GU+RU						
1966	835	123	712	116	94,30	7	5,70	0	0										
1967	1 112	1 210	614	1 081	89,34	100	8,26	29	2,40	2,31	1,31	2,24	1,27	521	1,08	188	0,51	709	0,83
1968	2 033	1 122	1 525	791	70,50	245	21,84	86	7,66	4,03	1,49	1,57	0,58	701	1,39	535	0,62	1 236	0,90
1969	2 077	1 378	2 224	715	51,89	541	39,26	122	8,85	3,66	1,31	1,26	0,45	737	1,30	796	0,78	1 533	0,96
1970	2 956	1 576	3 604	405	25,70	977	61,99	194	12,31	5,02	1,74	0,69	0,24	772	1,31	732	0,66	1 504	0,88
1971	2 622	1 691	4 535	564	33,36	790	46,71	337	19,93	4,84	1,56	1,04	0,34	702	1,30	607	0,54	1 309	0,78
1972	2 346	3 637	3 244	1 864	51,25	1 181	32,47	592	16,28	4,03	1,31	3,21	1,04	796	1,37	396	0,33	1 192	0,66
1973	2 301	3 705	1 840	2 183	58,92	1 083	29,23	439	11,85	4,05	1,55	3,84	1,47	896	1,58	447	0,49	1 343	0,90
1974	2 258	2 689	1 409	1 332	49,54	1 049	39,01	308	11,45	4,19	1,35	2,47	0,80	1 018	1,89	637	0,56	1 655	0,99
1975	2 203	2 481	1 131	1 306	52,64	951	38,33	224	9,03	4,11	1,28	2,43	0,76	1 068	1,99	505	0,43	1 573	0,92
1976	2 243	2 331	1 043	1 219	52,30	906	38,87	206	8,84					1 123		154			

3.2 Tidpunkt för ansökan om vapenfri tjänst

År	Totalt antal Tab. 3.1	Vid inskrivning		Under GU[a]		Övrigt[b]	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%
1967	1 112	614	55,21				
1968	2 033	772	37,97				
1969	2 077	943	45,40				
1970	2 956	993	33,59				
1971	2 622	980	37,38				
1972	2 346	867	36,96				
1973	2 301	816	35,46	406	17,64	1 079	46,90
1974	2 258	795	35,21	405	17,94	1 058	46,86
1975	2 203	680	30,87	273	12,39	1 250	56,74
1976	2 243						

[a] Enligt VPV statistik omräknad från budgetår till kalenderår.

[b] Framräknad som restsiffra.

Avdelning 4. Vapenfrinämnden

Statistiken rörande motiv för ansökan och vapenfrinämndens beslut bygger helt på nämndens statistik.

Uppdelningen i motivgrupper har gjorts efter vad den sökande själv uppgivit i sin ansökan eller vid utredningen. Det är naturligtvis ingen exakt kategoriindelning, men sökande med huvudsakligen religiös motivering är relativt lätt urskiljbara varför dessa rimligen torde kunna hänföras till en kategori. Den andra kategorien torde i detta sammanhang få ses som en "övrig" kategori. Ett försök att dela upp den i etiker, sökande med politiska motiv eller något annat kriterium stöter på så stora svårigheter att det statistiska värdet av en sådan uppdelning är mycket liten.

Beträffande beslutsfördelningen är att observera att man vid en jämförelse mellan olika år inte kan dra alltför långtgående slutsatser, enär ingångsmaterialet varierar från år till år. Statistiken får kanske mest ses som en beslutsstatistik gällande ett visst år.

4 Vapenfrinämnden

År	Motiv. för ansökan						Fördelning avgjorda ärenden						Fördelning bifall/avslag inom motivgrupperna							
	Huvudsakligen religiös		Huvudsakligen icke religiös		Avskrivna		Bifall		Avslag		Avskrivna		Huvudsakligen religiös motivering				Huvudsakligen icke-religiös motivering			
													Bifall		Avslag		Bifall		Avslag	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
1966	123[a]						116	94,3	7	5,7	0	0			[c]					
1967	767	63,4	443	36,6	[b]		1 081	89,3	100	8,3	29	2,4			[c]					
1968	539	48,0	583	52,0	[b]		791	70,5	245	21,8	86	7,7			[c]					
1969	537	39,0	719	52,2	122	8,8	715	51,9	541	39,3	122	8,8	492	91,6	45	8,4	223	31,0	496	69,0
1970	382	24,2	1 000	63,5	194	12,3	405	25,7	977	62,0	194	12,3	264	69,1	118	30,9	141	14,1	859	85,9
1971	503	29,8	850	50,3	337	19,9	564	33,4	790	46,7	337	19,9	369	73,3	134	26,7	195	22,9	656	77,1
1972	1 385	38,1	1 660	45,6	592	16,3	1 864	51,3	1 181	32,4	592	16,3	1 255	90,6	130	9,4	609	36,7	1 051	63,3
1973	1 460	39,4	1 806	48,7	439	11,9	2 183	58,9	1 083	29,2	439	11,9	1 373	94,0	87	6,0	810	44,9	996	55,1
1974	997	37,1	1 384	51,4	308	11,5	1 332	49,5	1 049	39,0	308	11,5	897	89,9	100	10,1	435	31,4	949	68,6
1975	1 019	41,1	1 238	49,9	224	9,0	1 306	52,7	951	38,3	224	9,0	914	89,7	105	10,3	392	31,7	846	68,3
1976	951	40,8	1 174	50,4	206	8,8	1 219	52,3	906	38,9	206	8,8	861	90,5	90	9,5	358	30,5	816	69,5

[a] Statistik med uppdelning i motiv för ansökan finns ej för detta år.

[b] Inräknades dessa år i de två andra huvudgrupperna.

[c] Statistik med aktuell uppdelning gjordes ej 1966–1968.

Avdelning 5. Besvär till regeringen

Statistiken rörande besvär till regeringen över vapenfrinämndens beslut bygger på statistik som sedan 1970 kontinuerligt förs vid försvarsdepartementet. Uppgifterna för åren 1966–1969 är behäftade med en viss osäkerhet, men torde på enstaka fall när vara riktig.

Med *ej prövning* avses i allt väsentligt ärenden som inkommit efter besvärstidens utgång och därför ej upptagits till prövning.

Med *ej åtgärd* avses ärenden där regeringsbeslut i sakfrågan varit obehövligt. Det kan gälla ärenden där ansökan återtagits, där vederbörande blivit frikallad eller eljest något inträffat som lett till att frågan om vapenfri tjänst blivit inaktuell.

Med *återförvisade* avses ett före 1970 relativt ovanligt beslut som innebär att vapenfrinämnden hade att pröva frågan på nytt. Numera remitteras oftast sådana ärenden till vapenfrinämnden med föreskrift om att ny utredning skall göras och nämnden härefter skall yttra sig över denna.

5 Besvär till regeringen över vapenfrinämndens beslut

År	Av vapenfrinämnden icke bifallna ansökningar	Inkomna besvär till regeringen	% av i vapenfrinämnden icke bifallna ansökningar	Av regeringen avgjorda besvärsärenden angående vapenfri tjänst									
				Antal	Bifall		Ej bifall		Ej prövning		Ej åtgärd		Återförvisade och avskrivna	
					Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
1966	7	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1967	100	45	45,00	39	0	0	37	94,87	1	2,56	1	2,56	0	0
1968	245	85	34,69	73	4	5,48	60	82,19	3	4,11	3	4,11	3	4,11
1969	541	173	31,98	132	1	0,76	123	93,18	5	3,79	3	2,27	0	0
1970	977	316	32,34	253	2	0,79	231	91,30	20	7,91	0	0	0	0
1971	790	316	40,00	312	13	4,17	254	81,41	45	14,42	0	0	0	0
1972	1 181	359	30,40	297	16	5,39	260	87,54	21	7,07	0	0	0	0
1973	1 083	270	24,93	324	14	4,33	269	83,02	37	11,42	4	1,23	0	0
1974	1 049	293	27,93	360	15	4,17	312	86,66	29	8,06	4	1,11	0	0
1975	951	314	33,02	300	15	5,00	248	82,67	31	10,33	4	1,33	2	0,67
1976	906	270	29,80	317	10	3,15	269	84,86	18	5,68	4	1,26	16	5,05

Avdelning 6. Totala antalet beviljade tillstånd till vapenfri tjänst

Summan av vapenfrinämndens bifallna ansökningar och av regeringens bifallna besvär har i tabell 6 satts i relation till grund- och repetitionsutbildningskontingenterna vid försvarsmakten.

Det bör observeras vad som tidigare under avdelning 3 tabell 3.1 anförts om vapenfrinämndens eftersläpning i handläggningen av ärenden fram till 1972. De i förhållande till tidigare år höga siffrorna för beviljade tillstånd under 1972–1974 utgör alltså ärenden som ackumulerats sedan tidigare år. Procentsiffrorna skulle följaktligen vid en antagen jämn handläggning vid nämnden ha blivit lägre.

6 Antal av regeringen bifallna besvär och av vapenfrinämnden beviljade tillstånd till vapenfri tjänst

År	Av vapenfrinämnden beviljade tillstånd	Av regeringen bifallna besvär	Summa beviljade tillstånd	% av GU-kontingenten försvarsmakten	% av GU+RU-kontingenten försvarsmakten
1966	116	0	116	0,23	0,09
1967	1 081	0	1 081	2,24	1,27
1968	791	4	795	1,57	0,58
1969	715	1	716	1,26	0,45
1970	405	2	407	0,69	0,24
1971	564	13	577	1,06	0,34
1972	1 864	16	1 880	3,23	1,05
1973	2 183	14	2 197	3,86	1,48
1974	1 332	15	1 347	2,50	0,81
1975	1 306	15	1 321	2,46	0,77
1976	1 219	10	1 229		

Avdelning 7. Biståndsutbildning och katastrofutbildning

Statistiken bygger på av biståndsutbildningsnämnden redovisade uppgifter. Till biståndsutbildning och katastrofutbildning kan efter ansökan antagas svenska medborgare som under antagningsåret fyller lägst 18 och högst 26 år om vederbörande har goda förutsättningar för att genomgå utbildningen och ingå i en beredskapskår för biståndsinsatser.

Värnpliktiga och vapenfria tjänstepliktiga som inte fullgjort värnpliktstjänstgöring respektive vapenfri tjänst och som genomgår biståndsutbildning och katastrofutbildning tillgodoräknas denna utbildning som fullgjord värnpliktseller vapenfritjänstgöring. I tabell 7 har dessa betecknats som värnpliktiga respektive vapenfria tjänstepliktiga.

Härutöver kan även kvinnor och sådana värnpliktiga och vapenfria som fullgjort värnplikts- respektive vapenfritjänstgöring antas och genomgå utbildningen. Dessa har i tabell 7 betecknats som frivilliga.

Det är att observera tidsförskjutningen mellan ansökningsår (kolumn 2–4) och utbildningsår (kolumn 5–17) vilken medför att t. ex. siffran 11,52 % i kolumn 9 för 1972 är framräknad på siffran 44 för antal värnpliktiga som avslutat utbildningen mot siffran 382 (kolumn 3, 1971).

7 Bistånds- och katastrofutbildning[a]

År	Totalt antal sökande	Manliga sökande		Elever som avslutat utbildning[b]												
		Antal	Procent av totalt antal sökande	Totalt antal	Varav män	Procent av totalt antal	Värnpliktiga			Vapenfria tjänstepliktiga			Frivilliga			
							Antal	Procent av antal manliga sökande året innan	Procent av antal manliga elever som avslutat utbildning	Antal	Procent av antal manliga sökande året innan	Procent av antal manliga elever som avslutat utbildning	Antal		Procent män av manliga sökande året innan	Procent män av antal manliga elever som avslutat utbildning
													män	kvinnor		
1971	530	382	72,07													
1972	701	541	77,17	91	67	73,6	44	11,52	65,67	13	3,40	19,40	10	24	2,62	14,93
1973	853	698	81,83	88	65	73,9	50	9,24	76,92	11	2,03	16,92	4	23	0,74	6,15
1974	746	592	79,36	91	72	79,1	47	6,73	65,28	16	2,29	22,22	9	19	1,29	12,50
1975	831	620	74,61	90	68	75,6	42	7,09	61,76	19	3,21	27,94	7	22	1,18	10,29
1976				97	71	73,2	49	7,90	69,01	10	1,61	14,08	12	26	1,94	16,90

[a] På grund av att utbildningstiden ligger från september till augusti påföljande år kan ingen statistik lämnas ännu över elever till årskurs 1976/77 som genomfört utbildningen. Inga definitiva siffror kan heller lämnas över elever till årskurs 1977/78, då de ännu inte påbörjat utbildningen.

[b] Om värnpliktig eller vapenfri elev avbryter utbildningen återförs han till försvarsmakten respektive AMS. Statistiken omfattar därför endast elever som genomfört utbildningen. Detta gäller dock ej för 1976 (årskurs 1976/77) vilken omfattar elever som påbörjat utbildningen.

Avdelning 8. Vägran av vapenfira tjänstepliktiga

Tabell 8 avser redovisning av sådana vapenfria tjänstepliktiga som underlåtit eller vägrat fullgöra den vapenfria tjänst till vilken de inkallats. Statistiken bygger på av arbetsmarknadsstyrelsen redovisade uppgifter.

Procentberäkningarna är gjorda på den vapenfria GU- och RU-kontingenten vid AMS (jfr tabell 3.1 kolumn 15, 17 och 19).

Anmälan om sådan vägran som här avses skall inges till arbetsmarknadsdepartementet som fattar beslut om den vapenfrie på nytt skall inkallas. Rutiner och praxis härför ansluter i allt väsentligt till vad som gäller vid fall av vägran av värnpliktig (se avdelning 11).

Med repetitionsutbildning avses ordinär repetitionsutbildning efter fullgjord vapenfri grundutbildning samt sådan utbildning som vapenfri, med kortare återstående tjänstgöringsskyldighet p. g. a. tidigare värnpliktstjänstgöring, genomgår vid civilförsvarsskola.

Antalet 2:a, 3:e och 4:e gångsvägrare inkluderar även de vapenfria som tidigare vägrat värnpliktstjänstgöring.

8 Anmälan av vägran av vapenfria tjänstepliktiga jml 26 § vapenfrikungörelsen

År	Totalt antal	Vägran vid grundutbildning		Vägran vid repetitionsutbildning		Totalt antal i % av GU+RU kontingenten Ams	Förstagångsvägrare			Andragångsvägrare			Tredjegångsvägrare			Fjärdegångsvägrare		
		Antal	Procent av GU kontingenten Ams	Antal	Procent av RU-kontingenten Ams		Vid GU	Vid RU	Totalt	Vid GU[a]	Vid RU	Totalt	Vid GU[b]	Vid RU	Totalt	Vid GU	Vid RU	Totalt
1966	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1967	6	6	1,15	0	0	0,84	6	0	6	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1968	29	29	4,14	0	0	2,34	27	0	27	1	0	1	1	0	1	0	0	0
1969	26	25	3,39	1	0,13	1,70	19	1	20	5	0	5	1	0	1	0	0	0
1970	67	61	7,90	6	0,82	4,45	58	6	64	3	0	3	0	0	0	0	0	0
1971	50	48	6,84	2	0,33	3,81	26	2	28	17	0	17	4	0	4	1	0	1
1972	84	81	10,18	3	0,76	7,04	55	2	57	21	1	22	4	0	4	1	0	1
1973	27	25	2,79	2	0,45	2,01	24	1	25	0	1	1	1	0	1	0	0	0
1974	56	53	5,21	3	0,47	3,38	31	1	32	13	2	15	8	0	8	1	0	1
1975[c]	63	56	5,24	7	1,39	4,01	25	5	30	12	1	13	15	1	16	4	0	4
1976[c]	50	49	4,36	1	0,65	3,92	25	1	26	16	0	16	8	0	8	0	0	0

[a] Som andragångsvägrare har även räknats fyra vägrare som tidigare en gång vägrat värnpliktstjänstgöring.

[b] Som tredjegångsvägrare har även räknats en vägrare som två gånger tidigare vägrat värnpliktstjänstgöring.

[c] Flergångsvägran inkluderar även fall där tidigare vägran skett vid värnpliktstjänstgöring.

Avdelning 9. Anmälan jämlikt 27 § vapenfrikungörelsen (Jehovas vittnen)

I samband med tillkomsten av 1966 års vapenfrilagstiftning beslöts att på försök tillämpa den ordningen beträffande medlemmar tillhörande samfundet Jehovas vittnen att i varje enskilt fall besluta om inkallelse eller inte. Praxis har numera utvecklats så att sedan anmälan inkommit till regeringen beträffande sådan värnpliktig föranstaltas om utredning rörande anslutningen till samfundet. Sedan sådan anslutning klart konstaterats beslutar regeringen att tills vidare ej inkalla den värnpliktige. Sådant regeringsbeslut omprövas efter fem år. Statistik rörande detta område förs vid försvarsdepartementet.

I tabell 9 bör observeras att det i kolumn 4 beräknade totala antalet anmälda jämlikt 26 och 27 §§ vapenfrikungörelsen inte omfattar anmälan jämlikt 26 § rörande vapenfria tjänstepliktiga vilka redovisas för sig i tabell 8.

9 Anmälan jml 27 § vapenfrikungörelsen (Jehovas vittnen)

År	Totalt antal	Varav från inskrivn. förrättn. tab. 1.2	Anmälan jml 27 § i % av tot. antalet anmälda jml 27 § o. 26 §	Antal beslut av regeringen att tills vidare ej inkalla den anmälde
1966	78[a]		99,73	5[b]
1967	175		78,13	160
1968	143		56,52	135
1969	105	17[b]	24,94	89
1970	180	50	18,83	68
1971	166	63	18,26	90
1972	143	76	16,16	216
1973	220	98	21,42	219
1974	227	122	21,14	282
1975	244	115	20,12	177
1976	226		18,18	312

[a] Endast 4:e kvartalet.
[b] Endast hösten 1969.

Avdelning 10. Jehovas vittnen

Då medlemmar tillhörande samfundet Jehovas vittnen försöksvis särbehandlas i avseende på värnpliktens fullgörande har genom medverkan från Religionssociologiska institutet statistik framtagits beträffande utvecklingen av anslutningen till samfundet. Denna medlemsutveckling har sedan satts i relation till antalet anmälningar till regeringen. Före 1966 beslöts beträffande denna kategori att de skulle ha att fullgöra vapenfri tjänst och viss statistik beträffande sådana anmälningar redovisas i SOU 1965:71.

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Medlemmar i Sverige[a]	8 118	8 412	8 906	9 361	9 658	9 838	9 886	9 989	10 248	10 758	11 336	11 931	12 451	13 133	14 714	15 866	16 211
Anmälningar till regeringen	76[b]	75[b]	79[b]	74[b]	83[b]	*c*	*c*	175	143	105	180	166	143	220	227	244	226
Procent anmälningar i förh. till tot. medl.	0,93	0,89	0,89	0,79	0,86			1,75	1,40	0,98	1,59	1,39	1,15	1,67	1,54	1,54	1,39

[a] Uppgift från Religionssociologiska institutet, Stockholm.

[b] Uppgift från SOU 1965:71 s. 15.

[c] Uppgift saknas.

Avdelning 11. Anmälan om vägran av värnpliktiga jämlikt 26 § vapenfrikungörelsen

Här avses endast anmälningar beträffande värnpliktiga (således inte vapenfria eller värnpliktiga tillhörande samfundet Jehovas vittnen). Statistik rörande dessa anmälningar förs vid försvarsdepartementet.

Den huvudsakliga gången beträffande här aktuella fall av vägran innebär följande.

Vägran kan inträffa såväl under grundutbildning som under repetitionsutbildning. Redovisning har här skett både totalt sett och uppdelat på tjänstgöringsform (GU respektive RU). Siffrorna har också satts i relation till försvarsmaktens utbildningskontingenter.

Sedan en förstagångsvägran ägt rum hemförlovas den värnpliktige och förhållandet anmäls till regeringen och till åklagare. Regeringen avvaktar dom i brottmålet (lydnadsbrott, tjänstefel är vanligast förekommande brottsrubriceringar) och fattar därefter vanligen beslut om att hinder för ny inkallelse inte föreligger. När någon tre gånger dömts till påföljd för vägran brukar regeringen förordna att han tills vidare inte skall kallas in till tjänstgöring. Beträffande sådana värnpliktiga som fullgjort grundutbildning brukar regeringen fatta motsvarande beslut sedan den värnpliktige vägrat två gånger vid repetitionsutbildningen.

Tabellerna 11.1, 11.2, 11.3 och 11.4 söker på olika sätt belysa utvecklingen på detta område sett i relation såväl till försvarsmaktens kontingenter som vapenfrinämndens och regeringens inte bifallna vapenfriansökningar.

Tabellerna 11.2.1 och 11.2.2 torde kräva vissa förklaringar. Här har försök gjorts att belysa relationerna mellan avslag på vapenfriansökningar och vägran av värnpliktiga. Det bör observeras att en viss tid kan förflyta sedan en vapenfriansökan avslagits och vederbörande inkallas till värnpliktstjänstgöring. Det angivna nettoantalet icke bifallna ansökningar (kolumn 4) kommer således vad gäller inkallelsetidpunkt i realiteten att spridas under flera år framåt i tiden. Genom att så många år ingår i serien torde emellertid denna faktor i betydande utsträckning reduceras och medeltalsberäkningarna torde ge en relativt rättvisande bild av förhållandena. I tabell 11.2.2 har dessa förhållanden endast i vad avser förstagångsvägran belysts för att reducera den felkälla som ligger i dubbelräkning av anmälningar rörande andra- och tredjegångsvägran där vederbörande tidigare sökt vapenfri tjänst. En jämförelse mellan tabellerna torde visa att felkällan inte är avgörande för bedömning av hur många som efter avslagen vapenfriansökan inte återkommer som vägrare.

Det nu gällande systemet med att efter lagföring och avtjänad påföljd (oftast fängelse 1, 2 resp. 2–3 månader) ånyo inkalla värnpliktiga som vägrat en eller två gånger har gjorts till föremål för en särskild undersökning. Denna redovisas under 11.5. Beräkningsmetoden och tabellerna torde erfordra vissa förklaringar.

Undersökningen har gjorts så att varje vägare har följts med avseende på när 1:a, 2:a respektive 3:e gångsvägran inträffat. Detta redovisas i tabellerna 11.5.1 och 11.5.2. Härigenom har beräkningar kunnat göras vad gäller inkallelsetidpunkter efter första- respektive andragångsvägran. Dessa redovisas i tabellerna 11.5.3 och 11.5.4. Genom att väga samman resultatet

av dessa båda tabeller i tabell 11.5.5 erhålles upplysning om spridningen i tid mellan vägran och förnyad inkallelse.

Nästan 90 % (86,20 %) av vägrarna har inkallats på nytt inom tre år från vägranstillfället och nästan 65 % (64,10 %) inom två år från vägranstillfället.

De som inkallats längre tid efter vägranstillfället än tre år utgör få fall och utgör procentuellt en liten del (13,80 %), de utgör dessutom sannolikt repetitionsövningsvärnpliktiga i viss utsträckning.

Mot bakgrund härav har i tabell 11.5.6 antagits att tre år utgör det längsta intervall inom vilket vägran på nytt kan aktualiseras. I tabell 11.5.6 har varje års antal förstagångsvägrare från 1967 och framåt följts och det antal av dem som andragångsvägrat och tredjegångsvägrat. Om år 1969 tas som exempel, förstagångsvägrade detta år 288 värnpliktiga. Fram till och med 1975 hade 102 av dessa andragångsvägrat och av dessa 102 i sin tur 42 tredjegångsvägrat. Mot bakgrund av tidigare gjorda beräkningar om spridningen i tiden av förnyad inkallelse efter vägran har i denna tabell nu antagits att 1970 års förstagångsvägrare hunnit inkallas två gånger t. o. m. 1975 och att 1972 års förstagångsvägrare hunnit inkallas en gång t. o. m. 1975. Benägenheten för andragångsvägran utgör medeltalet av andragångsvägrare från medeltalet förstagångsvägrare åren 1967–72 och benägenheten för tredjegångsvägran utgör medeltalet av tredjegångsvägrare från medeltalet förstagångsvägrare åren 1967–70. Benägenheten har uttryckts så att 34,33 % av förstagångsvägrarna andragångsvägrar och 38,31 % av andragångsvägrarna tredjegångsvägrar.

11 Anmälan om vägran av värnpliktiga jäml 26 § vapenfrikungörelsen

11.1 Totalt antal, jämförelser med försvarsmaktens kontingenter

År	Totalt antal	% av GU+ RU kontingenten försvarsmakten	Tidigare sökt vapenfri tjänst av totala antalet		Vägrande vid GU		Vägrande vid RU	
			Antal	%	Antal	% av GU kont.	Antal	% av RU kont.
1966	1[a]		0		1		0	
1967	49	0,06	1	2,04	49	0,10	0	0,00
1968	110	0,08	29	26,36	98	0,19	12	0,01
1969	316	0,20	66	20,89	260	0,46	56	0,05
1970	776	0,45	192	24,74	696	1,18	80	0,07
1971	743	0,46	175	23,55	654	1,21	89	0,08
1972	742	0,41	216	29,11	657	1,13	85	0,07
1973	807	0,54	307	38,04	750	1,32	57	0,06
1974	847	0,51	274	32,35	792	1,47	55	0,05
1975	969	0,56	401	41,38	905	1,69	64	0,05
1976	1 017				947		70	

[a] Endast 4:e kvartalet.

11.2.1 Totalt antal anmälningar jämförda med vapenfrinämndens avslagsbeslut

År	Av vapenfrinämnden icke bifallna ansökningar	Av regeringen bifallna besvär	Nettoantal icke bifallna ansökningar	Antal anmälningar jml. 26 § vapenfrikungörelsen	Anmälningar där vederbörande tidigare sökt vapenfri tjänst			Anmälningar där vederbörande icke tidigare sökt vapenfri tjänst		Av nettoantal icke bifallna ansökningar icke inkomna anmälningar om vägran	
					Antal	% av antal anmälningar jml. 26 §	% av nettoantal icke bifallna ansökningar	Antal	% av antal anmälningar jml. 26 §	Antal	% av nettoantal icke bifallna ansökningar
1966	7	0	7	1	0	0,00	0,00	1	100,00	7	100,00
1967	100	0	100	49	1	2,04	1,00	48	97,96	99	99,00
1968	245	4	241	110	29	26,36	12,03	81	73,64	212	87,97
1969	541	1	540	316	66	20,89	12,22	250	79,11	474	87,78
1970	977	2	975	776	192	24,74	19,69	584	75,26	783	80,31
1971	790	13	777	743	175	23,55	22,52	568	76,45	602	77,48
1972	1 181	16	1 165	742	216	29,11	18,54	526	70,89	949	81,46
1973	1 083	14	1 069	807	307	38,04	28,72	500	61,96	762	71,28
1974	1 049	15	1 034	847	274	32,35	26,50	573	67,65	760	73,50
1975	951	15	936	969	401	41,38	42,84	568	58,62	535	57,16
1976	906	10	896	1 017	425	41,79	47,43	592	58,21	471	52,57

11.2.2 Anmälningar om 1:a gångsvägran jämförda med vapenfrinämndens avslagsbeslut

År	Av vapenfrinämnden icke bifallna ansökningar	Av regeringen bifallna besvär	Nettoantal icke bifallna ansökningar	Antal anmälningar om 1:a gångsvägran	Anmälningar om 1:a gångsvägran där vederbörande tidigare sökt vapenfri tjänst			Anmälningar om 1:a gångsvägran där vederbörande inte tidigare sökt vapenfri tjänst		Av nettoantal icke bifallna ansökningar icke inkomna anmälningar om 1:a gångsvägran	
					Antal	% av antal anmälningar om 1:a gångsvägran	% av nettoantal icke bifallna ansökningar	Antal	% av antal anmälningar om 1:a gångsvägran	Antal	% av nettoantal icke bifallna ansökningar
1966	7	0	7	0	0	0,00	0,00	0	0,00	7	100,00
1967	100	0	100	46	1	2,17	1,00	45	97,83	99	99,00
1968	245	4	241	99	28	28,28	11,62	71	71,72	213	88,38
1969	541	1	540	288	59	20,42	10,93	229	79,51	481	89,07
1970	977	2	975	697	164	23,53	16,82	533	76,47	811	83,18
1971	790	13	777	673	151	22,44	19,43	522	77,56	626	80,57
1972	1 181	16	1 165	565	166	29,38	14,25	399	70,62	999	85,75
1973	1 083	14	1 069	620	266	42,90	24,88	354	57,10	803	75,12
1974	1 049	15	1 034	571	210	36,78	20,31	361	63,22	824	79,69
1975	951	15	936	553	243	43,94	25,96	310	56,06	693	74,04
1976	906	10	896	508	227	44,69	25,33	281	55,31	669	74,67

11.3 Fördelning första-, andra- och tredjegångsvägrare

År	Förstagångsvägrare				Andragångsvägrare				Tredjegångsvägrare	
	Vid GU		Vid RU		Vid GU		Vid RU		Vid GU	
	Antal	Procent av förstagångsvägrare	Antal	Procent av förstagångsvägrare	Antal	Procent av andragångsvägrare	Antal	Procent av andragångsvägrare	Antal	Procent av av tredjegångsvägrare
1966	0	0,00	0	0,00	1	100,00	0	0,00	0	
1967	46	100,00	0	0,00	3	100,00	0	0,00	0	
1968	87	87,88	12	12,12	11	100,00	0	0,00	0	
1969	233	80,90	55	19,10	22	95,65	1	4,35	5	100,00
1970	617	88,52	80	11,48	67	100,00	0	0,00	12[a]	100,00
1971	586	87,07	87	12,93	61	96,83	2	3,17	7	100,00
1972	482	85,31	83	14,69	153	98,71	2	1,29	22[b]	100,00
1973	566	91,29	54	8,71	152	98,06	3	1,94	32	100,00
1974	525	91,94	46	8,06	211	95,91	9	4,09	56	100,00
1975	500	90,42	53	9,58	293	96,38	11	3,62	112[c]	100,00
1976	442	87,01	66	12,99	366	98,92	4	1,08	139[d]	100,00

[a] Varav 3 fjärdegångsvägrare.
[b] Varav 1 fjärdegångsvägrare.
[c] Varav 5 fjärdegångsvägrare.
[d] Varav 1 fjärdegångsvägrare.

11.4 Fördelning första-, andra och tredjegångsvägrare samt i förhållande till försvarsmaktens kontingenter

År	Förstagångsvägrare						Andragångsvägrare						Tredjegångsvägrare Endast vid GU		
	Antal	%	Vid GU		Vid RU		Antal	%	Vid GU		Vid RU		Antal	%	% av GU-kontingenten
			Antal	Procent av GU-kontingenten	Antal	Procent av RU-kontingenten			Antal	Procent av GU-kontingenten	Antal	Procent av RU-kontingenten			
1966	0	0,00	0	0,00	0	0,00	1	100,0	1		0	0,00	0	0,00	0,00
1967	46	93,88	46	0,10	0	0,00	3	6,12	3	0,006	0	0,00	0	0,00	0,00
1968	99	90,00	87	0,17	12	0,01	11	10,00	11	0,02	0	0,00	0	0,00	0,00
1969	288	91,14	233	0,41	55	0,05	23	7,28	22	0,04	1	0,009	5	1,58	0,008
1970	697	89,82	617	1,05	80	0,07	67	8,63	67	0,11	0	0,00	12[a]	1,55	0,02
1971	673	90,58	586	1,08	87	0,08	63	8,48	61	0,11	2	0,002	7	0,94	0,01
1972	565	76,15	482	0,83	83	0,07	155	20,89	153	0,26	2	0,002	22[b]	2,96	0,04
1973	620	76,83	566	1,00	54	0,06	155	19,21	152	0,27	3	0,003	32	3,97	0,06
1974	571	67,41	525	0,97	46	0,04	220	25,97	211	0,39	9	0,008	56	6,61	0,10
1975	553	57,07	500	0,93	53	0,04	304	31,37	293	0,55	11	0,009	112[c]	11,56	0,21
1976	508	49,95	442		66		370	36,38	366		4		139[d]	13,67	

[a] Varav 3 fjärdegångsvägrare.
[b] Varav 1 fjärdegångsvägrare.
[c] Varav 5 fjärdegångsvägrare.
[d] Varav 1 fjärdegångsvägrare.

11.5 Spridning i tid mellan vägran och förnyad inkallelse

11.5.1 2:a gångsvägran antal år efter 1:a gångsvägran

1:a g.vägran		Samma år		1 år efter		2 år efter		3 år efter		4 år efter		5 år efter		6 år efter		7 år efter	
År	Antal	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
1966[1]	9	1	11,11	3	33,33	0	0,00	1	11,11	2	22,22	0	0,00	0	0,00	2	22,22
1967	46	0	0,00	11	23,91	5	10,87	4	8,70	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1968	99	0	0,00	17	17,17	12	12,12	7	7,07	3	3,03	0	0,00	1	1,01	0	0,00
1969	288	0	0,00	48	16,67	19	6,60	14	4,86	11	3,82	4	1,39	6	2,08		
1970	697	1	0,14	37	5,31	80	11,48	51	7,32	49	7,03	22	3,16				
1971	673	0	0,00	57	8,47	82	12,18	67	9,96	26	3,86						
1972	565	1	0,18	9	1,59	88	15,57	81	14,34								
1973	620	0	0,00	11	1,77	156	25,16										
1974	571	0	0,00	13	2,28												
1975	553	0	0,00														

[1] Före 1966-10-01.

11.5.2 3:e gångsvägran antal år efter 2:a gångsvägran

2:a g.vägran		Samma år		1 år efter		2 år efter		3 år efter		4 år efter		5 år efter		6 år efter		7 år efter	
År	Antal	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
1966	1	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1967	3	0	0,00	0	0,00	2	66,67	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1968	11	0	0,00	3	27,27	2	18,18	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00	0	0,00
1969	23	0	0,00	7	30,43	3	13,04	0	0,00	0	0,00	3	13,04	1	4,35		
1970	67	0	0,00	4	5,97	14	20,90	4	5,97	9	13,43	1	1,49				
1971	63	0	0,00	6	9,52	17	26,98	4	6,35	4	6,35						
1972	155	1	0,65	11	7,10	36	23,23	35	22,58								
1973	155	0	0,00	4	2,58	51	32,90										
1974	220	0	0,00	14	6,36												
1975	304	0	0,00														

11.5.3 Inkallelsetidpunkt efter förstagångsvägran

Tidpunkt	Antal fall	Under perioden	Delningstal	Kvot	%
Samma år	3	1966–1974	9	0,33	0,25
1 år efter	206	1966–1974	9	22,89	17,16
2 år efter	442	1966–1973	8	55,25	41,42
3 år efter	225	1966–1972	7	32,14	24,09
4 år efter	91	1966–1971	6	15,17	11,37
5 år efter	26	1966–1970	5	5,20	3,90
6 år efter	7	1966–1969	4	1,75	1,31
7 år efter	2	1966–1968	3	0,67	0,50

11.5.4 Inkallelsetidpunkt efter andragångsvägran

Tidpunkt	Antal fall	Under perioden	Delningstal	Kvot	%
Samma år	1	1966–1974	9	0,11	0,36
1 år efter	49	1966–1974	9	5,44	17,81
2 år efter	125	1966–1973	8	15,63	51,18
3 år efter	43	1966–1972	7	6,14	20,10
4 år efter	13	1966–1971	6	2,17	7,11
5 år efter	4	1966–1970	5	0,80	2,62
6 år efter	1	1966–1969	4	0,25	0,82
7 år efter	0	1966–1968	3	0,00	0,00

11.5.5 Sammanfattning tab. 11.5.3 och 11.5.4

Tidpunkt	% enl. tab. 1	% enl. tab. 2	Delningstal	% totalt
Samma år	0,25	0,36	2	0,31
1 år efter	17,16	17,81	2	17,49
2 år efter	41,42	51,18	2	46,30
3 år efter	24,09	20,10	2	22,10
4 år efter	11,37	7,11	2	9,24
5 år efter	3,90	2,62	2	3,26
6 år efter	1,31	0,82	2	1,07
7 år efter	0,50	0,00	2	0,25

11.5.6

År	1:a gångsvägrare	2:a gångsvägrare		3:e gångsvägrare		
	Antal	Antal	% av 1:a gång	Antal	% av 2:a gång	% av 1:a gång
Före 1966-10-01	9[a]	9		3	42,86	
1967	46	20	43,48	11	55,00	23,91
1968	99	40	40,40	15	37,50	15,15
1969	288	102	35,42	42	41,18	14,58
1970	697	240	34,43	86	35,83	12,34
1971	673	232	34,47	63	27,16	9,36
1972	565	179	31,68	14	7,82	2,48
1973	620	167	26,94	2	1,20	0,32
1974	571	13	2,28	0	0,00	0,00
1975	553					
Medeltal 1967/1972	394,67	135,50	34,33			
Medeltal 1967/1970	282,50	100,50		38,50	38,31	13,63

[a] Före 1966-10-01. Det antal 1:a gångsvägrare som här anges utgör icke hela antalet 1:a gångsvägrare före 1966-10-01 utan endast dem som sedermera 2:a gångsvägrat efter 1966-10-01. Någon 1:a gångsvägrare under sista kvartalet 1966 finns icke.

Bilaga 2 Statistik över fördelningen av vapenfria tjänstepliktiga på olika slag av tjänstgöring

Antal vapenfria tjänstepliktiga som ryckt in till grundutbildning 1967–1976[a]

Myndighet	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Statens järnvägar	66	92	98	81	74	79	22	–	–	–
Statens vattenfallsverk	61	105	72	78	127	141	127	150	89	65
Stockholms teleområde	53	26	25	32	27	21	38	35	35	30
Luftfartsverket	139	144	186	188	223	298	315	315	316	330
Civilförsvarsstyrelsen	74	81	76	100	53	38	80	96	29	34
SIDA	10	8	16	13	23	15	17	16	25	14
Riksantikvarieämbetet	13	38	45	65	41	83	124	110	75	88
Arbetsmarknadsstyrelsen	7	16	10	12	5	7	9	12	11	10
Vapenfrinämnden	2	3	3	3	5	7	3	2	2	2
Värnpliktsnämnden	–	–	–	–	–	2	–	1	1	1
Domänverket	–	–	–	–	–	–	–	–	–	10
Kriminalvårdsstyrelsen	–	–	–	–	–	–	–	–	21	22
Sv. Kristna Ungdomsråd	–	–	–	22	16	13	26	30	62	51
Sv. Röda Korset	5	10	4	4	4	4	5	4	34	59
Bollnäs kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	–	17
Göteborgs kommun	–	–	–	–	–	–	–	16	31	26
Haninge kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	23	22
Järfälla kommun	–	–	–	–	–	–	15	16	16	10
Katrineholms kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	14	15
Malmö kommun	–	–	13	14	27	16	14	20	28	19
Norrköpings kommun	–	–	–	–	–	–	–	21	19	20
Stockholms kommun	–	–	–	–	–	–	–	18	13	12
Sundsvalls kommun	–	–	–	–	–	13	17	23	22	22
Täby kommun	–	–	–	–	–	–	10	17	31	–
Upplands-Bro kommun	–	–	–	–	–	–	–	17	29	21
Uppsala kommun	–	–	–	–	–	–	12	15	18	21
Vallentuna kommun	–	–	–	–	–	–	–	1	19	–
Västerviks kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	19	12
Örebro kommun	–	–	–	–	–	–	–	–	27	18
Socialstyrelsen	42	138	126	95	50	59	62	83	59	172
Lantbruksstyrelsen	–	–	18	27	20	–	–	–	–	–
Militärpsykologiska inst.	3	1	–	–	–	–	–	–	–	–
SMHI	4	5	5	–	–	–	–	–	–	–
Uppsala universitets skogsförvaltning	13	2	–	–	–	–	–	–	–	–
Postverket	10	10	–	–	–	–	–	–	–	–
Tekniska museet	2	6	–	–	–	–	–	–	–	–
Statens sjöhistoriska museum	2	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Försvarsdepartementet	2	1	–	1	–	–	–	–	–	–

Myndighet	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976
Sv. FN-förbundet	1	3	1	–	–	–	–	–	–	–
Etnografiska museet	1	2	2	–	–	–	–	–	–	–
Drottningsholms slottsförvaltn.	–	–	13	10	1	–	–	–	–	–
Örlogshemmet	4	3	–	–	–	–	–	–	–	–
Sv. Filminstitutet	–	2	–	2	–	–	–	–	–	–
Kulturhist. föreningen för södra Sverige	–	1	–	–	–	–	–	–	–	–
Länsarbetsnämnder	–	1	24	25	6	–	–	–	–	–
Försvarets sjukvårdsstyrelse	7	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Summa	521	701	737	772	702	796	896	1 018	1 068	1 123

[a] I september 1976 uppgick antalet vapenfria som ännu ej påbörjat grundutbildning till 2 040.

Bilaga 3 Statistik över påföljder vid brottslighet enligt 21 kap. brottsbalken m. m.

Uppgifterna i tabellerna 1–9 bygger på material som tillhandahållits av rikspolisstyrelsen. Med avgöranden avses domar i brottmål vid de allmänna domstolarna samt godkända strafföreläggande. Materialet omfattar alla avgöranden även sådana där grunden för brott inte är totalvägran.

För åren 1965–1971 har uppgifterna hämtats från polisväsendets statistik. Fr. o. m. år 1972 utgör rättsväsendets informationssystem (RI) underlag för tabellerna.

I tabellerna 1.1, 2.1, 3.1 osv. redovisas det totala antalet avgöranden i vilka den tilltalade dömts för något av de behandlade brotten i 21 kap. brottsbalken (för åren 1965 och 1966 i vissa fall 26 kap. strafflagen) eller vapenfrilagen (1966:413). Här ingår således också s. k. orena fall där artskild brottslighet, t. ex. förmögenhetsbrott, omfattas av påföljden. Tabellerna 1.2, 2.2 osv. innehåller bara sådana avgöranden som avser ett brott mot de redovisade straffbestämmelserna (rena fall) eller två eller flera brott mot dessa bestämmelser (blandade fall).

Tabell 1: Lydnadsbrott (21 kap. 1 § brottsbalken[a])

1.1 Antal avgöranden

Årtal	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
	73	78	99	156	291	676	787	843	771	873	883

1.2 Antal rena och blandade fall fördelade på olika påföljder

Påföljd \ Årtal för avgörande i första instans	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Fritidsstraff									4	11	6
Disciplinbot								5	11	10	11
Arrest								35	7		
Dagsböter < 60			11	46	39	50	40	78	71	58	69
Dagsböter, 60 eller högre			1	1	6	16	24	17	21	24	36
Fängelse < 2 mån.	60	48	40	44	156	474	444	492	445	498	425
Fängelse 2 mån.	2[b]	1	3	6		46	59	114	109	169	239[c]
Fängelse 3 mån.			1			8	6	10	14	10	19
Fängelse > 3 mån.											
Villkorlig dom	1	2	1			6	3	7	5	15	9
Skyddstillsyn						2	1	1	1	3	
Annan påföljd	1	1	1		3		1		4	1	2
Påföljdseftergift								3	2	4	3

[a] I vissa fall har 26 kap. 1 § strafflagen tillämpats.

[b] Fängelse 2 mån. 15 dagar i ett fall.

[c] Fängelse 2 mån. 15 dagar i två fall.

Tabell 2: Grovt lydnadsbrott (21 kap. 2 § brottsbalken[a])
2.1 Antal avgöranden

Årtal	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
	3	10	9	7	14	26	30	16	4	5	2

2.2 Antal rena och blandade fall fördelade på olika påföljder

Påföljd \ Årtal för avgörande i första instans	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Fritidsstraff											
Disciplinbot											
Arrest											
Dagsböter < 60					1						
Dagsböter, 60 eller högre							1				
Fängelse < 2 mån.	15	9	7	4	12	23	27	12	2	4	1
Fängelse 2 mån.				1	1	3	1	3			1
Fängelse 3 mån.											
Fängelse > 3 mån.											
Villkorlig dom				2							
Skyddstillsyn											
Annan påföljd											
Påföljdseftergift									1		

[a] I vissa fall har 26 kap. 2 § strafflagen tillämpats.

Tabell 3: Undanhållande (21 kap. 11 § brottsbalken[a])
3.1 Antal avgöranden

Årtal	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
	66	112	227	398	417	471	417	585	474	487	503

3.2 Antal rena och blandade fall fördelade på olika påföljder

Påföljd \ Årtal för avgörande i första instans	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Fritidsstraff									10	30	30
Disciplinbot								38	36	62	51
Arrest								103	36		
Dagsböter < 60	2	1	60	137	180	209	196	165	158	179	208
Dagsböter, 60 eller högre			2	5	10	12	11	10	10	25	24
Fängelse < 2 mån.	4	8	4	7	14	7	10	14	11	12	18
Fängelse 2 mån.	1		1			1	1	2	3	4	4
Fängelse 3 mån.			2		1				1		
Fängelse > 3 mån.											
Villkorlig dom						1	2	1		5	1
Skyddstillsyn	1	1	1			1	1		1	1	1
Annan påföljd	4	4	7	5	2	2	7	3	2	1	7
Påföljdseftergift									2		1

[a] I vissa fall har 26 kap. 11 § strafflagen tillämpats.

Tabell 4: Rymning (21 kap. 12 § brottsbalken[a])

4.1 Antal avgöranden

Årtal	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
	115	236	279	323	409	512	445	390	499	536	654

4.2 Antal rena och blandade fall fördelade på olika påföljder

Påföljd \ Årtal för avgörande i första instans	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Fritidsstraff									3	15	12
Disciplinbot								1	5	13	11
Arrest								37			
Dagsböter < 60		1	45	85	125	141	142	120	134	119	153
Dagsböter, 60 eller högre			9	23	28	38	35	37	50	74	116
Fängelse < 2 mån.	62	88	72	60	92	108	106	84	132	133	155
Fängelse 2 mån.	6	9	6	1	6	13	5	1	14[b]	14	24[b]
Fängelse 3 mån.	1	1	2		1	3			2	2	
Fängelse > 3 mån.						1					
Villkorlig dom	1	2		4	3	9	8	1	7	16	20
Skyddstillsyn	5	14	4	11	12	10	10	5	5	14	12
Annan påföljd	9	15	8	10	19	13	12	15	12	16	19
Påföljdseftergift									3		

[a] I vissa fall har 26 kap. 12 § strafflagen tillämpats.

[b] Fängelse 2 mån. 15 dagar i ett fall.

Tabell 5: Tjänstefel (21 kap. 18 § brottsbalken[a])
5.1 Antal avgöranden

Årtal	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
	167	132	217	473	421	574	384	570	692	594	561

5.2 Antal rena och blandade fall fördelade på olika påföljder

Påföljd \ Årtal för avgörande i första instans	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Fritidsstraff									19	16	10
Disciplinbot								77	78	86	79
Arrest								59	27		
Dagsböter < 60		2	45	141	173	223	163	122	189	172	194
Dagsböter, 60 eller högre			1	3	7	8	8	3	8	9	16
Fängelse < 2 mån.	49	23	9	9	23	42	20	18	12	13	16
Fängelse 2 mån.	49	13[b]		1		1	3	5	2	2	3
Fängelse 3 mån.	37	3							1		3
Fängelse > 3 mån.											
Villkorlig dom	2	1			1	1	2			3	
Skyddstillsyn				2		1	1			1	2
Annan påföljd		3	1	1		1	2	1	2	2	1
Påföljdseftergift								1	1	2	1

[a] I vissa fall har 26 kap. 18 § strafflagen tillämpats.
[b] Fängelse 2 mån. 15 dagar i ett fall.

Tabell 6: Tjänstefel (grovt) (21 kap. 18 § 2 st. brottsbalken)
6.1 Antal avgöranden

Årtal	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
	11	1		1		4	6	15	5	7	14

6.2 Antal rena och blandade fall fördelade på olika påföljder

Påföljd \ Årtal för avgörande i första instans	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Fritidsstraff											
Disciplinbot											
Arrest											
Dagsböter < 60											
Dagsböter, 60 eller högre							1				
Fängelse < 2 mån.	2	1		1		3	4	10	2	4	10
Fängelse 2 mån.	6							5	2	2	3
Fängelse 3 mån.	1								1		
Fängelse > 3 mån.											
Villkorlig dom											
Skyddstillsyn											
Annan påföljd											
Påföljdseftergift											

Tabell 7: Brott mot 14 § vapenfrilagen (1966:413)
7.1 Antal avgöranden

Årtal	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
			4	9	5	8	8	10	9	9

7.2 Antal rena och blandade fall fördelade på olika påföljder

Påföljd \ Årtal för avgörande i första instans	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Dagsböter < 60			1		1	2		4	3	3
Dagsböter, 60 eller högre			2	2		2		1	1	
Fängelse < 2 mån.			1	6	2	4	6	5	3	1
Fängelse 2 mån.				1	2		1			2
Fängelse 3 mån.									1	
Fängelse > 3 mån.										
Villkorlig dom										
Skyddstillsyn										
Annan påföljd										
Påföljdseftergift										

Tabell 8: Brott mot 16 § vapenfrilagen (1966:413)
8.1 Antal avgöranden

Årtal	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
		1	16	26	35	49	94	41	42	47

8.2 Antal rena och blandade fall fördelade på olika påföljder

Påföljd \ Årtal för avgörande i första instans	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Dagsböter < 60			1		3		4	4	1	4
Dagsböter, 60 eller högre			1		2	4	4	1	3	2
Fängelse < 2 mån.		1	14	22	24	41	48	29	22	31
Fängelse 2 mån.				1	5	2	27	2	10	8
Fängelse 3 mån.				1		1	1		2	2
Fängelse > 3 mån.										
Villkorlig dom						1	2	2	3	
Skyddstillsyn				1						
Annan påföljd					1					
Påföljdseftergift										

Tabell 9: Antal personer som intagits i anstalt åren 1960–1975 för vissa brott mot 21 kap. brottsbalken (26 kap. strafflagen)

	SL 26:1 BrB 21:1 Lydnads-brott	SL 26:2 BrB 21:2 Grovt lyd-nadsbrott	SL 26:11 BrB 21:11 Undanhål-lande	SL 26:12 BrB 21:12 Rymning	Summa §§ 1, 2, 11, 12	SL 26:18 BrB 21:18 Tjänste-fel	Summa
1960					141	156	297
1961					145	172	317
1962	34	20	1	86	141	134	275
1963	30	18	2	104	154	178	332
1964	38	6	2	96	142	179	321
1965	50	6	2	77	135	196	331
1966	50	15	1	111	177	94	271
1967	49	9	0	107	165	14	179
1968	33	3	3	89	128	9	137
1969	107	11	3	88	209	17	226
1970	376	15	4	123	518	25	543
1971	596	27	2	115	740	25	765
1972	609	21	2	92	724	22	746
1973	501	9	0	121	631	10	641
1974	599	7	0	152	758	6	764
1975	665	2	0	154	821	14	835

Bilaga 4 Förslag till formulär vid utredning av förutsättningar för vapenfri tjänst

VAPENFRINÄMNDEN
Utredare

UTREDNING RÖRANDE
ANSÖKAN OM VAPENFRI TJÄNST
Datum VFN-dnr

Bilaga 4

Personuppgifter	Efternamn	Personnummer
	Förnamn	
	Postutdelningsadress	Telefon bostaden (även riktnummer)
	Postnummer och ortnamn	Telefon arbetet (även riktnummer)
	Tillfällig postutdelningsadress	
	Postnummer och ortnamn	
	Mantalsskrivningsort	
Utbildning	Genomgångna skolor	
Sysselsättning		
Förenings- eller samfundstillhörighet		
Militärtjänst		
Motiv för ansökan		
Önskemål om typ av vapenfri tjänst		

Utredningssamtal Uppgifter om uppväxt- och skoltid, sökandens etik beträffande vapenbruk, inställning till försvar och samhälle etc.	

Utredningssamtal (forts.)	

Utredarens sammanfattning och bedömning	
Underskrift	Utredarens namnunderskrift ..... Namnförtydligande

Vapenfrinämndens anteckningar	

Statens offentliga utredningar 1977

Kronologisk förteckning

1. Totalförsvaret 1977–82. Fö.
2. Bilarbetstid. K
3. Utbyggd regional näringspolitik. A.
4. Sjukvårdsavfall. Jo.
5. Kvinnlig tronföljd. Ju.
6. Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. B.
7. Rätten till vapenfri tjänst. Fö.

KUNGL. BIBL.
14 MRS 1977
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1977

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Kvinnlig tronföljd. [5]

Försvarsdepartementet

Totalförsvaret 1977–82. [1]
Rätten till vapenfri tjänst. [7]

Kommunikationsdepartementet

Bilarbetstid. [2]

Budgetdepartementet

Översyn av det skatteadministrativa sanktionssystemet 1. [6]

Jordbruksdepartementet

Sjukvårdsavfall. [4]

Arbetsmarknadsdepartementet

Utbyggd regional näringspolitik. [3]

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen

KUNGL. BIBL.
14 MRS 1977
STOCKHOLM

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-03162-0
ISSN 0375-250X